

PG
4113
A8
1961

Library of Congress.

Chap. PG 4113

Shelf . A8 1867

UNITED STATES OF AMERICA.

Second

Reader and Grammar

for

The Evangelical schools

D r u h á

ČÍTANKA A MLUVNICE

pro

evangelické školy

v císařství Rakouském.

Austria. Min. f. cult. u. unt.

Prodává se nevázaná za 39 n. kr.

Vázaná na hřbetě v plátně za 52 „

V Praze, 1867.

V c. k. školním kněhoskladu v Karlově ulici
čís. 190—1.

PG4113

. A 8

1867

P ř i p o m e n u t í .

Ve veřejných školách nesmí se, lečby ministerium dopustilo výminku, žádných jiných kněh užívati, nežli které jsou předeepsány a v c. k. školním kněhoskladě vydány; aniž se smějí prodávati dráž, nežli za cenu na titulu udanou.

Oddělení první.

1. Stvořitel.

Jednoho dne ku konci měsíce máje spadl s večera tichý déšť. V noci se nebe vyjasnilo, a před svítáním jiskřily hvězdy. Otec Bohuslav, navyklý včasněji vstávati, předvídal, že bude jasné jitro. I probudil své dítky, desetiletou Annu a osmiletého Jana, řka: „Vstaňte, ustrojte se, a chcete-li vidět slunce vycházeti, pojdte se mnou!“ Děti opustily hned lůžko své, a ustrojivše se, chvátaly s otcem na blízký pahorek. Na louce třpytila se rosa, a kvítí vydávalo příjemnou vůni. Od háje bylo slyšeti rozmanitý zpěv ptactva. Prvé než vystoupili na pahorek, spatřovali na jedné straně rdíti se oblohu, a mráčky, plovoucí po ní, zdály se olemovány býti zlatou obrubou. Hvězdy pořád více bledly, a plný, jakoby stříbrný měsíc nachyloval se k západu. Děti té krásy posud nebyly viděly. Nedlouho stály na hoře, a hle z pohnáhla vystupoval zářící oblouk slunce, až pak celá zlatá koule sluneční nad pokraj země se vznesla. Otec pozdvihna ruce a zraky své k nebi, pobožně zvolal: „Ó Bože, jak velebné je stvoření

tvé!“ — Tiše poslouchaly dítky a pohnuty dívaly se k nebi. — „Vizte“, pravil pak otec, „slunce, měsíc i hvězdy učinil Bůh a vykázal jim cestu, aby chodily po obloze. Stvořil i hory, pole i vody. Nebe a země jsou dílo jeho. Bůh je stvořitel světa i stvořitel náš! Plná jsou nebesa i země slávy jeho!“

2. Píseň ranni.

(Jako: Ach obnov mne věčné světlo.)

Posilněný z lože vstávám,
Chválu Tobě, Bože, vzdávám;
Nademnon Tvé oko bdělo,
Při mně noční stráž drželo.

Přej mi i dnes ochrany své,
Uchovej vsí nehody zlé;
Pokud v světě budu žítí,
Chci Tě vždy upřímně ctítí.

Z e Ž almu 148.

Chvalte Hospodina stvoření nebeská; chvaltež ho na výsostech. Chvaltež jej všickni anjelé jeho; chvalte jej všickni zástupové jeho. Chvalte jej slunce i měsíc; chvalte jej všecky jasné hvězdy. Chvalte jej nebesa nebes, i vody, kteréž jsou nad nebem tímto. Chvalte jméno Hospodinovo všecky věci, kteréž, jakž on řekl, pojednou stvořeny jsou.

3. Mocnost Boží.

Karel šel s otcem po mezi u pšeničného pole. Oba se zamlčeli; byloť horko. „Co to praská ze pšenice?“ ptal se chlapec. „Pozoruj odkud?“ odpověděl otec. A syn za chvíli se ozval: „Zdá se mi, že z klasů.“ „Tak jest, klasy chřestějí“, pravil otec; „zrna zrají v klasech, mošničky plévní okolo nich pukají, slunce je tuží a praží. Tamto na stromech zapalují se třešně; bez hórka toho nemohly by nabyti sladkosti.“ — „Ale tráva vysýchá, země jest rozpukaná, a hrudy jsou tvrdé“, opakoval syn. — „Uvidíš, jak se opět občerství“, doložil otec. — Zatím vystupovaly hrady mraků, z hluboka zahřmělo; a než domů došli, strhla se bouřka. Déšť se lil s nebe, blesky se křižovaly, a mocně rachotil hrom. Před večerem ale zas bylo nebe jasné, a druhý den pravil sám Karel v zahradě: „O jak čerstvě všecko stojí, co včera ještě bylo uvadlé!“ Otec pak jej poučil: „Poznej z toho, jak mocný a moudrý jest Bůh! Sluncem zahřívá rostliny, aby dozrály; strašně rachotí hrom: ale pole, sady a luka tím se zotavují!“

4. Píseň večerní.

(Jako: Prociť srdce mé, zpívej.)

Na lože se ubírám,
Mdlé již oči zavírám;
Bože! rač sám ostříhat,
Tělo, duši zachovat.

Co dnes mnou zaviněno,
 Budiž mi odpuštěno;
 Za Tvé dary všeliké
 Přijmi vroucí díky mé.

Setři slze ztrápených,
 Uzdrav srdcí raněných;
 Unavený v díle ctném
 Spočivej v pokoji tvém.

5. Přísloví o Bohu.

Kdo s Bohem počíná, všeho šťastně dokoná. — Bohu říci, učiniti jest. — Ne vše na rozum, ale více na Boha dáti. — Bůh dal život, Bůh dá i zdraví. — Více má Bůh, nežli rozdal. — Dal ti Bůh štědře, uživej měrně! — Bůh vysoko, ale vidí daleko. — Boj se Boha, styď se lidí, nehřeš více, Pán Bůh vidí. — Co před světem zde ukryto, někdy všechněm bude očito. — Tajné sám Bůh soudí. — Všecky věci na čas, Pán Bůh na věky. — Bůh není náhlivý, ale pamětlivý. — Koho Bůh miluje, křížem ho navštěvuje. — Jak moha, chval Boha. — Skřivánek nízko žive, ale vysoko Boha chválí. — Kdo se modlit nelenuje, milosti Boží se nezbavuje. — Svět neděli a svátek, statek tvůj nebude krátek. — Ať déšť prší, neb sníh věje, nech se Boží vůle děje. — Co s nebe prší, to žádnému neškodí. — Kde člověk neváhá, tam Pán Bůh pomáhá. — Pán Bůh dopouští, ale neopouští. — Kde nouze nej-

vyšší, tam Bůh nejbližší. — Chudému Bůh není chudý. — V bídě nezoufej, v Boha doufej! — Člověk miní, Pán Bůh mění. — Kdo nevěren Bohu, nevěren také lidem. — Co není z Boha, nemá dlouhého trvání. — Kdo s Bohem, také Bůh s ním. — Sen je sen, a Pán Bůh řídí noc i den. — Koho Pán Bůh chrání, toho zbraň neraní.

6. Otázky.

Kdo písněm učí ptáče až milo líbezným?
 Že laň a jelen skáče, kdo dává radost jim?
 Kdo větrům bouřit káže, a jindy šeptá v nich?
 Kdo na pořádek váže déšť, léto mráz a sníh?
 Kdo ze skály vyvádí potůčky hrčivé?
 Kdo v širé moře svádí vod proudy ječivé?
 Kdo slunce v ranním čase ke vstání budívá?
 Na nebi hvězdy pase a měsíc vodívá?
 Kdo stravu uděluje zvířátkům na poli?
 Bylinou uzdravuje, když něco nás bolí?
 Kdo křesá ve mráкотě klikatý hromu blesk?
 Kdo dává po suchotě rostlinám rosy lesk?
 Rci, kdo tebe, mé dítě, i mne též učinil?
 Na života úsvitě kdo ti dušičku vlil?
 A pak až po svém čase pouť tvá se dokoná,
 Kdo tebe z hrobu zase a k sobě povolá?
 Toť Bůh jest dobrotivý, nebeský Otec náš,
 Všem tvorům milostivý: ty jméno jeho znáš.
 On zná dobře i tebe; zde jeho poslouchej,
 Ať řekne u bran nebe: „Sem, dítě, zavítej!“

7. Salomoun v mladosti.

Za mladého věku dovedl Šalomoun na královský trůn Davida, otce svého. I šel Šalomoun do Gabaon, aby obětoval tam na vysostech Hospodinu podle způsobu času tehdejšího. Tedy ukázal se jemu tam Hospodin ve snách, a řekl mu: **Žádej začkoli, a dám tobě.** I řekl Šalomoun: **Tys ustanovil mne králem místo Davida, otce mého; já však ještě velmi mladý jsem. Dejž mi tedy srdce rozumné, abych soudil právě lid tvůj, a abych rozeznal mezi dobrým a zlým.** I líbilo se to Hospodinu, že žádal Šalomoun za moudrost; i dal mu srdce moudré a rozumné; i přidal mu k tomu i to, začož nežádal, totiž bohatství a slávu; tak že nebylo rovného jemu žádného mezi králi za času jeho. (1 Král. 3, 4—13.)

Synu můj! Předně moudrosti nabývej, a za všecko jmění své zjednej sobě rozumnost; vyvyšuj ji, a zvýšit tě; poctí tě, když ji přijmeš; přidá hlavě tvé příjemnosti, korunou krásnou obdaří tě. (Přísl. 4, 7—9.)

8. Víra.

Hle, vidím růsti byliny,
Praví mi svědek, oko prosté,
A oko nezná příčiny,
Jak bylina ze země roste.
Než, co tam rozum vybádá,
Kde světlo smyslů zapadá?

Kam ostrost vtipu nevniká,
 Kdež věda tmou jest zahalena,
 Tam víra pouhá proniká,
 Zjevením Božím objasněna;
 A slovo písma, slovo Páně,
 Jest svědectví nám s nebe dané.

Trojosobný, ač jeden Bůh
 Trojice Nejsvětější sluje,
 Otec i Syn i svatý Duch
 Mne stvořiv, spasiv, posvěcuje.
 Jáť věřím tomu učení
 Dle Krista Pána zjevení.

Má víra z Boha původ má,
 A Bůh jen jediný nebloudí:
 Svět jenom moudrost pyšnou zná,
 Ta k nevěře mne nepřiloudí.
 Mne blaží slovo Boží jen,
 A světlo víry můj jest den.

Dej, Pane, slunce pravdy tvé
 Ať všecky osvěcuje lidi!
 Ať poznají tvou cestu zde,
 A slávu tvou na nebi vidí.
 Tam od smyslů se zdvihne mrak,
 A Boha spatří ducha zrak.

9. Rok církevní.

Jako věnec z krásného kvítí vinou se rokem milé svátky a slavnosti církevní. Adventem čini se počátek. Z nábožností adventních, směřujících k připravení přibytku Kristu Pánu v srdci našem, rozvíjí se milá památka narození Syna Božího.

Jak blaze bývá tu nevinnému srdci, radovati se v duchu s anděly, s Marií, pannou s bohabojnými pastýři u děťátka Ježíše v Betlemě! Každý, mladý i starý, sprostý i vznešený mnohému se může naučiti od něho již u jeslí, v Nazaretě i v chrámě Jerusalemském.

Osmého dne po Vánocích slavíme nový rok, co počátek nové doby časové, k upamatování se spolu na to okamžení, v němž Ježíš zákonu Mojžíšovu poddán jest, aby jej naplnil, byv obřezán, a tak nás od něho osvobodiv, stal se naším spásitelem, protož i nazváno jest jméno jeho „Ježíš.“ Po uplynutí několika téhodnů připravují se křesťané v tichém čase passijovém modlitbami a nábožným rozjímáním o utrpeních Ježíšových, k svátkům Velikonočním. V poslední týhoden toho času passijového připadá památný zelený čtvrtek, pak veliký pátek, kdež obzvláště to přehořké utrpení, smrt a pohřbení Kristovo světime. Tu nastávají pak po bílé sobotě slavné hody vzkříšení Páně; a čtyřicátý na to den slavnost na-nebe-vstoupení Ježíšova. Kdož by se tu neradoval z vítězství Kristova nad smrtí, a z triumfu jeho, kterýž slaví na nebi! Když minulo opět 10 dnů po svátku tomto na-nebe-vstoupení, anebo 50 dnů po Velikonoci, slaví se památka seslání Ducha svatého na apoštoly, a tím založení církve křesťanské, a v nastávající hned na to neděli světí se slavnost Nejsvětější Trojice Božské.

Evangelická církev slavi též slavnost poděkování za přijaté úrody polní po skončené žni; místami i svátek na památku reformace a udělené svobody náboženské.

Mimo to vyznačen jest každý den jmenem a památkou některých pro víru a pobožnost svou zřejmých osob, abychom nezapomínali na tento veliký oblak svědků pravdy Boží, kteříž boj výborný bojovali u víře a v ctnosti; a abychom i my skrze trpělivost běh uloženého sobě boje konali, patříce na vůdce a dokonávatele víry Ježíše. — A cože jest všech slavností a svátků kořenem, a jaké nám mají přinesti ovoce? Kořenem jest milost a láska Boží v Kristu, a ovocem má býti rozmnožení víry, utvrzení naděje a posvěcení života poslušností, důvěrou a vděčností i láskou k Bohu.

10. Obět.

Co tobě dám, ó Bože můj,
 Za nesmírné milosti tvoje?
 Tys bohat; celý svět je tvůj:
 Mé jmění jsou jen hříchy moje.
 Co tobě dám za dary tvé?
 Cím zaplatím já dluhy své?

Můj Spasiteli, Ježíši,
 Tys dal se v obět Otci svému
 Ku pomoci sám přispěši
 Mně člověku přeubohému!

**Beránku Boží, s ramena
Mi sejmi hříchů břemena!**

**Nezoufej, duše skroušená,
Bůh tvůj Otcem slitovným sluje.
Pro Syna Otec milost dá,
Tvou bídu laskav polituje.
Za oplakané tvé viny
Chce v Kristu býti smířený.**

11. Kalich.

Kalich jest číše neb nádoba, z níž pijeno bývá při zvláštní příležitosti. Význam jeho jest rozmanitý a hluboký. Od časů pradávných znamenáváno kalichem dobrodiní Boží a díkůčinění za ně; milost a láska, hněv a trest i zavržení; radost i žalost, utrpení i rozvražení a spasení. — Žalmista Páně připomínaje veliká dobrodiní Boží, volá s vděčností: „**Kalich můj naléváš, až oplývá. Čím se odplatím Hospodinu za všecka dobrodiní jeho mně učiněná? Kalich mnohého spasení vezmu a jméno Hospodinovo vzývati budu.**“ (Žalm. 23, 5. 116, 12. 13.) — Prorok Boží, mluvě o ztrestání lidu Izraelského Hospodinem, a o opětém se nad ním smilování, dokládá: „**Takto praví Pán tvůj, Hospodin a Bůh tvůj: Aj, беру z ruky tvé kalich hrůzy, i kvasnice kalicha prchlivosti mé, nebudeš ho pít více, ale dám jej do ruky těch, jenž tě sužují.**“ (Izai. 51, 22. 23.) Kalichem vyrozumívají se veškerá utrpení, kteráž — dle

určení Božího — podstoupil Kristus Pán pro spasení světa. Na to směřuje, an dí: „Což nemám píti kalicha, kterýž mi dal Otec?“ (Jan 18. 11.) Kalicha sobě váží velice křesťan evangelický pro jeho význam vznešený. Kalich mu připomíná ustanovení svaté Večeře Páně, dle těch slov Kristových: „Tento kalich jest ta nová smlouva o mé krvi, kteráž se za vás vylévá.“ (Luk. 22, 20.) Onť jej má tedy za podstatnou částku celosti této svátosti velebné; a tudy se ho nemůže vzdáti bez porušení jí, neboť stojí psáno: „Zkusiž sám sebe člověk, a tak chleb ten jez a z toho kalicha pí.“ (1 Kor. 11, 28.) Kalich mu připomíná svrchovanost lásky Kristovy, již osvědčil, když vycedil krev svou nevinnou pro vykoupení člověka od hříchů, pro smíření ho s Bohem, pro věčné spasení nesmrtelně duše jeho. Kalich mu připomíná milost a lásku Boží, která mu dala prostředníka, jediného orodovníka a přímluvce v Kristu Ježíši. Protož má křesťan evangelický v kalichu zvláštní oblibu duchovní v životě i při smrti, dle příkladu a rozkazu Páně, dle příkladu církve apoštolské, a prvotní církve křesťanské.

12. Církev.

Mílo jest přebývati v domě, vzdělaném rukou důmyslného mistra na pevném základě, v domě ohraženém proti každé, jakékoli nehodě, aby

ani rozlícení živlové, ani zlostní lidé škoditi nemohli domácím. A což teprv, jestli v takovém stavení jest správce moudrý, laskavý a pečlivý! Blaze jest naroditi aneb ubytovati se pod takovou střechou, žíti a umříti pod takovým krovem! — Avšak na širé zemi není než jediný dům tohoto způsobu; dům ten jest *svatá všeobecná církev křesťanská*. Ji vzdělal Kristus Pán na základě prorokův a apoštolův; ji vzdělal na sobě samém; nebo on jest ten jediný pravý základ, mimo něhož žádný jiný nemůže položen býti. (1 Kor. 3. 11.) Ji opatřil tou mannou nebeskou, slovem pravdy své, posvětil svou krví, nadal poklady milosti Ducha svatého. Vůkol nechať zůří svět: proti církvi té nesvede ničehož; ona zajisté stojí na skále té, jenž jest Kristus, ten syn Boha živého, kterěz nepřemohou brány pekelné. (Mat. 16, 16. 18.) Po širé zemi mohou se rozložiti mrákoty bludů žalostných; v církvi Páně ale nikdy neuhasne drahé světlo pravdy Boží, poněvadž Kristus na věky zůstává s ní. A týž Kristus odevzdal klíče k tomu domu, klíče království nebeského, svým Apoštolům, a po nich všem řádně povoláním a zřízeným služebníkům svatého Evangelium. (Mat. 16, 19. 18, 18. Mark. 16, 15. Jan 20, 23.) Jim dal moc, Evangelium to kázati, svátostí přísluhovati, a tak království Boží věřícím otvírati, před nevěřícími pak a nekajícími zavíratí. Mocí klíčů těchto zvěstují ve jmenu Božím kajícím křiš-

nikům milost a odpuštění, nekajícím pak odsouzení a zavržení. Oni jsou tedy strážcové učení Kristova a opatrovníci pokladů milostí Božích; oni bdějí nad dušemi věřících, jako ti, kteříž počet mají vydati (Žid. 13, 17.). Blahoslavený člověk ten, kdož se narodil anebo udomácnil ve svaté všeobecné církvi křesťanské, jejížto jedinou hlavou jest sám Ježíš Kristus (Efez. 1. 22), a údové všickni věřící (Řím. 12, 5.); kdož přebývá v tomto domu Páně, řídí se vůlí jejího ředitele Krista, obohacuje se jejími poklady, a posvěcuje se v ní milostí Ducha svatého.

13. Evangelík.

Jsem křesťan, jsem evangelík,
 A svatá církev má jest máti: ¹
 I vzdávám Bohu čest a dík,
 Že jejím synem smím se zvatí.
 Před celým světem k ní se znám,
 A na jevo svou víru dám;
 Radostně vzdávám Bohu dík,
 Že křesťan jsem, evangelík.

Co bylo Kristem zjeveno,
 Apoštoly co zvěstováno,

1) Církev křesťanská, kteráž v způsobě té svobodné Jerusáléma svrchního jest matka všech nás. (Žid. 12, 22. 23.) Onať jest naše duchovní matka, poněvadž jen v ní, v spolku s Kristem a jeho věřícími, duchovního života dosáhnouti, v něm se siliti a jeho zachovati můžeme.

Co v písmě svatém složeno,
 A podnes v církvi zachováno:
 To slovo jest pravidlo mé,
 I heslo věčně vítězné.
 Radostně vzdávám Bohu dik,
 Že křesťan jsem, evangelík.

Bůh v Kristu ¹ církvi hlavu dal,
 By zřeli k ní věřící stále,
 Též by na něm dům církve stál, ²
 Co na vzdorné vždy pecku skále;
 O sloup té skály podepřen
 Bdím v pokušení bezpečen.
 Radostně vzdávám Bohu dik,
 Že křesťan jsem, evangelík.

Pravé jest církve znamení,
 Že k hlavě té ³ jest připojena,
 V neobojetném učení
 Vždy upřímná a všady věrná;
 Jen z Krista bere zřůst a moc, ⁴
 By neupadla v zhoubnou noc.
 Radostně vzdávám Bohu dik,
 Že křesťan jsem, evangelík.

Zabijíť pouhá litera,
 Duch Páně však, ten obživuje;
 Co kryjí písma veškerá,
 On posavád mne vyučuje ⁵
 Na něho zcela spolehám,
 V něm bezpečného místra mám.
 Radostně vzdávám Bohu dik,
 Že křesťan jsem, evangelík.

1) Efez. 1, 22. 2) Mat. 16, 16. 18. 1 Kor. 3, 11. 3) Jan 15, 5. 6. 4) Efez. 4, 15. 16. 5) 2 Kor. 3, 6. 1 Kor. 2, 11—16.

Ku Kristu Pánu já se znám
 Jej vyznávat se neostýchám;
 Proň ochotně svůj život dám;
 A jestli umdlen někdy vzdychám,
 Rku: Doufej duše má; neb viš,
 Syn Boží snášel také kříž.
 Radostně vzdávám Bohu dík,
 Že křesťan jsem, evangelík.

Ať obklopen jsem soužením,
 Konám bez bázně dále cestu;
 Že nezbloudím, zajisté vím,
 Na pouti k nebeskému městu.
 Po cestě stále bezpečné
 Můj vůdce Kristus vede mne.
 Radostně vzdávám Bohu dík,
 Že křesťan jsem, evangelík.

Pán osvědčil své učení
 Před lidmi zázraky mnohými;
 Apoštolé vyvolení
 Se skvěli jeho znameními;
 A církev jeho, věčný div,
 Až podnes stojí na odív.
 Radostně vzdávám Bohu dík,
 Že křesťan jsem, evangelík.

Proroctví Páně v církvi mé
 Se splnilo a plní stále;
 Strom z hořčičného semene
 Se pne a šíří dál a dále, ¹

1) Mat. 13, 31. 32.

A Kristův slib nepomine :

Svět skoná, pravda nezhyne. ¹

Radostně vzdávám Bohu dík,

Že křesťan jsem, evangelík.

Mám spravedlnost z milosti,

Skrz víru v Pána Jezu Krista, ²

Odtud mi plynou blahosti,

Tohoť jest duše moje jistá;

Dar ten chci vděčně uznati,

A cestou lásky kráčetí. ³

Radostně vzdávám Bohu dík,

Že křesťan jsem, evangelík.

14. Vyvolení Boží.

Bůh nižádným člověkem nepohrdá; král pod korunou, a ubohý žebrák podle cesty, rovně jsou služebníci Páně, kteří odplatu vezmou podle skutků svých. A proto může sobě každý, buďsi kdo buď, velikých zásluh zjednati o království Boží. Chudobnou pannou v Nazaretě byla *Maria*; pro pokoru, čistotu a jiné ctnosti vyvolil pak ji Bůh za matku Syna svého, Ježíše Krista. Jsa tesařem, prací rukou svých živil se *Josef*, a Bůh jej pro ctnosti jeho učinil pěstounem Spasitele světa. Mezi rybáři v potupené krajině galilejské, vybral si Kristus Pán *Petra*, *Jakuba*, *Jana*, *Ondřeje* i jiné za první apoštoly své. Kupečti sy-

1) Luk. 21, 33. 2) Řím. 3, 24. 25. 3) Jan. 14, 23.

nové *Aedesius a Frumentius*, zajatí a prodaní za otroky do země daleké, obrátili pak na víru i krále i národ v Habeši, v krajině za Egyptem. Za mladých lét byl *Patricius* pasákem. Morští loupežníci ho jali, a za otroka prodali do Irska, kterou zemi potom celou obrátil na víru křesťanskou. Velicí reformátorové, mezi nimiž vynikají zvláště Oldřich Zwingli, Martin Luther, Filip Melanchton, Jan Kalvín, horlili horlivostí apoštolskou pro svatou pravdu Evangelium Páně, vyznamenali se láskou k Bohu i lidem, spanilou střídmostí a skutečnou pobožností. Jejich zásluhy, kterých sobě dobyli pod ochranou Boží o žádoucí obnovení církve křesťanské, jsou věkovité. A tak mezi všemi stavy: mezi rolníky, řemeslníky, kupci, vojáky, nádenníky, otroky, žebráky, rovněž jako mezi knížaty a králi, osobami stavu světského i duchovního vyvolil sobě Bůh nádoby milosti své. My je jmenujeme vyvolenými Božími, nádobami jeho vyvolenými (Skutk. 9, 15.), syny a dědici království nebeského, spoludědici Krista Pána, proto že sobě získali zásluhy o království Boží, a dosáhli odplaty milosti u Boha. Obcej i ty v bázni Páně, čiň ve svém povolání co velí Bůh, a buďsi stavtůj sprostý nebo vznešený, i ty patříš mezi vyvolené Boží, a nesmrtelných nabudeš zásluh o své bratry. Budeš-li věrný v mále, Pán nad mnohým ustanoví tebe. (Mat. 25, 21.)

15. Dobrý pastýř.

Patřte, jak tam po té louce kráčí pastýř pečlivý!
 Pastýřskou má berlu v ruce: proč je ale truchlivý?
 Kam jen stoupne, tam se suchá tráva hned zazelená;
 nebe usmívá se na něj, země plesá zemdlená. Zdali
 znáte, děti milé, vy pastýře onoho? proč má tváře
 za smušilé? snad že hledá někoho? V jasném i po-
 šmourném čase od Otce mu svěřené, on ovečky drahé
 pase, krví svou vykoupené. Když však se mu jedna
 ztratí, smutek jeho srdce chvátí; pokoje si již nedá,
 stádo celé opouští, ztracenou jen ovei hledá po
 horách i na poušti. Hledá, volá; v houštích, skalách
 hlas jeho se ozývá, a dokud ji nenalezá, za ni vždy
 se modlívá. Na ramena pak ji bere, do ovčince při-
 náší, lisu otvírá i dveře, odkud vlk ji nesplaší.

Můj pastýři, Spasiteli, na cestách mých se
 mnou choď; abych neztratil se tobě, stopa Tvá mne
 všady voď!

16. Vzkříšení.

Mírný podzim minul, zima tuhá

Po jeseni klidné nastala;

Země, tato matka naše druhá,

Zelenati se již přestala.

Ano, jako mrtva býti zdá se,

Rubášem jsouc bílým přikryta;

Veta jest po všecké její kráse,

Jížto byla v letě posita.

Stromy holé, pozbaveny zcela

Zeleného jindy lupení,

Jsou co kostra umrlého těla;

Vítr skučí jimi v úpění.

Louky, pole, pastviny a sady,
 Štěpnice — vše pouhá prázdnota!
 Chmelnice, zahrádky, vinohrady
 Vypadají jako pustota.

Jako na znamení smutku lesy
 V tmavém černají se oděvu;
 Ptactvo, jenž v nich slavívá své plesy,
 Umlklo — není mu do zpěvu!

Až však navrátí se k nám zas vesna,
 Zazelená se zas travička;
 Zimního pak probudí se ze sna
 Země, živná naše matička.

Procítne v ní život opět nový,
 Oživne zas každý stromeček,
 Pupence ze sebe vydá křovi,
 Každý rozvíje se kvíteček!

Tak i tebe, věz to, milé robě!
 Po tělesné schránky zmrtnění
 Očekává, až spát budeš v hrobě
 K životu novému vzkříšení.

17. Nevinné dítky.

Jestli časně, jako kvítky,
 umírají dobré dítky:
 zdaž-li pak a kam se ztratí? —

Duše nezůstanou v hrobě,
 sám Pán Bůh je bere k sobě,
 těla v soudný den jim vrátí.

18. Nebe.

Pozdě večerem stál Václav před domem a díval se na hvězdnaté nebe; i ptal se otce, co by hvězdy byly? „Toho sám nevím“, pravil otec, „ale snad dovíme se toho oba.“ — A kdy, milý otče? — „Snad až umřeme. Tělo naše pochovají, a to v hrobě spráchniví. Ne tak duch náš, který, dokud je v těle, hýbe, vládne tělem, myslí, řeči rozumí, dobré od zlého rozeznává a soudí. Duch ten jest dech Boží, a vrací se opět k Bohu a žije pak na věky. Věčné radosti požívá nesmrtelný duch dobrého člověka v nebi: duch ale zlého člověka nemůže přijíti k Bohu; do nebe nic nečistého dostatí se nemůže. *Bůh je spravedlivý; ont odměňuje dobrým v nebi a trestá zlých v propasti pekla. V nebi se dobří rodiče a děti opět shledají. Dítě, neztrať se mně a dobré své matce, a shledáme se též tam v nebi!*“

19. Modlitba.

Dobří lidé zde, a Bůh i Spasitel náš na nebi radují se, vidí-li početné dítě, které se rádo modlivá doma, v kostele, pod širým nebem, i na každém místě. Modlitbou upřímnou a nábožnou stává se člověk milým Bohu a podobným andělům i blahoslaveným v nebi; modlitbou posilu nabývá tělu, osvěcuje rozum, občerstvuje mysl,

ušlechťuje srdce, umenšuje žalost, zahání smutek, rozmnožuje radost, udušuje podněty k hříchu, oslazuje život, posvěcuje duši a milosti nabývá u Boha. Modlitbu spravedlivého nazývají muži Boží klíčem pokladů lásky Otce nebeského, drahou mastí ku proti neduhům duše, ohradou proti pokušením a svodům tohoto světa, rukojemstvím proti zahynutí. Z modlitby rodí se pokoj, radost, síla v dobrém a naděje spasení. Či snad nevíš, jaké statečnosti modlitbou nabyl David, a jaké milosti došla u Boha pobožná Panna Maria? Nenapomínej bez příčiny Pán Ježíš: „Proste a vezmete; modlete se, abyste nevešli v pokušení!“ (Jan 16, 24. Mark. 14, 38.) — A proto ze srdce pilně se modlívej slovy, ustavičně pak modli se myšlením bohumilým, šlechetnými slovy a svatým obcováním. Při každém skutku, při všelikém kroku nechať modlitba provází tebe. Ráno, v poledne i u večer, při práci a oddechu, v radosti a zármutku, každého času oslavuj Boha, dobrořeč jemu a prosívej ho, aby spravoval cesty tvé k nebesům.

20. Perut' duše.

I duch můj má svých peruti;
 Od země k nebi letí vzhůru,
 A mysl v oka mžiknutí
 Se cítí bliž andělských kůrů.
 Modlitbo, perut' mysli mé,
 K Božimu trůnu dones mne!

Než, jak mi zřítí Boží tvář,
 Před níž se chvějí Serafíni?
 Jak snesu onu světla zář
 V nebeské nejsvětější síni?
 O koř se v prachu duše má;
 Zde potěší tě modlitba.

21. Sv. Jan Evangelista.

Miláček Páně, svatý *Jan*, dokonal život v Efesu. Když se byl sestaral, ubývalo mu síly, a učennici vodívali a posléz i nosívali jej ke službám Božím. Kdo jej viděl, jakou láskou oddán jest Pánu Ježíši, učil se tudíž milovati Spasitele. Křesťané s velikou toužebností slýchali slovo Boží z úst jeho, a proto co mu stačilo síly, apoštol mluvíval k nim. Posléze však za delší čas opakoval jedině ta slova: „Synůčkové moji, milujte se vespolek!“ Že se opětovale vždycky táž slova, posluchači pak i jiných ještě pravd slyšeti sobě žádali, postýskali si konečně u velectěného učitele svého. A co mohl jim na to říci miláček Boží? — Jednoho toliko jest potřeba: totiž toho přikázání nového od Pána daného (Jan 13, 34.), abyste se milovali vespolek. Kdo miluje podle slova Páně, naplnil zákon: láska zajisté jest kořen, základ i svazek všeliké dokonalosti, nejpěknější znamení víry a utěšené ovoce milosti Boží. Z ní se rodí každá ctnost; nebo láska trpělivá jest, dobrotivá jest, láska

nezávidí, láska není všetečná (kvapná v jednání svém), nenadýmá se, v nic neslušného se nevydává, nehledá svých věcí, nepouzí se, neobmýšlí zlého, neraduje se z nepravosti, ale spolu raduje se v pravdě, všeho snáší, všemu věří, všeho se naděje, všeho trpělivě čeká. (1 Kor. 13, 4—7.) Bez ní učenost jest planá, dobročinnost lichá, víra mrtvá; skrze ni ceny pravé nabývá pokora, čistota, střídmost, pracovitost, a cožkoli sice ctěno bývá od lidí a veleno jest od Boha. Kdož nemiluje podle slova, zákona a příkladu Kristova, nečin sobě naděje k životu věčnému: za to ale milujícím Boha všechny věci napomáhají k dobrému. (Řím. 8, 28.) Kdož by si tedy nehleděl lásky, které žádá Bůh, kteráž učí Kristus, a k níž podněcuje Duch svatý?

22. Láska.

Bys vírou hory převalil,
 Mluvil jazyky všelikými,
 Bez lásky nejsi Bohu mil
 I s almužnami bohatými;
 Byl bys jen, co měď zvučící
 A zvonec prázdno znějící.
 Dobrotivá, trpělivá
 Je láska; křivd se nedopouští;
 Přeje, není závistivá,
 Zlé jiným ráda vždy odpouští;
 Nezpouzí se a nehněvá,¹
 A svého spurně nehledá.

1) 1 Kor. 13, 1—8.

Slyš zákona věčného hlas :

Nade vše miluj Boha svého,

A živé viry na důkaz

Jen dobře čiň, varuj se zlého.

Miluj bližního jak sebe;

Jen láska vede do nebe. ¹

Ten zákon, Bohem tobě dán,

Na věky zůstaň tobě přední;

Dle něho bude Kristus Pán

Souditi tebe v den poslední.

Co z lásky komu udělíš,

Mně dal jsi, pravil Pán Ježíš. ²

23. Snášlivost.

Milé lidem, andělům i Bohu jest podívání na bratry, kteří ve svornosti, v pokoji, v jednomyslnosti a lásce spolu přebývají. A nejsme-li všickni vespolek bratří? Na nebi máme všickni téhož Otce, jenž slunci svému velí vzházeti na chudé na i bohaté, na dobré i na zlé, na křesťany i na nekřesťany. Mimo to ráčil se Syn Boží ponížiti za bratra všech lidí. I chraň se tedy sám, ploditi různice a sváry mezi bratry. Hleď ale pokudž na tobě jest, abys žil se všemi ve svatém pokoji. S nešlechtnými lidmi ovšem nesluší přáteliti se; zlé tovaryšstvo zajisté porušuje dobré mravy, a kdo smoly se dotýká, zmaže se od ní. (Sir. 13, 1.) Rovněž varuj se bludařův a svůdcův,

1) Luk. 10, 27. 28. 2) Mat. 25, 34—40.

abys příkladem, slovy a úskoky jejich nebyl sveden do bludův a neřestí. Avšak neodsuzuj nikdy ani těchto ubohých! I oni jsou bratří tvoji; soud nad nimi zůstavil sobě Bůh. A kdo ví, zdali mezi těmi, jež bys odsuzoval nebratrsky, není nový Saul, který obrátě se v Pavla, a oslavovati bude jméno Boží? Zůstav tedy soud Pánu, a sám raději pokorně modlívaje se za ně, přičiň se moudrými slovy, šlechetnými skutky a příkladným životem vyvesti je z bludův a obrátiti k Bohu.

24. Nábožný vojevůdce.

Dne 4. července leta 1630 připlul Gustav Adolf, král Švedský k břehu říše německé, kde mu bojovati nastávalo, s vojskem svým a zrazil kotvy. Vystoupiv z lodi na zem, padl před očima celého vojska na kolena a modlil se Hospodinu s nábožnou vroucností. — Dověděv se jednou, asi na rok před svou smrtí, že se nepřítel blíží, dal sobě ještě dříve, nežli se hnul proti němu, jednu kapitolu z Biblí Páně přečísti. Byla to podle pořádku, ním každodenně zachovávaného, právě kapitola 54. z proroka Izaiáše. Při slovích verše čtvrtého: „Neboj se, nebo nebudeš zahanbena“, cítil se velice býti potěšeným. a zvítězil skutečně toho dne. — Píseň: „Nezoufej stádečko malé“, kterou sám složil v jazyku svém, a skrze kazatele slova Božího Michala

Altenburga do německého jazyka přeložiti kázal, zpíval často s vojskem svým. Ona zavznívala v táboře jeho i při ranní nábožnosti, kterou držel veřejně včasné ráno před bitvou u města Lützen, kdež padl k nevýslovnému zármutku lidu svého i přátel svých.

Vzývej Hospodina před každým dílem svým, které dle povinnosti vykonati míniš, a Duch síly a potěšení jeho bude s tebou.

25. Doufání v Boha.

Tiše se měj, o duše milá!

Nes pokorně své soužení:
Zpomni si jen; Bůh to posílá,
On pošle i spomožení;
Protož nech se co chce děje,
V Bohu bude má naděje.

Doufej, nebudeš zahanbena:
Bůh zná i může spomoci,
K jeho milosti otevřena
Je brána ve dne i v noci;
On s potěšením přispěje:
V Bohu bude má naděje.

Nemůže se všecko zdařiti,
Co člověk žádá a míní;
A kdo nezná sebe zapřítí,
Ten zlé ještě horším činí;
Než, Bůh zná, co mi prospěje
V Bohu bude má naděje.

Chce-li Bůh, již mi den zejtřejší
 Přinese štěstí žádané ;
 A ze vši mé péče nynější
 Ani znaku nezůstane ;
 U Boha vše to možné je :
 V Bohu bude má naděje.

Mezi tím nech se bída množí,
 Nech mešká pomoc z výsosti :
 Tiše jen, ještě z lásky Boží
 Zkvětnou mi růže radosti :
 Protož nech se co chce děje :
 V Bohu bude má naděje.

26. Pocta Svatých.

Spravedliví a ctnostní lidé docházejí z milosti Boží odměny u něho; radost a sláva jest dědictvím připraveným jim skrze Krista a odloženým k užívání na věky. Byloť by ale nemálo zpozdlé, ba hříšné, kdyby člověk nechtěl míti v poctivosti těch, jež jistě miloval a oslavil Bůh sám; — a nebylbys dobrým křesťanem, kdobys neradoval se spolu, že Bůh oslavil a povýšil bratry, jenž před tebou na zemi živi byli. Nad to v živé paměti sluší chovati příkladné skutky neb díla svatých; příkladové zajisté podněcují k následování. A proto dávají sobě křesťané od starodávna jména svatých Božích, čítají a rozjímají a vypravují sobě, což oni činili a trpěli z lásky k Bohu, a takovými způsoby staví je

sobě před oči, aby sami tím spíše pohnuti byli následovati Krista u víře a v lásce. Není-li to vše prospěšné, dobré a Bohu milé? — Hleď i ty se stkvíti životem takovým, a pokorně zásluhu toho přivlastňuj milosti Boží, v Kristu zjevené. V modlitbě důvěrné pros ve jmenu Páně o pomoc potřebnou Otce nebeského, a On ti ji, dítěti svému, neodepře. Potom budeš v počtu svatých i ty již zde na zemi, — a takovýmto k nim se připodobněním a připojením nejlépe jich poctíš. V duchu a v pravdě koře se Bohu uznáš tehdá pravdu a pocítíš útěchu slov apoštola řkoucího, že jsme spolu měšťané svatých a domácí Boží, vzdělání na základ apoštolský a prorocký, kdež jest gruntovní uhelný kámen sám Ježíš Kristus (Efez. 2, 19. 20.).

27. Kristus jako Pán a král.

Panuj Kriste, ctnosti králi,
 Ty pravdo svatá, věčná,
 Zde blíž i tam v nebes dáli,
 Ty lásko nekonečná;
 Bůh tě nebem ozdobil,
 Nebs nám nebe vydobyl;
 Panuj v církvi vyvolené,
 A krví tvou posvěcené!

Za všecku tu slávu světa,
 Všech korun zemských perly,

Za rozkoší mnohá leta,
 Za všechny vlády berly
 Nedám, že ctnosti sloužit,
 Po pravdě, kráse toužit
 Mohu v duchu tvém, o Kriste;
 Panuj tedy v duši čisté!

Nech mne klade svět již v pouta,
 Nech šalba, nesevědomí,
 Nech surovost a zlost krutá
 Strom života mi lomí;
 On není v zemské hrudě,
 Ale v nebeské půdě
 Vkořeněn, v svobodě Krista;
 Panuj, o svobodo jistá!

Věz, světe, že neosluní
 Tebe světlo pokoje,
 Jen tam, kdež Spasitel trůní,
 Tíše všechny rozbroje.
 V pravdě jen pokoj bydlí,
 V ní právo Božské sídlí:
 Panuj tedy Božské právo,
 Panuj Kriste, pravdy slávo!

Buďme jedno skrze lásku
 Milujme se vzájemně,
 Jenom v lásky čisté svazku
 Dá se žítí příjemně;
 Vůkol Krista našeho,
 Lásky slunce jasného,
 Chodme ruku v ruce vděčně;
 Panuj, lásko čistá, věčně!

Když duše na hrobu kraji
 Zalká v marnosti citu,
 Vzezřeme ku nebes ráji,
 Věčných radostí bytu,
 Odkud život vyteká,
 Protož duch se neleká;
 Bůh jest duch, a Kristus z něho,
 A my všickni věčně jeho.

28. Zvony.

Ačkoli nejrozkošněji rozkvítala církev Páně v dobách, když zvonů ještě neužíváno, proto předce rádi nimi ozdobují věže chrámů svých i křesťané evangeličtí. Jest se tu však bedlivě míti na pozoru, aby užíváno bylo zvonů jen ke svatým, vznešeným účelům. Hlaholy jejich jsou ovšem velebné, a proto mají v nás vzbuzovati city šlechetné a úmysly dobré. Kdykoli uslyšíme zavznívati hlas jejich, budiž nám to, jakoby hlas volajícího: „Vrečních věcí hledejte, kdež Kristus na pravici Boží sedí (Kol. 3, 1.). Vy jste synové svobody! Važte sobě Evangelium věčného. Neopouštějte společného shromáždění svého (Žid. 10, 25.). Boj výborný bojujte, víru a věrnost až do smrti zachovejte.“ Vážnému vyzvání tomuto usilujme vyhověti všemožně; tak vstoupíme vesele jednou i do hrobu, a hlahol zvonů sprovázeti

nás bude k odpočinutí hrobovému a k radosti nebeské.

Poznámání. Ve východních krajinách užíváno druhy při náboženských obřadech cimbálků a ručních zvoněčků, a odtud vzaly původ svůj zvony. Užívání zvonů kostelních zavedl prý v 4. století biskup Nolský, Paulinus.

(Zvon na věži chrámové.)

Aj ty zvučný zvone náš,
 Libě ty nás volat znáš,
 Bychom myslí radostnou
 Konali nábožnost svou.

Když nastala neděle,
 Hlásá zvuk tvůj vesele:
 „Vzhůru! uchystal již chrám
 V slovu Božím milost vám.“

Až poneseu do hrobu
 Mého ducha nádobu,
 Bude hlásat všem tvůj hlas:
 „Zemřelý, ten vstane zas.“

Pokud živ jsem, zvone můj,
 Napomínej zvuk mne tvůj,
 Bych jen toužil po ctnotě
 A po vyšším životě.

29. Výměnek.

Zámožný sedlák odevzdal za živa celý statek svůj jedinému synu svému a nevymínil sobě, co by mu syn k opatření do smrti dávati měl.

Sousedé starému za zlé pokládali, že si neustanovil *výměnkou*; on jim ale pokaždé odpověděl: „Můj syn je vděčný; on nezapomene, co jsem jemu učinil dobrého; on se mi odslouží vším dobrým.“

Syn byl sice dobrý a tichý, ale manželka jeho bývala netrpělivá. Byloť jí obtížno posluhovat starému tchánovi, a mračivala se, když třesoucí se starc časem buď polévku nebo pivo rozlil aneb nádobu nějakou upustil. Starý otec se rozstonal: ležeti však musel v temné komoře. Mladý hospodář více byl na poli než doma, a málokdy se k otci podíval. Dokud bylo leto, churavý otec snášel svůj neduh a svou samotou trpělivě; čas po času se těšival s synkem syna svého, vnukem svým, který měl svého děda rád, protože děd mu pěkné povídky povídal. — Přiblížila se zima a byla pořád tužší; svrchní peřina starečkova bývala ráno jinovatkou potažena. Starečka popadl dusivý kašel, i řekl svému vnukovi: Jdi a řekni otci svému, že ho žádám, aby mi dal hůni, kterou jsem míval na saních, když jsem v zimě někam přes pole jel; dám si ji na peřinu, aby mi nevlhla. Vnuk to vyřídil, a na rozkaz otcův z maštale přinesl starou hůni, ale ne celou. „Hůně není celá,“ pravil mladý otec; „kde je druhá půla?“ A synek odpověděl: „Rozstříhnul jsem ji na dvě, a schoval jsem druhý kus, abyste, otče, vy také

měl púl, až budete stár a nemocen ležeti v komůrce!“

Mladý hospodář chvíli stál jako ohromen: ale spěšně odešel do komory, odprosil otce, dal připravit pohodlnou postel v teplé světnici, otce přenesl a sloužil mu věrně i s manželkou, která od té doby cele se proměnila. I hned povolali lékaře a nešetřili nákladu na léčení starého otce. Nemoc ale byla nezhojitelná. Když pak cítil starček, že se hodina jeho blíží, dal si přisloužiti svátostí večere Páně, požehnal synovi a vnuku, a nevěstě své poděkoval za dobré opatrování.

30. Modlitba za rodiče.

Otče všech nás na nebi, dítek hlas tě velebí;
Dej nám, čehož potřebí.

Rodičům dej zdraví, a mně dobré mravy.

Rodiče mi zachovej, práce jejich požehnej,
A nám všem svou milost dej,
Ať se v žádné době neztratíme sobě.

31. Násilná smrt.

Bůh vštěpil do srdce našeho lásku k životu, a málokdy se stává, aby se kdo na svůj život rozmrzl tak, žeby skutečně rád chtěl umřítí. Jsou ale předce chvíle, v nichž dobří a šlechtní lidé i život svůj nastavují. Když jim vyšší svatá povinnost káže, hotovi jsou i život

svůj obětovati. Aby víru a ctnost zachovali, umírali ochotně svatí mučenníci. Udatní vojínové brání podle přísahy své země pána a vlast, neohlížejíce se na nebezpečnost svého vlastního života. Rovněž nešetří zdraví svědomitý lékař a duchovní pastýř za času nemoci nakažlivých. Stalo se také, že lidé zbavení zdravých smyslů, aneb v těžké horké nemoci násilnou smrtí sami sobě způsobili. Takoví ubozí nebyli při rozumu, když to učinili. Jsou ale také lidé sami sebou i s celým světem nespokojení, kteří nechtějíce snášeti nějaké protivenství anebo bídu, sami úmyslně se usmrcují. Takový člověk jest *samovrah* a zločin jeho nazýváme *samovraždu* neb *zoufalství*. Zoufalý nemá důvěry v prozřetelnost Boží a zapírá víru, která jej učí, že kdo úmyslně zoufá, hříchu se dopouští proti Duchu Svatému, hříchu, který ani zde, ani na věčnosti odpuštěn nebývá. Zoufalství bývá častěji následek jiných zločinů. Svědomí hryze zločince, jako Jidáše Iškariotského. Na takový konec přišlo mnoho marnotratníků, karbaníků, tajných zlodějů, podvodníků, opilců a jiných prostopášných, pyšných a hrdých lidí. Uchovejž nás Bůh takových počátků, abychom na podobný zlý konec nepřišli! *Samovrah*, jehožto předešlý život nemravný a pohoršlivý vůbec známý jest, nezasluhuje poctivého pohřbu.

Jsouť ale, bohužel, bezbožní lidé, kteří nechtějíce poctivě pracovati, vycházejí na krádež a

loupež, a při té nelitují ani zdraví ani života těch ubohých, kterých oloupiti chtějí. Ale vždy na zmar přichází sebe větší opatrnost a zchytralost bezbožných! Dříve či později prozrazují se a docházejí trestu na vrahy uloženého. Smrt člověka smrtí se trestá na vrahu i na tom, který k zabití člověka jakýmkoli způsobem pomáhal, aneb k tomu naváděl. Ach, jak zdivočilý musí býti člověk, který by se odvážiti mohl, prohřešiti se proti příkázání Božímu: *Nezabiješ!*

32. Zlé svědomí.

Pohleď na ten strom, ó synu, jak tu smutně schne a tlí! nitro jeho červ zlý hryze, ač to nikdo nevidí.

Slunce nad horou vychází, po vši krajině se dní; červ zlý hryze ustavičně, neustává v hryzení.

Na nebi se hvězdy lesknou, veškeren tvor klidně spí; červ zlý hryze ustavičně, neustává v hryzení.

Strom se chvěje, sem tam klátí, a zas tiše k nebi zří; červ jej hryze ustavičně, neustává v hryzení.

Tak červ hryze po vši dobu, až strom na zem se svalí; — a tak hryze též až k hrobu *nepokojné svědomí*.

Ukřivditi snadno: ale co svědomí řekne?

Co jest platno člověku, by všecken svět získal, své pak duši by uškodil? (Mat. 16, 26.)

33. Čistota.

Nad zlato, perly a drahé kamení, nad poklady celého světa važ sobě čistoty srdce. Nevinnost zajisté a čistota srdce jest přední okrasou duše a ozdobou všech ctností. Kdo ji chová bez úrazu, Pán jej připočte k blahoslaveným, kteří Boha uzří, a nebešťané budou radovati se nad ním; nebo jest to i slovo Pána Ježíše: „Blahoslavení (jsou) čistého srdce, nebo oni Boha viděti budou.“ (Mat. 5, 8.) Měj se tedy na pozoru před světem a před svůdci ohavnými, věda, že drahý poklad nosíš ve křehké nádobě těla. Pamatuj vždy na Boha: On tebe všudy vidí a zná myšlenky, city, žádosti, řeči a skutky tvé, by sebe tajnější byly; řed' i ty se slovem toho šlechetného mládence Josefa: jakbych učinil tak velikou nešlechetnost a hřešil proti Bohu?“ (1, Mojž. 39. 9.) Tak zachovej sobě s pomocí Boží tuto perlu drahou, srdce čisté a neposkvřené, ten svatý příbytek ducha svatého, spolu základ pokoje a blahoslavenstva věčného.

34. Pasák.

Kdož neslyšel o biblickém pasáčkovi, v němž se moc Boží tak oslavila, že nejsilnějšího obra přemohl? Byl to David, v dětinství pastýřem ovcí otce svého Isai, který malým kamínkem ohromného a ozbrojeného obra Goliáše zabil.

David byl pokorný a šel do boje ve jmenu Božím. Goliáš se rouhal Bohu, počínal si pyšně, a proto musel býti a byl pokořen.

Že mocný obr spolehal sám na sebe, nemohla jej ani vlastní síla ani zbraň ochrániti, ale malý křemínek z ruky mladíkovy stačil, aby jej porazil.

Naproti tomu se nám David ukazuje co pravý obraz pokory, takové to pokory, jakou Bůh povyšuje. „Já jdu ve jmenu Hospodina zástupů,“ to sloužilo jemu za štít a meč. A poněvadž velice pokorný byl, aniž důvěřoval toliko v sebe samého, ale v Hospodina, tedy se i moc Boží v něm, slabém mládenečku, velmi oslavila. (1 Sam. 16 a 17. kap.)

Bůh pyšným se protiví, ale pokorným dává milost. (1 Petr. 5, 5.)

35. Povolnost.

Dva bratřenci měli vedle sebe pole. Jednou přišel mladší ke staršímu a pravil: „Naše matky zdědily po tetě pole nad paloukem, a měly se rozdělití o ně rovným dílem. Při novém měření polí ukázalo se, že váš díl o kus jest větší nežli můj. Vy ho užíváte již deset let. Tím jsem utrpěl ujmu, která vynáší nejméně padesáte zlatých. Dejte mi dobrovolně alespoň třidcet zlatých, a já nepůjdu ku právu.“

Starší odpověděl: „Milý strýčku, nebyloby dobré, abychom se spolu přeli; jsme přátelé. Já se dobře pamatuji na to dělení. Nebožka teta dala o něco více přiměřiti k dílu hubenějšímu, a vaše matka měla na výběr, chce-li si vzíti díl větší ale špatnější, anebo lepší a však o něco menší. Ona si vybrala lepší. Mé matce připadl kus větší, ale špatnější. Já jsem ho zdědil. Myslíte-li, že se vám děje křivda, postoupím vám svůj díl, a vezmu si váš, a bude bez rozepře!“

Tou povolností bratrance staršího zastyděl se mladší, a odešel vymlouvaje se, že nevěděl, proč k jednomu dílci něco více bylo přiměřeno.

Řekl Abraham Lotovi: „Nechť, prosím, není nesnáze mezi mnou a tebou, a mezi pastýři mými a pastýři tvými, poněvadž muži bratří jsme. Zdalíž není před tebou všechna země? Odděl se, prosím, ode mne: půjdešli na levo, já na pravo se držeti budu; pakli půjdeš na pravo, na levo se držeti budu.“ (1 Mojž. 13, 8. 9.)

Povolnost přátely činí. — Moudrý v hádce ustoupí.

36. Pravda a lež.

V p ř í s l o v í c h.

Pravda jest dítě Boží. — Pravda sama se hájí. — S pravdou před Boha a před lidi. — Vyjdeť pravda na vrch, jak olej nad vodu. — Pravda na světlo vychází, faleš do tmy zachází. — Nepomůže-li pravda, nepravda tím méně. — Přílišná hádka pravdě škodí. — V obchodu-li o pravdu dbáš, více vyděláš. — Kdo pravdu zastává, vítězem ostává.

Lhář má krátké nohy, daleko neujde. — Kdo včera lhal, tomu i zejtra se nevěří. — Ze lži lide neumirají, jen že potom viry nemají. — Kdo rád lže, toho za přítele míti nelze. — Byli jednou tři bratři jeden lhal, druhý kradl a třetí visel. — Mladý lhář, starý zloděj. — Lháře pán Bůh káře, jestli ne mrazem, tedy provazem. — I pěkně lháti jest hřích.

37. Dobré jméno.

Každý sobě žádá, aby o něm jiní dobře smýšleli a mluvili. O kom dobří lidé vůbec slušně smýšlejí a soudí, o tom se říká, že má *dobré jméno* neb dobrou pověst. Velikou cenu dobrého jména vyřknul také moudrý král Šalomoun v knize Přísloví, řka: „*Vzácnější jest jméno dobré, než bohatství veliké, a přízeň jest lepší, než stříbro a zlato.*“ (Přísl. 22, 1.) Mýlí se ale velice, kdoby myslil, žeby sobě získati mohl vážnosti u lidí vychloubáním, anebo licoměrným

přetvářením. Kdo chce dobrou pověst u lidí míti a zachovati, musí býti skutečně ctnostný. Velice by nás také bolelo, kdyby nám někdo bez viny vyčítal něco nespravedlivého neb nepočestného. Co nechceme, aby nám jiní činili, nečinme jim. Neobviňujme tedy nikoho ze zlého skutku, pro který by u jiných lidí v pověsti zlehčen byl. Neroztrušujme pomluv o jiných. Nevyčítejme nikomu poklesků anebo přečinů jeho a trestů za ně vystálých. Netupme nikoho, nedělejme klevetami nevole mezi lidmi, nedovolujme si nikoho v posměch uváděti, tím méně sobě dovolme něco hanebného proti někomu vymýšleti a rozšiřovati mezi lidmi. Čtete v knize moudrosti (kap. 1. 11.): „*Vystřihejte se neužitečného reptání, a odmlouvati jazyku nedopouštějte. Nebo mluvení tajné nebude bez pomsty; usta zajisté lživá zabíjejí duši.*“

38. Utrhač.

Marketa, kuchyňská v hraběcím domě, byla zachovalá osoba. Náhle se ztratilo několik stříbrných lžic, a mimo nadání nalezeny byly v truhle Marketině. Ubohá ulekla se, nemohouc pochopiti, jak ztracené věci do truhly její se dostaly. Její nářek byl považován za přetvářku, a *Marketa* byla odsouzena a dána do vězení. Za krátký čas chlubil se v hospodě podnapilý hraběcí my-

slivec Jan, že se nad Marketou notně pomstil. Svědkové udali to k soudu. Soudce předvolal Marketu, aby pověděla pravdu a netajila, zdali by hraběcí myslivec Jan proti ní něco měl. Marketa vypravovala se zármutkem, že jednou po tabuli pan hrabě po láhvi drahého vína se sháněl, a ona pověděla, kde náhodou víno schované spatřila. Padlo tehdáž podezření na myslivce, že si víno odstraniti chtěl, a ten pak zlostně pravil, že se nad kuchyňskou pomstí. Soudce věc tu dále vyšetřoval, a našlo se, že myslivec Jan falešným klíčem truhlu Marketinu otevřel a stříbro hraběcí tam podstrčil. Uznán vinným z *utrhání na cti*, i byl na tři leta k žaláři a ku práci v káznici odsouzen. Marketina nevinmost slušné pochvaly veřejné došla.

39. Chrám Páně.

„Bůh ten, kterýž stvořil svět i všecko, což jest v něm, ten jsa Pánem nebe i země, nebydlí v chrámech rukou udělaných; aniž bývá ctěn lidskýma rukama, jakoby něčeho potřeboval; poněvadž on dává všechněm život i dýchání i všecko.“ Tak mluví apoštol sv. Pavel. (Skutk. 17, 24. 25.) Proto však předce u vážnosti veliké chováme i chrámy Páně pro služby Boží, které se v nich konají ke cti a slávě Hospodinově. Tenkrát ovšem zjevuje tam přítomnost svou věčné Božství

jeho dle svědectví Kristova : „Kdežkoli shromaždí se dva neb tři ve jmenu mém, tuť jsem já u prostřed nich.“ (Mat. 18, 20.) — Duchem svým jest tam přítomen ten, jehož neobsahují nebesa nebes. Ti darové, jichžto účastenství se zde poskytuje věřícím, jsou darové neporušitedlní. Slovo Boží, které v chrámě hlásá, milost Boží, kterou ve jmenu Božím zvěstuje a podává pastýř duchovní, oběť nábožných modliteb, kterou se svými spoluvěřícími, co s královským kněžstvem, Bohu obětuje, požehnání Boží, jež on udlěuje ve jmenu Páně: nejsouliž to pokladové nad všechny poklady zemské?! V kostele bývá již útlé nemluvnátko na křtu svatém obmyto od hříchu, zasvěceno Hospodinu modlitbou a slovem Božím, a tak připojeno Kristu a církvi jeho. Tu opětuje mládež sliby víry své a věrnosti Bohu před ním, tím vševědoucím. Tu se posvěcují manželstva, a v nich i sami rodičové. Tu se osvěcuje rozum světlem evangelium svatého, rozněcuje se srdce láskou Kristovou. V chrámě zpovídá se pobloudilec a hříšník Bohu samému, zpytateli ledví a srdce, vyznávaje na sebe přestoupení svá, a docházeje pro svou skroušenou kajicnost odpuštění a ospravedlnění v milosti Kristově. Zde hodují věřící se svým Pánem nebeským v citu blaženém u jeho svatého stolu, nasycujícíce duši svou duchovním pokrmem a nápojem k životu věčnému, ve viditelných znameních svatého těla a

svaté krve jeho. V kostele se modlíme Otci nebeskému za církev, zeměpána, vrchnost a vlast, a za všechny lidi i za nepřátely. Zde se posilujeme k statečnému rytěřování pod praporem Kristovým i v tom posledním okamžení své pouti vezdejší, abychom dosáhli korunu slávy věčné. Kdožby tedy mohl býti tak drzý, aby neslušným se chováním znectil takovýto stánek Boží, takovýto dům modliteb! Kdožby ho nemiloval a nevážil sobě v každé době nade všechno vysoce! Dům můj, dům modlitby jest, praví Hospodin.

40. Svátosti.

Pole, luhy, sady, lesy a háje, doliny a hory, prameny, potoky a řeky, jezera i moře, nebesa i země, všechno, což jest a žije okolo nás, hlasitě svědčí o dobrotě a lásce Boží k lidem; podává se nám zajisté odevšad, čeho potřebujeme k zachování a oblažení života vezdejšího. A Bůh nejsa tělu otčimem, duši jest otcem, který tisícerými spůsoby milost svou jí poskytuje, aby dojiti mohla života v nebesích. — Mezi prostředky života blahoslavenému napomáhající náleží zvláště svátost, toto viditelné znamení, tato pečeť neviditelné milosti Boží. Církev izraelská měla dva zvláštní takové obřady. Skrze obřizku přijat byl člověk do smlouvy starozákonní, a oddělil se takto od pohanské modloslužby, zavázán jsa ku počtě

jediného pravého Boha. Požívaje beránka velikonočního připomínal sobě Izraelit to veliké dobrodíní, které prokázal Bůh lidu Izraelskému, když jej byl vyvedl z Egypta, z otroctva tělesného. V církvi novozákonné věří křesťan evangelický *dvě svátosti*, kterých dříve nestávalo, a které teprv Ježíš Kristus ustanovil za dnů obcování svého v těle zde na zemi. Onť je drží za svátosti proto, poněvadž každý pravý křesťan povinen jest k nim se přiúčastňovati. Skrze křest svatý připojuje se Kristu a církvi jeho, a přijímá zaslíbení Ducha Páně, posvěcujícího k novému životu, jenž má býti důkazem, že krví Kristovou očištěna jest duše jeho od hříchu, a obraz Boží při něm obnoven k spasení věčnému. — Pokáním náležitým připravuje se k hodnému přijímání druhé svátosti, *Večeře Páně*. Tu nalezá v skroušeném věřicím užívání posvátného chleba a vína společnost těla a krve Kristovy (1. Kor. 10, 16.), slaví v bratrském spolku svých spoluvěřících drahou památku jeho nejsvětější oběti, ním obětované Bohu k zhlazení hříchův lidí. (Žid. 9, 28.) U vděčném pocitu vznáší se tu duch křesťana k nebes výšinám, kdež spatřuje Krista oslaveného na pravici Otce věčného. Věřitť zajisté, že nevšel Kristus do svatyně rukou udělané, ale v samo nebe, aby nyní ukazoval se tváří Boží za nás. Ne aby častokrát obětoval sebe samého, sic jinak bylby musil častokrát trpěti od počátku světa. (Žid. 9,

24—26.) Duchovním hodováním tímto, ve kterémž podílu beře s plesáním a vroucím díkyčiněním v spolku svého vykupitele, cítí se býti posilněným u víře živé, v lásce svaté, v naději spasitelné. Ospravedlněn jsa milostí Boží v Kristu Ježíši skrze víru, odchází s úmyslem svatým, vésti život bez úhony, býti ozdobou svého povolání, zachovati věrnost nebeskému Pánu svému až do skonání. — Nesnadno dá se vysloviti, jak dobrotivý jest Bůh, an v této dvojí svátosti otevřel duši věřící nevyvažitedlný pramen své otcovské milosti,

41. Pomni na den sobotní, abys jej světil.

Bylo krásné jítro nedělní na podzim leta 1755. Slunce nebeské zářilo takovým bleskem, jakoby si povědomo bylo velikosti a dobrotivosti svého stvořitele. Paprskové jeho odrážely se od vznešeného chobotu mořského. U břehu města Dunbarton, v Škotsku, stálo několik set lodí zakotvených; nebo čas lovu sledího přilákal jich sem od severu a od jihu.

Rybářové dověděvše se právě, že se veliké množství sledí u břehu objevilo, připravili loďky své k lovu, ačkoli byl svatý den Páně. *Ondřej Simpson*, tehdejší pastýř duchovní v Dunbartonu, muž plný apoštolské horlivosti a pobožnosti, ubíral

se tou samou dobou do kostela k hlásání svatého Evangelium církvi své. Spatřiv opodál nenábožné přípravy rybářův těchto, pospíšil představit jim několika mocnými slovy nešlechtnost takového počínání jejich. Ale oni myslíce jen na veliký zisk jim se ukazující, nedbali na moudrá slova kazatelova. Tím se však nedal mýlit *Simpson* zbožný, alebrž chodě od jedné lodi k druhé, radil, prosil, napomínal a modlil se za tyto zatvrdilé.

„Jistě, jistě pravím vám,“ tak mluvil, „Pán soboty nenechá bez trestu takové zneuctění svého dne svatého. Není-liž Hospodin tak dobře pánem na moři, jako na suché zemi? Chceteli hledati svou slávu v přestupování jeho přikázání, a svou radost v porušování dne zasvěceného ke cti jeho? — Ach, nedopouštějte se hříchu k nebi volajícího!“

Ale marné bylo všecko napomínání. Rybářové vskákali do svých lodí, a uchopivše se vesel zmizeli s očí pojednou. Se zármutkem vracel se *Simpson* do kostela. „Pomni na den sobotní, abys jej světil,“ to bylo předmětem jeho kázání. Ještě horlil proti hříchu patrnému zneuctění dne svatého, ještě nebyli ukončeny služby Boží; aj, tuť se pojednou jasné nebe zamračilo, strašná bouře se zdvihla, zrůstajíc každým okamžením. Krupobití lilo se s hůry na zem jako dešť ledový.

Konečně následovalo hrůzné hromu udeření, a jakoby na pokynutí Všemohoucího počal víchr najednou ulevovati.

Nastalo ticho hluboké, a nebylo slyšeti nic jiného, nežli temné burácení zbouřeného moře. V kostele seděli ještě všickni jako omráčení. Tu povstal pastýř duchovní, aby poděkoval Bohu za ochranu své milé církve. Právě vyřknul slova z proroctví Jeremiášova k. 10, 24: „Kárej nás Hospodine, však milostivě; ne v hněvě svém, abys nesetřel nás,“ antě z venku slyšeti hlasitý křik a bědování. Všecko se hrne ke dveřím, a spěchá ven z kostela, přímo k moři.

O, jak smutné tu divadlo k spatření! Trosky téměř dvou set lodí proháněly se mezi skalinami pobřežnými. Mrtvolami jest pokryt břeh, ženy a děti běhají sem a tam, hledajíce svých manželů, otců a synů. Nešťastníci! — všickni utonuli až do jednoho.

Mrtvoly byly poznenáhla snešeny, a druhého dne přispíšili sem ze všech stran staří otcové, matky, vdovy, sirotci, aby vyhledali jedenkaždý svých, a domů jich odnesli.

Nemylte se, Bůh nebude posmíván (Gal. 6, 7.).

Nedělní den Páně

Budiž tobě svatým dnem!

Nenechej se svěsti

Mrzkyh zisků zhoubným snem! —

42. Jádru křesťanských povinností.

Kdož pravými chcete býti křesťany, pilně o to pečujte, abyste zákon Hospodinův neustále měli před očima, bez přestání rostouce v známosti víry Kristovy. Především ale věcmi milování vaše buď bez pokrytství. V ošklivosti mějte zlé, připojeni jsouce k dobrému. Láskou bratrskou jedni k druhým nakloněni jsouce, účtivostí se vespolek předcházejte. V pracích nelevní, duchem vroucí, Pánu sloužíce, nadějí se veselíce, v souženích trpěliví, na modlitbě ustaviční; v potřebách s svatými se sdělující, přívětivostí k hostem následující, dobrořečte protivníkům svým; dobrořečte a nezlořečte. Radujte se s radujícími, a plačte s plačícími. Buďte vespolek jednomyslní, ne vysoce o sobě smýšlející, ale k nízkým se nakloňující, žádnému zlého za zlé neodplacujte. Opatrující dobré přede všemi lidmi, jestliže jest možné, pokudž na vás jest, se všemi lidmi pokoj mající; ne sami sebe mstíce, dejte místo hněvu. Nedejte se přemoci zlému, ale přemáhejte v dobrém zlé. (Řím. 12, 9—21.) Složíce lež, mluvtež pravdu, jedenkaždý s bližním svým, nebo jsme vespolek oudové. (Efezk. 4, 25.) Čiňte dobře všechněm, nejvíce pak domácím víry. (Gal. 6, 10.) Všecky ctěte; bratrstvo milujte, Boha se bojte, krále v poctivosti mějte. A kdo jest, ježto by

vám zle učinil, jestliže budete následovníci dobrého. (1 Petr. 2, 17. 3, 13.)

43. Jan Amos Komenský.

Jan Amos Komenský narodil se v městečku Nivnicích na Moravě, léta P. 1592. dne 28. března. Předkové jeho pocházeli prý ze vsi Komny, a odtud se i příjmení jeho odvozuje. Dle vyznání přináležel *Komenský* k jednotě českobratrské, ana se vyznamenávala přesností svého učení na základu Evangelium Kristova, vzorným životem a kázní. Po dokonaných v cizině studiích bohosloveckých, povolán jest léta 1614. za správce školního do města moravského Přerova. Zde zarazil náš *Komenský* první jakýsi způsob školy pověcné (reální), chtěje takto mládeži sobě svěřené k známosti širší a platnější s menší obtížností posloužiti. — Brzo na to dostal se do Fulneku, hlavního sídla bratrského na Moravě, za kazatele a dozorce škol v nově tam zřízených. Zde požíval za krátký čas nezkaleného štěstí, prokazuje lidem okolí toho všeliká dobrodiní radou i pomocí. V nastalých však válkách domácích léta 1620, a následujících, zloupeno jest a vypáleno město Fulnek vojském cizím. Léta 1622. přinucen byl *Komenský* opustiti církev svou, protože kazatelům bratrským svobody náboženské vždy přísněji ujímáno. Tu ztratil i manželku milou i dvě dítek svých. — Nechtěje zaháleti, jal se spisovati

knihu „*Labyrint světa a ráj srdce*,“ kdežto se živě vypisuje způsob všech věcí na zemi. Kniha ta jest až dosaváde vzorem prostomluvy utěšené a jadrné v řeči naší. — Pro nebezpečnoství vždy víc a více se zmáhající, musel se *Komenský* ještě s mnohými ze svých spolubratří potají ve vlasti po lesích, skalách a slujích ukrývati a bídný život vésti. Vzdor toho nepomijel však předce ještě tajně svou církev opuštěnou navštěvovati a jí svátostmi přísluhovati.

Konečně, když bratří na počátku léta 1628 všecku ochranu ve vlasti ztratili, opustil *Komenský* ještě s některými jinými v kruté zimě vlast svou. Přišedše na pomezí, poklekli na kolena, s pláčem a mnohými slzami Pánu Bohu se modlíce, aby simě slova svého v milé vlasti nedal utlačiti konečně.

Dne 8. února dorazili do Lešna polského, kdežto vlídně přijati jsou všickni. Tu se počal *Komenský* obíratí znovu nejlepším způsobem vychování mládeže. V knihách k tomu cíli sepsaných, ukázal velice důkladně, kterak toho především zapotřebí, aby školy nejen k naukám vedly, nýbrž i k mravnosti a pobožnosti, aby nejen rozum ostříly, než i srdce šlechtily a k životu výkonému připravovaly. — K potřebě školní mládeže napsal knihu jmenem „*Brána jazyků*,“ která získala neslýchané pochvaly a valem nejen do škol uvozena, ale i do mnohých cizích jazyků překládána byla.

Kromě kněh nábožných sepsal *Komenský* ještě i mnoho jiných kněh výborných, v nichž předložil zvláštní způsob učebný a všestranný. Tím směřoval dle návodu přírodního, jasného i prostého k moudrému obnovení řádu školského a ku vzdělání všeobecnému. Příčinou tou vážili ho sobě velice slavní mužové téměř všech zemí. — Zvláštní horlení *Komenského* bylo i to, aby učení snažnost svou obraceli ku vzdělání jazyků svých národních, a skrze ně i lidu obecného v každé zemi. Příklad i zde pozůstavil sám; neboť slouží nám ve svých spisech národních až posavád za vzor jemnosti a vzdělanosti jazyka.

Za kruté války léta 1655. obráceno jest vojskem polským v rum a popel město Lešno. Celá jednota bratrská rozprchla se do krajin rozličných, aniž se kdy sjednotila více. *Komenský* odebral se konečně léta 1656. v 64. roku věku svého do Amsterodamu. Tu jsa, pracoval opět snažně a chvalně na zvelebení škol amsterodamských; proto ale i o církevní dobré rozptýlených ostatků jednoty bratrské pečovati nepomíjel. Léta 1658. vydal pro ně jádro celé Biblií svaté, a následujícího roku Kancionál český. — Pohnutelný jest jeho „smutný hlas zaplašeného hněvem Božím pastýře k rozplašenému hynoucímú stádu,“ v němž praví: „Mějtež se dobře, přátelé milí! a po mně se již nejinak, než jakobyste mne do hrobu polo-

žili, ohledejte. Neb ač dýchání mé ještě jest při mně dnes, zýtra však budu-li, nevím. A byť i něco dnů přidal Pán, nechť je mám k odpočinutí a na věčnou cestu se strojení: ať ještě poobčerstvím, dřív, než se odsud vyhostím.“ V 80tém roce věku svého dokonil v Amsterodamě život svůj tiše a pokojně léta 1671, dne 15. listopadu.

Komenský byl muž postavy slušné a vážné, s bradou visutou, čelem vysokým, vzezření libého, avšak zármutek tichý jevíciho; v obcování s lidmi byl nad míru vlídný, trpělivý a pokorný; vždy hotov posloužit bližním svým a obětovati sebe sám pro dobro jejich. Jeho hluboká citelnost, dobrota, upřímnost a opravdová nábožnost jeví se ve všech jeho nejen spisech, ale i skutcích a celém živobytí. Nikdy neodplácel se stejnou měrou protivníkům svým; nikdy neodsuzoval nižádného, jakékoli křivdy od něho snášeje; ve všem zajisté s oddaností dokonilou ctil a velebil ruku Páně, buď že libé aneb odporné věci naň seslala. Jeho zásluhy o zlepšení škol a vychování mládeže jsou nezapomenutelné.

44. Žebrák.

Mně zde štěstí skrovně přálo,
Syn jsem každé krajiny;
Mé co jest? — ó velmi málo:
Hůl jen a mé šediny.

Mnoho jest to pro slabého,
 V krásné vlasti mé to dost;
 Takli vejdu v dům dobrého
 Bývám za vždy milý host.

Kdožby starci hladovému
 Kousek chleba nechtěl dát?
 Kdožby starci zemdlenému
 Večer nocleh nechtěl přát?

Žízeň hasí zdroj nemělký,
 I chud nejsem v stavu svém;
 „Zaplať Pán Bůh!“ dar jest velký
 V poslední hodině všem.

Tak jsem živ a Boha chválím,
 (I žebrák má otce v něm),
 A nerad se světa dálím,
 Mne těší ta pěkná zem.

45. Alpský roh.

Na roh pastýřský troubívají salašníci, t. j. pastýřové stád, v některých vysokých horách Švýcarska, kde svá stáda pasou, nejenom k tanci nevinnému pastýřskému, nýbrž užíváno ho ještě i k jiným slavným obyčejům. Když zapadlo slunce v údolí, a ještě jen červánky večerní ozařují vrcholky hor osněžených, tu beře salašník na nejvyšších Alpách (holech) bytující svůj roh a zatroubiv, volá dalekomluvem: „Chvalte Boha Hospodina.“ K hlasu tomu vystoupí všickni okolní pastýřové ze svých salaší či chatrčí, a troube

na své alpské rohy, opětuji tatáž slova. Tak to trvá mnohdy celou čtvrt hodiny bez přitrže, a i hory i doliny opětuji jmeno Páně. Konečně nastane slavné ticho. Všickni se modlí, klečíc na kolenách s hlavou odkrytou. Mezi tím se setmělo. „Dobrou noc“ volá pak nejvyšší salašník; „dobrou noc“ ozývá se to se všech hor. Na to se ubírají na odpočinutí.

Chval každý duch Hospodina,
 Otce světél dobrého;
 Chval každý Božího Syna
 I též Ducha svatého.

46. Bohatec.

Člověka jednoho bohatého hojně úrody pole přineslo. I přemýšloval sám v sobě, řka: „Co učiním? nebo nemám, kde bych shromaždil úrody své.“ I řekl: „Toto učiním; zbořím stodoly své, a větších nastavím; a tu shromaždím všecky své úrody i zboží svá, a dím duši své: Duše, máš mnoho statku složeného na mnohá léta; odpočivej, jez, pí, buď dobré mysli.“

I řekl jemu Bůh: „O blázne! této noci požádána bude duše tvá od tebe, a to, cožs připravil, či bude?“

Takť jest, kdož sobě poklady shromažďuje, a není v Bohu bohatý. (Luk. 12, 16—21.)

47. Příslovi.

O marnotratném a o lakomci.

Jak nabyl, tak pozbyl. — Ve snách přišlo, ve snách odešlo. — Zle dobyto, zle pozbyto. — Statek zle nabytý hůře bývá pozbytý. — Hýřil za mladu, a pod starost umírá z hladu. — Kde samá hostina, tam nedaleko hlady. — Kdo sobě v krmích vybírá, často potom nemá syra. — Mnohý chlebem pohrdal, a suchou kůrkou za vděk vzal. — Chudoba marnotratnosti nejbližší dědička.

Kdo nic nemá, přeje si něco; kdo něco má, přeje si všecko. — Chudému se nedostává všeličeho, lakomci všeho. — Čím více kdo pije, tím více žízni. — Lakomci nikdy dost není, by měl všeho světa jmění. — Skoupý haní cizí hostiny, a předce na ně chodí. — Kdo chce příliš mnoho, nemívá nic. — Z cizího nezbohatneš! — Kdo stojí o cizí, přichází o své. — Lakomec všem bývá zlý, sobě nejhorší. — Lakomec žádnému dobře nečiní, leč když umře.

48. Pohled k nebi.

Jak slaviček šveholí, když ho srdce rozbolí;
 Jak růžička vůni dýše, když rosička padá tiše;
 Jak radostí včela zní, když jí kvítek zavoní:
 Tak i já si zpívám, Pána Boha vzývám,
 V duši rozkoš mívám, když se k nebi dívám.

49. První mučedník církve křesťanské, Sv. Štěpán, v boji smrtedlném.

Smrti nebojí se, kdo v Krista pevně věří. Smrt ukáže se jemu jako anděl, který z těla vyvede duši do nebe a k společenství s Kristem. Proto umřel potěšeně Sv. Štěpán. Ten, jsa z těch, kteří hned po založení církve křesťanské vyvoleni byli k službě v církvi, pln víry vydával svědectví směle a neohroženě o Kristu. Proto zaveden do rady a před soud židovský, kde falešní svědkové proti němu vystaveni byli, zastával víru a vyznání své o Kristu důvody ze zákona Božího vzatými. Slyšíce to však protivníci jeho, místo toho, aby byli v srdci svém si umyslili a se obrátili, rozzlobili se více a křikem jej přemáhali. Štěpán ale pohleděl do nebe k Bohu, soudci spravedlivému, a Ježíši, tomu základu víry na pravici Boží. A vyveden jsa co zločinec z města, a kamenován, modlil se dle příkladu Pána svého, Ježíše, za své nepřátely, řka: Pane! nepokládej jim toho za hřích; sebe pak doporučil tomu vykupiteli svému, pro jehož víru a vyznání trpěl, vzdýchaje: Pane Ježíši, přijmi ducha mého. A tak mezi modlitbami a blahoslaveným očekáváním toho lepšího věčného života usnul. (Skutk. 6 a 7.)

I kdoby si nepřál umřítí tak svatě a blaženě?!

Zachováš-li víru v Krista

Uzříš jej tam dozajista.

Budiž věrný až do smrti, a dámt' korunu života. (Zjev. 2, 10.) Víím, komu jsem uvěřil, a jist sem tím, že mocen jest toho, což sem u něho složil, ostříhati až do onoho dne. (2 Tym. 1, 12.)

Boj výborný bojoval jsem, běh jsem dokonal, víru jsem zachoval; již zatím odložena jest mi koruna spravedlnosti, kterouž dá mi v onen den Pán, ten spravedlivý soudce; a netoliko mně, ale i všechněm těm, kteříž milují slavné příští jeho. (2 Tym. 4, 7. 8.)

50. Poslední věcl.

Na zemi člověk putuje,
 A předce nedochází cíle;
 Až věkem pak docestuje,
 Nastává jemu nová chvíle:
 Na věčnost Pán nás předešel
 A brány její otevřel.
 Spravedlivý, než umírá,
 Se svými laskavě se loučí,
 Pokojně v hrob se ubírá
 A Bohu duši svou poroučí;
 Přísný ho soudce neleká,
 On, Kristem smířen, soud čeká.
 A hrůzy den až nastane,
 Den soudný po skonání světa,
 Ze hrobu tělo povstane,
 Po nešlechtném bude veta:
 Na hříšné skály padají,
 Propasti pekla zívají. ¹

1) Zjev. 6, 16. 21, 8.

Přeblažen, komu zazní hlas
Na oblacích zjevného Pána:
„Ta říše, kdež nevládne čas,
Od Otce světél vám jest dána;
Vy jste mne v chudých živili,
Poklady u mne složili.“¹

Ve svém království na nebi
Dej byt, Otče, i tvému synu,
Kde tebe Svatí velebí;
Dej, ať ve bouři nezahynu!
Smiluj se, Kriste, nade mnou,
A spas mou duši ubohou!

1) Mat. 25, 34. 35.

Oddělení druhé.

51. Roucho země.

„Považte kvítí polních, kterak roste; nepracuje ani přede. Pravím pak vám, že ani Šalomoun ve vsi slávě své tak oděn nebyl, jako jedno z nich.“ Těmi slovy sám Syn Boží ukázal na krásné roucho země naší, kterým ji oděl Otec jeho, všemohoucí Stvořitel. A zajisté milé jest podívání na krajinu za času jarního s povýšeného místa, odkud viděti zelené a květované koberce luk a poli, vedle nich lemování lesů a hájů! I samé skály v chladě pokryty jsou mechem zeleným a hebkým jako aksamit. V dolinách blyští se vody jako veliké stříbrné pásy, a v dálce modré hory dělají pěknou obrubu.

I zima svou krásu má. Podívejme se jen na stromy jinovatkou obalené, jako sekaným stříbrem ozdobené; a za jasných, mrazivých dnů celé pole se leskne, jakoby poseto bylo měňavými křišťály a diamanty.

Všecko to hlásá moc Stvořitelovu, moou nade všeliké umění!

52. Růže.

Rozvíjí se v sadě růže, jest to růže stolistá;
Slunéčko jí dopomůže, rozvíje se dočista.

Mine jaro, v parnu léta růže zase odkvěte;
Bude po kráse té veta, jako po všem na světě!

Přijde jeseň, tuť i s růže také listí opadá;
Ustele si zima lůže, pustá bude zahrada!

Tak hle, dítě, nezůstane na růži než trní jen;
Tak se tvé mladosti stane: pomine co krátký sen.

Něco však i po mladosti zachová svou cenu vždy
Nezměněná *krása ctnosti* potrvá až na věky.

53. Rostliny.

Rostlina jest, cokoliv ze země roste; jsou tedy stromy, kře, květiny, zeliny, trávy, houby a kapradí rostlinami. Kamení neroste, a proto není rostlinou. Zvířata rostou, mají ale také cit a pohybují se. Jaký tedy je rozdíl mezi kamenem, rostlinou a zvířetem? *Květiny* nám nejvíce do oka padají barevnými svými květy. Na *zelinách* vidíme nejvíce zeleného lupení; kořeny neb listí jejich slouží nám za pokrm. K zelinám počítáme: *Zeli* a *kapustu* s chutnými lupeny, *mrkev*, *kolník*, *červenou řepu*, *bílou řepu* čili tuřín, *celer* a *petržel* s jedlými kořeny, *brukev* (*kedluben*) s dužným košťálem, a *karfiol* s bohatým květem.

Ze všech druhů řep nejznamenitější jest *řepa cukrová*, jinak řečená burák, cvikla anebo burgundka. Má tlustý a dlouhý kořen, plný sladké šťávy, z kterého se vyvaňuje v cukrovarech syrop a cukr.

Chutné přísady ku pokrmům jsou zahradní zeliny: *Špenát, salát, okurky, řetkev jarní i zimní, česnek a cibule.*

Na každé rostlině můžeme rozeznati dvě částky: kořen a peň. *Kořen* se rozkládá pod zemí, odkud vláhy a potravy nabývá. *Peň* neb *kmen* nad zemí se rozkládá ve větve, listí a květy, a nese plody (ovoce).

54. Květiny.

Ne všechny rostliny květou; květu alespoň neviděti na houbách, na kapradí a mechu. Mnoho rostlin ale oku našemu lahodí svým barevným květem. Těm říkáme *květiny*, jakož jsou: vonné *růže*, krajkové *karafiáty*, naduté *tulipány*, bílé *lilie* a *narcisky*, žluté *petrkliče* a *měsíčky*, modrá *chrpa*, blankytná *pomněnka* a j. v.

Z květu rozmanitých květin vijeme *kytky* a *věnce*. Obyčejně vydávají květiny libou vůni a bývají pěstovány pro svou krásu, pro líbeznost květu, aneb pro vůni.

55. Skromná fialka.

Nemůžem se skvíti dokonalou ctností,
schází-li nám svatá květina skromnosti.
Nízko v listí kryje fialka se tichá:
libou ale vůní vůkol hájem dýchá;
nepyšní se krásou při své spanilosti. —
Budiž nám obrazem tiché, svaté ctnosti:
krásně jednajíce pyšnit se nechtějme,
v tichosti jen dobře vůkol prospívejme!

56. Obilí.

Převzácný dar Boží jest obilí. Dávát člo-
věku hojnou a zdravou potravu. Již Kain, první
syn Adamův, začal obilí pěstovati. Rozeznáváme
několik druhů obilí: *žito (rež), pšenici, ječmen,*
oves, proso, kukuřici a pohanku. Hrách, čočku,
vikev, boby a fazole nazýváme luštinami (lu-
skovinami, strukovinami).

Po žněch na podzim a pak když jaro se
otvírá, rolník rozsévá obilí. Když obilí klíčí a
zrůstá, nazýváme je *osením*. Rozeznáváme *ozim*
a *jař (ozimina a jařina)*. Povyrostlé obilí po-
číná se metati. Z pošvy vylézá klas, a za nim
vyrůstá stéblo s kolínkami. Na klasovém sloupku
žitném, pšeničném a ječném přirostlá jsou zrnka čili
semena. Každé zrno jest obaleno plevami. Oves
má sloupek se stopkami, na kterých visí zrna.

Když obilí odkvěte, zrno se nalévá a brzo
pak dozrává.

57. Len. Konopě. Řepka.

Švadleny v městech rozstřihají za rok mnoho kop plátna, a sotva která pomyslí na *len*, na tuto krásnou, štíhlou, modrokvětou rostlinku, z níž pochází plátno. Tisíce lidí potřebují provazů, lan, sítí a plachet, a málo kdo ví, že *konopě* jest rostlina, z kteréžto náčiní ona jsou vyrobena. Chtěl zajisté Bůh, aby v těchto rostlinách vyvinovala se pevná, dlouhá, tenounká vlákénka: ta by však na zmar přišla, kdyby Bůh člověka nebyl obdaroval důvtipem, aby vlastnost tu zpozoroval a obrátil k užitku svému. Mnoho pak rozličných prací člověk vykonati musí, než len tak připraven jest, aby se z něho příze napřístí a z příze tkáti mohlo plátno. Nejprvé len dospělý se vytrhá, semeno z hlávek se vydrhne, len se na rosu vyloží anebo ve vodě močí, a zase naslunci nebo ve vytopených (vyhřátých) pazdernách suší, usušený třicemi tře, až pazdeří zprchá; potom se češe na vohlici, a tím se hebký a vláčný *len* odděluje od hrubé a rozcuchané *koudele*. Z očištěného takto lnu teprvé přadleny předou přízi buď na niti neb na plátno.

Ze semena presuje čili vymačkává se *lněný olej* na světlo, anebo na omastek.

Konopě bujně roste a listí její se podobá ruce s rozpiatými prsty. Z konopných vláken předou přízi na sítě, provazy a lana. Plátno

z konopi není tak tenké a hebké jako ze lnu, nýbrž pevnější, a protož ho zvláště na plachty lodní potřebují. Konopné semeno nazýváme *semencem* a krmíme jím ptáky.

Na jaře bývají některá pole povlečena jako žlutým kobercem; to je *řepka*, když ve květu stojí. Ze semena řepkového tlačí se *olej*.

58. Jabloň.

„Znáte-li ten strom“? tázal se v zahradě otec svých dětí, ukázav na jabloň. „To jest jabloň,“ odpověděl malý Prokop, ale neuměl říci, po čem soudí, že by to jabloň byla. Než starší bratr Prokopův, Štěpán, upamatoval se, že jednou pan učitel ve škole žákům vypravoval o rozdílech stromů, a sám pak odpověděl místo Prokopa: „Jabloň rozkládá větve více do šířky, kůra její jest tenší a hladčí, pupeny jsou o něco tlustší najabloni nežli na stromu hruškovém a švestkovém (slivkovém). Listy jabloně mají podobu vejce, ale nemají tak dlouhých stopek jako listy hruškové. Květy na jabloni bývají barvy růžové. Plody jabloňové, jablka, z obou stran skoro stejně jsou spleštělé. Při hrušce nesedí stopka v jamce jako při jablku.“

Na podzim ukazoval otec svým dětem zra-
jící jablka *mišenská*, *renety*, *koženáče*, *sladáče*,
malvazinky a jablka *panenská*, aby jich uměly
dobře rozeznávat, a přislíbil jim, že na jaře

založí školku. Do školky, pravil dále, budeme sázeti jádra a pecky, (kostky) a až po roce z nich vyrazí malé stromečky, budeme je očkovati neb roubiti, a až budou silnější, přesadíme je na místa prázdná do zahrady.

Lidé pro nás stromy sázeli, sázejme my též.

59. Planá a štěpná jabloň

Štěpná jabloň honosila se krásným svým ovocem, tupic pláni nedaleko stojící. Planá jabloň zahanbila ji řkouc: „Tys pláně jako já; neb co máš lepšího, pěkné, chutné ovoce, to vlastně nenáleží tobě, ale zahradníkovi, kterýž tebe štěpil.“

Přestal by člověk vynášeti sebe nad jiné, kdyby pilně považoval, že cožkoli má nad ně dobrého, nemá od sebe.

60. Dub. Stromy lesní.

„To je velikánský strom!“ zvolal Prokop, když byli s otcem v oboře (zahájeném lesu). „To je dub“, pravil otec. „Takový strom dosahuje největšího věku až i tisíce let; roste do výše 180 stop; kmen mívá 6—8 stop v průměru, a jediný strom dává někdy až 30 sáhů dřeva. Dubové dřevo jest pevné, trvanlivé a zvláště dobré na stavby vodní. Kůry a mladých větví z dubu koželuzi

potřebují na tříslo při vydělávání koži. Z *duběnek* děláme inkoust. Podívej se ale na tyto zdravé plody dubové, na *žaludy*, jak sedí ve svých mískách! Ve Francouzsku roste dub, z jehožto kůry dělají *korkové zátky* čili špunty. — Podívejte se tamto na jiný strom, jest to *buk*; vedle něho stojí *habr* a dále třeslavá *osyka*.“

Přišli dále do lesa, kde bylo mnoho chvojnateho stromoví. Zde se tázal Prokop: „Proč, milý otče, nemají tyto stromy širokého listí, a proč větve jejich ověšeny jsou samými strápci ze zelených špendlíků?“ — Otec jej poučoval: „To jsou *borovice*, *smrky*, *jedle* a tamto *modřín*. Zelené jehly jsou jejich listí; ty neopadávají každým rokem, a také v zimě se zelenají. Lesy, kde jen takové stromy rostou, jmenujeme *černými lesy*. *Šišky* (*šáchy*), které vidíš po zemi zde ležeti, jsou plody těchto stromů. Za každou šupinou takové šišky leží semeno.“

Ještě jinde okazoval otec Prokopovi *babyku*, *osyku*, *jivu*, *břízu*, *jilm* (*břest*), *javor* a mnoho jiných lesních stromů. S některých stromů dal mu okusiti plodu, totiž *bukvice* a *habřinky* s buku a habru, *zabřesklé dřinky* s dřínu a *břekyně* s břeku. Při tom ale dával jemu výstrahu, aby nikdy nejedl než ovoce velmi známého, proto že mnohé bývá jedovaté. Vypravoval také, že bukové a habrové dřevo jest nejlepším palivem, že habr, lípa a bříza nejlépe se hodí truhláři, koláři

a soustružníkovi, babyka řezbářům. Také jemu ukazoval rozmanité houby, kapradí a mnoho jiných rostlin.

61. Křoviny.

„Podívejte se na tento strom, má pichlavé trní!“ pravil Ladislav k otci svému blížě lésa, kamž pospolu šli. Otec jej ale poučil: „Toť není strom, ale *křoví* jest, kterému se říká *hloh*. Strom má dřevnatý kmen, a kmen jeho se nerozkládá na větve hned při zemi, ale teprve v nějaké výšce. Hloh a jiné křoví vypouští hned od kořene více prutů, roste jen málo do výšky, ba někdy se jen po zemi plazí.“ Ladislav znal již křoví *lískové* a *angreštové*, *rybíz* a *šípek*. V lese jemu otec ukazoval ještě mnohé jiné křoví: vonný *jalovec*, lezoucí po zemi *břečtan*, *trnky* s trpkým ovocem, *borůvky* (*černice*) s černými jahůdkami, *svidu* s červenými větvemi, *brslen* s kvadrátky, *dříšťál* s chutnými, za-
břesklými plody.

62. Jedovaté byliny.

K zahradníkovi přišla sousedka všecka poděšená a vypravovala: „Můj Vojtěch snědl semínko podobné máku, a jest nyní všecek rozpálený, dávi a hned se divoce směje, a hned zase křičí; zdá se mu, že padá, a jednou rukou nemůže

již vládnouti.“ Zahradník radil, aby šla matka rychle pro lékaře: sám ale spěchal ke chlapci a hojně mu dával pít vlažné vody střídavě s olejem, aby co nejdříve možná vydávil smrtící jed. Lékař přišel a pochválil zahradníka, že tak jednal; vyskoumal pak, že chlapec snědl semeno z *blínu*.

Jedovaté semeno mají též *panenské okurky*, podobný petrželi *bolehlav*, *rozpuk* a *kozí pysk*; pak *náprstník*, *voměj*, *čemeřice* a *ocún*. Jiné jedovaté byliny mají plody podobné jahodám, třešním aneb vinným hrozničkům, jako: *rulik*, *vranovec*, *lýkovec*, *posed bílý* a *psi víno*.

Houby jedovaté jsou: červená kropenatá *muchomůrka*, červená neb sinalá *holubinka*, šupinatý *ryzec koňský*, *koloděj* hříbu podobný. Jedovatými houbami často i dospělí lidé, ba i celé rodiny z nevědomosti se otrávil.

Některé rostliny jedovaté jsou velmi lepkavé, jiné mají vysoké sloupky (stopky) a vydávají ze sebe odporný zápach jako stuchlinou nebo myšinou, a rostou obyčejně na místech vlhkých, světlu a čerstvému povětří méně přístupných. Vůbec ale nechtě nikdo nejí, čeho nezná. *)

*) K výstraze mládeži ve školách dobře poslouží 26 vyobrazení jedovatých rostlin v Čechách, na Moravě, v Slezsku a na Slovensku, které vydal Karel Amerling v Praze.

63. Ovce.

Již Abel pásal ovce a není známo, aby které jiné zvíře již tehdá k člověku se bylo přidružovalo. Hledalať ovce bezbranná ochrany u člověka. Ovce zřídka kdy mívá rohy, za to ale beran má rohy zatočené z předu do zadu a pak stranou od hlavy. Ovce pro svou užitečnost všude se rozplemenila. Ovce španělská má veliké rohy, dlouhý ocas a vlnu tenkou, měkkou, kudrnatou, pružnou a mastnou. Vlna ovec *elektorálních* ještě jest jemnější a oblíbenější nežli samých španělských. Ovce se jednou nebo dvakrát za rok stříhá, a dle toho nazýváme vlnu *jednostřížnou* neb *dvoustřížnou*, a sice *letní* nebo *zimní*. Mimo vlnu potřebuje člověk z ovce také masa (skopového), mléka, loje, kůže, střev (na struny) kostí a paznehtů (na nádobí a na klíh). — Ovce mnohým chorobám jest podrobena, k. př. neštovicím, jichžto některé bývají dobré, jiné zlé. Mnohým nemocem možno předejiti, nehoní-li se ovce na vlhké pastviny, nezůstávají-li dlouho na dešti, nekrmí-li se spařeným aneb podkaleným senem, mají-li dosti prostranný ovčín a dosti čerstvého povětří, a dává-li se jim častěji k lízání sůl.

Jsou ještě jiné druhy ovec. *Cáp* žije v Uhrách, má dlouhé, nahoru vinuté rohy a hrubou vlnu. Ovce *tlustoocasá* má veliký, tlustý

a tučný ocas jako bochník loje, ztíží asi 40 liber. Od jehnat plemena *astrachanského* pochází kožešina pod jmenem *astrakan* známá.

64. Kráva.

Domáci hovězi dobytek ze všech zvířat jest nám nejužitečnější. Kráva nám dává mléko, nejzdravější potravu nejen dětem ale také dospělým. Ze smetany vrtí neb tluče se máslo, nejchutnější omastek. Vola potřebují rolníci k tahání pluhu a vozu. Kráva, vůl i telata poskytují člověku zdravého masa; kůže hovězi i telecí vydělávají koželuzi na obuv. Z loje shotovují mydláři svíčky a mýdlo, z rohů pak soustruhují soustružníci všelijaké nádoby a nástroje; hřebenáři robí z nich hřebeny. I krve potřebuje se ve fabrikách na čistění rozličných tekutin; paznehty, kosti a chlupy ke všelijakým potřebám se hodí. Pro tuto užitečnost již nejstarší národové pěstovali s velikou pilností hovězi dobytek, a do dneška zakládá se na něm bohatství celých krajin.

Nejznamenitější odrůdy (plemena) krav jsou: kráva *švýcarská* a *tyrolská*, černá neb červená, s rohama ku předu ohnutýma; kráva *polská*, veliká, šedá neb červenavo šedivá, s rohama krátkýma; kráva *uherská*, bělavá, s rohama velikýma, klikatýma; kráva *chebská*, menší nežli polská s krkem kratším, černá neb červená; kráva *česká*,

jako předešlá, s krkem štihlejším, rozličně barvená, se vpadlýma slabinama.

Paměti hodny jsou čtyry žaludky hovězího dobytka. Na hrubo rozkousaná a spolknutá potrava přichází do prvního největšího žaludka, totiž do *bachora* čili *pandera*, kdežto se rozmáčí; odtud jde do druhého a menšího žaludka, totiž do *čepce*, majícího vnitř mnoho-hranné sklípky jako voštiny. Z čepce vrací se žvanec zpátky do huby, kdežto pak přežvykván a zase polykán bývá. Podruhé polknutý žvanec přichází do *knihy*, to jest do třetího žaludka, jenž má v sobě mnoho řas nestějně velikých, vedle sebe položených, na způsob listů v knize. Zde se potrava rozpouští a přichází do čtvrtého žaludka, totiž do *slezu*, kdežto se trávení ukončuje. Všecky tyto žaludky očistěné se jídají pod jmenem *dršťky* (*fleky*).

Proč hovězí dobytek nazýváme *dvoupaznehtým* a *přeživavým*, sama slova napovídají.

65. Kůň.

Nade všecka zvířata vyniká kůň. Hlava jeho jest ušlechtilá, čelo jakoby klenuté bylo. Krotce hledí a jakoby myslil. Opatrnost mu září z velkého oka, kteréž ve tmě blýská zelenavým světlem. Ušima končitýma stříhá, naslouchaje

na všechny strany. Dlouhá hřívá chvěje se mu s krku přes hladkou šíji. Prsy jsou široké, plece zakulacené, hnáty hbité, štíhlé, lehké, opatřené kopytem nerozpoltěným. K vyjetí připravený čeká netrpělivě na pána svého, frká, řičí, hrabe, dusá, hlavou kývá, a když naň dosedne jezdec, unáší ho přes pole, jakoby větrem letěl; ve tmě pak opatrně šlape po úzkých stezkách nad roklemi a propastmi. Věsti se dá hlasem a hnutím vůdce svého, a po známém zvuku polní trouby srdnatě se vrhá v boj. Řičí radostně po dobytém vítězství: smutně ale sklání hlavu nad mrtvým jezdce, a zdá se jakoby pro pána svého slzy vyléval. Milé jest podívání na dvě bujných koní zapřažených do skvostného vozu, jak cválem uhánějí. Ale těší nás také pohled na silného, svalitého koně selského, když s pole táhne úrodu naloženou na voze žebřinovém. Slabému pacholíkovi vládnouti sebou nechává a trpělivě táhne brázdu, jsa zároveň zapřažen s loudavým volem. Věkem a prací zemdlen a vymořen tahává ještě náklady těžké, až posléze klesne.

Člověk, jenž nemilosrdně zvířata tryzní neb mučí, prohřešuje se patrně proti vůli Stvořitelově. Kdykoliv tedy zvíře neb jakýkoli živočich zabit neb zahuben býti má, nechť se to děje bez trápení. Tryznění zvířat zákonem od 15. února

1855 zapovězeno jest, a kdož by se toho dopustil, i byť by zvíře jeho bylo, od vrchnosti politické potrestán bude.

66. Pes.

Kdo by řekl, že i masožravé šelmy člověku se podrobí a skrocené že jemu veliké služby prokáží! A přece tomu tak jest; neboť naše kočka náleží do téhož rodu zvířat jako zuřivý lev a ukrutný tygr; a srovnajíce vlka se psem, shledáme, že si postavou velmi jsou podobni. I pes i vlk, oba mají v hořejší i v dolejší čelisti po šesti řezacích zubech; špičáky mají nahoře dva a dole také dva; zubů třenových čili stoliček mají oba nahoře na každé straně po šesti a dole po sedmi; špičáky i některé třenové zuby jsou hrotnaté, k trhání působivé, jak to při šelmách masožravých vůbec viděti jest.

Pes nalezá se po celém světě, jest nejvěrnější společník člověka, a svou ostražitostí a účelivostí bývá jemu velmi prospěšný. Rozmanitá jsou psí plemena, a rozeznáváme jich jmeny: *chrt*, *ohař* čili *pes honící*, *vyžle*, *puďlík*, *pes jezevčí*, *ovčácký*; *pes anglický* a *vlkodav* čili *pes řeznický*. Všickni psi nejradší žerou maso; přivýkají ale též stravě rostlinné.

Psové jsou zvířata velmí účelivá. Ze všech druhů ale nejučelivější jest *puďlík*; on si otvírá

dvěře, pánovi svému donáší věci, o které ho poslal; chodí také kupovat housku a skládá za ni peníz. Ve Švýcarech na hoře svatého Bernarda, kde skoro po celý rok veliké závěje sněhu se dělají a pocestných zasypávají, mniši tamnějšího kláštera mají zvláštní druh psů, jenžto umějí vyhledávati lidi sněhem zasypaných a jinak v neštěstí upadlých, a své pány ku pomoci k nim přivádějí.

67. Zajíc a srnec.

Zajíc jest zvíře nad míru bázlivé a lekavé; při sebe nepatrnějším šustotu se plaší a na útěk dává. Není však on jediný takovým bázlivcem a zplašencem; i jiná a větší zvířata hledávají spásu neb vysvobození útekem. Taková nazýváme *plachou zvěří*, jako jsou jeleni, srnci, daňkové, kamzíci čili divoké kozy, divoké ovce a jiní neozbrojení čtvernožci; ba i větší díl ptactva sem náleží.

Zajíc po předu úst nahoře a dole má po dvou dlátovitých zubech, stvořených ke hlodání; srnec jen v dolejší čelisti má 8 řezacích zubů v hořejší nemá žádných, jako to vidíme u všech zvířat přeživavých, k. př. u krav, ovec a jelenův. Zajíc zadní nohy má delší než přední. Na předních vidíme čtyry, na zadních pět prstů s tupými drápy. Srnec však, jako všickni

přeživavci, na každé noze má dva paznehty. Zajíc má jen jeden žaludek, srnec však má čtyry jako druzí přeživavci.

Zajíc po celé jižné a střední Evropě jest domovem, žíví se obilím a zelinami; v zimě ohlodává kůry stromové. V polích si vyhrabává lože, a odpočívá v nich.

68. Jelen.

Jak vážnou a hrdou postavu má *jelen!* Zdá se, jakoby znal krásu a sílu parohů svých, a jakoby jimi vyhrožoval nepříteli. Sotva se však ozve štěkot psů, již klade parohy na hřbet, aby mu v útěku nepřekážely. Ale v měsíci září bývá velmi sršavý a tudíž i člověku nebezpečný. Kdo se před ním chce ochrániti, ať se schová za tlustý strom. Každého roku v únoru nebo v březnu shazuje jelen parohy; brzo mu počínají vyrůstati nové a rostou tak rychle, že za 14 neděl dosahují náležité velikosti. Tyto parohy jsou větevnaté, a rok po roce přibývá na každém parohu o jednu větvičku (výsadu). Dělávají z nich pevné střenky na nože. Maso jelení nejchutnější bývá na začátku srpna.

Jelen žere trávu, listí, osení, zeleniny, houby, mech a kůru se stromů. Laně a mladí jeleni chodívají pohromadě. Nejstarší laň vodívá tlupu. K večeru táhnou v huštinách na místa trá-

vnatá a v soumraku vycházejí na lučiny a na pole, kdežto po celou noc se pasou; při svítání vracejí se zase do lesa. Podivu hodna jest opatrnost vedoucí laně. Ustavičně na všechny strany pohlédá, častěji se zastavuje, naslouchá a větrí; kdežto ostatní tlupa pokojně a důvěrně za ní kráčí.

69. Sob a velbloud.

Sob i velbloud patří ke zvířatům přežívajícím a dvoupaznehtým. Jsou oba cizozemci, tak ale, že velbloud v horkém, suchém jihu, sob ale v studeném severu služby své obětuje člověku. Mnohý z nás již viděl hrbatého, dlouhokrkého a dlouhonohého, asi 6 i 7 stop vysokého velblouda. Podivný tento tvor v písčitých pouštích Afriky i Asie sám jeden jest tím, čím jsou nám ovce a kůň i kráva společně. Bohatství Arabovo záleží na množství velbloudův. Poskytují mu mléko i maso. Kloboučníkovi dávají chlupy, kůži koželuhovi. Arabové velblouda nazývají *korá-
bem pouště*; neboť bez něho nemohli by cesty konati po nesmírných pouštích písečných, kdež ani kapky vody, ani zelené travičky široko daleko se neobjevuje. Velbloud ujde denně i 10 mil s nákladem sedmi set liber, a bez nákladu uběhne za den i 35 hodin cesty. Prsty jeho jsou na koncích opatřeny paznehty, vespod masitými mozoly; z čehož vysvitá, že jest velbloud stvořen,

aby chodil jen po sypkém písku; neb kdyby po tvrdé, kamenité cestě musel takový náklad nésti, brzo by zahynul. Arabové na cesty do dalekých krajin berou mnoho set velbloudů, a takovou putující společnost nazývají *karavanou*.

Velbloud naučí se klekati, když naň zboží nakládati chtějí; stává se ale zarputilým, jestli že ho bijí a týrají; chlácholením, zpěvem a hudbou se rozveseluje a činí povolným. Smysly jeho jsou bystré; z daleka větrí vodu a pastvu, zrychluje svůj krok i ku předu natahuje krk, a tím potěšuje poutníky, kteří se jižjiž obávají, že zahynou žízni na poušti. Žíznivý vypije 120 másů vody na jednou, a může pak 8 dní i déle žízeň snášeti. Po 8—10 dní přestává na suchém bodláčí neb jiných trnovitých rostlinách, které na poušti rostou. I když lepší potravu nedostává, běží nicméně trpělivě dále, ale trátí skorem všecken tuk, jímžto hrb jeho na zádech jest vyplněn. Jednohrbý velbloud žije v afrických pouštích; dvouhrbý, jenž slove drabař, v středních krajinách Asie.

Sob dle velikosti podoben jest jelenu. Parohy má dlouhé, položené na zad, větevnaté, na konci lopatkovité. Bývá jediným bohatstvím chudých severanů. Žere v zimě sprostou píci, totiž lišejník, ježto si sám nohama a parohy pod sněhem vyhrabuje. Člověk sebe chudší stává se svým pánem, jak mile nabude několik sobů; bohatý má jich veliká stáda někdy až 18—20 tisíc kusů.

Kromě dohlídky sobi od hospodáře nežádají žádné jiné péče. Nejhůře jim bývá v zimě, když země tvrdou ledovou korou se potahuje, tak že potravu dohrabati se nemohou. — Sob dáva husté, mastné a záživné mléko a dobré maso. Z kůže dělají oděv, stánky, lůžka, ze šlach (flaks) provázky a niti, z kostí a paznehtů rozličné nádoby. Do saní zapřažen jsa, uběhne sob za den 30 mil.

Tak velice Bůh o člověka pečoval, že i na věčný severní led i do krajin horkem prahnoucích postavil tvory tak způsobené, aby mohly všelike nesnáze těchto končin snášeti. Bůh člověku, miláčkovi svému, všude cestu proklestil, a vědomí to vybízí nás, abychom uznali a velebili moudrost dobrotivého Stvořitele.

70. Medvěd.

Líné, mrzuté a mlsné zvíře jest medvěd. Má tělo asi pět stop dlouhé, srst hustou, tmavohnědou. Živí se masem koz, jelenů, srnců, i koňů; tlapami je omračuje a uškrcuje, a proto jej počítáme k šelmám, t. j. ke zvířatům masožravým, dravým, divokým, litým. Medvěd žere také kůru, ovoce i mravence; slídí po medu, a proto se naň ličí při včelnicích. Za dne spi, v noci vychází na lup. Zimu přespává. Umi choditi po zadních nohou, a

jako opice naučí se tancovati. Maso medvědi se jídá a lahůdkářům chutnají zvláště jeho tlapy. Kožešina jeho jest výborná; dělají se z ní kožichy, čabraky na sedla, pokrývky na saně, matrace a jiné věci.

71. Ssavci.

Opice, medvěd, liška, vlk, pes, lev, kočka, kuna, tchoř, veverka, krtek, myš, zajíc, jelen, vepř, kůň, osel, los, velbloud, ovce, býk, slon, nosorožec i velryb mají červenou, teplou krev, a jsouce mladí, *ssají*; proto se jmenují *ssavci*. Jsou největší a nejdokonalejší všech zvířat.

H á d a n k y.

1. Kdo spí a oči nezamhouří?
2. Kdo přede, a ničeho nenapřede?
3. Jaký len roste na čtyrech nohách?
4. Jaký lik podoben jest zajíci?
5. Jaký kopec s místa na místo skáče?
6. Které zvíře bylo by rádo včelařem?

72. Kúry.

Ze všeho ptactva kúry čili slepice člověku jsou nejužitečnější. Mají na nohou po třech prstech do předu, a po jednom do zadu, a na koncích prstův tupé drápy. Všechny mají zoban klenutý, veliké vole a žaludek masitý. Slepice a kohout mají křídla krátká a

tělo neobratné; neradi litají a nejvíce zůstávají na zemi. Na hlavě mají masité výrostky, hřebeny nazvané, a pod bradou jim visí dva podobné laloky. Kohout má skvělé pěří a v ocase dlouhá, srpovitá, lesklá péra. Neodbiráme-li slepici vajec, snese jich 15, a potom je vysedí; pak-li je odbíráme, nechávajíc ve hnízdě za podkladek jen jedno neb dvě, tehdy jich nanese za rok asi 150. Domáci drůbež (havěd) má noční i denní škůdce. Kolčavy, tchoři, kuny a lišky loupi a vraždí je v noci: ve dne vrány, krahujci a luňáci a jiní dravci na kuřata dorážejí. Spozoruje-li kvočna takového škůdce, pronikavě svolává kuřata k sobě. A skutečně milé jest podívání na kuřátka rozptýlená, která se hned ku kvočně sbíhají, jak náhle na ně zakvoká.

Slepice chodívají časně spat na hřád. ale časně ráno vstávají. Kohout jítro kokrháním zvěstuje, což nazýváme kuropění.

Ku ptactvu kurovitému počítá se také kuroptev, křepelka, tetřev, tetřivek, jeřábek, bažant, holub, krocán, perlička a páv.

73. Bílá holubička.

Aj holubinko, jak jsi milá,
vždycky čistotná, pěkně bílá! —
Chei si, jako ty, hledět čistoty.

74. Vrabec a vlašťovka.

Dva malí ptáci přebývají rádi při dvorech, domech a chalupách, *vrabec* a *vlašťovka*. Oba se často ubytují pod jednou střechou: ale není rozdílnějších sousedů. Vlašťovka vždy je uhlazená a čistotná jako spůsobná panenka: vrabec bývá rozcuchaný a ušpiněný jako nedbalý kluk. Podobná stavitelům jsou hnízda. Vlašťovka byt svůj staví sice jen z bláta, ale tak čistě, že vyhlíží jako vinný hrozen a lůžko v něm jest ustláno jako věneček. Vrabčí hnízdo jest nesrovnaný vích nedbale ze slámy a smetí snešený. Vlašťovka stále chytá hmyz dobytku obtížný a traplivý: vrabec ale sklízí všude, kde nesil. V zimě jest dotěravý na dvoře, u stodol a u stájů; kdekoliv se zrnka sypou, přiskakuje a potutelně se hlásí k hospodáři, k hospodyni, k pacholkovi i k mlatcům, křiče: „Strýc!“ Jen z jara sbírá housenky a červy: ale nechá jich, jak mile ječmen a pšenice zrátí počínají; smlsá první zralé třešně a s hroznů si vybírá nejsladčí zrna; i do komor se vtírá na sýr — ten zloděj!

*Vrabče, vrabče, ty čtveráku,
nejsem já tvůj kamarád;
ale v zimě mám tě rád;
ze všech štěbetavých ptáků*

*sám tu s námi přebýváš.
 Nehezky je tvůj štílip;
 posmíváš se mně: „Čti lip!“
 V zimě jestli hlady máš,
 slítej chutě se střech dolů
 pro zrněčka před stodolu,
 živ se skromně, dokud zebe;
 z jara pak housenky sbírej,
 pšeničku si nevybírej:
 potom pochválíme tebe.*

75. Slavík.

Říkává se, že člověka nemáme posuzovati po kráse: a slavík dává na sobě příklad, že ani ptáka po péří oceňovati nesluší. Péří jeho jest šedé, rezovaté, neúhledné: hlas ale ze všeho ptactva má nejlíbeznější. Rád hnízdívá okolo potoků ve křoví a zpívá na jaře dlouho do noci, když jiné ptactvo bylo již umlklo, a znova počíná časně ráno. Po sv. Janu Křtiteli zpívati přestává. Každý rok se vrací obyčejně na své staré místo, do téhož křoví i do téhož hnízda, ač jestli mu nebylo pokaženo a jestli v loni tam nebyl pronásledován nebo znepokojován. V kleci mu dávají mravenčí vajíčka, moučné červy i sekané maso s mrkví; na svobodě žere hmyz, a sice brouky, motýly, červy a jejich vajíčka, pupy i larvy, i jest proto velmi užitečný. Tak pěkně

Stvořitel v slavíkovi lahodu spojil s užitečností!
 A přece bývá člověk tak nesmyslný, že tohoto milého zpěváčka, tohoto ochránce stromů a zelin pronásleduje! Zlýť člověk jest, jenž mládata jemu z hnízda vybírá, léčky jemu klade a ze svého okolí jej vypuzuje. My vstávejme raději časně ráno a poslouchejme, kterak slavík v háječku z plného hrdélka oslavuje dobrotu Boží. Přejme všemu ptactvu svobody, nechejme hnízd jejich na pokoji, aby staří jich neopustili pro strach, že bychom jim ublížili; a sami se obveselíme, kdykoliv ptáčka spatříme, an bez bázně a radostně vůkol nás poletuje, poskakuje a ze svého živobytí se raduje.

76. Laštovička.

*Laštovička lítá, lítá,
 Povídá že svítá,
 Bychom vstali, chválu vzdali,
 Ctíce božskou moc,
 Za přečkanou noc.
 Doma, v poli, vždy šveholí
 Pěje, slyš i slyš:
 „Já sem vstala, posnídala;
 A ty ještě spíš!“*

*Laštovička lítá, lítá,
 A vesnu k nám vítá:
 Krásná záře v ranní páře*

*Vede mladý den,
Pudic plachý sen.*

*Doma, v poli, jen šveholť
Pěje, slyš i slyš:
„Já sem vstala, posnídala;
A ty ještě spíš!“*

*Laštovička lítá, lítá,
Hnízdečko si splitá:*

*Hledá, shání pro své stání,
Co kde může snést;
V práci pilná jest.
Doma, v poli, vždy šveholí
Pěje, slyš i slyš:
„Já sem vstala, posnídala;
A ty ještě spíš!“*

77. Ptáci.

Křídla a pírům rozlišují se ptáci ode všech ostatních tvorů. Prohlédneme-li bedlivě ptáka jakéhokoli, poznáme, že každá část těla jeho tak jest utvořena, jaká právě býti musí, aby pokrmu svého mohl hledati, hnízda stavěti, a života na čas uhájiti. Moudrý Stvořitel rozličnou potravu vykázal svým tvorům; sic jinak by všickni stejnou brzo zpotřebovali a posléz zahynuli nedostatkem.

Pro lehkost a teplotu tělo ptačí kryto jest pírům, a nikoli chlupy, jako tělo čtvernožcův, neboli šupinami, jako tělo ryb. Aby o ptáka, an létá, příliš se neopíralo povětří,

končí se malá hlava jeho ostrým, kuželovitým zobákem. Ptáci mají velmi bystrý zrak, taktéž i sluch a čich.

Orel, jestřáb, sova a jiní draví ptáci čili *dravci* živí se masem jiných ptáků, čtvernožců, hadů, žab i ryb. *Slavík, červenka, pěnice, rákosník, konopásek, sýkora, vlaštovka* lapají hmyz. *Vrabci, pěnkavy, čížkové, křivonosky* a *hýli* žerou semena.

Kterým ptákům říká se tedy, že jsou *masožravci*? kterým *hmyzožravci*, a kterým *semenožravci*? A proč asi se jmenují čejka, volavka, bukač, čáp, sluka a lyska *ptáky bahennými*, a husy, mořské vlaštovky, kačeny a potápky *ptáky vodními*?

78. Ryby.

Není všecko rybou, co se rybě podobá. Velryba za příklad slouží. Ta sice živa jest ve vodě; jelikož ale má teplou krev, a velryby mladé ssají, proto patří k ssavcům. Právě ryby mají studenou krev; tou se liší od ssavců a ptáků. Všecky žijí ve vodách; na suchu by lekly (pošly). Vodu, kterou ústy vdechují, vypouštějí žabrami. Ploutvemi plavou; všecky skoro mají tělo pokryté šupinami, a hojnost zubů. Ryby nesou vajíčka, jimžto říkáme *jikry*, v takovém množství, že jikrnatý kapr tři sta tisíců jich snese.

Když přichází čas *třeni* č. snášení vajíček, táhnou ryby mořské k ústí řek i dále vzhůru po řekách. Ryby říčné plovou v noci proti vodě a za dne po vodě. Nejobyčejnější ryby v našich vodách jsou: *kapr*, *linek*, *bělíce*, *karas* a *štika* v rybnících; v horských potocích jsou *pstruhy*, v řekách *úhoři* a *lososi*, jinde *mřenky*, *sumci*, *mníky*, *mihule*, *okouni* a jiné. *Zlatí kapřici* pro krásu bývají chováni ve skleněných nádobách.

V moři žije převeliké množství rozmanitých ryb. Ohromný *žralok* provází lodě a pohlcuje vše, cokoliv do moře padne. *Ježanec* podoben jest ježkovi. *Pilák* má nos prodloužený na způsob meče; v něm po obou stranách zasazené zuby dávají mu podobu pily; odtud jeho jméno. *Tresky* dovážejí se k nám sušené a *sledi* čili slanečky naložené.

79. Hadi.

Had má tělo dlouhé, válcovité a šupinami pokryté; ač jest bez noh, bez křídel, bez ploutví, nicméně pohybuje se z dlouha i z prudka, plazí, motá, vije, svíjí se a vysoko hází sebou, i o zadek opíratí se umí. U nás nalezá se jen málo hadů. Jedni mají asi 4 stopy délky, tělo šedivé jako ocel s černými šplehy; po boku jsou běložlutí. Jiní mají záda červenohnědá a na nich dvě řady černých skvrn. Z těch ani jeden ani druhý není

škodný. Jen *zmije* jest jedovatá. Ona má asi tři stopy délky, tělo hnědošedivé s klikatou tmavou pruhou po hnědých zádech. Na hlavě má tmavé skvrny podobné půlměsíci. Rána uštknutá opuchne, nebývá ale v našem podnebí příliš nebezpečná, ač jestliže se jí dobře pomáhá. Úd uštknutý třeba rychle podvázat; rána pak se vyssaje, neboť v ústech jed neškodí; anebo se rozřízne, aby dosti vykrvácela, a potom se ostrým luhem vymývá. Přec však potřeba jest poraditi se co nejrychleji s lékařem. Zmije k jedovatému uštknutí na každé straně v hořejší čelisti mají jeden dutý zub, a na něm míšek s jedem, jež had skrze dutinu zubovou pouští do rány.

Nesmírně velicí hadi jsou ale v horkých krajinách, v Africe a v Americe. Brasilský veliký had, nazvaný *hroznýš*, má délku 30 i 40 stop; pohlcuje jeleny, ba tygry i bývolky. Vůbec hadi pohlcují zvířata dvakráte i vícekrátě tlustší nežli jest vlastní jich tělo.

Kdo chce hada potříti, nejlépe aby ho uhořčil do hlavy; neboť lebka jeho nekryje mu zadu celého mozku a proto jest tam nejslabší jeho částka. Hadi vnitř těla mají sice kosti jako ssavci a ptáci; majíce ale studenou krev, náležejí spolu se žabami, želvami a ještěrkami do třídy těch zvířat, které nazýváme *plazy*, proto že se plazí, aneb *obojživelnými*, proto že někteří žijí v obou živlech, totiž ve vodě i na zemi.

80. Hlemýžď.

*Hlemýžďi čili šnekovi neb slymákovi sko-
řápka jest nejenom domkem, ale také oděvem a
štítem. Na hlavě má hlemýžď dvě tykadla a
na jejich konečkách jakési oči. Pod tykadly má
po každé straně jeden menší růžek, ale bez
očí; těmi růžky ohmatává a vyšetřuje potravu.
Mezi těmito makadly nalezají se ústa. Celý
dolejší masitý díl těla neboli břich při lezení
vyplazen bývá a slouží hlemýžďi také za nohy.
Na podzim schová se hlemýžď vypasený do
listí neb do mechu, vtáhne tělo do skořápky a
zadělá ji vápnitým lepem; na jaře stvrdlý
lep rozmočí, aby mohl zase nohu a hlavu vy-
strčiti. Hlemýžďi zahradní na podzim se
sbírají, a sloužívají pak zimního času za po-
choutku.*

81. Pavouk.

Náš domácí pavouk plete si pavučinu
v koutkách. Ta částka pavučiny, kde pavouk
bydlí, bývá dutá jako trubka a mívá dva vý-
chody. Pavouk má osm noh a na zadku čtyry
nebo šest bradaviček, a v těch přemnoho dírek.
Z dírek těchto vytahují si pavouci zadními nož-
kami tenká vlákna, a v jednu nit je spřádají.
Takových nitek pavouk mnoho napředě, nežli
z nich je uměle mřežovaná pavučina. Má-li pěkná

povětrnost nastoupiti, vylézá pavouk ze své skrýše a přede; pakli nastává nepohoda, zalézá do koutka. Je-li pavučina napnutá, připovídá jasnou povětrnost; pakli ochablá aneb potrhaná, ukazuje na déšť.

82. Housenky.

Na podzim i na jaře sbírá bedlivý hospodář housenčí vajíčka se stromů. Taková vajíčka bývají buď na způsob prsténků okolo větviček nalepena, aneb na listy položena a v chomáč zavínuta. Jakmile z jara slunečným teplem stromy se probudí a pučeti začnou, počínají také z vajíček malé housenky se lihnouti, a hned lupeni mladounké vyžirají.

Housenka se rychle sesiluje a svléká několikrát svou kůži. Naposledy počíná se kroutiti a svíjeti jakoby nemocná byla. Mezi tím buď se celá přízi obalí, neb jen několika nitkami na list, na větvičku, nebo na cokoliv jiného zavěsí. Z ponenáhla přestává se hýbati, jakoby spala: stane se pupou. V pupě přetvořuje se tělo housenčí. Na místě kousadel dostává dutý jazýček k ssání, a když pukne pergamenová kůže pupy, vylétá z té obálky motýl s lehkými, dlouhými nožkami a čtyřmi křídélky, a hned se živí šťávou z květů.

Motýlové jsou buď celí bílí, aneb všelijak barvení; někteří litají ve dne, a jiní v noci; proto se jmenují jedni deňátka, druzí nočňátka neboli můry. Jako rozliční druhové motýlů, tak i jejich housenky od sebe liší se velikostí a podobou. Housenky všech motýlů škodlivé jsou pro svou žravost; a však důmyslnost lidská dovedla jednu housenku udělati užitečnou, totiž bource neboli hedvábníčka. Ze zapředené jeho pupy se příze rozmotává, a souká v niti, z kterých se pak hedvábné látky na oděv tkají.

Jak motýly, tak též i brouky, mouchy, komáry, vážky, kobylky nazýváme hmyz, proto že jest jich takové množství, že se jimi vzduch, země i voda jen hemží. Hmyz má článkované tělo, obalené v tuhou, kroužky dělenou kůži, ale nemá kosti; má studenou, bílou krev, dýchá mnohými dírkami pod krajem břicha se nalézajícími; těm dírkám říkáme vzdušnice, protože vedou vzduch do celého těla.

Housenka a liška.

B a j k a.

Na květoucím stromečku

V zavínutém listečku

Krásná housenka, an světu výhost dala,

Mistrně se zapřádala.

*Liška nedaleko v křovi sedíc,
S podivením na ní hledíc,
Rozum svůj chtíc vyjevití,
Jala k ní se tak mluvití:*

*„Bloude! jak ten život, plný radosti
Rozkoše a blahosti,
Spokojeně můžeš opustiti,
Vesele i hrob si vítí?“*

*Na to ona: „Nemám se co báti smrti,
Vim, že když mé oudy zdrtí,
Přeblažená změna na mne čeká,
Smrti se jen zlosyn leká.“*

83. Včely.

Vidím státi oul tam na zahradě, z něho vy-
letují včeličky, prášek s květů po louce a sadě pilně
sbírají den celičký. Z vonné lípy štávu vyssávají,
i z těch bylin, které tají jed, jenom zdravou
mízu vybírají na lahodný neškodlivý med; a
když v oul se nazpět vracují, z prášku vosk,
med z mízy pracují.

Milé dítky, každá včelka
v pilnosti buď vaše učitelka!

84. Chroust.

*Za hmyz počítáme také chrousta má-
jového. Na něm viděti lze žrací kousadla.
Tykadly a makadly ohmatává svou potravu,*

stromový květ a lupeni. Nedlouho před smrtí klade samička chroustová do země vajíčka; z těch vyrůstá červ, řečený p o n d r a v a. Škodliví tito červi žijí čtyry leta v zemi, kdež rostlinám kořinky podžirají. Čtvrtý rok na podzim zaryje se pondrava ještě hlouběji do země a promění se v kuklu (larvu); z té v lednu a únoru měsíci vylihne se měkký chroust, který přes duben pod zemi zůstává a v květnu pak vyleze, stromy obletuje a do hola obžirá. Proto jest potřeba, chrousty za horkých dnů, když bývají mdlí, strásati a hubiti; slepice i vepřový dobytek s chuti je žerou.

Hmyz vůbec poskytuje potravu větším živočichům, zvláště ptactvu. Za oráčem vidáme poletovati třasolky a konipásky; sbírají pondravy a jiné červy v brázdě vyorané. Vlašovička v povětří lapá létavé brouky a zanáší je do hnízda mladátkům za pokrm. V celé přírodě, to jest při všech od Pána Boha stvořených věcech, pozorujeme vůbec, že jedni tvorové slouží druhým k zachování. Můžeme říci: co jednomu smrtí, to druhému jest životem. Nade vším panuje člověk rozumem a vtípem od Boha daným, aby toho, což jemu jest prospěšného, moudře užíval a škody se chránil.

85. Pijavky.

Pijavky jsou červi dešťovkám podobní; mají podlouhlé, vroubkované tělo a přísadla, kterými se, kde mohou, přisávají. Přední přísadlo jest vlastně huba; složeno jest ze tří pilovitých, řezacích chrustavek, kterými pijavky dělají v kůži trojhrannou ránu. I žravého tohoto a na pohled ošklivého zvířete dovedl člověk užiti k svému prospěchu, a sice tím způsobem, že je sází při některých bolestných nemocích na kůži, aby z ní krev pilo; a zkušenost naučila mnohonásobně, že často nejukrutnější bolesti po pijavkách přestávají. *Pijavka lékařská* jest na zádech barvy olivově zelené a má tam šest pruhů rezovitých s černými škvrnami; na bříše zelenožlutém také má černé škvvrny. *Pijavka koňská* jest mnohem větší a tmavější než predešlá a beze skvrn, málokdy jen mívá prouhy na zádech.

Pijavky žijí ve sladkých vodách stojatých, v močálech, nejvíce v Uhersku, Polsku a Rusku, odkud jich na miliony ročně vyvázejí do ciziny.

86. Vnitřek země.

Povrch pevné země jest z veliké části pokryt ornici, totiž měkkou a kyprou zemí, v níž byliny rostou. Kdekoliv ale ornici prokopáme, přijdeme na pevné kamení

neboli skály. Kolem do kola i pod vodou jest země složena z kamení. Povaha a podoba kamení ale velmi jest rozmanitá. Některé skládá se z velikých nepravidelných kusů, a ty se nalezají v nejhlubších místech. Nad těmi uloženy bývají vrstvy kamene vápenného, pískového aneb kameny hlinovité.

Na některých od nás vzdálených horách i rovinách jsou průduchy, z kterých čas po času oheň vyšlehuje. Takovým místům říkáme sopky.

Z rozsedin skalních prýští se také teplé i vřelé prameny vod.

Čím hlouběji se přichází v dolech pod zem, tím více přibývá tepla, tak že jenom do jisté hloubky lidé sestupovati mohou. To všechno ukazuje patrně, že pod pevným povrchem země oheň býti musí. Najde-li kde průchodu, vyšlehuje ven nad povrch země; přijde-li někde voda až ke žhoucím podzemním skalám, ohřeje se a vyprýštuje jako vřídlo.

87. Vápno.

Vápenec jest velmi užitečný kámen; z něho se páli vápno na maltu k stavení i na bílení. Malta dělá se z hašeného vápna a z písku, které

s vodou se míchají. Zedníci spojují cihly a kameny maltou, která ponenáhlu tak stvrdne, že pak jest pevná jako kámen.

Vyhlášené vápno pražské pochází ze skal mezi Prahou a Zdicemi. Ve vápenných skalách mezi Brnem a Boskovicemi na Moravě jsou veliké jeskyně, jmenovitě propast *Macocha*, 84 sáhy hluboká.

K vápenci počítá se také *mramor*. Nejznamenitější mramorový lom jest u města *Karáry* v Itálii. Mramor karárský jest *bílý* a užívá se ho na hotovení soch.

Hlinitý, zažloutlý vápenec jmenuje se v Čechách *opuka*, a výborně se hodí za stavebný kámen. Téměř celá Praha jest vystavěna z opukového kamene.

Ve vápencích nalezají se paměti hodné *otisky* zvířat předpotopných, a sice korálů, mořských kůra a mnoha podivných tvorů již vyhynulých. Otisky takové dokazují patrně, že krajiny ty před dávným časem pokryty byly mořem. Ony jsou písmo, kterým zaznamenány zůstávají veliké skutky a soudy Boží.

Vápenec neroste, nekvete, nevydává ovoce — není rostlina; necítí, sám sebou se nepohybuje — není zvíře; vápenec nemá života jako zvířata a rostliny. Říkáme tedy: Vápenec jest *bezživotná*

hmota zemská — zemina, nerost čili minerál. Podobné nerosty jsou všelike kameny, hlíny, rudy, soli a t. d.

88. Křišťál a diamant.

Křišťál jest kámen prozračný a čistý, podobný sklu, ale tvrdší. V Uhrách se nalezají čistější křišťály nežli v Čechách. Čím jasnější a tvrdší jsou, tím větší mají cenu. V Turnově skla slévají a brousí na způsob drahých kamenů.

Diamant jest nejdražší a nejtvrdší kámen; shoří ale v prudkém ohni tak, že po něm nic patrného nezbude. Pilovati ani třítí se nedá, leda svým vlastním práškem. Po tmě světluje a na slunci hrá ohnivými paprsky rozličných barev. Diamant jako voda jasný má cenu největší; jsou ale též bělošedé, přížloutlé, do zelena, do hněda, do modra a do černa se měnící diamanty.

*Nezávidte světu drahý šperk,
Jest v něm křemen, říčný písek, štěrk.
Nevinnou jen zachovejte duši;
Diamantu čistota jí sluší.*

89. Sůl.

V Čechách a na Moravě nenalezá se soli v takové hojnosti, aby se s užitkem dobývati mohla. Ohromné množství soli jest ale uloženo v Haliči, jmenovitě u Věličky a Bochně. Též v Horních Rakousích, v Uhrách a Sedmihradsku dobývá se jí ročně mnoho tisíc centů.

Sůl v zemi uložená jmenuje se sůl *krušná*. Obyčejně leží v hlíně a láme se v podzemných dolech buď jako ruda, buď se do bání solných pouští voda. Voda se solí nasytí, vytáhne a vyvařuje se v mělkých kotlech, až pak se v páry promění a zrnitá sůl se srazí.

Nesmírně mnoho soli nalezá se v moři; neb mořská voda je slaná, a také z ní se sůl vyvařuje, neb na slunci vypařuje.

Mimo to jest ještě mnoho jiných solí. V pramenech Karlových Var jest rozpuštěna léčivá sůl karlovarská. V Uhrách se z hlíny obsahující v sobě mnoho hnijících látek, dobývá *ledek* čili *sanytr*, kterýž jest také sůl, ačkoliv se jím nesolí. Z ledku, síry a uhlí dělá se střelný prach.

90. Kamenné uhlí.

Kamenné uhlí vydává větší horkost nežli dříví, i jest výborným palivem. Uhelnými doly ušetří se mnoho lesů. Kamenným uhlím topí

se pod kotly parních strojů. Obtížny jsou ale práce v uhelnách. Horník sedí v hlubokém dolu při světle kahanu a láme kus po kusu z vrstev uhelných. V dole se nashromáždí někdy škodlivého povětří, světla hasnou a lidé se dusí. Někdy vyvinou se z uhlí hořlavé páry (plyny) a zapálí se ohromným bouchnutím. Přes tyto překážky dobývá se kamenné uhlí rok od roku pořád horlivěji, zvláště v Čechách a na Moravě. Havíři libují sobě, že mají také v zimě výdělek, a proti možným nehodám si pomáhají.

Hnědé uhlí méně vyhřívá: ale snadněji se dobývati dává, neboť neleží tak hluboko pod zemí jako černé kamenné uhlí.

Oddělení třetí.

91. Zeměkoule.

Když se odněkud, jmenovitě s vyššího místa po širém kraji ohlédáte, zdá se vám, jakoby obloha nebeská byla nesmírné klenutí, kteréž všude kolem do kola dosahuje až k samé zemi. Čím výše stojíte, tím větší je kraj, který se očím vašim představuje. S vysokých věží a hor viděti jest na mnoho mil do *okolí*. Kdybyste ale dále šli, a na novou výšinu vystoupili, spatřili byste opět novou *krajinu*, jiné pole a louky, háje a lesy, hory a řeky, dědiny a města: vyhlídka po okolí by se vám změnila; čemuž jinak říkáme, že se *obzor* mění.

Jdouce tak pořád dále, poznávali byste vždy nové a nové kraje, až byste se konečně ocitnuli na břehu mořském. Kdybyste pak vsedli na loď a plavili se dále, brzo by se vám země ztratila s očí, a nic byste nespatořovali kolem sebe do nedohledné dálky, než velikou rovinu vod. Teprvé

až byste se plavili několik neděl, přistála by loď opět k pevné zemi. I tu by se vám objevoval vždy nový a nový obzor, až byste se navrátili po opětované plavbě a po dlouhém putování zase do vlasti.

Ale na celé této cestě, na které byste tolik neznámých končin prošli, nikde byste neuzřeli jináči oblohy, než takové, jaká jest u nás doma. Nad mořem i nad pevnou zemí prostírá se klenutí nebeské; všude vychází a zapadá slunce; v noci se týž milý měsíček u prostřed nesčíslných hvězd okazuje. Odevšad ke slunci, k měsíci a ku hvězdám rovně je daleko. Nikde není konec země, obloha nikde k zemi nepřiléhá.

Země naše je velikánská koule, která se nařízením Božím v nesmírném prostranství světa bez podpor udržuje, zrovna tak, jako hvězdy, které volně po obloze rozestaveny jsou, a nikdo je nedrží, nežli všemohoucí vůle Páně!

Které místo (věž, vrch) v naší osadě je nejvyšší? Které osady (města, vesnice), lesy, vrchy a pahorky, řeky a potoky s něho spatřujeme? Jak se jmenuje nejbližší osada? Jak daleko je tam? Která vesnice leží od nás na západ? Která na východ? Která na sever (půlnoc)? Která na jih (poledne)?

92. Slunce a země.

Slunce pevně stojí na nebi a země naše okolo něho se pohybuje. Nám se ovšem naopak zdá; neboť vidíme a podle toho říkáme, že slunce vychází, po obloze jde a zapadá, a že země i my na ní pevně stojíme.

Jedeme-li rychle na lodi anebo po železnici, zdá se nám, že stromy a domy, pole a lesy kolem nás ubíhají, my sami že nepohnutě sedíme. - A předce nikomu nenapadne tvrditi, že by tomu tak v skutku bylo. Zrovna tak jest i se sluncem a zemí.

Zemská koule pohybuje se dvojitým způsobem okolo slunce. Když nějakou kulí na stole nebo na podlaze zatočíte, bude se vám otáčeti sama v sobě čili o svou osu, zároveň se ale točením tímto dále bude posouvati. Nejinak se točí i země o svou osu, jen že pro svou ohromnou velikost k jednomu takovému otočení potřebuje 24 hodin. Za ten čas se všechny její strany jednou obrátí ke slunci a jednou od slunce. Na stranách, které právě ke slunci jsou obráceny, je *den*, na těch, které od něho jsou odvráceny, je *noc*.

Točíc se takto o svou osu, pohybuje se zeměkoule velikým kruhem okolo slunce, k čemuž potřebuje jednoho roku čili 365 dní. Po roce je

vždy zase na tom místě, kdež v loni o těch dobách pobyla.

Pohybováním země okolo slunce povstávají též čtyry *roční časy* čili *části roku*: jaro, léto, jeseň (podzim) a zima.

Kdy je den nejdelsí a kdy noc nejkratší? Kdy je den nejkratší a noc nejdelsí? Co je příčinou dne, co je příčinou noci? Co následuje, když slunce zajde? Co nastává, než slunce vyjde? Co se děje v letě, co v zimě, co na jaře, co na podzim? Ve kterých měsících jest leto, zima, jaro a podzimek? Které velké svátky jsou v zimě? Které na jaře? Které v letě?

93. Hádanka.

Nemám domku, a předce vycházím;
vysoko vystupuji, hluboko sestupuji:
noclehu však nenacházím.

Kůň ve skoku mého nepřeběhne kroku.

Kdo jsem, zdažli znamenáš:
vidáš mne, a dobře znáš.

94. Měsíc.

Jako se země točí okolo slunce, tak se měsíc točí okolo země, jen že mnohem rychleji. Asi za 30 dní přeběhne jednou svým kruhem okolo země. V tom čase mění své světlo čtyřikráte.

Když je celá tvář měsíce osvětlena, říkáme že jest *pln*. Po úplňku měsíci světla ubývá,

až po sedmi dnech jen levá ☾ polovice zůstane viditelnou, což se jmenuje *poslední čtvrt*. Potom se světlo měsíce pořád stenčuje, až opět za sedm dní celý měsíc se stane neviditelným, tu pravíme, že jest *nov* čili *nový měsíc*. Několik dní po tom spatříme na západním nebi tenoučký srpek na pravé straně ležící ☽, kterému v sedmi dnech po novu tolik světla přibude, že se nám jako *první čtvrt* okazuje.

95. Hádanka.

Jeden otec má dvanácte synů, každý syn má třicet synů, a každý z těch třiceti má jednu tvář bílou a jednu černou. Jeden nevidí druhého, a živi jsou jen čtyry a dvacet hodin. — Kdož je ten otec? — Kdož oni synové — s bílou — s černou tváří?

96. Pevná země a moře.

Nyní znají lidé skoro celý povrch zemské koule. Cestovatelé všecku moře po lodích přeplavili, a všecky skoro země přechodili, a zprávy své o tom veřejně vydali. Jenom na nejsevernější a na nejjižnější konec koule té žádný posud nepřišel; neboť je tam taková zima, že hluboké moře až do dna je jeden led a nikdy nerozmrzá. Ani zvířata ani rostliny přebývati a prospívati

tam nemohou. Konce ty jmenujeme *póly*. Na ostatních stranách zeměkoule je buďto *moře* nebo *suchá země*.

Moře jest náramně veliké, mnoho tisíc mil na šířku i délku, tak že je neděť i měsíců potřeba, nežli koráb některou část jeho přejede a k ostrovu nebo k jinému dílu světa přistane. Po moři se celá zemská koule obejeti může, jakož to mnozí odvážliví plavci již dovedli. Vyplavili se totiž z naší Evropy, obejeli Afriku, Asii, Australii, Ameriku, a zase do Evropy se dostali. Za starších časů, když měli lodě jen s plachtami a vesly, trvala taková cesta kolem země dvě i tři léta; od té doby ale, co vynášli způsob, jakby se i lodě parou hnaly, je ta cesta znamenitě ukrácena, ačkoli vždy ještě velmi dlouhá a s mnohým nebezpečenstvím spojená.

Hlavní díly moře jsou: *atlantické* mezi Evropou, Afrikou a Amerikou; *tiché* mezi Amerikou, Asií a Austrálií.

97. Císařství rakouské.

Veliká vlast naše, říše *rakouská*, leží v prostřed Evropy. Na *sever* hraničí se Saskem, Pruskem a ruským Polskem, na *východ* s Ruskem a Tureckem, na *jih* s Tureckem a s královstvím italským; na *západ* s královstvím ital-

ským, Švýcarskem a Bavorskem. Jen jedna část zemi našich (Dalmácie, Chorvatsko a Přímoří) dosahuje až k moři, kteréž se jmenuje *adriatické*.

Kdyby někdo celé pomezí Rakouska chtěl kolem obejít, musil by vykonati cestu 1128 mil dlouhou. Od východních hranic k západním jest 180 mil daleko. Slunce na východních hranicích o pět čtvrtí hodiny časněji vychází a zapadá, nežli na koncích západních.

Které země přináležejí k Rakousku? Která jsou hlavní města v nich? (První čítanka a mluvnice č. 74). S kterými rakouskými a cizími zeměmi hraničí království české a vévodství slezské? S kterými rakouskými zeměmi hraničí Morava, s kterými Uhry? Na kterou stranu od nás leží Morava, Čechy, Uhry, Rakousy? Které země rakouské leží při moři?

98. Hory rakouské.

V Tyrolích, v Korutanech, Krajinsku, ve Štyrsku, v Salcburku a v obojích Rakousích jsou *Alpy*. Mnohé vrcholy a hřbety Alp tak jsou vysoké, že na nich ustavičný sníh a led leží. Na nižších stráních jsou výborné pastviny, na které z jara stáda vyhánějí, a teprve na podzim dolů ženou. Pod pastvinami jsou bohaté lesy.

Čechy od sousedních zemí, cizích i rakouských, odděleny jsou věncem hor, které z větší části lesem jsou porostlé. Jen některé vrcholy jsou holé. Nejvyšší hora v Čechách je *krkonošská Sněžka*. (*Krušné hory, Šumava, Českomoravské pohoří, Krkonoše*).

Karpaty čili *Tatry* táhnou se mezi Uherskem a Haličí, načež pak *Sedmihradý* po dvou stranách proti tureckým zemím obtáčeji. *Karpaty* jsou někde mnohem vyšší než hory české, jako *Tatry* na *Spiši* a v *Liptově*, a hory na pomezích *Sedmihradských*; mají vůbec mnoho lesů a pastvin. Takových výšek, na kterých by ustavičný sníh a led zůstával, v *Karpatech* není.

S českými horami spojeny jsou *Karpaty* skrze *Sudety*, které činí hranice mezi *Slezskem* a *Moravou*.

Které hory jsou nám nejbližší? Ze kterých hor vychází *Labe*, *Morava*, *Váh*, *Hron* a t. d.? Na kterou stranu od nás leží *Šumava*, na kterou *Karpaty*, *Alpy* a t. d.? Kterými horami obklíčeno jest království české? a království uherské? markrabství moravské?

99. Řeky rakouské.

Hlavní řeka rakouská je *Dunaj*. Přichází z *Bavor*, a odchází skrze turecké země do černého moře. Jest voda mohutná; na celém toku

skrže říši rakouskou jdou po ní parolodě, na kterých se zboží jmenovitě do Turek na prodej vyváží.

Do Dunaje teče z Moravy: *Morava*, která se spojuje s *Bečvou*, se *Svitavou*, *Svarcavou*, *Jihlavou* a s *Dyjí*. Z horní země uherské nesou se do Dunaje: *Váh*, *Nitra*, *Hron*, *Ipel* a *Tisa* s *Hernadem* i *Šajavou*, se *Samošem*, *Kerešem* a *Maruší*. Z jiných stran přicházejí do Dunaje: *Dráva*, *Sáva* a jiných přemnoho.

Hlavní řeka v Čechách je *Labe*, jenž se prýští v Krkonoších a skrže Sasko a Prusko k moři odtéká, do kterého u Hamburku vchází. S Labem se v Čechách spojuje *Vltava*, *Ohře*, *Bilina*, *Jizera*, *Cidlina*, *Chrudimka*, *Loučná*, *Orlice*. Vltavě přinášejí vody své na pravém břehu: *Malše*, *Lužnice* s *Nežárkou* a *Sázava*; na levém: *Vatava* a *Mže* čili *Berounka*, která se spojuje se *Střelou*, s *Radbuzou* i *Uhlavou*, pak s *Bradavkou*.

Ze Slezska vychází *Odra* s *Opavou* a *Olešnicí* skrže Prusko do baltického moře. Na toku svém v Prusích spojují se *Odra* s *Nisou*, která v severních Čechách počátek bere. Do moře baltického i také *Visla* skrže ruské Polsko teče.

V Haliči je hlavní řeka *Dněstr*, který skrže Rusko do černého moře odchází.

Do adriatického moře teče *Adyže* (Eč).

Nacházejí se v řisi rakouské i větší jezera, jako *Blatenské* (Pleso) a *Neziderské* v Uhrách a. j.

100. Města rakouská.

Hlavní město celé říše naší jest *Videň* na *Dunaji*. Ve *Vídni* přebývá *cisář pán* a císařská rodina. Tam jsou všechny nejvyšší úřady čili ministeria. *Videň* je město veliké a bohaté; půl milionu lidí v něm přebývá. Z celého mocnářství vedeny jsou do *Vídně* železnice a telegrafy. Světoznámý jest *videňský chrám sv. Štěpána* s vysokou věží svou.

V *Čechách* je na *Vltavě* *Praha* s vysokými úřady a školami, s mnohými chrámy, mezi nimiž i tré evangelických. Na *Vltavě* leží též *Krumlov*, *Budějovice*, *Týn* a j.; na *Lužnici* *Třeboň*, *Tábor* a j.; na *Nežárce* *Jindřichův Hradec*; na *Vatavě* *Sušice*, *Horaždovice*, *Strakonice*, *Písek*; na *Sázavě* *Německý Brod*; na *Uhlavě* *Klatovy*, *Přeštice*; na *Bradavce* *Nepomuk*; jižně od *Radbuzy* *Domažlice*; na *Mži* *Stříbro*, *Plzeň*, *Beroun*, *Karlštejn*; na *Labi* *Vrchlabí*, *Králové dvůr*, *Jaroměř*, *Králové Hradec*, *Pardubice*, *Kolín*, (jižně od *Kolina*

Čáslav a Kutná Hora), *Poděbrady, Nymburk, Brandýs, Melník, Litoměřice, Děčín*; na Loučné *Litomyšle, Vysoké Mýto*; na Chrudimce *Chrudim*; na Cidlině *Jičín, Bydžov*; na Jizeře *Turnov, Mladá Boleslav*; na Ploučnici *Česká Lípa*; na Ohři: *Cheb, Loket, Karlovy Vary, Žatec, Louny*; mezi Louny a Prahou *Slaný*; na Bilině *Bilina*; na Nise *Liberec*.

V Moravě leží na stoku *Svitavy a Švarcavy Brno*, město hlavní, velmi průmyslné; při řece Moravě *Mohelnice, Unčov, Šternberk, Olomouc, Kroměžír, Uherské Hradiště, Strážnice*; jižně od Olomouce *Prostějov*; na Bečvě *Valašský Meziříč, Hranice a Přerov*; na Hané *Vyškov*; na Jihlavě *Jihlava a Třebíč*; na Dyji *Znojmo a Mikulov*, a t. d.

Ve Slezsku na Opavě je *Opava*, na Olešnici *Těšín*.

Na Dunaji k západu od Vídně v horních Rakousích je *Linec*, k východu v Uhrách *Prešpurk, Ráb, Komárno, Ostríhom, Pešť a Budin*, ve vojvodství srbském *Nový Sad* a ve vojenské hranici *Zemlin*.

Na horní zemi uherské je na Váhu *Trenčín*, a západně od Váhu *Trnava*; na Nitře *Nitra*; na Hronu *Báňská Bystrice* a blíže něho *Kře-*

mnice a *Štávnice*; při *Torise* je *Prešov*, při *Hernadu* *Levoč*, *Košice*; při *Šajavě* *Rožnava*.

Zvláštní země rakouská jest *vojenská hranice*. Táhne se úzkým pruhem od adriatického moře až k *Sedmíhradsku* podél pomezí tureckého. Délka její obnáší skoro půl druhého sta mil. Obyvatelé mužští všickni jsou vojáci (hraničáři); jen v několika městech platí o odvodu vojenském takový zákon jako u nás.

Na adriatickém moři leží *Terst*, hlavní obchodnické město v *Rakousku*. Odtud jdou námořské koráby do *Řecka*, do *Turek*, do *Rus*, do *Palestiny*, do *Egypta* a t. d. *Zadar* (*Zara*) a *Dubrovnik* (*Ragusa*) v *Dalmacii*.

Kdybyste k. p. do *Terstu* chtěli přijeti, musili byste nejprvé jeti do *Vídně*. Z *Vídně* byste na parní vůz vsedli, a po *Semerinku* přes *Štyrský Hradec* a *Lubláň* dále až k cíli své cesty se ubírali.

V *Tyrolích* kromě hlavního města *Inšpruku* nejpamátnější je *Trient*, kde před třemi sty lety držán byl sněm církevní.

Hlavní města zemí ostatních znáte již z první třídy.

Na kterou stranu byste se museli dáti, abyste přišli do Vídně? Skrze která místa, přes které řeky a hory museli byste jíti? Která města leží na Dunaji od bavorských až k tureckým hranicím? Které ze jmenovaných zde měst je nám nejbližší?

101. Požehnání Boží.

Milostivý Bůh hojně požehnal zemím rakouským. Ve svrchované moudrosti své ale nedal každé zemi všechno, čehoby potřebovala, ale podělil je tak, že každá skoro má něco takového, co ostatním buď docela schází, aneb čeho se jim s potřebu nedostává. Tím zajisté nejpatrněji nám ukázal, že všechny ty země patří v jeden celek, že jedny bez druhých obstáti nemohou.

Co se *rostlinstva* týče, všude se sice obilí, k zachování života nejvíce potřebné, daří; nicméně jsou některé kraje nad jiné úrodnější. Nejlepší pšenice je banátská. Vínem bohaté jsou zvláště Uhry, Rakousy, Benátsko a Dalmacie. Z posledních dvou zemí dostáváme též jižné ovoce t. j. citrony, pomoranče, fíky, olivy a t. d. V Dalmacii u Dubrovníka rostou i palmy. Slívy se daří zvláště ve Slavonii, jablka v Čechách a Horních Rakousích a t. d.

Dobytek hovězí výtečný jest v Alpách, ovce v Karpatech. Koní máme mnoho plemen

(polské, uherské, české). Zvěře všude v našich lesích hojnost.

Z nerostů nejpotřebnější jsou *sůl* a *železo*. *Soli varné* máme hojnost v Salcbursku a Horních Rakousích, *krušné* v Haliči. *Železa* ve Štyrsku Korutanech, v Čechách, na Moravě a v Uhrách. *Zlaté doly* jsou v Sedmihradsku, *stříbrné* v Uhrách a v Čechách; *měděné* v Tyrolích a v Bukovině; *cinové* v Čechách; *olověné* v Korutanech a v Čechách; *sirné* v Haliči a v Charvatsku; *rtut* se dobývá v Krajinsku. *Kamenného uhlí* hojnost je v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a t. d. I drahé kameny se u nás nalezají, a sice *granáty* v Čechách, *opály* v Uhrách.

Lečebných pramenů je u nás dostatek. Nejslavnější jsou Karlovarské, Teplické a Marienbadské v Čechách, Išelské v Horních Rakousích; Budínské, Pišťanské, Trenčanské, Sljačské v Uhrách a t. d.

Slovo k vlasti rakouské.

O vlasti má, ty krásná země,
Ty ráji v světě jediný,
Jen pro tě bije srdce ve mně,
A pro tvůj národ milený.

Já tobě žiju a umírám
 Co vděčný a upřímný syn;
 Jen v tobě časné nebe zírám,
 Blahý, že mne chová tvůj klín.

Radosti tvé jsou mé radosti,
 S tebou plesám, jsa dítě tvé;
 Žalosti tvé jsou mé žalosti,
 S tebou též oko pláče mé.

Na půdě tvé vše vroucně líbám,
 Místečko každé, každý květ;
 K tvorům se tvým důvěrně shýbám,
 Neb tys pro mne celinký svět.

I slyš také mé stálé heslo,
 Jež jediné syn vlasti zná,
 Co vzhůru vznáší se a vzneslo,
 Tvůj jsem celý, ó vlasti má!

102. Svatá země.

Svatou zemí slove krajina, v které se narodil, žil a umřel *Kristus Pán*. Jestliť to země neveliká, která před časy velmi úrodná bývala. Podle zaslíbení učiněného *Abrahamovi* daroval ji Bůh národu židovskému. Asi před tisícem rokův zmocnili se země té Saraceni a po nich Turci. Křesťané však, u veliké uctivosti majíce místa zasvěcená šlepečemi a krví Spasitelovou, nepřestali jí želeť a dobývali jí po mnohé věky. V ní jest *Betlehem*, kdež se narodil Pán Ježíš, a *Nazaret* městečko,

v kterémž odrůstaje prospíval věkem, moudrosti a milostí u Boha i u lidí. Řeka *Jordan*, ve které Pán pokřítí se dal od Jana křtitele, protéká jezerem *genezaretským*, na jehožto břehu často učival Spasitel. Voda ta se tratí ve smutném moři mrtvém. Hlavní město ve svaté zemi jest *Jerusalem*. Tam na hoře *Golgotě* čili *Kalvarii* ukřižován jest pro vykoupení naše Kristus. Země tato, někdy slavná, jest nyní pod vládou tureckou, větším dílem zpustlá a ubohá.

103. Římané.

Římané byli statečný a mocný národ. Sedm set lét před narozením Krista Pána vystavěli město Řím; ale tehdá jim nepatřil než skrovný kus země okolo města toho. Udatností svou rozšiřovali panství své pořád dále a dále. Když měl Spasitel náš přijíti na svět, byla říše jejich nejmocnější, i počali nad ní panovati císařové. V Evropě jim patřila Itálie, Španělsko, Francouzsko, Anglicko, Německo, Turecko, Řecko a naše císařství až po Dunaj; v Africe všecky země na severu, mezi nimi zvláště Kartágo a Egypt; v Asii měli Malou Asii, Armenii, Mesopotamii a Syrii s Palestinou. Vynikali však nejen válečnou slávou, ale i také vzdělaností.

Římský čili latinský jazyk rozšířil se po všech jejich zemích, a s ním spolu umění a učnost. Spisové Římanů posud se čítají a vychvalují. Při tom všem ale byli Římané modloslužebníci a neznali pravého Boha. Proto rozmohly se mezi nimi všeliké nepravosti, pro které na ně konečně záhuba přišla.

104. Pronásledování křesťanů.

Apoštolé, když přijali Ducha svatého, rozešli se po říši římské, aby podle rozkazu Páně učili všechny národy a křtem svatým je přijímali ve společnost věřících. Ale potkali se v tom s velikým příkořím. Pohané i židé stíhali je, a strojili jim i následovníkům jejich nejkrutější muka. Tři sta lét uplynulo po nanebevstoupení Páně, a nepřestávala téci krev mučenníků pro víru Kristovu. Císařové římsští, oddáni jsouce modloslužbě, s počátku sice pohrdali novým náboženstvím, ale když viděli, kterak se zmáhá, báli se, aby jim snad panství nepodvrátilo; tu jali se křesťany pronásledovati. Nejukrutněji si v tom počínali Nero, Domician, Maximin, Decius, Galerius a Dioklecian. Ale všechna protivenstva byla marná. Čím se křesťanům hůře vedlo, tím více se počet jich rozmnožoval, tím více horlivost je-

jich rostla, až konečně pohanstvo skleslo, jako stavení stářím sešlé.

105. Konstantin Veliký.

Tři sta let po nanebevstoupení Páně do-
sedl na trůn římský císař Konstantin. Již jako
důstojník za Diokleciana, když viděl křesťany
strašně mučené, ale nicméně neohrožené a ve víře
stálé, počal jich sobě vážiti. Když na odpůrce
svého Maxencia polem vytáhl, skličovala jej my-
šlenka, že sok jeho má mocnější vojsko. V té
nesnázi obrátil se modlitbou k Bohu křesťanů.
Nato jednoho dne odpoledne uviděl prý, jak sám
vypravoval, na nebi světlý kříž a kolem něho nápis :
V tomto znamení zvítězíš! Tomu se Konstantin i
vojsko jeho nemálo podivili. V následující noci
ukázal se císaři ve snách Kristus s týmž zname-
ním, jaké na nebi bylo viděno, i přikázal mu, aby
je na korouhve dal udělati; to že mu ochranou bude
proti nepřátelům. Konstantin učinil tak, a dal se
s matkou i syny svými ve víře svaté vyučiti.
Tak s důvěrou v Boha udeřil na Maxencia a
dosáhl nad ním skvělého vítězství.

Nyní nastaly církvi radostnější časy. Kon-
stantin zrušil zákony pohanských císařů proti
křesťanům, a rozkázal, aby křesťané veřejně svou

víru vyznávatí směli, chrámy si stavěli a k úřadům přístup měli. Z pohenáhla křesťanství vítězilo, a pohanství přicházelo v opovržení.

106. Julian odpadlík.

Po Konstantinovi ještě jeden z císařů římských se pokusil, aby křesťanstvo vyhubil, totiž *Julian*. Svolal k sobě všechny mudrce pohanské, a bral s nimi radu, kterakby pohanstvo povznéstí mohl nad křesťanstvo. Když křesťané jemu v tom po vůli býti nechtěli a víře své věrní trvali, pobral kostelům všechny důchody, zapověděl přijímati křesťany do úřadů a všelijak jim pohrdání své ukazoval. Nejmenoval jich jinak než *Galilejce*. To však málo pomohlo; křesťané neoblomně vyznávali víru svou samému *Julianovi* do očí, a kárali ho jakožto odpadlíka. *Julian* nad tím rozkacen, kázal zavřítí chrámy křesťanské, a obnovil opět krvavé pronásledování. Rouhavá opovážlivost jeho byla tak veliká, že si umínil ukázati, že nepravdivá jsou proroctví Pána *Krista* o konečné zkáze jerusalemského chrámu. I sezval židy, aby jej opět vystavěli, a sliboval jim svou pomoc i ochranu. Odevšad sbírali se židé, snášeli poklady, a jali se kopati základy k novému chrámu. Ale když rozkopali staré základné zdi, vypukly

z pod země plameny, popálily dělníky a nepřestaly, dokud počaté dílo od nich nebylo opuštěno. Strašné zemětřesení sbořilo okolní domy židovské, rozmetalo všecko svožené kamení, a samo nádobí ke stavbě roznešeno bylo vichrem anebo shořelo. Mnozí židé a pohané, vidouce div tento, stali se křesťany.

Julian nedbaje na znamení Boží, táhl s vojskem na Peršany. Za Eufratem položil se tábořem. Z rána však nepřátelé obklíčili vojsko jeho, a nenechali jim ani času, aby se ozbrojili; nepřátelská střela prorazila Juliana. Cítě blížící se smrt, zvolal: „Galilejský (t. t. Kriste)! Tys zvítězil!“ a vypustil ducha.

Tak se opět skvěle ukázalo, jak marné jest všecko světské úsilí proti Božské víře Kristově.

107. Úpadek a obnovení cirkve křesťanské.

Dokud křesťané byli pronásledováni od židů a pohanů, dotud se zvláště vyznamenávali statečností ve víře a cnostným životem. Po smrti císaře Konstantina Velikého (r. 337) se církev křesťanská stala panující; požívajíc však pokoje zevnitřního, uchýlila se poznenáhla od své původní

čistoty. Brzo v ní nastaly neblahé hádky u věcech víry, láska ovlažněla, rozdvojení záhubné se množilo. Pýcha, vládychtivost, lakomstvo a nádhera; pověra, nečistota, rozpuštění kázně: to byli ti zlí duchové, jenž církev čím dále, tím více hubili, a potřebu moudrého očištění jejího dle pravidla písma svatého nutnou činili. A Pán nebeský dle slibu svého přispěl ku pomoci v takovém nebezpečení a vzbuzoval zajisté čas od času muže osvícené; bohabojné; ti pak pečovali věrně o žádoucí obnovení čistého učení evangelium Kristova a pobožného života slovem i skutkem. Takoví mužové byli jsou n. př. Isidor Pelusiotský v dolním Egyptě okolo polovice 5tého století, jenž mnoho snažnosti na vykládání písma svatého obrátil, a na přisnost i čistotu mravů dotíral. I v národu českém napomínali mnozí k opravám, jmenovitě jmenovati dlužno mistra Jana Husa. Nejvíce vyniknuli ale ve století šestnáctém onino slavní reformátorové blahosla-vené paměti: Oldřich Zwingli, Martin Luther, Filip Melanchton, Jan Kalvín a jiní. Mužům těmto máme po Bohu co děkovati, že se odvrátila temnost duchovní, a vědám blahodatným cesta se proklestila. Památku jejich posvěcujme věností k milé naší církvi evangelické!

108. Karel Veliký.

Po Římanech nejmocnější národ byli *Frankové*. Hlavní sídlo měli ve Francouzsku, ale panství jejich vztahovalo se v osmém století přes celé Německo až k pomezí českému. Panovníci jejich byli stateční hajitelé náboženství křesťanského. Nejznamenitější z nich byl *Karel* přímým *Veliký*. On vedl mnoho válek, kterými se stal pánem i také některých zemí nyní rakouských. Na Longobardech vybojoval Lombardii, na Avarech Rakousy, Štýrsko a Krajinsko. Kromě toho podmanil si mocný národ Sasů, a přivedl je ku křesťanství. Sláva jeho roznesla se po celé Evropě.

Ačkoli císař Karel veliký mnoho válek vedl, pečoval předce vždy o obecné dobré svých poddaných. Neméně byl starostliv o to, aby se vzdělanost křesťanská rozšířila. Sám v mladých létech neužil žádného vyučování; teprve v mužském věku psátí se naučil. Materský svůj jazyk miloval, a shromáždil učené muže ke dvoru svému. Školy sám osobně navštěvoval, povzbuzoval a chválil pilné žáky, haněl nedbalé a nemravné trestal. Při tom nepřijímal osob, ale s chudobným tak zacházel jako s bohatým. Z Italie povolal zpěváky, kteří Franky církevnímu zpěvu naučili.

Nedlouho před smrtí svou vešel se synem svým Ludvikem do chrámu v Cáchách (Aachen), korunu položil na oltář a dlouho se modlil. Pak vstal, napomínal přede vším lidem syna svého, by byl ochrancem chudých, vdov a sirotků, a obhájcem církve. Na to brzo umřel r. 814.

Pochován byl v Cáchách v císařském ornatě, sedě na trůnu, s korunou na hlavě, a opášan mečem.

109. Markrabě Leopold.

Císař Karel Veliký založil proti Avarům, kteří německé i slovanské obyvatele okolních zemí hubili, markrabství rakouské. Poněvadž po Dunaji i po přemožení Avarů národové divoci k západu najížděti nepřestávali, stalo se markrabství to velmi důležitým. Císař Otto r. 975 za markrabi ustanovil statečného *Leopolda* z rodu babenberského.

Když Leopold do země své přijel, právě ji plenili Maďaři; i shromáždil své věrné a s pomocí Boží nepřitele zahnal. Na skále nad Dunajem vystavěl si pevný hrad za příbytek; i na jiných místech, kdeby nepřítel mohl vtrhnouti, založil tvrze. Kdykoli se nepřítel ukázal, statečně byl přivítán a k útěku přinucen, až pak od dalších nájezdů dokonce upustil.

Leopold byl ale nejen udatný hrdina, ale i také pobožný křesťan. Horlivě pečoval o to, aby duchovních do země přivedl, kteříby víru křesťanskou v srdcích obyvatelů upevnili. Po dvacetiletém panování Leopold umřel roku 994.

Jako on tak i potomci jeho pravými byli dobrodinci svých poddaných.

110. Tataři.

Před šesti sty léty vtrhnul do Evropy divoký národ tatarský, podmanil si Rusko i Polsko, a hrozné houfy jeho přibližovaly se k našim hranicím. Český král *Václav I.*, z rodu Přemyslova, spojil se proti nim s markrabětem rakouským *Fridrichem Babenberským*, zemi českou zásekami v pomezných lesích a branným lidem opatřil, a do Moravy s vojskem vypravil *Jaroslava ze Sternberka*. Tataři zvítězili ve Slezsku u Lehnice, a poněvadž do Čech nemohli, vrhli se do Moravy. S neslýchanou ukrutností plenili, pálili a vraždili po celé skoro zemi. Konečně oblehli Olomúc, kterou hájil Jaroslav. Ten, když spatřil svou chvíli, udeřil z nenadání na Tatary, a tak je porazil, že ti, kteří zůstali na živu, cválem z Moravy utíkali. Porážka tato v takové strašné paměti zůstala Tatarům, že Olomúc v letopisech svých nazvali město *černé*.

Mezi tím se jiní houfové Tatarů byli zmocnili Uher, kde tehdejší *Bela IV.* z rodu Arpadova kraloval, přemohli krále na řece Šajavě, a strašlivě v uboké zemi té hospodařili. Od jednoho konce ke druhému obrátili ji v jednu pustinu. Konečně od Slovinců u Nového města krajinského a od Charvatů na Hrobnickém poli byli potřeni, načež se i z Uher vyklidili.

111. Císaře Rudolfa zásluha.

Hrabě Rudolf z Habsburku vyznamenal se rytířskými skutky a bohatstvím v Helvetii. Když po pádu velikého rodu Hohenstaufského v Němcích bezvláda panovala: tož vychválil volenec mohučský Rudolfa z Habsburka ostatním volencům tak, že jej vyvolili za císaře římského a německého (r. 1273). Potvrzen zvěstoval říši, že bezpráví chce učiniti konec, a nevinnost proti násilí mocných hájiti. I dostal slovu svému; neboť bděl o upokojení říše, hrady loupežnické bořil, soukromé zášti zastavoval a zákonům budil poslušnost, všudy sám dohlížeje na konání spravedlnosti. Tím sobě získal veliké zásluhy, a právem nazván jest obnovitelem říše. Rudolf císař zemřel l. 1291.

112. Tři panovníci našich zemí.

Před pěti sty léty panovali stejným časem tři slavní panovníci: císař *Karel IV.* v Čechách, vojvoda *Rudolf IV.* v Rakousích a král *Ludvík I.* v Uhrách. Všickni tři vynasnažovali se o závod, aby země své učinili slavnými a šťastnými. Vy-
dali moudré zákony, zvelebili orbu, obchod a průmysl, podporovali vědy a umění.

Karel IV. založil v Praze vysoké školy, vystavěl chrám Vitský na hradě pražském, kamenný most přes Vltavu, hrad Karlštejn, a u Melníka udomácnil révy burgundské.

Rudolf IV., císaře Karla IV. zeť, založil vysoké školy ve Vídni, vystavěl chrám sv. Štěpána ve Vídni, a získal Tyrolsko domu Habsburskému. *Karel IV.* a *Rudolf IV.* uzavřeli spolu smlouvu, aby rod Habsburský a Lucemburský jeden po druhém dědili.

Ludvík I. založil akademii v Pětikostelích, mnoho znamenitých staveb vyvedl, tokajské pohří vínem posázeti dal. On zároveň panoval nad Polskem, a panství jeho sahalo od moře baltického až k adriatickému. Císař *Sigmund*, Karla IV. syn, dostal za manželku Marii, dceru krále Ludvíka, a s ní spolu korunu uherskou.

113. Karel IV. v Pise.

Karel IV. odebral se r. 1355 do Říma, aby tam od sv. Otce na císařství byl korunován. Když se z Říma domů vracel, přijel do města vlaského Pisy. Tu se proti němu někteří nešlechtníci spikli, lid proti němu pobouřili a chtěli ho zavraždit. Radní dům, kde císař byl uhoštěn, zapálili v noci. Císař s císařovnou sotva životem vyvázl a v příbytku Jana biskupa olomúckého se uchránil. Páni z komonstva Karlova, nic zlého netušíce, v rozličných částech města příbytky si byli vzali. Jak o nebezpečnosti císaře svého uslyšeli, na pomoc jemu kvapili. Ač jim Pisané bránili, předce se dostali jedni ke druhým a k císaři. I vyvedli jej z domu přes most, v nejkřutější seči těly svými osobu jeho chráníce. Zvláště Kolovrat postavil se, když bylo nejhůř, před císaře, a bránil ho tak dlouho, až nepřátelé byli pobiti a rozprášeni. Druhého dne držel císař přísný soud nad buřiči, a přední z nich byli odpraveni. Své hrdiny ale odměnil, pasoval je za rytíře a zlaté řetězy na šije jim zavěsil.

114. Krištof Kolumbus.

Staří národové, dokud byli pohané, dokonce nebyli tak umělí a vzdělání, jako když se víra

křesťanská po Evropě rozšířila. Římané ku př. před dvěma tisíci lety neznali ani celé Evropy, Asie a Afriky. Teprvé když světlo křesťanstva zářiti začalo, seznamovali se vzdálenější národové vespolek.

Nicméně nesahala známost jejich dále než jen na Evropu, Asii a Afriku, tedy na jednu polovici koule zemské. Ba ani nevěděli, žeby země podobu koule měla. Teprvé před 400 léty, když se koráby mořské zdokonalily, odvážil se *Krištof Kolumbus* na atlantické moře, které od Evropy na západ se prostírá.

Kolumbus byl rodem z vlaského města *Janova* (Genua). Otec jeho, chudobný soukenník, chtěl aby i syn zůstal při tomto řemesle. To se ale mladému Krištofovi nelíbilo. Když mu bylo čtrnácte lét, šel na moře, vzdělal, otužil se v živobytí plaveckém, a pilně shledával všecko, co tehdá o mořích a zemích věděli. Tím povstalo u něho přesvědčení, že za atlantickým mořem pevná země leží. I chtěl se tam vydati, ale neměl, z čehoby vypravil loď. Obrátil se k několika dvorům královským, než všude byl oslyšen, až konečně ve Španělich, kde Ferdinand a Isabella kralovali, žádosti své dosáhl.

Dne 3. srpna 1492 vyplavil se s třemi koráby, a dojel až ku kanárským ostrovům. Zde

prodlil měsíc opravováním lodí, a dal se opět na širé moře. Ujeli 400 mil a země se neobjevovala. Lodníci počali reptati a nutili Kolumba, aby se vrátil. On ale zůstal na svém, odpovídaje, že pevná země na blízku býti musí. A v skutku se vyskytli ptáci, po moři viděti bylo plovoucí trstinu, deštičku a křovinu s červenými jahůdkami. Tu nebylo již pochyby, že země ne-daleko. Kolumbus rozkázal večír plachty lodni svinouti a v noci pilně pozorovati. Dne 11. října o 10 hodinách večír spatřili v dálce světlo, ano se z místa na místo míhá, a když se rozednívalo, shlédli lodník ze strážního koše na stěžni pevnou zem. „Země! země!“ volal radostně dolů. Všickni pádili na palubu, a jásali: „Země! země!“ Na znamení dvěma druhým lodím vypálili dělo. Jak mile se rozednilo, ejhle před nimi ležel překrásný ostrov, pokrytý stromovím a křovím. Kolumbus z celého srdce vzdal díky Všemohoucímu, a všickni zpívali: „Tě Boha chválíme!“ V admiralském oděvu, s nahým mečem v jedné ruce a s korouhví ve druhé, vyjel nyní Kolumbus v člunku ke břehu, opanoval ostrov ve jmenu krále španělského, a nazval jej *San Salvador* (Sv. Spasitel). Brzo se ukázali ostrované. Neměliť šatů, a červenohnědá těla jejich strakatě byla pomalována. S počátku dali se na útěk,

ale plavci španělští brzo je přivábili malými dárky, jako korálemi, skleněnými perlami, zrcadélky, zvonečky a jinými maličkostmi. Po třech dnech jel Kolumbus dále, a shledal ještě několik ostrovů. Kolumbus po nějakém čase vrátil se do Španěl, kam 12 ostrovanů, mnoho vzácných ptáků a jiných plodin z objevených ostrovů přivezl. Později vykonal ještě tři cesty do západní Indie; tak totiž zprvu nazývali nové ty země. Po něm vydali se mnozí jiní plavci do nového světa, až konečně celou nynější Ameriku objevili.

115. Dům Habsburský.

Náš císařský dům jest jeden z nejstarších v Evropě. Čtyry sta let po Karlovi Velikém, r. 1273, jak již dříve o tom poznamenáno, stal se Rudolf Habsburský císařem. Z moci své císařské dal Rakousy a Štýrsko synům svým Albrechtovi a Rudolfovi. Od té doby rostla ponenáhlu, ale stále moc rodu Habsburského. Manželskými sňatky spříznil se se všemi skoro staršími panovnickými rody našich zemí. Když rodové tito vymřeli, připadlo dědictví jejich, podle společných smluv, domu Habsburskému, který všech nejdéle přetrval.

První z panovníků rakouských, který se stal také králem uherským a českým, byl císař

Albrecht II. Syn jeho král *Ladislav* na neštěstí již v mladém věku zemřel. Po smrti jeho země naše byly od sebe odtrženy, až konečně r. 1526, tedy před třemi sty lety, navždy se dostaly pod žezlo Habsburské skrze *Ferdinanda I.*, který s manželkou svou *Annou*, sestrou posledního krále uherského a českého *Ludvika*, obě koruny, uherskou i českou, zdědil.

Z celého běhu dějin rakouských ukazuje se jasně, že nad domem Habsburským spočívá zvláštní požehnání Boží. Ale dům ten učinil se lásky té hodným. Panovníci z domu Habsburského vynikali ctnostmi a pobožností. Mnozí sobě získali velikou zásluhu i o církev evangelickou poskytováním jí svobody náboženské, a moudrým jí zachováním.

116. Král Ladislav a Jan Jiskra.

Císař *Albrecht II.* umřel, a zanechal po sobě sirotka, krále *Ladislava*. Matka jeho ustanovila mu za poručníka císaře *Fridricha IV.*, jenž byl jeho strýc. Tu se našli mnozí, kteří právo jeho statečně hájili. Mezi těmito byl jeden z předních *Jan Jiskra z Brandýsa*, rytíř moravský. On obsadil hořejší stolice uherské, kde Slováci přebývají, a mnoho krutých ale šťastných bojů za krále s protivníky jeho podniknul.

I přišel jednou Jiskra do Nového Města u Vídně, aby navštívil mladého krále svého, kteréhož posud neznal. Tu když ho spatřil a viděl ušlechtilou postavu a líbezný obličej mládenečka, zplakal radostí, a poklekna líbal ruku jeho, řka: „Konečně tebe vidím, o králi můj! Kolik jsem za Tebe podstoupil bojů, kolik protivenství! Viz mé jizvy! tobě jsem svůj život věnoval. Dej Bůh, aby's se dočkal toho věku, až bys poznal těch, kteří ti byli věrní. Já vždy budu tvůj!“ I dal královskému dítěti některé dárky a pravil: „Co ty mi dáš za mé služby? jaký žold udělíš tvému heytmanovi?“ Byl přítom komorník jeden, i řekl Ladislavovi: „Tenť jest, nejjasnější králi, tvůj nejvyšší heytman. Čím se mu odměníš?“ Šest lét bylo mládenečkovi, ale když slyšel ta slova, mlčky vzal z měšce komorníkova několik měděných penízků a podal je Jiskrovi. I dal sobě Jiskra penízky tyto zasaditi do zlata, a vždy je potom nosil na krku, říkávaje, že z daru toho poznal, kterak bude král Ladislav štědrý a dobrého srdce.

117. Ferdinand I., Maximilian II., Rudolf II. a Matiaš.

Císař *Ferdinand I.* byl panovník moudrý a statečný, o němž starý jeden letopisec český

praví, „že mu dal Pán Bůh, aby nesl meč ke chvále dobrým a k potupě lidem nepravým.“ V Čechách, kde před tím veliké nepořádky byly, jedni druhých utiskovali, a nikdo se spravedlnosti dovolati nemohl, zavedl Ferdinand I. pořádek, a učinil, že země ta opět vzkvétati počala. V Uhrách musel podstoupiti boj s Janem Zápolským, který korunu královskou sobě přivlastňoval, a Turky ku pomoci zavolal. Turci přišli, obsadili Budín, zmocnili se veliké části Uher a vtrhli až do Rakous. R. 1529 oblehli Vídeň, kterou ale císařský vůdce *Mikoláš Salm* statečně ubránil. Ferdinand I. umřel r. 1564.

Syn a nástupce jeho císař *Maximilian II.* byl jeden z nejosvícenějších a nejspravedlivějších panovníků všech věků. V ohledu na náboženství říkával, že na trůn Boží sedají, kdož vládnouti chtějí svědomím lidským; pročež nehledě na rozdíly ve víře, choval se ke všem poddaným svým tak, jak žádala obecná slušnost a spravedlnost. Ve válkách, které vedl s Turky, vyznamenal se nejvíce *Mikoláš Zrinský*; s malým počtem vojáků v Sigetu opřel se sultanovi, 20.000 Turků mu pohubil, a tak od vlasti naší velikou záhubu odvrátil. Maximilian II. umřel r. 1576.

Po Maximilianovi II. vládl císař *Rudolf II.*, který byl veliký milovník věd i umění. Za pa-

nování jeho bylo mnoho výborných spisovatelů českých, nimiž velice jazyk náš zveleben. V bojích proti Turkům proslavil se *Adolf Svarcenberk*. Roku 1609 potvrdil Rudolf II. evangelíkům českým svobodu náboženství tak řečeným majestátem.

Léta 1611. postoupil Rudolf II. korunu bratrovci svému *Matiášovi*, a rok na to umřel. Za císaře Matiáše byly smutné časy v zemích rakouských. V Uhrách zuřili Turci. V Čechách, v Rakousích a jinde zmáhalo se neblahé jítření a smutné nepokoje náboženské. Ještě před jich ukončením zemřel Matiáš, r. 1619.

118. Ferdinand II. a III.

Po Matiášově smrti nastoupil na trůn synovec jeho císař *Ferdinand II.* V Čechách byla tenkrát veliká většina obyvatelů náboženství evangelického. Pro rozličné útisky, které se jim, dle jejich stížností, dály od strany druhé, dali se zavést k zpouře nemoudré; byli však poraženi v bitvě na Bílé hoře dne 8. listop. 1620. Tu se stalo náboženství římsko-katolické opět panujícím v Čechách, a evangelíci nebyli trpení. Mnoho rodin vystěhovalo se do ciziny. Ferdinandovi II. nastala napotom krutá válka se Švédy a německými knížaty, která třicet let trvala. Čechy

a Morava válkou tou strašlivě pohubeny byly. Švédové a Sasi odvezli všechny drahé poklady, které císař Rudolf II. v Praze byl nashromáždil. Hlavní vůdce císařský ve válce té byl *Albrecht z Waldšteina*, který Švédy zahnal, ale naposledy se císaři a pánu svému zpronevěřil, a zrádu svou zaplatil smrtí. Ferdinand II. nedočkal se konce té války; skonalt' r. 1637.

Syn jeho, císař *Ferdinand III.*, který i sám vojsko švédské jednou porazil, vojnu tu dále vedl až do r. 1648, kde byl uzavřen mír, jenž slove westfalský. Švédové se právě byli zmocnili v Praze Malé strany a dobývali se přes most na Staré město. Ale měšťané a studenti pod knězem *Jiřím Plachým* statečně útoky jejich odráželi. U prostřed těchto bojů přišla zpráva, že mír jest smluven. Nyní hleděl Ferdinand III. všemožně k tomu, aby země, které válkou tolik trpěly, opět se zotavily. Umřel r. 1657.

119. Leopold I. Josef I. a Karel VI.

Císař *Leopold I.*, syn Ferdinanda III., konec udělal moci turecké v Uhrách. R. 1683 přihrnuli se Turci až k Vídni, aby města toho dobyli, a potom celé křesťanstvo sobě podmanili. Vídeň byla u velikém nebezpečství, ale mě-

šťané a posádka pod hrabětem ze *Starembërka* statečně se drželi. Když nouze jejich byla největší, přirazilo k Vídni vojsko německé a polské pod *Karlem Lotrinským a Janem Soběským*, králem polským. Turky s pomocí Boží porazili a k útěku přinutili. Pod správou Karla Lotrinského dobývalo nyní vojsko císařské měst uherských, ve kterých Turci byli, jmenovitě **Ostřihomu**, **Pešti**, **Budina**, **Pětikostelů**. Hlavně ale porazil Turky princ *Eugen Savojský* u Senty na řece Tise. Zde se stala porážka ze všech nejkrvavější, po které sultán v cizích šatech utekl do Konstantinopole (Cařihradu) a prosil o mír. — Princ Eugen se stejnou slávou bojoval v čele vojsk Leopoldových proti Francouzům. U prostřed války francouzské umřel Leopold I. r. 1705, i nastoupil po něm syn jeho

Josef I., který šťastně válku s Francouzy dále vedl, ale příliš časně r. 1711 na věčnost se odebral.

Bratr jeho *Karel VI.* s Francouzy zavřel mír, ve kterém mnoho nových zemí obdržel. Eugen i za něho bojoval s Turky, a vojnu brzo dokonal. Pod samým Bělehradem, ve kterém byli Turci, porazil ohromné turecké vojsko, načež se pevnost vzdala. Karel VI. umřel r. 1740, zanechav říši dceři své *Marii Teresii*, jejímž manželem byl císař *František I.* z domu *Lotrinského*.

120. Maria Teresia.

Maria Teresia těžkých bojů musela podstoupiti, nežli se v dědičných svých zemích upevnila. Jak náhle Karel VI. skonal, učinili Francouzi, Španělové, Sardinští, Bavoři a Sasi mezi sebou spolek, aby se rozdělili o země, které Marii Teresii náležely, a hned i také do nich válečně vtrhli. Pruský král Fridrich II. z nenadání vpadnul do Slezska, a přinutil císařovnu, aby jemu země té postoupila. Od roku 1740 do 1748 trvala válka. Ale s pomocí Boží všickni nepřátelé konečně přinuceni byli, aby upustili od svých zámyslů, a říše naše stala se právě tolikerým protivenstvím ještě mocnější a pevnější. Když bylo po vojně, snažila se Maria Teresia všemožně o to, aby v zemích tolikaletými válkami znuzených zavedla nový a lepší pořádek. Lidu selskému ulehčila břemen, daně spravedlivě rozdělití poručila, pečovala o zvelebení obchodu a průmyslu, školy nižší i vyšší pozdvihla, nové přiměřenější úřady ustanovila. Ale u prostřed těchto péčí zdvihl král Fridrich II. roku 1756 novou válku, která sedm let trvala, a Čechy velmi zhubila. Vůdcové císařští *Daun* a *Laudon* však porazili Fridricha a přivedli ho do takové tísně, že ničeho nedosáhl a mír uči-

nití musel, roku 1763. Ostatní léta svá věnovala císařovna výhradně k tomu, aby blaho svých poddaných zvětšila. Za ní přišla Halič a Bukovina k Rakousku. Maria Teresie zemřela roku 1780 ode všech oplakána. Dokud Rakousko trvati bude, dotud pravá tato *matka* svých národů bude ctěna.

121. Josef II.

Císař Josef II., syn Marie Teresie, miloval své poddané, a štěstí jejich šlo mu nade všecko. Jmenovitě stavu selskému ještě více ulehčiti hleděl. On zrušil tělesné poddanstvo a dovolil každému, aby se, k jakému stavu chce, směl obrátiti. Neustále konal cesty po všech svých zemích, všudy sám dohlížeje ku potřebám i úřadům. Na takové cestě navštívil r. 1769 i Moravu. Když nedaleko Brna po Rousinovském obvodu neb pomezi jel, uzřel u vesnice *Slavikovic* sedláka, an oře. I poručil zastaviti, slezl z kočáru, a žádal sedláka, aby ho několik brázd vyorati nechal. Sedlák poklonil se uctivě neznámému pánovi, odevzdal mu pluh, sám pak koně vedl. Císař vyoral několik brázd, a sedláka obdaroval. — Když bylo po žněch, vzal náš moravský sedlák zrno, které zklidil na poli od císaře zoraném a zanesl je do Vídne císaři. Josef II. s radostí dar ten přijal, a sedlákovi

štědře se odměnil. Nyní na tom poli pro stálou památku, jak císař uctil stav sedlský, postavili památník z mramoru; a pluh ten, nímž císař oral, zachován jest v Brně v domě stavů moravských.

Císař tento ctě také volnost u věcech svědomí, vydal r. 1781 dne 13. října známý toleranční patent, nímž povolil každému znáti se buď ku katolickému, buď k evangelickému náboženství. Vůbec jsa přístupný k prosbám i stížnostem i nejnižšího poddaného, stkvěl se co nejvznešenější a spolu nejšlechetnější lidumil svého věku. Proto jej velebili národové, zvláště lid obecný, v jehož památce vděčné císař Josef II. podnes žije. Umřel roku 1790.

122. Leopold II. František I.

Po smrti Josefa II. panoval bratr jeho *Leopold II.*, ale jen dvě léta. Za něho vypukla francouzská válka, která první léta vlády císaře *Františka I.* velice ztrpčovala. Slavní vůdcové císařští, jmenovitě arcikníže *Karel*, nejednou přemohli francouzského císaře Napoleona, ale předce naši nebyli šťastní, a císař František byl nucen, aby část svých zemí nepříteli postoupil. Teprv roku 1813 spojil se s králem pruským *Fridrichem Vilémem III.* a s císařem ruským *Alexandrem*, načež spojenou mocí Napoleona u Lipska

ve trojdenní bitvě porazili. Vůdcem spojených vojsk byl Karel kníže *Švarcenberk*. Na to naši vtrhli do Francouz; Napoleon se musel vlády odříci, a na ostrov Elbu odejíti. Ještě jednou se pokusil o štěstí, ale opět byl poražen a na ostrov Sv. Heleny, daleko v moři atlantickém zavězen, kdež roku 1821 umřel. *Hned roku 1804 povýšil císař František země rakouské za samostatné císařství*. Po dlouhém potom ještě pokojném panování umřel roku 1835.

123. Rakouský sedlák a francouzský jenerál.

Naše vojsko nemohlo r. 1809 odolati přemoci Francouzů. Francouzi vtrhli do arciknížectví rakouského, a táhli k Vídni. Jedno oddělení jejich chytilo sedláka rakouského a poručili mu, aby jim v noci ukazoval cestu. Sedlák se zpěčoval. Francouzský důstojník dával mu konečně měšec dukátů, ale sedlák stál na svém. Když přišel jenerál, vypravoval mu důstojník, že sedlák ten sám jediný cestu zná, ale že jim ji živou mocí ukázati nechce. Jenerál se rozhorlil a pravil: „Buďto nám cestu ukážeš, anebo tě na místě dám oběsiti“! — „Buď si“, odpověděl sedlák, „pak umru jako poctivý poddaný a nezradím svou vlast“! Užasnut podal mu jenerál ruku, a řekl:

„Odejdí s Bohem, statečný člověče, my již i bez průvodce cestu hledati budeme“.

124. Císař Ferdinand a František Josef.

Po císaři Františkovi vstoupil císař *Ferdinand* na dědičný trůn mocnářstva rakouského. Ku prospěchu obchodu zakládal a stavěti dal u veliké rozsáhlosti *železnice* a obrovské mosty přes veliké řeky. Kde hory se stavěly v cestu, propány jsou, a dráha vedena jest pod zemí klenutými průkopy (tunely). Od té doby spojena jsou všechna hlavní města rakouská drahami, přes které řada parou hnaných vozů rychlostí ptačího letu pojiždějí.

Roku 1848 odevzdal císař Ferdinand vládu bratrovci svému *Františkovi Josefovi*. S jaro silou pečuje nynější císař pán o vnitřnou bezpečnost, o statečnou obranu své říše a o duševné i hmotné blaho všech sobě svěřených kmenů národních. Hned na počátku svého panování nově zřídil císařské *úřady, soudy, četnictvo*, a uvedl v život prospěšné jednoty hospodářské, průmyslnické a komory obchodnické. Úplnou rovnoprávnost a svobodu náboženskou, kterou byl již dříve císař Ferdinand prohlásil, potvrdil také císař František Josef i křesťanům evangelickým

patentem od 31. prosince 1851, a přivádí ji vždy úplněji k uskutečnění. Dar lásky takové neopomine zajisté nikdy církev evangelická vděčnou věrností k mocnáři svému spláceti. Žehnej a posiluj Bůh panovnické úmysly a snahy jeho.

125. Titul císaře pána.

Jeho císařské královské apoštolské Veličenstvo, náš nejmilostivější mocnár a země pán píše se: **Z**Boží milosti císař **Rakouský**, král **Uherský**, **Český**, **Dalmatský**, **Charvatský**, **Slavonský**, **Haličský**, **Vladimířský** a **Illirský**; král **Jerusalemský** atd.; arcikníže **Rakouský**; velkovévoda **Toskánský** a **Krakovský**; vévoda **Lotarinský**, **Salcburský**, **Štyrský**, **Korutanský**, **Krajinský** a **Bukovinský**; velkokníže **Sedmíhradský**; markrabě **Moravský**; vévoda **Horno- a Dolnoslezský**, **Modenský**, **Parmský**, **Piačenský** a **Quastalský**, **Osvětimský** a **Zátorský**, **Těšinský**, **Furlanský**, **Dubrovnický** a **Zaderský**; knížecí hrabě **Habsburský**, **Tyrolský**, **Kyburský**, **Gorický** a **Gradištský**; kníže **Tridentský** a **Brixenský**; markrabě **Horno- a Dolno-Lužický** a **Istrianský**; hrabě **Hohenembský**, **Feldkiršský**, **Bregencký**, **Sonnenberský** atd.; pán **Terstský**, **Kotarský** a na **Slovinském krajišti**; velkovojvoda **vojvodství Srbského** atd. atd.

126. Hymna národní.

Zachovej nám Hospodine
 Císaře a naši zem!
 Dej, ať z víry moc Mu plyne,
 Ať je moudrým vládařem!
 Hajme vždy koruny Jeho
 Proti nepřátelům všem:
 Osud trůnu Habsburského
 Rakouska jest osudem.
 Plňme věrně povinnosti,
 Chraňme právo počestně,
 A když třeba, s ochotností
 V boj se dejme statečně!
 V paměti povděčné mějme
 Slávu vojska vítěznou,
 Jmění, krev i život dejme
 Za Císaře, za vlast svou!
 Čeho nabyt občan pilný,
 Vojín zbraní zastávej;
 Uměním a vědou silný
 Duch se zmáhej, jasně skvěj!
 Bože! slávy rač popřítí,
 Žehnej vlasti milené:
 Slunce Tvé nechť v míru svítí
 Na Rakousko blažené!
 Stůjme k sobě každou chvíli:
 Svornost jenom moci dá;
 Spojené kde vládnou síly,
 Snadno vše se vykoná.
 Když se ruka k ruce vine,
 Pak se dílo podaří;
 Říš Rakouská nepomine:
 Sláva vlasti, Císaři!

127. Vlastenec.

Přejme darů přirozených
vlastních každé krajině,
zvelebujme udělených
darů naší dědině!

Vlastenec si všeho váží,
co Bůh zemi jeho dal;
a jak moha sám se snaží,
by ji též ozdoboval.

Bohem každému ve vlasti
určena jest úloha:
z činů bude účet klásti
duše naše u Boha.

Každý roli svou vzdělávej
a z ní vyveď užitek:
dárce všeho — Bohu — vzdávej,
za zdar díla čest i vděk!

Věrní císaři a králi,
vlasti budme štitové,
v povinnosti svaté stáli:
pak budem vlastencové!

Oddělení čtvrté.

128. Dítě a rodičové.

Dítě přichází slabé na svět, a muselo by zahynouti, kdyby se ho neujala matka lašková. První léta života dětského jsou jako sen, a dítě by samo nevědělo, kolik práce jeho vychování stálo, kdyby toho později nespatriilo při jiných dítkách. Patřete na ta nemluvnátka, jak je trpělivě matky chovají, živí, čistí a ve dne i v noci opatrují! Patřete jak stálého pozoru potřebuje dítě, když běhati počíná, aby nepřišlo k úrazu! Hle takového ošetřování užili jste také vy od svých rodičů! Ale péče rodičů nepřestává na pouhém chování domácím. Bedliví rodičové od šestého roku děti do školy posílají a jakkoliv mohou opatrují je, čehokoli potřebují k vycvičení. I potom, když vyjdou ze školy, vedou je podle síly a schopnosti jejich k užitečné práci, aby uměly někdy poctivě si vydělávati chléb svůj. Starostliví rodičové sami sobě odpírají mnohého pohodlí a vyrazení, aby něčeho svým dětem přihospodařili a jim také ku poctivé živnosti dopomohli. Za živa jich vybývají, aneb po smrti jim podíly dědičné odkazují. Svatá povinnost

rodičů jest, aby v dobré kázni drželi děti své, a napomináním a dobrým příkladem svým učili je všelike ctnosti. Rodičové mají ale také právo a moc dítek neposlušných kárati a trestati, ovšem tak, aby jim na zdraví neublížili. Nezdárné, nevděčné děti bývají právně od dědictví vyjmuty neboli vyděděny.

Celým srdcem cti otce svého, a na bolesti matky své nezapomínej. Pamatuuj, že si z nich zplozen; nebo čím se jim zase odměníš, tak jak oni tobě dobře činili? (Syr. 7, 28. 29.) Blázen pohrdá cvičením otce svého. Náramně bývá potěšen otec spravedlivého, a ten, kdož zplodil moudrého, veselí se z něho. Nechať se tedy veselí otec tvůj a matka tvá, a ať pleše rodička tvá. Oko, kteréž se posmívá otci, a pohrdá poslušností matky, vyklubí krkavci potoční, aneb snědí je orličata. (Přísl. 15, 5. 23, 24. 25. 30, 17.) Kdo se bojí Pána, ctíti bude otce, a jako pánům sloužiti bude rodičům svým. (Sirach 3, 7.)

Bože, světa panovniče,
 tys mne svazky milými
 spojil zde, a dals rodiče,
 též i sestry s bratřími,
 aby cítili společně
 se mnou čisté radosti,
 těšili mne v žalosti
 a milovali srdečně.

129. Chůva.

Za chůvy se často brávají děvčata nedávno ze školy vyšlá, a nikdo jim neřekne, jak by s dětmi zacházeti měly. Lépe poučila svědomitá vdova Kristina svou třináctiletou dcerku, když ji do služby za chůvu dáti chtěla. Napomínala ji: „Nebor dítěte k sobě do postele, abys ho ve spaní nezalehla. Nechej je ležeti v jeho postýlce a opatř je, aby nevypadlo. Poneseš-li je na ruce, dej pozor, abys ho neupustila. Nos je brzo na levé, brzo na pravé ruce, aby křivě nerostlo, abys i ty sama neshrbatěla. Před časem neměj dítě k chůzi, aby nedostalo křivé nohy. Nevyzdvihuj ho nikdy za jednu ruku, abys mu ji nevymkla: brávej je pod oběma pažema. Nechodívej s ním do tlačénice. Nedávej mu hráti s ostrými věcmi, s neznámým psem nebo s kočkou. Dej pozor, aby obarvených hraček do úst nedávalo; olizování barvy působí dítěti nechut, a mohlo by mu býti škodlivé. S oči ho nespouštěj, když běhati počíná. Nikdá nenechávej dítě samotné. Neodcházej svévolně od něho. Dítě rádo samo leze, a snadno by spadnouti mohlo. — Když dítě žvatlati počíná, nemazli se s ním; mluv k němu zřetelně a tak, aby se ti na ústa dívalo. Ukazuj dítěti věci a jmenuj je dobře a právě. Nebud' nikdá mrzutá, ale vždy veselá a trpělivá. Neškádli ho, nepopouzej ho ke hněvu. Uhodí-li se o něco, nechtěj bít tu věc, o kterou se narazilo, aby se neučilo býti mstivým. Neuč ho ničemu zlému. Chtělo-li by něco, co by mu škoditi mohlo, obrať jeho pozor na něco neškodného. Bud' jemu jako jeho druhý strážný anděl a pa-

matuj na slova Pána Ježíše: „Kdožbykoli jedno z takových pacholátek přijal ve jmenu mém, mneť přijímá; a kdožbykoli pohoršil jednoho z těchto maličkých, mnohémby mu lépe bylo, aby byl zavěšen na hrdlo jeho žernov (to jest kámen) mlýnský, a uvržen byl do moře.“ (Mark. 9, 37. 42.)

130. Škola.

Rodičové nemohou svých dítek sami v potřebných vědomostech vyučovati. Mnozí nemají k tomu času; přemnozí nejsou k tomu ani schopní. Ke cvičení dítek připravují se kandidáti (čekanci) učitelství, kteří zkoušení a opatření vysvědčením o své schopnosti a o mravech do-sazování bývají za učitele.

Každý rok spisuje učitel se školním dohlížitelem mládež ke škole schopnou. Každé dítě pobytu má ve školách od počátku šestého alespoň až do úplného dvanáctého roku. Dokud školský rok trvá, nemá žádné dítě ze školy vystupovati anebo do služby jíti.

Duchovní vyučují dítky ve svatém náboženství. Místní duchovní jest prvním správcem neb ředitelem obecné školy. S jeho srozuměním volí místní představenstvo občana zachovalého a vůbec váženého, přítele dítek a škol, za dohlížitele školního, jehož povinnost jest, aby jmenem obce děti přidržoval k pilnému chodění do školy, bděl nad jejich veřejným chováním, prohlížel stavení školní, učitele hájil v právech jeho atd. Nad celým školním okresem, jenž obsahuje více farských osad, dohlíží okresní dozorce škol

(senior). Rok po roku všechny školy svého okresu prohlíží, děti zkoušeti dává i sám zkouší, a o stavu školního cvičení zprávu dává úřadu krajskému, a skrze superintendenta veleslavné c. kr. konsistoři.

Vůbec prospěšné jsou školy nedělní, a na mnoha místech zřízené školy řemeslnické, průmyslné a rolnické. K opatrování malých dětí od 3 do 6 let zřídily si mnohé obce opatrovny. Opuštěných novorozených dětí v hlavních městech se ujímají dobročinné paní ve zvláštních ústavách, které se nazývají jesličky.

131. Zahrádka dítěte.

Zahrádku znám pěknou, je to místo krásné;
usmívá se na ni slunce nebes jasné.

V ní pod krásným nebem hojně květin roste;
k radosti jsou mnohé v spanilosti prosté.

Zahrádka ta pěkná školou se nazývá:
v ní se dobré símě v srdéčka vysívá.

A v ní oku milé, utěšené kvítky —
toť jsou bohabojné, ctnostné, pilné dítky.

O jak přeradostno je v té škole býti,
když se dobře daří mladinké to kvítí!

Pohled je to rajský na tu krásu květu,
kde se štěstí chystá budoucímu světu.

132. Hry a kratochvíle.

Děti nemohou zastati práce, která by přesáhala síly jejich; a však zahálka přivedla by je na zlé

věci a učinila by je na celý věk lenivými. Moudří rodičové hledí, aby se děti jejich stále něčím obíraly; povolují jim také hráti a k tomu jim neškodné hračky opatřují, jiné chlapcům, jiné děvčátkům, každému podle věku a povahy. Není potřebí na hračky nákladu; i chudí rodiče sami něco dětem k vyrazení opatřují. Ledabylý barevný kamének, hadříček, list, papírek, kroužek, dřevko, kulička, kuželka a jiné věci bezcenné těšívají děcko alespoň na čas, může-li jimi něco provozovati. Děvčátko svou loutku obléká a svléká, rozmlouvá s ní a poslouchati ji učí. Chlapci jest prut koníkem; míč, obruč a papírový drak se mu živé býti zdají.

Výborné kratochvile jsou hádanky pro zostření vtipu, anebo otázky, kterými se děti vespolek vyptávají na to, co ze školního cvičení jim jest povědomo.

Při klouzání učí se děti tělo své držeti v rovné váze a beze strachu a bezpečně choditi po ledě. Jen ať se děje na místě bezpečném, kde v ledě nejsou vysekány díry. Klouzání na železích jest ale marné a vždy nebezpečné; boule, zlámání nohou neb rukou, zapálení plic a oznobeniny, a někdy i sražení krku mohou býti následky. Jezdění na sánkách v zimě na čas dětem rozumní rodičové povolují, jestliže děti připovědí, že se zdrží pití nejméně půl hodiny po té kratochvili. Nechť se tuží proti zimě a uvykají snášeti žízň.

Zvláštní opatrnosti potřebí jest při lezení vzhůru. Nechť se učí spůsobiti k tomu chlapci lézti po žebřicích a stromech při česání ovoce před očima rodičů neb jiných rozumných lidí. Kdyby se každý bál vzhůru lézti: kdo by mohl býti tesařem, pokryvačem, klempířem? kdo by uměl pomáhati při ohni? Tělo-

cvik, vedený od zkušeného mistra je velmi prospěšný, tělo nabývá obratnosti, svaly nabývají síly a hbitosti (pružnosti), a všeliké pohyby těla více pevnosti a bezpečnosti. Naprosto marná a ničemná kratochvíle jest ale dělati kotrmelce, stavěti se na hlavu, choditi po rukou, jezdit jeden na druhém, houpati se na provazích, na prutech vrbových, skákat přes ploty, vyskakovati na koně a t. d. Takové hračky bývají plačky.

Nedovolená kratochvíle pro příliš mladé, málo povážlivé a lehkomyšlné lidi jest střelení z pušek, pistol, klíčů, anebo jakékoliv účastenství při honbách. Vyhybejte se místům, kde se střílí. Děti ať se neopovažují zbraň do ruky bráti, a dokonce spouštěti kohoutek na postrach proti někomu. Kdo by to činil, byl by vinen poraněním anebo zabitím svého bližního. Jaké to odpovídání před Bohem a před lidmi! Pro uvarování takového neštěstí jest zákonem zapovězeno chovati v domě zbraň střelnou. I těm, kdož ji pro jinou příčinu míti smí, uloženo jest, aby zbraně před dětmi a nezkušenými lidmi dobře schovávali; jinak by pro neopatrnost svou trestáni byli, kdyby někomu ublížení se stalo.

133. Čeládka.

K vedení hospodářství přijímá hospodář služebníky a služky. Čeládka vykonává potřebné práce za umluvenou mzdu, stravu a byt. Při vstoupení do služby umlouvají se obě strany, na jak dlouho služba trvati má, a v který čas by se výpověď dáti měla. Ctnostný služebník nepřijímá služby v domech nemravných a pohrdá

mzdou sebe větší, aby na duši netrpěl zkázy. Spravedlivá čeleď hledí užitku svého pána neb hospodáře a slouží věrně; neopovází se podtaji něco odciziti, ani v koupi ani v prodeji pánu svému ujmu způsobiti. Krádež, zpronevěření a podvod na čeládce přísněji souzeny a trestány bývají, než na cizích lidech, a to právem, proto že se domácího zloděje snadno nedohlídáš. Spravedlivý služebník vykonává vždy pilně, pozorně a opatrně dílo své. Spůsobí-li ale nedbalý čeledín svou vinou škodu, povinen jest ji nahraditi. Na svědomí má čeládka každou nehodu, která z lehké mysli, neb z neopatrnosti její pochází, u př. ten, kdoby kouřil tabák v stájích, ve stodole, na senníku; kdoby kamna přetápěl tak, že by z toho škodný oheň mohl povstati.

Spravedlivý služebník chová se ku pánu svému uctivě a jest pokojný, nevadí se s ostatní čeládkou. Spozoruje-li u spoluslužebníků aneb i u dospělejších dětí hospodářových něco nepovoleného, napomene jich, aby toho zanechali, a kdyby výstrahy jeho neuposlechli, ohlásí to pánu svému, jinak by byl spolu vinen a před právem trestán. Spravedlivý služebník chová se vždy slušně a poctivě, a chrání se, aby pohoršení nedal zvláště maličkým. Pořádný čeledín řídí se v díle podle příkazu pána, zachovává pořádek domácí, nedovoluje si z domu odcházeti bez vůle pána, ani nedopouští lidem cizím u sebe noclehovati a nepřechovává ničehož u sebe, coby kradeného bylo. Dobrý služebník v paměti chová slova apoštolská: **Služebníci, poslušni buďte ve všem pánů tělesných, ne na**

oko sloužice, jako ti, jenž se usilují lidem líbiti, ale v sprostnosti srdce, bojíce se Boha, vědouce, že ode Pána vzítí máte odplatu dědictví. (Kol. 3. 22. 24.) — Kterýkoliv čeledín nad příjem svůj útraty dělá a v hospodách bouří a hýří, dává se sám v podezření, že podtají někomu ujmu činí. Moudrý čeledín pomyslí za zdravých dnů na starší věk a na nemoc a na čas, když výdělek přestává, a spoří přebytkem mzdy své pro budoucí potřebu a nouzi. Takovému prospěšná jest spořitelna. Spravedlivá čeládka zasluhuje také od svého pána, aby s ní mírně a vlídně zacházel, aby jí připovězené závazky služby věrně plnil, marně jí netýral, práci přílišnou nepřemáhal, v den svátečný jí potřebného času neodpíral aby do kostela jíti mohla, a v čas nemoci bez přispění jí nenechával. Také pán zavázán je slovem apoštolským: „Páni spravedlivě a slušně s služebníky nakládejte, vědouce, že i vy Pána máte na nebesích.“ (Kol. 4, 1.)

134. Otcovská rada.

Blažek, zámožný občan, zanechal synu svému výborně spořádaný statek. V truhle našel dědic starou zápisnou knížku a v ní porůznu průpovědky psané rukou zesnulého otce; i četl hned na prvním listu: Synu můj, slyš radu otce svého, kterýž nyní jest na pravdě Boží. Zachovej v paměti slova má, která jsem kdy pravíval tobě. Boj se Boha, miluj jej nade všecko a důvěřuj v něho.

Cokoliv tě potká, buď štěstí neb nehoda, zachovej vždy rovnou, veselou, Bohu oddanou mysl. Nezvede-li se něco v hospodářství, pomysli, že není vždycky úroda, ale také někdy škoda. Hněte-li co tebe, pomni na to, co tebe těšilo. Utrpíš-li ztrátu, mysli: Co tam, to tam, o to hlavy nelam; Hospodin dal, Hospodin též odjal: buď požehnáno jméno Hospodinovo! Svědomitě zachovávej kázeň svaté církve evangelické, a buď jí synovsky oddán ve všech dobách života svého.

Cti svou vrchnost. Dávej, co jest císařovo, císaři, co Božího, Bohu. Nestýskej si na daně; bez nich státi nemůže obec veliká, v které živeš. Vrchnost tebe ochraňuje, abys bezpečně živiti se mohl; ty k výlohám obecným přispívati povinen jsi.

Varuj se zahálky; zahálka jest všeho hříchu počátek. Pročež Boha vzývej a ruku přikládej! Přijde čas, že se zeptá zima, co jsi dělal v letě.

Buď opatrný; dobře z předu i zadu oči míti. Porad' se s rozumem, než co učiniš; po účinku zlá rada.

Nech ať děti tvé zvykají práci. K čeládce dohlídej; kde pán sám do koutů nahlédá, tu hospodářství dobře stojí.

Nebud' marnotratný, ale šetrný. Neutrácej více než vyděláš. Dluhů se varuj; sic bude dluh s tebou z mísy jísti. Nehrej! První vyhrání z kapsy vyhání a z kabátu svlíká poslední prohrání.

Nestůj o cizi. Kdo o cizi stojí, přichází o své. Cokoliv bývá zle nashromážděno, toho neužije třetí koleno.

Nebud' lakomý, ale dobročinný. Lakomec žádnému dobře neučiní, leč když umře, statek poberou jiní. Kdo rád ze svého udělí, tomu Pán Bůh nadělí. Neodkládej dobrým skutkem. Za zdravého života čiň dobře; po smrti času nebude.

Pomahej sousedům, pomohou tobě. Měj dobrou vůli v domě i se sousedy. Dobrá vůle koláče jí, zlá hlavu tepe. Nechoď mimo dům svůj po vyražení. Kdo doma radosti nemá, jinde jí darmo hledá. Každý jest svého štěstí strůjce. Jak kdo činí, tak odplatu bere.

135. Vystěhovalci.

Ves Heyřilka má pěkné usedlosti: ale před léty sousedé tam nedobře hospodařili; v hospodě ustavičně pili a karbanili, a prodávali úrody polní dříve než jich sklidili. Hospodyně si také neodepřely, co hrdlo rádo. Hospodáři neuměli ani psáti ani počítati; oni nevěděli, co sklidili, co vymlátili, co dali do mlýna a co měli na sýpce.

Nic lepší nebyl mladý lid a čeleď. Synkové selští a čeledínové toulali se v noci, hýřili a bouřili po hospodách okolních, nadávali si, prali se, okna vytloukali. Hospodští dali si všecko trojnásobně nahraditi: a chasa byla ráda, že za vyražení oka, nebo za vylomenou ruku jen na penězích byla pokutována.

Nastaly žně požehnané: i nedbalým se hojnost obilí urodilo. Stodoly nebyly za paměti lidské plnější. Přišlo posvícení. Všude se peklo, smažilo a vařilo. Selka Nerozumová přepouštěla máslo na ohnisku; to se zňalo: ona vlila do plamene vodu, máslo rozpáleně

vyletělo, zapálilo střechu doškovou; za hodinu stály všecky selské slamou kryté statky v jednom plamenu a lehly popelem.

Sedláci po krk zadlužení vždy za marnou útratu považovali pojistiti se proti ohni. Nyní neměli peněz na stavení. Hospodský poradil jim, aby prodali statky a s ním aby se vystěhovali do Ameriky; po zaplacení dluhů že jim zbude tolik, co bude potřebí na cestu a na zakoupení hodného lánu. Svolili, prodali. Zástup selských rodin se vystěhoval pod správou schytralého pachtýře hospody. Odjeli. Za čtvrt léta přišla zpráva, že vůdce vystěhovalců s penězi jemu svěřenými zmizel. Ošizení vystěhovalci musili pak se živiti prací nádennickou.

136. Představený obecní.

Velikou zásluhu dobývá sobě svědomitý, moudrý a pořádný představený. Onť spravuje hospodářství obecní a stará se, aby obecní jmění raději rozmnoženo, než aby umenšeno bylo. Dohlíží, aby nářadí k hašení ohně vždy bylo pohotově. On ke svému zisku ničeho nečiní, a bere vždy slušný ohled na radu a svolení moudrých občanů. On přijímá nařízení od vrchních císařských úřadů a oznamuje jich v obci. Ve všem se řídí dle zákonů obsažených v zákonníku zemském, a bdí, aby se zákony ty v obci jeho zachovávaly. O všech nehodách veřejných dává zprávu císařskému úřadu. On opatřuje obecní příprěže a byty procházejícímu vojsku; opravovati dává cesty, přijímá daně od občanů a odvádí je v určitý den císařskému bernímu. On bdí nad ve-

řejným pořádkem, netrpí nočních toulek, přísně prohlíží domovské a cestovní listy pocestných, aby se nebezpečným lidem a zdravým lenivým žebrákům toulání zabránilo. Školu má zvláště na zřeteli. V té nic nesmí scházeti, co by dítkám k lepšímu cvičení pomáhalo. Netrpí, aby školní mládež za času školského cvičení pobíhala anebo dobytek pásala; nedbalým rodičům k pokutě významenaným domlouvá, a neposlušných dle zákona exekucí k povinnosti donucuje. Pečuje také, aby domácí chudí a nemocní snůškami anebo sbírkami občanů v obci opatřeni byli. V čas nemoci nákažlivých a moru dobytka neopomijí nikdy, v čas podati vyššímu úřadu o tom pravdivou zprávu, aby se potřebné zařízení stalo.

137. Živnosti a řemesla.

Aby člověk život uhájil, potřebuje příbytku, oděvu a pokrmu. Než nedovedl by každý sám sobě příbytek stavěti, oděv dělati a denně pokrm hledati a strojiti. Nesnáze ale mizejí tam, kde přebývají pospolu lidé, z nichž jedni tu, jiní onu potřebnou práci vykonávají umějí. Takové lidi nazýváme dělníky a řemeslníky. Jeden to, druhý ono dílo provozuje. Rozpomeňme se ale, jaká díla předcházeti musejí, než k požívání nám se připraví chléb! Vyjmenujme dělníky a řemeslníky, kteří mimo chléb opatřují nám pokrmy — kteří dělají šatstvo — kteří stavěti umějí příbytky! Jmenujme díla jejich! Jmenujme, odkud berou látku k dílu svému (hmotu, materiál)! Považujme jejich nástroje, a kdo jim je zhotovuje! Jmenujme

dílny, kde se co dělá neb zhotovuje! Z takového uvážení poznáme, že ve společnosti lidské jeden druhému k ruce pracuje, jeden druhému pomáhá a slouží, a že jeden od druhého živ jest. Tou měrou, jak rozličné jsou potřeby lidské, rozličné jsou také živnosti mezi lidmi.

Nepohrdej nikdo druhým;
není soused pod tebou:
svazkem spojeni jsme tuhým —
všem společnou potřebou.

Kromě té světější páska
váže nás — Kristova láska;
jehož těla — církve — jsme
nerozdílní oudové.

Bez obce jsou lidé diví:
jedna země — vlasť — nás živi.

138. Bývalé cechy a nynější živnostenské spolky.

Až do nejnovějších časů nacházely se ve městech a městysech spolky řemeslníků, kteréž sluly cechy. Každý cech měl své vlastní předepsané zřízení neboližto pořádek. Představený cechu slul cechemistr nebo starší. Měli-li se mistři vespolek do cechu sejíti, dával je cechemistr svolati po mladším. Ve shromáždění býval přítomen také dohlížitel (inspektor) cechu, obyčejně některý radní pán neb jiná vzácná osoba. U cechu bylo oznamováno přijímání učen-

níků, a tovaryši, ukázavše svou zběhlost v řemesle, byli bráni k cechu za mistry.

Podle nového zákona o živnostech jsou nyní zřízeny spolky živnostenské toho způsobu, že se živnostníci, jenž provozují jednu a tu samu živnost nebo živnosti sobě podobné, z jedné neb i z více osad, sjednocují ve spolek. Členem spolku takto zřízeného stane se každý, kdož takovou živnost provozuje, i má povinnosti s tím spojené plniti. Také tovaryši a učenníci, kteří u některého člena takového spolku v práci jsou, pokládají se za příslušníky spolku toho. Záležitosti spolku, jako péče o pořádek mezi společníky, rozhodování rozepří některých, zakládání ústavů pro cvičení řemeslnické a podporu nemocných členů a j., jednájí se ve shromáždění společníků dle zákona.

Řemeslo se vykonává na základě listu řemeslnického nebo povolení uděleného (koncessí), i platí se jak poplatek za list neb povolení, tak i také daň živnostenská.

Každý tovaryš neb pomocník, je-li u živnostníka v práci, musí míti předeepsanou pracovní knížku. Přijímá-li který živnostník chlapce do učení za učenníka, má se o to učiniti smlouva, a když učenník odchází, má jemu na požádání dáno býti od živnostníka vysvědčení, jak dlouho se učil, jak se učil a jak se choval.

139. Šetři svého zdraví!

„Milost Boží, dobré zdraví: co lepšího, nikdo neví,“ praví přísloví. A nač by komu byla truhla plná zlata, kdyby ň zdraví zkázu trpěl? **Zdraví jest**

veliký dar Boží: kdo je má, ať si ho váží a šetří. Mnozí lidé jsou ale příliš choulostiví a bojí se každého studenějšího větru; ale právě že zimě a horku od mladosti nenavykli, hned jich se chytá neduh, jestliže se vydati musejí dále přes práh. Lenivější člověk, unaví-li se chůzí, dychtí hned po odpočnutí, i klade se kdekoliv do stínu, na chladnou anebo vlhkou zemi a usne; a následek toho bývá nemoc tuhá, suché lámání v kloubech, aneb ochromnutí oudů. Kdo neumí žízň snášeti, nečekává až by z ponenáhla vychladnul, ale náhle se napije a způsobí si tím nezřídka zapálení plic anebo souchotiny. Nemírným a prudkým tancem, zahřátím a náhlým napitím připravuje si mnoho mladých lidí buď včasnou smrt, aneb neduživý věk. O takových praví přísloví: Dnes člověk skály by lámal, a zejtra by ho větrík povalil. — Nestřídmost v jídle přeplnuje žaludek, tak že zažití nemůže přílišné množství pokrmů. Mnoho jídel, mnoho nemocí. Bez míry pití krátí živobytí; a protož: Jez do polosyta, pi do polopita, vyjdou ti na plno léta. Kořalka hřeje, ale nešatí. Ubohý ten, o kom se říká: Pozbyl zdraví od častého: Za zdraví!

140. Nemoci dětské.

Velmi těžká, nebezpečná a nákažlivá nemoc dětská jsou neštovice. Dokud před nimi ochrany nebylo, umíralo na ně množství lidí, a kdo zůstal po nich na živě, býval buď v tvářích zohaven, anebo jinak zmrzačen; mnozí oslepli, jiní ohluchli na čas života. Teprvé ku konci minulého století nalezena byla ochrana proti nim. Edward Jenner, lékař

v Angličanech pozoroval, že se také kravám na veménách podobné neštovice dělávají, a těmi že se často lidé nakazili při dojení. Dostávali totiž také neštovice na rukou, kde se dříve byli poškrábnuli, anebo do krve poranili. Za to ale zůstali takoví lidé u prostřed neštovičího moru lidského zdraví. Z toho soudil důmyslný Jenner, žeby očkování kravských těch neštovic chrániti mohlo před neštovicemi lidskými; a hle jeho dobré nadání potvrdila zkušenost. Posavád se neukázalo zlých následků z očkování kravskými neštovicemi. Nyní po celé Evropě děti jimi byvají očkované. Slovnítný doktor Jan de Carro (Karro), jenž od roku 1794 ve Vídni přebýval, opatřil si z Angličan látku očkovací a 10. máje 1799 své vlastní dva syny šťastně očkoval. Od té doby i nejvyšší panstvo dítky očkovati dává a pro ochranu jistější také starší lidé podruhé se očkovati nechávají. K tomu cíli je od císaře pána po všech okresích lékařům nařizeno, aby v jistý čas novorozené dítky očkovali, a moudré matky dostavují se v ustanovený den, aby své děti toho dobrodiní účastnými učinily.

Nemoc neštovicem podobná jsou osýpky (mázry) a spála.

Nejrychlejší pomoci lékařské třeba jest ale při bolení v hrdle, nazvaném prýmu, protože smrtelné bývá, pakliže se zanedbá. Nemocný mívá těžký dech, hluboký, chraplavý a hvizdavý kašel.

Úplavici (červenku) dostávají lidé z uhrátí a náhlého zastuzení, z požívání nezralého ovoce a nedosti vypečeného chleba. K uzdravení potřebí jest, aby ve světnici bylo čisté a čerstvé povětří a po nemocném aby se všecko na čisto vyklízelo.

141. Nezdravé pokrmy.

K ochraně zdraví lidského zákonem zapovězeno jest prodávání masa z nemocného dobytka, i přinášení mléka, másla a sýra z míst, kde panuje dobytčí mor. Podobně zakázán jest prodej leklých ryb a raků, nezralého ovoce, i jiných nezdravých věcí. V každé obci policejní úřad takové zboží pobratí a neškodným učiniti má. Velmi nezdravé jest požívání chleba ze zkaženého, zrostlého, stuchlého aneb filousy rozežraného žita, a zvláště v kterém se mnoho námele nacházelo. Námel ten, řečený jinak svatojanské žito, způsobuje hroznou nemoc. Nemocnému po celém těle se neštovičky vyrážejí, i cítí v koncích prstů náramné trhání a šimrání. Novopečeného, sotva z pece vysazeného chleba požívati nebezpečno jest; povstává z toho kolika, bolestné svírání v životě, které někdy i smrt za následek mívá.

O jedovatých houbách četli jsme jinde (č. 62). Houby jedlé, t. j. které se jísti mohou, jsou: žampiony, smrže, lanýže, hříby, skřeměnáče, ryzce, špičky, syrovinky, loupavky, klouzky a kuřátka. Kde houby vařiti chce, nechť je dobře zná. Radno jest, aby se s houbami vždy několik bílých cibulí spolu vařilo; jestli cibule po vaření sčernají, za znamení slouží, že vařeny byly s jedovatými houbami, a tehdáž potřebi jest celé vařené jídlo vylíti.

K zažití zdravých pokrmů potřebi jest vůbec, aby se dosti sežvýkaly a hltavě nepolýkaly, a žaludek aby se množstvím jídel nepřecpával. Ve všem dobrá je střídmost.

142. O nápojích.

Nejzdravější nápoj jest čistá pramenitá voda bez příchuti cizí, bez vůně a barvy. Voda ke všem pokrmům požívati se může, rozpouští je a pomáhá k zažívání, ochlazuje, čistí a zředuje krev. Z kalných vod na polích není radno pít. V čas nouze nechť se procedí voda méně čistá skrze plátno. Od studní se všecka nečistota vzdalovati musí. Kdo by zlomyslně hodil cokoliv nečistého a nezdravého do studně, trestán bývá vězením, veřejnou pokutou, ano i postem a ranami. V místech, odkud se bere voda k pití a k vaření, nemají se plaviti ovce, ani mýti nádobí, ani močiti len nebo konopě. Studně se čas od času čistiti a před každým vtékáním hnojnice a jiného neřádu chrániti a roubením opatřiti, i kde možno, zavřené chovati mají. Vody pramenité mívají někde příchut' vápna, železa, síry, sódy, soli. Některé z nich jsou zdravé v jistých nemocech, což ale jen lékař určití může. Voda dešťová a říčná je měkká a hodí se lépe k mytí a praní, než k pití. Mořská voda pro mrtvou slanost není pitelná.

Z dobře sušeného sladu a s náležitou přísadou chmele uvařené pivo jest lidem dospělým a pracovitým živný a občerstvující nápoj: ale děti nemají ani piva, ani vína, ani kávy ani čaje pívati. Kořalka měla by se jen co lék dospělých lidí, a jen v jistých nemocích užívati, a to jen s povolením lékařským; neb velmi rozpáluje krev, vysušuje šťávu těla, otupuje smysly a paměť, a snižuje člověka tak, že jest jako bez rozumu. Člověk opilý sám se zlehčuje, uvrhuje

se v posměch a opovržení, zbavuje se rozumu a zdravých smyslů, a dopouští se skutků, kterých by strážlivý sotva kdy byl spáchal. Opilý mluvívá věci hanebné, za které by se styděl, kdyby věděl, co mluví. Rozpálen opojným nápojem posměch si dělá z jiných, na cti uráží, vadí se a do pranice se dává. Mnozí v opilství dopustili se hrozných zločinů a došli za ně zaslouženého trestu. Opilství snižuje člověka pod nerozumná zvířata, zahlazuje na něm podobu Boží, a nehodným činí jej království nebeského. Nemylte se, opilci království Božího nedojdou. (1 Kor. 6, 10.)

Oheň a kořalka.

B á j k a.

Oheň jednou kořalky se tázal:

„Nápoji zlý! hoden's, aby kat tě svázal!

Zdali na světě jsi k čemu,

Užitku jen některému?

Když já otrokem jsa, musím sloužit stále,

Jestli však kdy nenadále

Na venek si vyskočím,

Plameny své zatočím,

Co tu hřmotu, nářku, klení, nástrojů a vody!

Ty pak tisíckráté více natroponíš škody,

V nic proměníš množství krásných statků,

Do domů zlých vtrousíš vád a zmatků,

Zkaziš vážnost, krásu, rozum, mravy,

Zkrátíš věk, a zmateš lidem hlavy —

Za to vše pak ještě hojnou míváš čest;

Rci mi, nápoji zlý! čím to jest?“ —

Tím to — kořalka dí ohni — tím to jest,

Ty že zjevnou hubíš ukrutností,

Já pak tajnou jenom úlisností.

143. Oděv.

Oděv nás kryje a chrání před zimou a slunečným horkem, i před větrem a deštěm. Škodlivý jest ale oděv těsný, který stahuje tělo a volnému pohybování brání. Škodlivé jsou těsné pásky na krku, pevně zavázané podvazky, těsné střevíce a šněrovačky. Děti, jenž vlněné a chlupaté čepice nosí, dostávají častěji bolení hlavy neb očí. V čas horka měly by děvčata doma i ve škole odložití pleny (šátky) s hlavy, proto že pod nimi vlasy se zapařují a nedobře rostou.

Častá zkušenost ale ukázala, že se lidé také oděvem po některých nemocných nakazují. Oděvem, prádlem a peřinami přechází na jiné lidi žlutá i shnilá zimnice, hlavnička, peteče, spála, osýpky, neštovice, všeliká vyraženina, svrab, strupy, kolera, souchoty, vzteklost a turecký mor. Pročež prodej šatstva po takových nemocných pod pokutami zakázán jest.

144. Lékař a nemocnice.

Člověk podroben je všelikým nemocem, ovšem méně ten, kdo střídavý jest a opatrný. A však i při stálé opatrnosti nemůžeme se vyhnouti všem neduhům těla svého. Než u koho máme pak pohledávati pomoci? Snad u olejkářů a dryáčníků, u pastuch a pohodných, u podvodníků, kteří bez vlastního vycvičení lehkovážně každou nemoc vyléčiti slibují? anebo u řádně vycvičeného a zkoušeného lékaře? Moudrý Sirach nám na ty otázky odpovídá: Pán stvořil z země léky,

a muž opatrný nezoškliví jich sobě. — Synu, v nemoc své nezoufej, ale modli se Pánu, a oni uzdraví tě. Potom dej místo lékaři, nebo také jej Pán stvořil, a bývá také časem i v rukou jeho štěstí. (Syr. 38, 4. 9. 12. 13.) — Nejlépe hned z počátku nemoci povolati lékaře; neb spíše může se předejiti horším následkům, než aby nemoc lehkovážně se zanedbala. A však aby lékař příslušné léky mohl předepsati, musí znáti příčinu nemoci; pročez nemocný jemu zcela se svěřiti a vždy pravdu má pověditi, nač od něho tázán jest. Kdo by lékaře přelhal, na svou škodu to učini. Nemocný pak užívej bedlivě předepsaných léků a v jídle a v pití tak se zachovej, jak mu lékař byl nařídil. I nemysli nikdo, že na lékaři vina, když hned nepomůže. Majít nemoce svůj pravidelný delší běh, bez kterého dokonalé uzdravení ani možné není.

V městech, kdež jest mnoho řemeslnické chasy, a kde lidé v těsných příbytcích přebývají, jsou zřízeny nemocnice, kam se opuštění lidé buď zdarma, aneb za skrovný plat přijímají a pod dohledem zkušených lékařů opatrují a léčí. K témuž dobročinnému cíli jsou také založeny kláštery milosrdných bratrů, Alžbětinek a milosrdných sester, kdež buď klášterníci neb jeptišky nemocných obsluhují. Ve hlavních městech bývají také ústavy, kde se lidé na smyslech pomatení opatrují, aby ani samým sobě, ani jiným neuškodili. Takovému ústavu říkají blázinec, a v něm se opatrují a léčí takoví ubozí lidé, jenž o rozum přišli a domácím i sousedům nebezpečni býti by mohli.

145. Obsluha nemocných.

Kdyby se kdo z nás roznemohl, jak by mu bylo, kdyby ho lidé opustili a samému sobě zanechali? Ubohý bez obsluhy a bez opatření musel by zahynouti! Než pravidlo lásky křesťanské káže: Všecko, což byste chtěli, aby vám lidé činili, to i vy činite jim! (Mat. 7, 12.) Děti, vám dříve sloužili rodiče, přátelé a čeled: což učiníte tedy vy, kdyby se někdo z vašich domácích rozstonal? — Posluhujte tedy ochotně domácím nemocným; odstraňte všecko, co by jim bylo protivného; jen to, co lékař nařídí, svědomitě zachovávejte, a buďte trpěliví, kdyby ubohý nemocný jakkoliv se na vás rozmrzel. Čím tišší jsou lidé okolo nemocného, tím lépe jest. Mnoho lidí ať nenavštěvuje nemocného, aby se dýcháním a výparem povětrí ve světnici nenakazilo. Jak by se nejlépe světnice provětrávala, poradí lékař; i musí býti častěji čistěna a všeliká nečistota hned býti vyklizena. Nemocný ať neleží proti světlu, ale raději v stínu. Lože nebuď příliš teplé, svrchnice netěžká, spodnice ne příliš měkká a prostěradlo buď čisté. Nejlepší lože jest žiňovka (matrace) a přikrývadlo bavlnou prokládané. Za prostěradlo slouží také jelení kůže; na té se nemocný tak brzo neproleží. Sláma pod peřinami nebuď stuchlá ani vlhká. Dva nemocní neležte nikdy na jednom loži, ani nemocný vedle zdravého. Převlékáme-li nemocného, vždy dříve košili ohříváme. V horkých nemocech k pití dává se nemocnému nakyslý aneb šlemovitý nápoj z krup; voda k pití ať je odmražena, a topinka dávej se do ní pro chuť; ve velikém horku přimísí se k ní krapet octa neb šťávy citronové. Jakého jiného nápoje a jakého Pokrmu by

nemocný požívati směl, ustanoví lékař. Másla, vajec, těžkých a mastných jídel nesmí zimničný nemocný jísti. Kdo se vystonává (okřívá), nechť zachová zvláště mírnost v jídle, aby si nemoci nepohoršil. Na nemocné v horkých nemocech, když fantazují (blouzní), má se dávat zvláště bedlivě pozor, aby z postele nepovstali, ze dveří nebo z oken nevyskočili: jinak by se jim něco zlého přihoditi mohlo. Kdyby však nemocný zemřel, nejbližší příbuzný má hned úmrtí oznámiti lékaři anebo představenému, který mrtvolu prohlížeti má a povolení dává, aby pohřbeny byly. Kde nemocný ležel, nech se otevrou okna i dvěře; tělo mrtvé nech se pak s lůžka odnese a v komoře na prkno dá a častěji se prohlíží, kdyby se snad nějaké znamení života na jevo dalo. Bezpečné znamení skutečného bezživotí jest, když mrtvé tělo hníti počíná. To se pozná z pomodralých skvrn na těle, po zápachu umrlčím a po měkké jako hlíněné kůži, na které důlek zůstává, když prstem ji přitlačíme.

146. O zkaženém vzduchu.

Každý živočich dýchá; ale dýchati by nemohl, kdyby nebylo v z d u c h u, t. j. zdravého povětří. Učení lidé vyskoumali, že vzduch se skládá (pozůstává) ze tří částek, jmenují se: kyslík, dusík a uhlík. Pravý potřebný živel k dýchání v povětří, které obkličuje naši zemi, jest kyslík. Bez toho by nemohli živi ostatí lidé a živočichové, ani byliny růsti, ani oheň hořeti. Dýcháním mnoha lidí a živočichů na jednom těsném místě, pálením svíci a jiných věcí hořlavých stráví se tato zdravá částka vzduchu a zanechává po sobě

dušík t. j. dusivou páru (plyn); v té se živočichové zadušují a oheň hasne. V podzemných dolech a hlubokých jamách, uhelnách, studních, sklepích a kryptách kysáním a hnitím hmot kazí se také vzduch; nejniže se usazuje těžká nezdravá částka vzduchu od učených řečená kyselina uhliková, ve které také světlo hasne a lidé i zvířata se zadušují. Potřebí tedy, aby se světnice a ložnice každodenně dostatečně provětrovaly, aby zkažený vzduch zavřený přístupem čerstvého povětří napraven a kyslíkem opatřen byl. Proto se světnice, kdež leží nemocný, je- muž by vanutí studeného povětří nebezpečné bylo, vykropují octem, anebo něco octa se nalévá na rozpálené cihličky. Výparem octovým dodává se vzduchu potřebného k dychání zdravého kyslíku.

V zavřených komorách vyvinují se ze žhavo- vého uhlí zvláště škodlivé páry, kterými lidé spi- tomují a se udušují. Podobné následky mívá někdy spaní v zavřené světnici, kde jest mnoho rozvitých květin neb ovoce, a spaní na čerstvém seně. Není také zdrávo spáti ve znova přebíle- ných příbytcích; i ty se mají bíliti jen za su- chého povětří, aby rychle oschly. Neškodí ta- kové světnice prokouřiti octem.

Nežby někdo do studně, neb do starého sklepu, neb někam do hluboké jámy vpuštěn byl, musí se hlubina dříve vyšetřiti hořícím světlem, které se dolů spustí; shasne-li, nechť se tam spouštějí hořící víchy slámy.

Ve vlhkých a tmavých příbytkách dostávají lidé, kteří v nich bydlí, kurděje, opuchliny, bolení zubů, očí, hlavy, píchání neb trhání v oudech,

krlice, bolení žláz. Potřeba tedy káže, aby se příbytky opatrněji stavěly, než to předkové činivali. Prah u domu má aspoň dva střevice nad zemí býti povýšen; světnice a komory mají 10—12 stop, okna $4\frac{1}{2}$ stopy vysoká a $3\frac{1}{2}$ stopy široká býti. Celý dům má býti tak postaven, aby měl vnitř i zevnitř světlo a čisté povětří. Předpisy takové jsou vůbec prospěšné: opominutí jejich dříve či později vylučuje lehkomyslné obyvatele.

147. Koupání a lázně.

Kůže našeho těla je na všech místech opatřena dírkami, kterými pot vyráží. Potem vycházejí z nás všeliké škodlivé, ostré vlhkosti. Které dítě se častěji neumývá a nekoupá, tomu se zacpávají potní dírky, i vydává od sebe nepříjemný puch, a chytá se ho snadno svrab. Koupele malým dětem dopomáhají ke zdravému a rychlému zrůstu; u dospělých lidí rozmáhají chuť k jídlu a pomáhají k lepšímu zažití pokrmů. Škodlivé jest ale koupání se s naplněným žaludkem, skákání náhle do hluboké vody a dlouho zůstávání v studené lázni. Kdo má příležitost pod opatrným navedením a dohledem naučiti se plovati, ať toho z mládež nezanechá; neví, kdy by toho sám dobře užil. Dobrý plavec vyvázne z tonutí v povodni a dovede také vytáhnouti jiného tonoucího. Takovému ochránci života jest odměna vykázána od císaře pána: šlechtného člověka odměňuje ale již radost, že zachoval bližnímu živobytí.

Koupele bývají také ve mnoha nemocích a neduhách prospěšné. Zvláště zdravé jsou mnohé minerální lázně, vřelé i studené. Nikdo jich ale neužívej bez rady lékařské; protože by užívání lázní nepřislušných mohlo zdraví na ujmu býti.

148. Pomoc utopeným.

Tři chlapi se koupali v nevelké ale hluboké řece; dva z vody již vystoupili a oblékali se; náhle vidí jeden, že třetí se potopil. Ach začal křičeti, můj bratr se topí; pomozte! pomozte! Na štěstí šel po břehu pán, jenž dobře plavati uměl; ten spozorovav co se děje, shodil se sebe svrchní oděv a obuv, skočil do vody a tonoucího uchopil za vlasy, vytáhl a přinesl jej na břeh, i poslal hned pro lékaře. Zatím utopeného položil na klín ústy k zemi, nahnul mu na chvíli dolů krk a prsa, a čelo málo nadzvihl, aby mu z úst, ze chřtánu a z plic voda vytéci mohla, odnesl ho pak do nejbližšího stavení; tam jej do zahřáté postele položili, a třeli ho teplým flanelem a kartáčem po celém těle, zvláště v dolíčku u srdce a spod nohou. Přišel lékař a pochváliv, že tak jednali, přikázal, aby dále tak činili, sám pak foukal utopenému do úst, a k nosu mu otevřenou lahvičku s vodičkou po chvílech přikládal. Zatím přiběhli skormoucení rodičové; po šest hodin užívali těch a jiných lékařských prostředků: ale všechny zdály se marné, až mimo nadání utopenec opět dýchatí počal a vzkříšen do domu otcovského přenešen byl.

149. Křišení zdánlivě mrtvých.

Láska k bližnímu káže, abychom pohlédli častěji na mrtvé tělo, dokud leží před pohřbem v komoře uložené. Zkušeností se potvrdilo, že zdánlivě mrtví opět obživli. Pozorujeme-li dech anebo hnutí těla, rychle pomáhejme. Tělo třeme sukнем, kartáči nebo věchty slaměnými; podnosí, skráně, prsy a ruce potírejme kařrovou silicí, kořalkou nebo vínem; aneb polořme zmrtvělého do vlažné lázně — z nedostatku vany třeba do necek — ale tak, aby hlava vzhůru byla. Na spěch povoláný lékař užije ještě jiných prostředků, a kde se činiti dá, řilou krev pustí; která, jestli teče, dobré znamení ku prospěchu obřivlého poskytuje.

Křišení uškrcených.

Nad uškrceným neb oběšeným bez prodlení provaz uřiznouti a spovolna jej spouštěti sluší tak, aby se pádem neporanil. Hned pak pošleme pro lékaře. Neř přijde ale, polořice nešťastného na zem rozepněme jemu oděv, pod hlavu a pod lopatky jemu něco podlořme, aby výše leřely, strikejme na něj zvláště na hlavu studenou vodou a octem, fofrujme (zavivejme) naň pověřří, foukejme mu do úst, pohybujme zvolna hlavou, a třeme jej sukнем po prsou.

Křišení zmrzlých.

Zmrzlých nesmíme nikdy do zatopené světnice něsti, a tím méně je dáti ke kamnům: udělejme ale v studené komoře, kolně neb stodole jako loře ze sněhu neb z roztlučeného ledu; polořme zmrzlého na to, ale neohýbejme mu řádného oudu; rozpárejme mu oděv, svlékněme jej, a oblořme ho, kromě úst a nosu,

sněhem as půl lokte s výši. Tak jej nechme celou hodinu. Pak jej dejme do stojatého, studenou vodou naplněného sudu neb do kádě až pod bradu. Po čtvrt hodině vyberme tu vodu a nalejme do sudu méně studenou vodu a opakujme to podruhé i potřetí, až bychom docílili samovolné ohebnosti těla. Dále pak třeme jej flanelem a lékaře povolajme.

Křišení opitomělych a udušených.

Z udušující páry odnesme opitomělého neb udušeného v létě na čerstvé povětří, v zimě do světnice, a hned otevřeme dveře i okna. Položme ho, hlavu a prsy něco výše; svlékněme jej a stríkejme naň studenou vodou; omývejme mu obličej, hlavu a krk, i za ušima studeným octem; fofrujme naň vítr, na hlavu mu dejme složená v čerstvé vodě omočená roucha, a podobné obklady dejme mu na paty a pod paždí; pak jej třeme flanelem v octě navlhlym aneb kartáčem. Vše to po sobě nechť se děje po šest hodin, i kdyby to bylo marné, nepřestávejme ubohého pozorovati. Samo sebou se rozumí, že lékař povolán býti musí, jinak dříve tělo se pochovati nesmí.

Pomáhání otráveným.

Pozorujeme-li, že by se byl kdo žravým jedem otrávil, dávejme mu tak dlouho oleje, šlemu z krup, mléka, čerstvého másla, syrových žloutků a těm podobných věcí, dokudby rychle zavolaný lékař nepřišel. Ten pak ustanoví, co se dále dítí má. (Srovnej č. 62. Jedovaté byliny).

Pro možné otrávení na pozoru míti sluší také nádobi, v kterém se jídlo vaří. Měděné kuchyňské

nádobí dobře musí býti u vnitř pocínováno; neb měď chytá na sebe zelenou rez, a ta jest jedovatá. Bezpečnější jest železné u vnitř pocínované neb jinak dobře polité nádobí. I hrnčírské nádobí má se dříve vodou a octem vyvařiti, než se ho užívá, a pokaždé má se vřelou vodou vypláknouti, aby polévání olověným klejtem své škodné síly pozbylo. Vůbec má se kuchyňské a stolní nádobí chovati čisté. Přísně také zakázáno jest, aby kdo bez povolení neroznášel a nekupoval prášků na myši, utrejchu a jiného jedovatého zboží. Méně škodné věci proti muchám jsou lep, ve vodě vařená kvasia, i s mlékem vařená muchomůrka neb čemeřice a mléko s roztlučeným pepřem.

Křišení bleskem omráčených.

Omráčenému, jestli jest silné povahy, pustí se krev žilou: slabému ale žilou se nepouští. Prospěšné bývá polévání studenou vodou a obklady studené na hlavu. Omráčený sází se také do sypké země, a tou jej zahrnují až pod bradu.

150. Úraz a poranění.

Zákony ukládají pokuty a tresty těm, či vinou někdo k úrazu přišel. Jmenem císaře pána dohlížejí úřady na stará stavení, která by spadnouti mohla, a nařizují, aby se v čas opraviti dala. Stavitel musí za pevné lešení k novým stavbám státi a před právem odpovídati. Při každé stavbě aneb opravě na staveních musí se zavěsiti znamení k výstraze, aby se jim vyhýbali jdoucí tou cestou. Na ulice nesmí se s hůry vyhazovati dříví, kamení, ani vylévati voda aneb co jiného.

Na veřejném místě, kudy se jezdí neb chodí, nemají se v noci nechávatí státi vozy, sudy, kádě, bedny a jakékoliv jiné ústrky (závady) o které by se někdo naraziti mohl. Káže-li potřeba, aby se tam takové anebo podobné věci času nočního ponechaly, musí se u nich dvě lucerny rozsvítiti, a ty mají přes noc rozsvícené zůstati.

Za všecky úrazy, které by mohli splašení koně, neb rozjetý vůz aneb kočár způsobiti, stojí ten, kdož je řídí, vozka neb kočí. Trestání bývají, jestliže bez dohlídky státi nechají zapřažený vůz aneb nezapřažené koně. Kdoby však ze všetečnosti koní přebíhal, je dráždil, anebo skákal za vůz, ten sám sobě přičítej úraz, jakýkoli by z toho vzal.

Ještě většího trestu obávati se má každý, kdo by druhého z úmysla ranil, aneb jinému jakkoliv na zdraví ublížil. Mimo vězení pokutován bývá takový zlý člověk na penězích za bolest a léčení poraněného; a jestli ten zůstane mrzákem, k výdělku neschopným, musí mu výdělek nahraditi. Kdoby se ale sám zmrzačil s úmyslem, aby se k vojenskému stavu neschopným učinil, bývá nicméně k takové službě vojenské vzat, kterou zastati může. Z pranic odnášeji mnozi smrtelné rány. Kéž by si každý pamatoval slova věčné pravdy: Blahoslavení pokojní, nebo oni synové Boží slouti budou. (Mat. 5, 9.) Hněvejte se a nehřešte; slunce nezapadej na hněvivost vaší. (Efez. 4, 26.) Pilně se varujte, aby nebyla obtížená srdce vaše obžerstvím a opilstvím. (Luk. 21, 34.) Komu běda? komu ouveh? komu

svády? komu křik, komu rány darmo? komu červenost očí? Těm, kteříž se meškají na víně. (Přisl. 23, 29. 30.)

151. Vášně a náruživosti škodí.

Prudké, nemírné pohnutí mysli nazýváme vášně; potrvají-li déle, stávají se z nich náruživosti. Náruživosti nám škodlivé jsou, zvláště nemírná žalost i radost, závist, strach a jiné.

Dítky, nezarmucujte svých rodičů, abyste jim neukrátily věku!

Rozhněvanému člověku se ruce třesou, ústa potrhují, obličej brzo červená, brzo modrá, brzo bledne! Často zachvátí člověka takového náhlá smrt (mrtvice).

Zkušenost dokazuje, že i nemírná radost lidi někdy smyslů zbavuje neb usmrcuje. Člověk jeden, kterému oznámeno bylo, že vyhrál z loterie, náhle se zbláznil; jiného, kterému se řeklo, že ho strýc učinil dědicem milionu peněz, mrtvice porazila, že v několika hodinách skončil.

Zvykejte při všech příhodách jak možná zachovati mírnou mysl. Ale nikoho náhle nelekejte! Chlapec rozpustilý, chtěje ze všetečnosti přestrašiti svého mladšího bratra, vyřezal z turka (tykve) podobu umrlčí hlavy, večer dal za ní hořící kahanec a schoval se pod schody, chtěje se pak vysmáti polekanému bratrovi. Co se stalo? Mladší bratr přišel na večer domů, a zděšen tím, co ve tmách viděl ohnivého, náhle zkríknul, obrátil se a rychle vyskočil ze dveří, a padna rozrazil si nos. Bratr starší uleknuv se křiku a nářku,

chtěl sice přiskočiti na pomoc: ale upadl a zlomil nohu.

Nesmyslní lidé straší děti maškarami: ale následky bývají často smutné. Psotník (božec) aneb padoucí nemoci z leknutí obyčejně svůj původ mívají. Vinníci mají nehodu svých bližních na svědomí, a však málokdy ucházejí spravedlivému trestu již na tomto světě.

152. Jmění.

Co člověk má, jest jeho jmění, ať si je vydělal rukama svýma, aneb jakkoliv jinak získal, anebo sdědil po rodičích neb příbuzných, anebo od jiných byl podarován. Jmění jednomu každému hájí zákon. Kromě dětí nedospělých, lidí nezletilých, smyslů zbavených, blbých t. j. tupého smyslu, a za marnotratníky vyhlášených může každý dospělý svým jměním vládnouti podle vůle své; můžeť část neb celé jmění za živa, anebo po smrti darovati.

Nemovitým (nehnutelným) jměním nazýváme role, luka, zahrady, lesy, domy, statky, dvory, práva k jistým živnostem a t. d. Movité věci jsou: dobytek, zrní, nářadí, peníze, oděv a t. d. Nemovité jmění pojišťuje se každému v knihách gruntovních. V těch jest jejich cena zákupní aneb dědičná vyznamenána, a v ně se zapisují také dluhy a věřitelům se pojišťují, kdyby grunt přišel někdy na prodej.

Jmění nedospělých sirotků spravuje poručník pod dohledem sirotčího úřadu. Kdoby lehkomyšlně své jmění na škodu těch, o které

starati se jest povinen, mrhal a svévolně dluhy dělal, bývá od soudu za marnotratníka prohlášen, a takový nemůže bez povolení svých opatrovníků ničeho ze zbytku svého jmění zadávati.

Prodává-li kdo něco, nechť míra a váha jeho je spravedlivá! Váha a závaží jsou úsudek Hospodinů; ohavností jsou jemu závaží rozdílná, a váhy falešné neoblibuje. (Přísl. 16, 11., 20, 23.) Závaží spravedlivé, kámen spravedlivý, korec spravedlivý, pintu spravedlivou míti budete: já jsem Hospodin Bůh váš. (3 Mojž. 19, 36.) Na míru a váhu úřady obecní dohlížejí a pokutují přestupníky.

Za příčinou smrtelnosti radí se každému, aby vedl o svém obchodu a řemeslu zápisné knihy a svědomitě dluhy a splacení jich zapisoval. Tak též jeden druhému má dávatí písemné pojištění na to, co byl obdržel. Dobře také jest, aby svatebné smlouvy pro jistotu do kněh gruntovních vloženy byly.

Dobře jest za dnů zdravých udělati poslední pořizení, závět neboli kšaft; v nemoci na mnohé věci se zapomíná.

Každý nechť se radí ve věcech jmění svého s muži v zákoně zběhlými, poctivými, s notáři a právními zástupci od vlády zemské uznanými; ať se nikdo nedá sváděti pokoutným písařům, kteří pro svůj zisk člověka sprostého častěji ke zbytečným a škodným rozepřím navádějí.

153. Nepokradeš!

Kdoby jakkoliv jinému úmyslně na jmění uškodil, prohřešil by se proti příkázání Božimu: „Nepokradeš!“ Svědomím takový jest zavázán, aby nahradil škody učiněné. Stydí-li aneb bojí-li se to učiniti sám, nechť požádá k tomu svého správce duchovního, aneb jiného muže poctivého a mlčelivého, který náhradu pod zatajeným jmenem tomu odevzdá, komu uškozeno bylo. Náhradou křivda se vyrovnává. Na zlé cestě jest ale zloděj, který z dobré vůle nahraditi nechce. Nemívá pokojné chvíle; bojí se prozrazenu býti, a dříve či později zasáhne jej ruka spravedlnosti. Dozralého zloděje dohoní kulhavý biřic, pravé přísloví.

Malé bývají počátky zlodějů. Dítě počíná mlstou, krádeží ovoce; dříve jest domácím zlodějem, a zlodějství s ním roste, až doroste na vězení, ať neřku na šibenici. Trestu hodným pomahačem zlodějů byl by zámečník, kdyby neznámým lidem háky k otvírání zámků a klíče podle vytiskanych forem zhotovoval; vetešník, kdyby staré neb vetché věci od dětí neb neznámých podezřelých lidí kupoval; každý, kdo by zloděje přechovával, neb kradené věci kupoval, a nazezené věci podržoval.

Nebezpečný zloděj jest pytlák, jenž v cizích lesích loví zvěř. Podíl ale ve hříchu jeho má také ten, kdo od pytláka zvěřinu kupuje.

Do počtu zlodějů patří také, kdo osení jinému spásá, kdo v lese škodu dělá, stromy kazí, kůru z nich loupá, na ovoce do cizích zahrad chodí.

154. Podvod.

Schytralý cizí člověk namluvil sprosté ženě, že na jejím dvoře skryt jest poklad a že jí ho dobude, jestli mu napřed něco peněz dá na věci, které by potřeboval k zaklínání podzemných duchů. Žena pověřčivá a jinak po bohatství lakotná dala mu, co peněz měla. Podvodník odešel a — nevrátil se více.

Jiný chodíval po krčmách a pobízel mladíky, aby hráli s ním v karty. Z počátku dával jim vyhrávati: později ale, uměje karty k zisku svému míchati, vždy sám vyhrával. Chasníci do hry zapálení vypůjčili si u hospodského peníze; jeden dal do zástavy hodinky, druhý vestu se stříbrnými knoflíky, třetí plášť, a posléze prohráli do posledního haléře i všechny vypůjčené peníze.

Takoví lidé podvodní dříve či později dopadeni, pro podvod trestáni bývají. Potřebí jest ale míti se na pozoru před nimi, aby nezkušených nepřelstili.

Za podvodníky se pokládají také lidé, kteří mezníky na poli neb v lesích přesazují, písemnosti, peníze, anebo jakékoli zboží falšují, nepravých váh a měr při prodejkách užívají, a všelijakými výmysly svých bližních ošizují.

155. Opatrujte oheň!

Oheň jest živel velmi blahodějný a užitečný. Bez ohně neměli bychom ani světla v noci, ani teplého příbytku za času zimy, ani záživných pokrmů,

ani nástrojů řemeslných; i mnoho jiných pěkných a umělých věcí muselibychom oželeti. Oheň ale může býti také velmi záhubným, vymkne-li se ze svých mezí. O tom vědí pohořelí povídati, kterým příbytky se všemi zásobami shořely. Ubozí! dlouho nezapomínají na tu hrůzu při škodném ohni, na kvílení dětí, nářek lidí, na řvání dobytka, na praskot a hřmot padajících trámů. Škodným ohněm celé vesnice a města léhají popelem. A takové nehody obyčejnou příčinou bývá lidská nepozornost a lehkost. Často se zňal v pecích sušený len; často chytily dřípky aneb polena nahromaděná před ústím peci. Rovněž nebezpečné jest choditi se zapálenou dýmkou a loučí, se světlem neopatřeným do stájů, stodol, senníků, kolen, kdež potroušena je sláma neb jiné chytlavé věci; vysýpati žhavý popel, zahazovati utřený knot, pohazovati sirky na blízku věci, které by se lehce zapáliti mohly. Trestu hodné jsou děti, které si hrají se třecími sírkami! Čeládka má na svědomí všecku nehodu, kteráby koli pošla z její neopatrnosti. Pro bezpečnost dohlíží správný hospodář k čeledi; nedává jí choditi se světlem ani s lucernou do stodoly, nedává pacholkovi kouřiti tabáku při pracích dvorských; nedává nikdež protahovati trám u kominu neb u trouby z kamen, i dohlíží, není-li komin chatrný. Hospodyně hledí, aby častěji ometeny byly saze u sopouchů v peci, v komině a v troubách; zavírá dvířka u peci a kamen, aby tam nevlezly kočky, odkudž by se žhavou jiskrou vyskočiti mohly. Pozorně přepouští máslo neb sádlo; a kdyby se zňalo, nehasí je vodou, ale přikryje dosti širokou pokličkou, aneb zasypá to

moukou neb popelem a udusí plamen. Pokličku i mouku napřed si k té náhodě připravuje. Ne nadarmo napomíná ponocný volaje: „Opatrujte světlo, oheň, ať není žádnému škoden!“

156. Dobročinné ústavy.

Včelka v letě sbírá med a pro zimu si ho na stravu schovává. Tak opatrný měl by býti služebný, nádenník, chasník a řemeslník, anobrž i každý člověk, jenž se žíví výdělkem svých rukou. Dokud je kdo mlad, zdrav a silen, hled' aby z výdělku svého sobě něco uskrovnil a uchránil pro potřebu budoucí v čas nemoci a stáří. K tomu výborně posluhují spořitelny, do kterých po malých částkách každý si peníze skládá a kdykoliv pro potřebu svou (i s užitkem ročním (úrokem) vyzdvihnouti může. *)

Majetníkům gruntů hrozí krupobití a oheň. Ale i proti těmto nehodám záhubných živlů opatrují se lidé pojištěním úrod polních proti krupobití, a pojištěním domu, nábytku a zásob proti ohni. Jsouť spolky, ku kterým se podle ceny pojištěného zboží jistá částka ze sta zlatých napřed platí, a z pokladnic jejich dostává pojištěnou náhradu ten, kdoby pohořel, aneb jehož požitky by potlučeny byly. Spolky ty podobají se veliké rodině, která si za pravidlo ustanovila, že všickni příbuzní v čas jakéhokoli neštěstí si věrně pomáhati budou. Pojišťování takové tedy spolu jest pravidelná almužna obětovaná nešťastným, a dokonale se srovnává s účinnivou láskou k bližnímu.

*) Podle místnosti oznámí učitel, kde takové ústavy spořitelne se nacházejí.

V každé dobře zřízené obci jsou také ústavy chudých, anebo špitály. Lidé ku práci neschopní, chudí, nemocní a zmrzačení zasluhují podpory svých bližních. Každá obec jest zákonem zavázána pečovati o chudé své. Proti vlastní obci prohřešují se ale lehčí, zahálčiví, leniví lidé, kteří žebrotu jako řemeslo provozují a nestydatým dotíráním almužnu vydírají od občanů přičinlivých. Potulování žebráků a chasníků lenivých a lehkomyšlných jest původem všelikých nemravů a zločinů. Takoví zároveň podvodní, prostopášní a spustlí tuláci stíháni a spravedlivě dávání bývají do veřejných káznic, kdež se ku práci donucují.

Kdo nechce dělati, aby také nejedl.

(2 Tess. 3, 10.)

157. Soud.

Děti šly ze školní hořejší světnice, dvě a dvě za sebou. Jan sklouzna se stupně podrazil nohu Josefovi; ten upadl a narazil se čelem o zábradlí. Jan pravil: „Odpust Josítku, noha mi sklouzla; nerad jsem tě porazil.“ Josef ale vstal, pohaněl Jana a hned zuřivě pěstí ho praštil do hlavy, a Jan též podrážděn uhodil Josefa do prsou a oba počali se bít. Třetí jich napomínal: „Nechejte se!“ Jiný Josefa navádel: „Nedej se!“ Na ten křik přišel pan učitel a ptal se, co se děje? Josef žaloval: „Jan mne schválně strčil a bil mne do prsou.“ Jan vskočil mu do řeči: „Nestrčil jsem ho! Sklouznul jsem.“ Učitel pravil: „Komu věriti mám? Kterí jste viděli, co se dalo, a kdo jste slyšeli, co si Jan a Josef udělali,

vraťte se do školy!“ Ve škole vyslyšel pan učitel svědky a řekl: „Řekněte, co se vám zdá, podrazil-li Jan Josefovi nohu naschvál či náhodou? Sudte sami, chtěl-li Jan, aby upadl Josef? Chtěl-li mu udělati bolest? Měl-li Jan *zlý úmysl*? — Co měl Josef učiniti, když Jan ho prosil, aby mu odpustil? Byl-li Josef *smířlivý*? Dobře-li učinil Josef, že Jana pohaněl a pěsti praštil? A dobře-li učinil Jan, když Josefovi ránu vrátil? Byl-li Josef *trpělivý*? A kdo zlým za zlé odplácel? Kdo byl z nich *mstivý*? Sudte, co oba zasluhují?“ A pan učitel pravil k žákovi hodnému, Františkovi: „Dojdi k rodičům Janovým i Josefovým a vyřiď jim, že synek jejich o hodinu později přijde k obědu. Jan a Josef zůstanou přes poledne do jedné hodiny ve škole, a sami napíšou, jak se chovali.“ —

Jmenujte, kdo byli vinníci? Jaký byl jejich přestupek? Kdo byl jejich soudcem? Kdož byli svědkové? Jaký byl rozsudek či nálezež?

Hospodin pravi: „Mát jest pomsta“ (5 Mojž. 32. 35.), to jest: Bohu patří usouzení trestu. Zlým za zlé neodplácejme! Budme smířliví, povolní, ústupní! Utrpěl-li kdo z lidí škodu neb ujmu na zdraví, na jmění nebo na cti, nesmí si sám bráti práva, anebo se mstiti; ale nezdá-li se jemu lépe prominouti křivdu bližnímu, může své právo hledati u právního úřadu neb soudu. Ukřivděný musí zadati žalobu písemnou v příslušném způsobu. Obžalovaný hájí se, kdyby křivě byl nařknut neb obžalován. Obě strany mohou si zvoliti právního přítele (advokáta), muže v právech zkušeného a znal-

ce zákonů, aby je zastával. Soudce povolává svědky a bere je pod přísahu, aby pouhou pravdu mluvili; vyslýchá obě strany, zkouší důkazy, vedle zákona vynáší rozsudek neb nález, a ustanovuje, jakou náhradu dáti má, kdož jinému ublížil. Kdyby některá strana na rozsudku přestati nechtěla, smí se odvolati k vyššímu zemskému soudu. Přísloví staré ale praví: **Kdo se rád soudí, mnoho prosoudí.**

158. Svědek.

Jedenkaždý občan povinen jest na povolání dostaviti se k úřadu soudnímu a odpovídati soudci na otázky předložené podle svědomí a pravdy. Za svědky berou se lidé, jenž mají aneb mohou míti povědomost o věci, o kteréž se jedná. Spravedlivý svědek vydává jen pravdivé svědectví, mluvě před soudem tak, jak za jisté ví, že se věc dělá. Kdyby kdo jinak mluvil, než jak se pamatuje, co viděl, slyšel aneb upozoroval, byl by křivým neb falešným svědkem. Tutéž vinu by na sebe uvalil, kdo by, maje vědomost o věci, po které se ho soudce táže, pravil, že o tom ničeho neví.

Ku potvrzení výpovědi své před soudem svědek bývá brán pod přísahu. Přísaha jest odvolání se k Bohu na svědectví, že pravdu mluvíme. Křivá přísaha jest ohavnost před Bohem a před lidmi. O té mluví slovo Boží: příběhy falešné nemilujte, nebo to jest, čehož nenávidím, praví Hospodin. (Zach. 8, 17.) K vám přisročím s pomstou, a budu rychlým svědkem

proti křivopřísežníkům. (Mal. 3, 5.) Ohavností jsou Hospodinu rtové lživí; svědek falešný nebude bez pomsty; a kdož mluví lež, neuteče. (Přísl. 12, 22. 19, 9.)

159. Četník.

K ochraně svých poddaných zřídil císař pán ve všech zemích své říše zbory četnické. V každém okresu soudním nachází se více četníků (žandarmů), a ti drží ve dne i v noci hlídky, doprovázejí vězně k soudu, provázejí cestující na rychlíkách (poštovských vozech) a parních lodích, a pomáhají při všech soudních vyšetřováních. Mocí a jmenem zákona stihají lidi toulavé a podezřelé a zatýkají obžalované z přešupků a zločinů.

Každý uposlechni na slovo četníkovy, jak mile on vyřkne: „Jmenem zákona!“ Sice má četník právo odpůrce hned zatknouti, a kdyby odporoval a násilně se bránil aneb utíkal, spoutati jej, ano v době nutné jej zabodnouti neb zastřeliti. Tato přísnost zákonní jest nanejvýš potřebná; sice by zlí lidé nad dobrými a pokojnými panovali. Každý pořádný člověk raduje se z tohoto zřízení, které čelí jen k ochraně dobrých a ku potrestání zlých.

160. Tresty.

Žáci nepokojní a rozpustilí jsou na překážku svým spolužákům: podobně na škodu bývají zlí lidé svým bližním. Zlý člověk nemá bázně Boží, zapírá víru v soudce spravedlivého na věčnosti.

Jmenem Božím tedy kárá panovník přestupníky zákona zemského. Podle těžkosti přečinů zákonem jsou ustanoveny tresty rozličné: pokuta v penězích, právní pobrání zakázaného zboží, ztráta práv, kárání tělesné, vězení v temnici, vazba v poutech zostřená postem, těžký žalář na čas života, i odpravení. Hrozný je stav zločince k žaláři odsouzeného. Sedi aneb leži na prknech v tmavé komůrce opatřené železnými mřížemi, závorami a zámky; má železa na nohou. Jednou za den jídá. Samoten jest, se žádným rozprávěti nesmí. Jeho jediný společník jest svědomí, a to mu dělá výčitky, že sám si spůsobil, co trpí. — Kéž by každý takový bídný člověk užil trestu časného ku pokání a ke svému napravení!

161. Voják.

Vojskem chrání císař pán, aby vlast naše od nepřátel nebyla přepadena a zkažena. I k udržení vnitřního pořádku a k bezpečnosti pokojných občanů vojska jest potřebí. Na slovo císaře pána jest každý zavázán k obraně vlasti.

Rozeznáváme vojsko pěší, jízdné a dělostřelce. Braní na vojnu děje se podle pravidel zákonem předepsaných. Jednotlivé pluky vojska berou své rekruty (brance) z vykázaných vojenských okresů. Každý mladý člověk má se na povolání postaviti u okresní správy vojenské, kdež jej prohlédnou, pokud a ku které službě vojenské schopen jest neb není. Jinoši za schopné uznání odvádějí se k plukům

u přítomnosti vojenských důstojníků, krajského komisaře, úředníka a obecních představených neb jejich zástupců. Pozorlivý voják má příležitost na svých taženích poznávati rozličné spůsoby a mravy lidu, všeliké prospěchy při řemeslech, živnostech a uměních. Roznemůže-li se, důstojníci se postarají o jeho ošetření. V těžších nemocech bývá dodán k léčení do nemocnice. Ve válce zkusi voják ovšem mnoho nepohodlí a bývá v nebezpečnosti života: a však vědomí jej upokojuje, že činí svou povinnost k obraně mocnáře a vlasti. Důvěra v Boha, odevzdání se do vůle jeho, zdrženlivost, trpělivá stálost, láska k bližnímu, i útrpnost s poraněným, bezbranným nepřitelem jsou ctnosti vojáka křesťanského. Vysloužilce propuštěn se ctí domů se vrací, a jestliže jest poněkud vycvičen, nadíti se může pohodlnější služby, nežby byl mohl doufati v stavu pouze občanském. Císař pán stará se o zachovalé vysloužilé vojíny.

Hanebné jest ale uprchnutí od vojska. Voják tím ruší přísahu věrnosti císaři pánu, prohřeší se proti vlasti své a uvaluje na sebe přísný trest. Kdo vojákovi k uprchnutí jakkoli pomáhá, jej před vyzrazením skrývá, aneb oděv vojenský od něho kupuje a jej přestrojuje, podroben jest veliké pokutě.

Stav vojenský vůbec se považuje za slavný a záslužný, tak že jinoši z povýšených stavů dobrovolně do něho vstupují. Zachovalým, pořádným a cvičeným jinochům jest nyní postupování za důstojníky snadnější, než kdy jindy. Mnohý štěstí svého došel na vojně.

162. Úřady.

Místní představení přijímají nařízení a rozkazy vlády zemské od okresních úřadů, které bdějí nad veřejným pořádkem a péči mají o bezpečnost poddaných.

Nad okresními úřady postaveny jsou úřady krajské, a nad těmi ve větších zemích jest místodržitel, v menších zemský president. Nejvyšší úředníci císařští jmenují se ministrové.

163. Daně.

Opatření nejvyššího dvoru císařského, vydržení rozličných úředníků a služebníků zemských ve všech dílech veliké říše a vlasti naší, chování stálého vojska, zachování pevností, silnic, mostů, železnic a jiných staveb veřejných, jsou potřeby, které žádají velikého peněžitého

nákladu. Občanům spravedlivě přísluší, aby nesli ten náklad, protože všeliká ta ustanovení zemská jim k ochraně a ku prospěchu zřízena jsou. Na zapravení těch potřeb uvedeny jsou daně zemské. Z čeho kdo k výživě své užitek bere, z toho platí daň. Z pozemků (polí, luk, lesů a t. d.) odvádí se daň gruntovní, z domů domovní. Žádný grunt není osvobozen od daní. Císař pán a mnozí údové císařské rodiny mají vlastní rodinné statky; ale i z těch se odvádí daň do zemského pokladu. Z městských živností řemeslných, z fabrik a z obchodu platí se daň živnostenská, a v hrazených městech akcíz, daň potravní. Na zachování silnic platí se mýto; za povolené dovážení zboží z ciziny odvádí se clo. Důchody zemské jdou také z prodeje tabáku, soli, kolků a z pošt.

Daně zemské rozpočítávají se podle potřeb říše. Rostou-li potřeby zemské, musí se státi přírážka k dani. Každý spravedlivý občan svědomím zavázán jest přispívati vedle mohovitosti své k potřebám obecným. Pročez upřímně sám oznámiti má své roční příjmy, aby podle nich podíl na dani z příjmů jemu ustanoven byl. Sám Kristus Pán pravil: **Dávejte, co jest císařovo, císaři (Mat. 22, 21.);** a apoštol v tom smyslu napsal: **Komu daň, tomu daň; komu clo, tomu clo. (Řím. 13, 7.)** Hříšné tedy jest podloudnictví (pašerství), t. j. tajné přenašení aneb dovážení neprocleného neb zakázaného zboží do země. I kdožkoliv prodává a kupuje pašované zboží, prohřešuje se proti vlasti, protože zkracuje poklad zemský.

164. Odměny.

Josef, syn Jakubův, zachoval moudrou radou lid egyptský od hladu. Dobrý Farao sňal prsten s ruky své a dal jej Josefovi, vložil mu zlatý řetěz na hrdlo, dal ho voziti v slávě a kázal služebníkovu královskému vyvolávati, že Josef jest ustanoven za vladaře nad veškerou zemí egyptskou, a Farao že nechce jiné přednosti nežli stolici královskou.

Spravedlivý Mardocheus, žid, vyjevil králi perskému Asvérovi, že se dva služebníci jeho spikli proti životu jeho, a za to byl od krále veřejně ctěn a za předního do rady královské povýšen. — Saul dal Davidovi, vítězi nad Goliášem, starší svou dceru za manželku a učinil jej vůdcem svých vojsk. Podobným způsobem odměňovali v starobylosti císařové a králové šlechtěné a slavné skutky poddaných, aby též jiných povzbuzovali ku podobným dobrým činům a službám.

Tak též jedná náš zeměpán. Odměňuje zvláštní zásluhy příčinlivých poddaných za vůbec užitečné vynálezy v řemeslech a uměních, odměňuje služby zasloužilých učitelů, učených, duchovních, úředníků a vojinů. Odměny jsou: veřejná pochvala, přídavek platu, pense, zlatí penízové, kříže, řády, povýšení do stavu šlechtického a někdy také podarování zemskými statky. Srdce lidské vůbec je blaha a odměny žádoucí. Syn Boží znal tuto povahu lidskou; on sám ku povzbuzení svých učenníků pravil, že odplata je-

jich mnohá bude v nebesích a že na dvanácti trůnách (stolicích) sedíce souditi budou dvanáctero pokolení lidu israelského. (Luk. 6, 23. Mat. 19, 28.)

A však není lze, aby na světě vše zlé potrestáno a vše dobré odměněno bylo dle zásluhy. **Spravedlivý** ale činí všecko z lásky k Bohu. **Nečekaje** na zemi odplaty u prostřed namáhání a utrpení posiluje a potěšuje se tklivými slovy sv. Pavla: „Já se již k tomu blížím, abych obětován byl, a čas rozdělení mého nastává. **Boj** výborný bojoval jsem, **běh** jsem dokonal, **víru** jsem zachoval: **Již** zatím odložena jest mi **koruna** spravedlnosti, kterouž dá mi v onen den **Pán**, ten **spravedlivý** soudce; a netoliko mně, ale i všechněm těm, kteříž milují slavné přístí jeho.“ (2 Tim. 4, 6—8.)

Oddělení páté.

165. Rolník.

Polní hospodářstvo jest živnost nejstarší a nejpotřebnější. V něm záleží největší a nejjistější poklad celé vlasti. Statek polní poskytuje mírné a přičinlivé rodině výživu bezpečnější a stálejší, než jakékoliv řemeslo a obchod. Za tou příčinou vynasnažují se také bedliví občané v menších městech, aby k řemeslu alespoň kus pole měli svého, kteráž by jim pojistilo vlastní domácí chléb. Za věku našeho jsou i sedlské grunty sprosťtény robot potažných a ručních. Zelezné dráhy zastávají nyní službu tisícových příprěží pro wojsko. Roboty a časté příprěže býwaly břemena, na které si rolník nejvíce stěžowal. Obtíže ty mohly jemu dříve býti výmluwou, že nemohl zastati w čas orbu a žeň na svých rolích. Nyní wládne každý rolník a polař svou rukou a svým časem. Pod ochranou zákonů a we swatém pokoji může hleděti hospodářstwu svého lépe, než kdy jindy. Hospodářstwu má zajiště své útěchy a prospěchy. O těch se welmi pěkně a s radostným jactým si pohnutím prohlásil znamenitý český pán Bohuslaw Hasišteinský z Lobkovic roku 1484. V listu swém k jednomu ze svých přátel napsal: „Sedlačím; odděluji a wykazuji řasářům práce; sčítawám příjem a wydání; najímám žence, řekáče, wi-

naře, owčáky, škotáky (paštemce)! dohlížim, newysychaji-li lufa nezawlažovaná; nepodařilo-li se osení opozděným oráním, wláčením, pletím; nařizuji, aby se winice w čas flestily, okopávaly a smítaly. Teď skutečně nahlížim, že jsem nadarmo nečítal spisy o hospodářství. Oprawdu nacházim, že lid sedlský nad míru jest dobromyslný; ano kdybys nyní přijda uzřel mne, kterak se co bedliwý hospodář mezi swými šafáři a čeledíny zatačim, zajisté byš zwolal: „Tříkrát blažení, pokawádž swé wýhody znáte, rolníci!“ —

Z za nasseho wěku spatřujeme wynešené osoby — hrabata i knížata — bráti wřelý podíl we zwelebowání umění hospodářského. S welikým nákladem zkoumati dáwaji wšseliké nálezy a wýmysly ku prospěchu hospodářstwa polního. Co se dobře wydaří a s užitkem patrným šhledá, může také menšší hospodář obrátit ke swému užitku. U stawu rolnického wládníž ale přede wšším prawidlo: „Přičiň se člowěče, a Bůh ti požehná!“

166. Půda (země).

Rolník musí nejprwé znáti powahu půdy, kterou k užitku swému wzdělati chce. K orbě se hodi jen powrch země, škrze který proniká wzduch (powětří), wláha a teplo, a ten plodný swrchek půdy nazýwáme ornici. Pod ornici jest země mrtwá.

Půda jest rozličná. Wtá-li píseř, neb křemen neb jiné kamení přewahu w půdě, prawíme, že jest písečná, křemenitá, kamenitá. Písečná země jest sypká a lehká, a tudíž málo chrání rostliny na protí prudkým wětrům, a dosti jich neupewňuje; wláhu brzo trati, rychle wysýchá a při suché powětrnosti jest neúrodná. Snadno se dělá, mrtwu ale

brzo strávi. Přisečnaté pole dává málo užitku. Wápenitá neb opuková půda jest také lehká, kyprá a teplá, žádá mnoho mrwy; sama o sobě také není úrodná; přijímá chtivě wodu do sebe: wláha se z ní ale rychle wykouří. Wleje-li se na ni octa neb jakékoliw kyseliny, syčí. Hlinowatá země mnoho wody do sebe wtahuje a pomálu wysýchá. Wodou napitá maže se; wyschlá welmi stwardne a puká, a tím pukáním kořeny rostlin přetrhuje. Nachází-li se pod ornici mastná hlina (mastnice, jíł), nemůže woda hluboko prosáknouti a dělá mokřiny. Hlinowitá půda mrwu zponenáhla strawuje, a sniž na ní později sčází. Za mokra pro swou wazkost (mazawost), za sucha pro swou twrdost těžko se wzdělává, a proto jí říkáme těžká půda. Blutá, hnědá, přimodralá a červená barwa hlíny prozrazuje, že je w ní železná rez.

Úrodnost půdě dává prst (humus), t. j. drobná země, pocházející ze spráchniwělých ostatků zwírat a rostlin. Wyhlíží jako černošnědý prach, a má w sobě slané a olejně částky, které jsou wlastní potravou rostlin. Bahno má obyčejně w sobě mnoho prsti, jest ale kyselé, a stává se úrodným teprwé tehda, když dokonále prowětrá.

Půda obyčejně býwá wšselijak smíšena; ale směs ta není wšsude stejná; někde je wíce písku, někde wíce hlíny a wápna neb opuky; má-li ale jen asi desátý díł prsti, za úrodnou pokládati se může. Půda náležitě zkypraná a dobře upravená podává rostlinám potravu, sděluje jim swého tepla, swé wláhy i swého wzduchu, a poskytuje jim pokojné a bezpečné stanowisko, tak že jich ani prudký witr wywrátiti ani příwal wody wyplawiti nemůže.

167. Zlepšování půdy.

Hubené pastvisko, na kterém ani trawinky neroste, z pomenáhla se zlepšuje překopáváním, přeoráváním a zaséváním frmných rostlin a vydává wětšší užitek.

Na mnohých polích stahují se wlhkosti a způsobují mokřiny; taková místa jsou bahnitá, kyselá a tudíž neplodná. Mokřiny nechť se wysussují buď založením struh aneb podzemními tratiwody ze složeného kamení pod ornici. Jestě prospěšnější jsou nowě wynalezené hliněné vypálené trouby, nazvané drenáže. Odváděním wody z mokřin stává se půda sušší, teplejší a wzduchu přístupnější. Pluhem, hákem aneb jakkoli jinak s kořeny wyprawený drn, když se w hromádách slanou a chlostím proloží, wysuší, neb wypálí a zemí uduší, wlhkou půdu prospěšně wysussuje; rovněž popel a saze. Někde mokřejší pole wýuošnějším se stává, promění-li se w louku.

Půda písčnatá opravuje se nawážením hlíny.

Studené a těžké pole zlepšuje se při dostatečném mrwení rozházeným, páleným, na prach rozpadlým wapnem anebo merglem, jenž se rozhodí a hned zaoře a zawleče.

Častější mrwení a bedlivé wzdělawání nejwíce zwelebují půdu.

168. Mrwa (hnoj).

W nassích krajinách nahrazuje mrwa živný tuk země, čili prst. Nejtučnější mrwu dává domácí dobytek. Sde je steliwa dostatek, podestýlá se slanou.

Hnůj se alespoň ob den na hnojisko kydá a pořádně skládá. Do hnojiska nesmí býti swáděna dešťková voda, aby se hnůj w mokru nekoupal. Tím by pozbyl své síly a náležitě by neshnil. — Pořádný hospodář postará se, aby měl záchod na swém dvoře. Tomu chce nejen slusnost mravů, ale také hospodářský užitek.

Hnojnice nesmí odtékati ze dwora; neb sama jest wýbornou mrvou; má w sobě mnoho amoniaku, totiž čpawé soli, která wýborně swědčí rostlinám. Rozumný hospodář swádí wšfecken wýtoč ze stáji a záchodů do nádržek wyzděných, na wšfech stranách jílem obložených a dobře wypěchovaných. Hnojnice ta shuštěje se slepičím a holubím trusem, po uhniti wywáží se we welkých sudech (lejtách), a stejně se rozlévá na poli neb louce pomocí prkna pod čepem připewněného, o které se wýtoč rozstříkuje. Následek toho jest bujný wzrůst rostlin.

Tvrdé, okleštěkowitzé, listnaté a jehlité steliwo musí déle ležeti na hnojisku a častěji býti poléwáno hnojnicí, aby dříwe zahnilo.

Čerstvější hnůj kypří těžkou půdu, když wywezen brzo se zaorá; nemůže-li se hned zaorati, nechť se přikryje zemí, aby solnaté, čpawé, prchawé částky newymětraly. Do lehké půdy hodi se lépe starý shnilý hnůj. Wúbec nesmí se letní hnůj přes 8 neděl nechati ležeti na hnojisku. Když není nazbyt potažného dobytka, wywáží se hnůj w zimě na pole na welkou hromadu.

Každý druh mrwy má swou wlastní powahu a swůj účinek. Howězí hnůj jest příhodný wšsem rostlinám. Dwěci horký a prudký swědčí studené a těžké půdě; w písčité a wápenité by rostliny wypalo-

wal. Koňský také jest suchopalný a slaný, milý ale zahradníkům. Swiňský jest chladný a wodnatý; pročez jej míchají hospodáři s koňským. Brudký a palčivý slepičí a holubi trus, jestliže je za wlhkého počasí po slabém a churavém osení mírně roztrouší, menšší síce, ale podobný účinek do sebe má, jako zámořské, malým hospodářům drahé guano. Vacinější pomocná mrwa jest pudret, který se we hlawních městech připravuje a w bednách daleko rozváží. Gyps (sádra), kamenný a dřevěný popel na mladý jetel, wojtěšku a na jinou krmnou píci za wlhkého a tichého powětří roztroušený rostlinám těm mnoho bujnosti dodává. Mydlářská sstolowina (popel) působí velmi prospěšně na mokřejších lukách.

Z bahno z rybníků, močálu a slatinných luk připrawiti se dá na mrwu. Wywáží se na písčnaté a wápenité úlehle, rozloží se ať tři stopy zwýšší; z jara a na podzim po dvě léta se rozkopává, po každém rozkopání hnojnicí se napájí a proloží při posledním překopání hnojem dobytčím po wrstwach, a pak se rozváží jako hnůj po záhonech, rozhazuje se a zaorává. Podobným způsobem dá se ze wšech rostlinných částek, i ze stodolních otrěpků, ze sprachniwělého dříví, z drnu a hlíny dobrá pomocná mrwa připrawiti. Bedlivý a rozumný hospodář na sedlských statcích wždy bude míti hnoje dostatek, jestli použije wšech těch způsobů dělání mrwy; jestli neopomine své louky w dobré správě držeti, díl úhoru jetelem zasíwati a na své wlastní půdě swému dobytku dostatečnou píci opatřowati. Kde je půda dosti hluboká, tam jemu k píci dopomůže setí wojtěšky (lucernky), ligrusu (wicence) a wíky, sázení zemátů a řep.

Mnohost mrvení závisí od toho, zdali je půda méně či více hubená, a ode druhu požitků, ku kterým se hnojí. Všefeky řepy a řepka jsou nej-
silnější hnojení; méně žito, pšenice a hrách, které
bujnosti rády léhají. Zečmenu by mohl za suchého
počasí hnůj více sškoditi než prospěti. Dstatně ať žádný
rolník pyšně se newypíná a zásluhy sám sobě nepřičítá!
Jeť nad ním sřverchovaný Hospodář, který, nedá-li
vláhy a pohody w čas, marnou ukazuje hrdost lidskou.
Ani ten, kdož sštěpuje, jeť něco, ani ten, kdož zalívá,
ale Bůh, kterýž zrůst dává. (1 Kor. 3, 7.)

169. Náradí rolnické.

Přední místo mezi polním náradím má pluh.
Části pluhu jsou: Plaz, na něm zasazená radlice,
za ní w plazu w lewo zadlabaná slupice, a zadu
zarazené we dvou dlabinách těhle (fleče). Těhle
bývají spojeny sřwinkou. Lewá strana plazu je
přímá; na ní leží deska, přibitá na slupici a na
lewé těhli; na pravé sřikmo přibitá je odháňka,
pravá deska. Plaz w zadu je buď wyřiznutý, neb
w celosti, a zhotowuje se z twrdého dřewa neb ze že-
leza. Otkou (botkou) sřstruhuje orač přilepenou
zem neb mrwu a nawlífnutý plewel od desky a slu-
pice, a otku pak zastřkuje buď za desky aneb za
kroužek na pravé těhli. Radlice brázdou wodorowně
wyfrojuje, nadzwihuje a podává wýfrojek odhánce;
ta ji wýsse zdwihá, odhřnuje, a na stranu fopí
(obrací). Hřidel spojuje zadek pluhu s předkem,
má několik dírek, w kterých je zastřčen zakřiwený hřeb,
řecený powěrák. Hřidel z předu leží na zhlawí
u koleček (plužnat). We hřideli upewněno je

s hora dolů krojidlo noži podobné, které kolmo zem fráží a w ní cestu fleští radlici. Hřidel je za krojidle na slupici a w lewé těhli začepován. Soužew (obyčejně železná) objímá za powěrákem hřidel a spojuje kolečka s pluhem. Zastrčí-li se powěrák wice ku předu hřidele, jde pluh w zemi hlouběji; zatrne-li se wice do zadu, jde mělko. Dráč tedy snadno pluh k mělké anebo k hluboké orbě přistrojiti může. Na místě dírek bývá na hřideli železný hřeb, za jehožto zuby se houžew podle potřeby zastrkuje. Podo zhlawím na náprawce u koleček upewněn jest drábec s podjíždkou na koncích. Z předu drábce zadělány jsou wáhy za hřeb.

Nejobyčejnější orné nářadí po pluhu jest u nás také rucha dlo, rá dlo, ná kole sník, hák a plužice.

Rucha dlo jest vluhu podobné, nemá ale desk. Na místě radlice a pravé desky přidělán je čtverhranný kus plechu, nazwaný lopáč, který šifmo o plaz a slupici opřen ostřenou přední hranou půdu rucha, vyhazuje a láme tak, že se wětší částka země rozpadává.

Co jsou hrábě zahradníkowi, to jsou brány rolníkowi. Slouží k wláčení, při čemž se hroudy rozdrobují, pole srownává, plewel wywlačuje a semeno na mělko zadělává. Brány mají tři dílce, každý s pěti paprsky, sřz které jdou dvě šwinky (mečiky). Na paprskách u bran zarazeny jsou železné hřebiky. W písčnaté lehké půdě také dřewěné hřebiky službu tu udělají. Wšfecky tři dílce špinají se řetízky, řečenými špinky. Šim twrdšší a hrudowatější je země, tím těžšších a ostřešších bran je zapotřebí.

W těžké půdě slouží wálec k rozdrobení hrud, kterých brány docela rozdrtit nemohou. Wálcem se také stlačuje sypká země, zavalují se semena po zasetí, a z jara se upewňují kořínky ošení wytaženého mrazem.

Kolník rozumný a powážlivý rád použije každé příležitosti, aby si dobře prohlédl nowě vynalezené aneb opravené stroje hospodářské. Které shledá býti skutečně prospěšnými, zkouší opatrně sám a opatří si je, není-li náklad na ně wětší, nežli naděje užítku.

170. Orba.

Čas k orání. Kromě za přílišného mokra, kypřá půda wždy se orati dá. Těžká půda nemá se orati ani za velikého mokra, ani za přílišného sucha. Za mokra dělají se podlepký, za velikého sucha jest potřebí wíce síly potažné. Přisečnaté pole lze orati nejlépe při wláze, jinak odnáší witr pod pluhem lehkou prst. Strniško nechť se hned po žních podorává (podtrhuje), aby zahnilo; semeno plewele pak skličí, a mráz a jarní orba jej zahubi. Od jedné orby k druhé mají nejméně tři celé týdny minouti.

Jak se má orati? Orání nazývá se mělké, když má 2—4 palec hloubky, hluboké od 6 do 10, prostřední od 4 do 6 palců. Dře-li se k jaři dwafráte, podorává se co možná brzy na podzim hluboko. Při trojí orbě oře se úhor mělko, hlouběji se míší (podruhé orá), k seti opět mělko.

Prospěšné jest čas po čase ať w 1 palec hlouběji orati než obyčejně, dokud se wyoraná země nelíší od ornice; protože woda zaoraný huňj vyplachuje a

živné částky jeho pod ornici usazuje, které, když se vyorají, ornici posilují. Hlubší orbou rozmnožuje se ornice, rostliny se mohou v prohloubené zemi lépe zakořeniti, vláha se do země pod kořeny hlouběji táhne, a tak brzo se nemytrati. Wyoraný pod těžkou hlinovatou ornici písek, neb vápenitý slín (mergel) zkypruje půdu. Kowněž napravuje se písečná ornice wyoranou hlinou a jílem. Welmi by si ale rolník ublížil, kdyby, hlouběji oraje, šterk (kameni) a neúrodnou mastnici na wrch wywodil.

Čím více se wyorá mrtvé země, tím více musí se mrwti. Kdo nemá dostatek hnoje, učiní lépe, když orá jenom 3 neb 4 palce hluboko. K orání hlubokému čas nejpríhodnější jest podzim, protože wyoraná mrtvá země zimním mrazem, sněhowou a dešťowou wodou spíše se rozpadne a živnými částkami ze wzduchu se obohátí. W lehké půdě širší brázdy neškodí. Čím je ale země tužší a čím hlouběji se ore, tím mají býti užší. Brázdy mají se w stejné šířce a hloubce a rovnoběžně wedle sebe wyháněti. Několik brázd k sobě oraných činí líhu neb záhon. Na úzkých wyvýšených líhách nemůže ani semeno ani mrwa stejně se rozdělití, protože brány stejně na nich nepracují; w rozoru (rozhoru) roste pak slabší obilí.

Kowné pole s prospěchem dá se orati střídawě podél a na příč. Wzdělávání takowé rovná se zahradnické práci rýčem.

Wláčení. Po zasetí hned se wláčí. Po první a druhé orbě wláčení w těžších půdách se na čas odloží, až se počíná země rozpadáwati. Po setí nechť se wláčí dwafráte podél po záhonech a pak jednou napříč, a opět po záhonech. Rychlejší wláčení je prospěšnější, proto že se hroudy snadněji rozdrcují,

což koně hbitější spíše dowedou než loudavější woli. Náhlým deštěm ubitá a slunečným horkem hned zase skorálá půda lehkými dřevěnými branami je rozčechrati má, jinak by zahynulo mnoho semena pod sřkaloupem.

Přiwálení osení wálcem ješt prospěšná wěc, zwláště w půdách lehkých a w čas sucha.

171. Setí.

Semeno k setí má býti wyzralé, čisté, zdrowé a celé neporuffené. K setí je tedy nehodí semeno nezwyzralé, zamrklé, zunowité, nečisté, stuchlé, spařené, snětivé, frostlé, rozmačkané, čerwiwé, musskowitzé, filousowitzé. Přislowí prawi: Ze sřpatného semene nečekej dobrého plemene. Kdo plewy seje, málo nažne. Kolník wyhlidni si semeno na stojatě, a neber ho z mokré anebo přehnojené půdy, ani z ležáku. Při ozimním obilí dáwa se přednost ročinnému semenu; musí se ale ranněji jiti, protože později kličí a zdlouhawěji roste: za to ale rozkládá do špod kořání, wyhání wíce odnoží a wzdoruje jistěji mrazům a nepřihodnému počáti. Bere-li se semeno z obilí čerstwého, nechť se posklizení co nejdříve mlátí, na šypce mēlko rozhrne, a častěji přehází, aby rychle wyschlo. K jaři se bere semeno z obilí čerstwého.

Zak mnoho semena? Hlavní pravidlo při setbě ješt, aby se nerozsíwalo ani příliš mnoho, ani příliš málo semena. Přislowí prawi: Kdo skoupě seje, skoupě sklizi. Dř mēlko, sej řídce, urodí se metlice. Sřpatnějšího semena wúbec je wíce potřebi, než by wýměrek pole ukazowal, protože wšefko

zrní newzejde. Setba jarní wúbec a pole méně dobře wzdělané, hladové, wysílené, suché, mokré a studené žádá wíce semena. Pěkného semena potřebuje schopný rozsěvač méně, zvláště k ranní ozimní setbě. Řřowité a trřtnaté rostliny, jako hrách, wífew a trřtnaté žito (křřibice) nemají se přehusřtawati.

Čas k setí. Rannějšří setbě a za sucha dáwá se obyčejně přednost, dle starého přísłowí: Ranné ptáče dál usřáče. Rannému ozimu mrazy méně sřřodí. Dobře wyhnojené suché, teplé a úrodné polnosti se o něco později obsřiwají ozimním obilím, aby před zimou osení nepřerostlo a w zimě nehnílo a newyhynulo. Pšřenice w půdě bedlivě připrawené může se tedy později sítí než žito. Na jaře rozsřiwá se owes a hrách ranněji, protože snesou wíce mokra; ječmen choulolistiwějšří později sítí jest radno.

Strojení semena. Hospodáři strojwají semeno před zasřtím namáčením w desřřtawé wodě nebo w hnojnici. Mírné strojení semene býwá prospěšné při opozdřeném setí, proto že semeno dřříwe w zemi kličí, uhodí=li ale delřří sucho, přemočené semeno w zemi zetlí, a nastane=li delřří mokro, zmlěčnatí. K odwrá= cení sřnětiwosti a wymoření wšřelíkehó hmyzu ze semena namáčí se pšřenice w hnojnici, posypě a promíchá se šřestnáctým dílem wápna a popele, a po zasřchnutí se zaseje.

Rozsřewač a rozsřewadlo. Semeno se rozsřewá rukou neb rozsřewadlem (rozsřewacím strojem). Semeno wšřude stejně buď rozděleno. Prázdných míst nemá se necháwati.

Zaděláwání semena se wykonáwá pluhem, ruyadlem, nákosřníkem, ráblem, plužicí, hrabičkami

(harkou), plenitelem, branami, wálcem, jak tomu chce powaha půdy a počasí. Wětšší zrno šneje hlubšší zadělání, než drobné. Někdy se daří lépe hlouběji zadělané osení, někdy zase mělčejší setba. Za tou příčinou se polowička rozsetého semena zaorává, a druhá polowice zawlačuje; a takové rozšívání šlome setí na půl ruky. Vanuje-li sucho, wzejde na wrch seté obilí později než zaorané, a při mokřém počasí wzejde zaoraná polowička semena později. Z nestejného wzejití pochází často dvojzrostlé, tedy nestejně osení. Při rozšívání na půl ruky má hospodář jistotu, že polowička zasetého obilí dobře wzejde; pročež se tento způsob setí schwaluje.

Semeno, které se w jednom dni rozseje, musí se také téhož samého dne zadělati, aby se na wrch půdy nepokazilo špatným počasím. Semeno se musí dobře branami zawlíknouti, aby se řádně pod zem dostalo a aby se hroudy rozdrobily. Wětšší hroudy (lawice) rozdrucují se wálcem, neb roztlukou se paličkami, aby nemohly osení udušiti. Sned po zasetí dělají se na poli přičníky, aby dešťková a sněhová woda odpadati mohla. Aby přival tak snadno přičníků neztrhal neb newymlel, nemá se jim nikdy náhlý spád dáwati. Wyhnané přičníky se wyhodí, a na kraji wyoraná země se na souwrat rozhodí. Přičníky zanešené, strhané a wymleté at se w čas wyprázdni a oprawi. Nastane-li w zimě oblewa, má se z nich snůh wyházetí. Udělá-li se na ozimném osení před kliččením škrálop (tůra), roztrhá se lehkými branami. Wytažené kořeny ozimového osení se z jara přituzí wálcním. Při wyházení osení prohlídne opatrný rolník pořádně osení, aby mohl chyby naprawiti, do= tud je ještě čas k naprawení.

172. Žeň.

Přede žněmi dává bedlivý hospodář řádně vyfliditi pernu (oploť, přístodolek) a opraviti rozpuřaný mlat (humno). Aby se mlat snadno nedrobil, smíchá se hlína ku pěkchování mlátu s hověží křví. Do perny klade hospodář větvi olššové neb dubové a pak vrstwu suché a čisté slámy, aby zřlizené obilí podšpod nestuchlo. Dává také všfechno nářadí přístrojiti a opraviti, jehož potřebuje ke sřlizení obilí. Ze žitné slámy nadělá sobě dostatek powřísel, aby w čas potreby při ruce byly.

Obilí se nemá nezralé aniž přezralé žiti neb kositi. Medosřlé zrní sčwrkne, nehodí se na semeno a špatně poušřti při mláčení; přezralé zrní snadno se drolí a za mokřého počasi snáze sřoste na hrstech i w klasích. Radno tedy o dwa dny dřívě než později obilí pokládati. Zralé obilí se pozná, že není již u wnitř mléčnaté, ale tak suché, že se nehtem rozmáčknoti nedá. Nemáme čekati, až všfechno zrní uzraje, nýbrž když většší díl uzrál. Ke sřlizení má hospodář užiti pěkného počasi. Obilí na stojatě spíše wysýchá než položené; pročez se nemá w čas pršřky pokládati.

Obilí se žne buď sřpem, nebo se seče kosou (tráwní), anebo hrabíci. Stroj na žeti šlowe samožnec. Len a konopě se trhá. Žeti potřebuje více času a je tedy dražšší než kosení. Žetím se nedrolí šice tolik zrní a sláma se nezdrhá: po sřpu ale ostává většší štrnišřtě, než po kose. Jeden seřác obyčejně víc porídí než tři ženci. Ležaté, zmatené a přezralé obilí se žne: jarní obilí poráží se hrabíci. Za seřácem (kosou tráwní) sbírá posběračka posečené obilí

a klade je na hrsti. Takovým způsobem se newytluče tolik zrní jako při obyčejném sekání hrabíci. Panuje-li mokré počasí, neklade posběračka každou hrst zvlášť vedle sebe, nýbrž na první hrst položí na přič klasowí druhé hrsti, aby na zemi klasý neležely a děšť aby je do země zasslehati nemohl. Na tento způsob spojené hrsti tak brzo nezrostou. Obilí se po té straně žne neb seká, na kterou se nejvíce floní. Srpy a kopy mají býti ostré, aby se práce usnadnila. Tupé srpy a kopy ostří klepač klepacím kladiwem (klepácem). Strniště se má co možná malé dělati.

Hrstě (pokladky), pokosty a řady obilí zůstanou na poli tak dlouho ležeti, až dobře wyschnou. Trawou proroštělé a zmoštělé obilí se obrací jednou, neb dle potreby vícekrát. Nahrabané a dobře wyschlé hrstě klade nakladačka na powříšla a waž ačka je stuha wáže obyčejně nawlhlými powříšly pomocí roubíku do stejných, malých neb welikých snopů. Snopy syrowé rozstawují se na řit, aby dříwe schly, aneb se snáštěji na hromadu; 15 snopů činí mandel. Při snášení nemají se snopy wléci po zemi, ani silně na zem házeti, aby se zrní newydrolilo. Pohrabowáčkami shrabují se po záhonech roztrouštěné klasý a stěbla. Takové shrabky slowou hrabanka neb pohrabky. Za stálého pěkného počasí se swáží suché obilí hned po swázání do stodoly. Při nestálém mokřém počasí wáže se položené obilí hned aneb w krátkém čase a snopy se postawí na řit proti sobě do mandelů. Klasowí (konce snopů, kde jsou klasý) přikryje se silnějším snopem, tak nazwaným hlídačem (pláštěm). Když mandele dobře wyschnou, odwážejí se do stodoly. Mandelowané obilí tak snadno nezroste, jako na hrstích ležící, poněwadž klasowí w mandelích dříw wy-

syhá. Mokrě obilí čili tak nazvané hniličky nemají se nikdy do stodoly woziti, šice zrna we stodole frostou a sláma stuchne.

173. Stodola.

Sklizené obilí se sfládá we stodole do perny, aneb není-li již we stodole místa, do stohu. Do spod perny klade se nejsuššii obilí; ale jeden druh obilí s druhým se nemíchá. Méně wyschlé obilí a luskowiny kladou se na patra (odry), aby snáže wyschly. Jak do perny, tak i na spod stohu klade se křowí a na to wrstwa suché a čisté slámy. Okolo stožáru w stejné vzdálenosti kladou se snopy s klasy do wnitř. Stoh je dole šíře založen a úží se k wrchu, až se homoli podobá. Na wrchu se posšije doššky, a dole se trním obradí a stokou obžene.

Obilí se wysslapuje k oňmi neb dobytkem, anebo se mlátí cepem. Nowějšii mláticí stroj nazývá se mlátidlo. Mláčení cepem má tu wýhodu, že může mlátec ránu w každé době dle potřeby dáti silnějšii, nebo slabšii. Sláma se také pod cepem tak nerozcuchá a na drobno neroztluče jako na mlátidle. Obilí, byt by i suché do stodoly složeno bylo, po nějakém čase začne se potit a w té době nepoušštii dobře zrna z klasů. Tuhá zima ulehčuje mlatbu. Mláčení děje se takto: Snopy se kladou na mlat wedle sebe řitěmi k oplotni. Každý snop se zvlášť oklepá; oklepky se rozwáží a rozhrabou, a mlátí se twrdá strana od jednoho konce do druhého; pak se rozcuhané obilí přihrabe a přimete, a přemlacuje se nazpátek zběžněji. Nyní se obilí obrátí, a po obrátee

mlátí se strana na mětko; pak se wýtřaskami (dřevěnými widlemi) vytřeše, dlouhá sláma se swáže do menších a drchanka do větších otepí a složí se, jest-li místo prázdne, ve stodole, anebo se na půdu odnese. Úhrabky se sgrabou a přemlátí, a přemláčené na úhrabečnici přepodsívají; propadlé zrní sgrabe se na řad. Mláčení stran se opakuje. Větší hromada wymláčeného obilí přehazuje se wěječkou proti wětru. Nejtěžší a nejpěknější zrní padne nejdále a slowe přední (předek, wýškok): špatnější obilí padá za předkem a slowe zadina. Čím blíže zrna padnou k přehazovači, tím je zrní lehčí a špatnější. Nežáze zůstanou plewy a prach. Od přehozeného obilí wěječkou plewy se odsoufnou, hačky peroutkem se odmitají, a pak se obilí podsívá neboli čistí buď na řesfetech, tokách anebo na sítěch, na žejbrowadle aneb na mlýnků. Aby obilí wětší ceny nabylo, musí se tak dlouho čistit, až se z něho wyprawí wšfecken neřád, t. j. prach, koukol, zuna atd. Wyčistěné obilí měří se do wyprášených pytlů a odnáší se na sýpku. Tu práci jmenují mlatei zdwíž.

174. Sýpka (obilnice).

Sýpka má býti opatřena dobrou a suchou podlahou, dobrou střechou a proti sobě ležícími okny w takové wýšce, aby mohl wzduch táhnouti přes wysypané obilí. Sype-li se wymláčené obilí na půdu (hůru), tedy musí míti dobrou lepenici, aby wýpar z dola wyrážeti nemohl. Aby ptactwo lítati nemohlo na sýpku, opatří se okna drátěným neb dřevěným mřížowaním; a aby se w čas prášfenice na obilí záwěje nedělaly, zaklopí se okna prkenými záflopky.

Čerstvé obilí nemá se sypati na hromady vyšší než 5—6 palců. Starší a vyschlé zrní vysypá se na 1½ stopy výšky. Čím ješt obilí čerstvější, tím častěji se má přehazovati, aby vyschlo a stuhnouti neb zapariti se nemohlo. Starší obilí přehazuje se w zimě každý měsíc, w letě za 14 dní, a při velikém parnu za 8 dní. Hromady at leží w takové vzdálenosti od sebe, aby se rozdílní druhové obilí snadno smíchati nemohly. Po každém ubrání obilí z hromady má se obilí obhoditi a přimesti, aby zrní na podlaže roztroušeno nebylo a rozšlapáním netrpělo. Na sýpce má býti nejvěšší pořádek, čistota a úklid, protože se na nečisté sýpce snadno hmyz usadí a líhne. Nejvěšší škůdcové obilí na obilnici jsou:

M o l o b i l n ý (mouška obilná). W měsíci květnu a čerwnu snáší na jednotlivá zrnka pšenice, žita a špaldy po jednom nebo dvou wajíčkách. Uší za 12 dní se z nich wylíhnou malé běložluté housenky, které několik zrní dohromady spředou a je wyhryžou. Hromada obilí je předivem, jako pawučinou, powlečena.

P i l o u š (šilouš) je rudohnědý brouk dvě čárky dlouhý. Do zrní prorvtá dírkou a snáší tam wajíčka; larwa sežere mouku w zrně a zakuklí se w slupce.

Hospodář nemá na swou sýpku dáwati obilí a pytlů, kterých dobře nezna, aby ji hmyzem nenasadil. Uhnízdi-li se tento záhubný hmyz na sýpce, má se wšechno obilí ze sýpky odstraniti a nejméně rok má zůstati prázdna. Hmyzem nakažená sýpka at se dá wybiliti, wšechny škuliny zamazati kolomazí neb terpentinem, podlaha wymítí odwarem z olšowého neb ořechowého listí, neb louhem z tabákwého popele, a at se na takové sýpce udržuje průwan. Častým pře-

hazowaním obilí se tento hmyz také hubí. Wůně sena prý jej také zahání; protož se dává seno na sýpku, kde je musskowitzé neb pilousowitzé obilí.

175. Louka.

Mech jest veliký zhoubce luk. Sám se vždy dál a dále rozširuje a hubí užitečné rostliny. Musí se tedy pilně vyhrabovati hráběmi nebo na kříž wywlačowati ostrými branami. Wywláčený mech se s hrabe a na stlaní užije. Mech se zvláště zapuzuje rozhazowaným wápnem a popelem.

Z jara dříwe než tráwa vyrážeti počne, vyklijují se luka ode wšeho neřádu. Zvláště se rozhodí krtiny, stará mraveniška se odřýpnou, holá místa se stypří a trawným semenem zasejí. Bodláci, jedowaté a neužitečné rostliny mají se wykořeniti a zasětím zdravých a užitečných traw nahraditi. Křowí, stromowí, pařezy, skalky a kamení na louce mají se wydobyti; jámy mají se zemí naplniti a dobrým semenem trawným obsíti. Po zaplawení a podtalení má se nanestý písek a štěrč (drobné kamení) z louky odkliditi: dobrý náplaw ale stejně rozhoditi a rozhrabati, aby tuze wysoko neležel a zrůstu tráwy nedušil. Wymletá místa mají se zashpati zemí a obsíti trawným semenem.

Louka by málo užitku přinášela, kdyby nebyla hnojena. Na forec louky stačí 8, aneb aspoň 6 wozů hnoje. Dobrý shnilý hnůj a kompost wyborně se hodí k mrwení luk. Rozházený hnůj se po skončené jarní setbě na louce sehrabe a odweze se buď opět na hnojistě anebo na pole. Hnojnice s wodou smíchána z jara w sudech na luka se wywáží. Tráwa

hnojnicí nawlažená bujně roste. K mrvení luf dobře se také hodí sstolowina (mydlářská), popel, wápno, sádra, náplaw, bláto z rybníků, louží, cest a ulic.

Kdefoliw jen možná nechť se loufy z awlažují wodou (z blížých louží, z rybníků, potoků, řek), ať se to děje zatopowáním anebo podháněním (napouštěním). Woda na loufu wpufftěná musí míti ale wolný odpad, aby příliš dlouho na louce nestála a půda aby nestysala. Kdefoliw se na lukách neb na blízku prameny nacházejí, nedej hospodář wodě z nich marně ucházeti, ale rozweš ji štokami po celé louce. Podobně dá se použiti deffowá woda.

Wokřiny, poněwadž na nich jen kyselé a ostré rostliny rostou, mají se wysussowati odwaděním wody pomocí štok. Bahnitá louka naprawí se mírným nawážením písku.

Klizení sěna. Když wětší díl tráwy na louce kwěte, má se posekati. Přestálá tráwa není tak wýdatná jako w kwětu sečená. Sekáč kosou při zemi seče tráwu nedělaje ani podřadků ani nedotíků. Mání čas za rosy je k sečení nejpríhodnější. Čím rychleji posekaná tráwa uschne, tím je sěno užitečnější. Dobré sěno se pozná po wůni a po newybledlé zelené barvě. Když posečená tráwa na řadech trochu zawadne, rozhodí se hraběmi a ta práce se opakuje. Před wečerem, než rosa padne, dá se tráwa do malých kup, a druhý den, když oschla, opět se rozhodí. Už proschne, sehrabe se do okolišší, a je-li dosti suchá, stáhne se do wětších kup, naloží se na wůz, odweze a metá se na půdu. Není-li druhý den odpoledne sěno ještě dosti suché, stáhne se před wečerem do wětších kup; druhý den se rozmitne a obrátí. Ta práce se tak často opakuje, až je sěno dosti suché. Na

wůz pořádně naložené seno p a w u z o u se přitáhne, aby s wozu snadno spadati nemohlo. Seno nemá se na půdě až ke střesce skládati, aby nestuchlo. Je-li půda nad chlěvem, ať má strop dobrou lepenici, jinak by se tam pokazilo složené seno. Otawa se podobným způsobem sklízí jako seno. Ze sta liber tráwy usuffí se obyčejně 20 liber sena.

176. Pastwiško.

Dobytek se pase na ladech, úhorech, na strnišku, na oseňi, na lukách a w lese. Pasení dobytka na p r o w a z e a po polních mezích je st z a p o w ě z e n o, protože se tím mnoho škody nadešlá. Dlouhým pasením dobytka na úhoru orba se spozdí. Škody, která z opozděného jarního orání tvrdého úhora pochází, nenahradí užitek z pastwy. Pastwa na strnišku nemá též dlouho trwati, aby se neusskodilo poli pozdějším podmitáním. Na ozimném oseňi nemá se dobytek pásti, když je padlý mráz, neb když je mokro. Dwě dobytek w čas mokra škodí oseňi nejméně usflapáním, poněwadž má malé sflápeje a není tak těžký jako rohatý dobytek. Bujnému oseňi opasení w čas sucha neschodí. Pasení na lukách záhy z jara, obyčejně až do swatého Jiří, nemá připouštěti opatrný hospodář. Po sklizení otawy, když je mokro, nemá se na louku vyháněti dobytek. Dobytek se může jenom tehdáž a owšsem jen do vlastního lesa na pastwu pouštěti, když stromowí již tak wysoko powyrostlo, že dobytek wětwi dosáhnouti nemůže.

Mokrě pastwiško může se zlepšiti odváděním zbytečné wody, a suché pastwiško přiwáděním wody příhodnými stoky. Mlech a jedowaté rostliny

mají se na pastvišti vyplemeniti, křovi, pařezy a kamení wydobyti, křtiny a mraveniště rozházeti a rozhrabati, nerovnosti zplaniti, dolíky dobrou zemí vyplniti a dobrým travným semenem obsíti. Lejno na pastvišku roztroušené má se rozhoditi, aby stejně rozděleno bylo. Dobytek se nemá vyháněti příliš záhy z jara na pastvu, než až rostliny trochu powyrostou.

Pastviško ať se rozdělí na několik rovných dílů, a jeden díl po druhém ať se spáse. Poněwadž owčů dobytek po kónském, hovězím a wepřowém dobytku a po husách nerad se pase: proto se vyhání na pastvu před jiným dobytkem. Každý druh dobytka má se zvlášť o sobě pásti.

W nejhorsším stavu nacházejí se obyčejně oběčiny (obecní pastviška); pročež malý užitek nesou. Lépe tedy takové oběčiny rozdělití nebo pronajmouti a obrátiti w orné pole neb luka, kdež toho půda dopouští.

177. Zahradník.

Zahradník pěstuje rostliny wšelikého druhu k užtku a wyražení. Štěpař klade owocná semena do semeniška, přesazuje stromečky z nich wyrostlé do školký, tam je šlechtí a wysazuje do štěpnic, sadů a na širé pole. Zelinář (kuchynský zahradník) pěstuje wšeliké zeliny. Aby wychowal ranné řazeníčky, dříwe zasívá jich semeno do paříště. Podlouhlý čtwerhran w zahradě na polední straně ležící ohradí dřewěným truhlíkem, dá do něho kónský hnůj a wřtwu dobré, kypřé a živé země, a do té w příhodném čase zaseje semeno. Paříště (mispét) přikryje skleněnými

okny, a aby se vod okny teplo drželo a froupy jich neroztloufky, klade na ně rohožky neb prfna. Za velikého tepla mušejí se okna u paříště otwíratí, anebo se jim muší dáti štín, aby se rostliny nespálily. Rostliny, které našeho ponebí nešnesou, dává zahradič do skleníku a pomoci topení zabřívá rostlinám wzduch, když je toho zapotřebí. W skleníku w zimě i w letě má zahradič květoucí rostliny.

Do květnic (květných zahrad) sází květinář květiny rozmanitých barew a přemilé vůně.

178. Stěparštwí.

Owočné stromowí poskytuje člověku pofrm swým owocem buď čerstwým buď usuffeným. Z owoce se tlačí me št, jenž ješt dobrý a zdravý nápoj. Z jaderného owoce se také dělá dobrý ocet. Dorostlé stromowí poskytuje rozličné dříwí, z něhož truhláři, soustružníci a strojaři šhotowují nábytek a nástroje. Krom toho dává owočný strom každoročně něco uschlých wětwi (souffi) k palíwu, k čemuž se též stromů sešlých užívá. Wysoké stromowí u stawení se nacházející zabránuje při požáru, aby se oheň nerozšířil, poněwadž listnaté wětwi jiskry a oharky zdržuje a sráží. Owočné stromowí činí suché krajiny úrodnější, poněwadž chrání tráwu na suchopárech rostoucí před slunečným wedrem. Stromowí ozdobuje krajiny, w čas wedra chladí umdleného pocestného; na jaře wzbuzuje newyslowitelnou rozkoš libý pohled na pestřý květ, w letě přemilá vůně a krásná barwitošt uzráwajícího owoce a powznáší mysl wděčně k Bohu, jenž wšsecko to stwořil k užítku a k radosti člověka.

Mnohonásobný užitek, jež vydává owočné stromowi, měl by nás powzbuditi k wysázení owočných stromů na prostranných náměstích, návších, ladech, pastwinách, drahách, průhonech, pustých powrřích, me-
zích, wedle železnic, silnic a wozowých cest, na hrá-
zích, u stavení a t. d. Na takowém místě, kde by
je štěpné stromowi nedařilo, můžeme plaňky neb di-
woké stromky wysázeti.

K výživě chudobných slabších lidí, zvláště
wdow, přispělo by hojně wysazování marussowých
stromů wedle cest místo jiných planých stromů.
Marussowé listí poskytuje jedinou potravu čerwům
hedwábnyím (bourcům, hedwábničkům), a hlídání
těch za krátký čas odměňuje se znamenitým wýdělkem.

179. Semenisko.

Semeno owočné má se wybírati z nejlep-
šího, nejpěknějšího, nejwětšího a z nejzralejšího
owoce. Semeno jaderného owoce se bere z planých
stromů, jenž plaňky slowou, poněwadž z něho wy-
růstá nejtrwanliwější stromowi. Dobré semeno padne
we wodě ke dnu; špatné, nezralé a hluché semeno
plawe na wodě a nemá se rozšiwati.

Boložení semeniska musí býti ze wšech stran
swobodné, slunci a wzduchu přístupné. Půda má býti
při síle, ne ale čerstwě hnojená. Prostřední půda,
která má nejméně 9 palců hloubky, je nejpríhodnější.
Ohradou se přístup na semenisko zamezí dobytku a
drůbeži (hawěti). Místo pro semenisko určené se na
zimnu zryje, plewel, kamení wybere a hrudy se
roztlukou. Na jaře se opět půda zryje, wšechen ne-
řád ze země se wyklidí a hráběmi země se srowná.
Připrawená půda se rozdělí na záhonce asi 3—4

stopy široké. Mezi každým záhonceem se nechá prostora ašy tři čtvrti stopy na cestičku. Když jest semeno úplně zralé a se stromu padá, je nejprůhodnější čas do země je wprawowati. Obvyčejně se již w měsíci říjnu neb listopadu semeno na záhony rozšívá. W stejné vzdálenosti se udělají motyčkou 2 palce hluboké brázdičky (rýhy) ašy 10 palců od sebe zdáli, a do těch se kladou jádra jadernatého ovoce $\frac{1}{2}$ až 1 palec, peckowitého ovoce 2 palce a skořápkowatého ovoce 4—6 palců od sebe. Wyhrnutá zem z brázdiček se přihrabe, na semeno jablkowé a hrusškowé w lehké zemi $\frac{1}{2}$ palec, w těžké $\frac{1}{4}$ palec, na ořechy w lehké půdě 2 palce, w těžké 1 palec wýššky. Semeno na podzim zaseté kličí dřív než jarní setba. Na jaře, když jádra wzessly, wyplejeme tráwu a zem šypřime okopáwáním. To se opakuje, když plemel opět wyrazí, zem stuhne, neb když dostane půda šskaloup (kúru). Při suchém počasí pokropí se pláň před wýchodem slunce neb po jeho západu wodou z kropáče. Když mají stromečky tlouštku brka, tedy je přesazujeme do šškolky, a nemáme jich w semeništi přes dvě léta nechati. Třessně přesazují se již w druhém jaře do šštěpné šškolky.

180. Ššolka.

Půda pro ššolku ustanowená má se na podzim zryhowati (obrátit) nejméně na dvě stopy hloubky. Prostřední půda je na ššolku nejprůhodnější. Hubenou zem pohnojime dobrou zemí neb uleželým howěžím hnojem. W hubené zemi rostou stromečky pomalu. Z bujné půdy do chudší země přesazené stromky zakrnějí. Neprůhodné wlastnosti půdy musí se napraviti. Ššolka má býti pořádně ohražena.

Stromečky se sázejí ve sřkolce na 16—18 palců po sřnůře do řad 24 neb 30 palců od sebe vzdálených. Stromečky se mají na jaře opatrně ze semenistě wyzdwihnouti, aby se wlássení nepotrhalo a kořínky neporanily. Srdečný (hlavní, kolní) kořinek se na čtvrt lokte sřkrátí a ostatní dlouhé kořínky se stejně přiríznou, odřené, polámané neb poraněné kořínky se sřifino odřiznou až do zdravého dílu. Pobočné wětvičky se wsecky uríznou a hlavní wýhon kmenu se sřízne zpátky na tři oči neb na 8 palců délky. Wřsšičky sazenic peckowého ovoce nepřirézují se, jenom jejich poboční wětvičky se odřiznou.

Přirézané stromečky, každý druh zwláště, se na připrawený záhon wysázejí na jaře o palec, na zimu o půl druhého i dwa palce hloub než stály dříwe; poněwadž se zem na kořání sřlehne. Kořínky dobře rozwedeeme, aby měly přiměřené položení, a kyprou zemí je úplně přikryjeme. Pak zatřeseme sazeničkou, aby kypřá zem na kořínky řádně přilehla a dutiny neb prázdnyiny neostaly. Okolo sazeničky se země trochu přisřlape a stromek se wodou zaplawí, čímž se země usadí a stejně přichytí na kořínky. Neprššili dlouho po wysázení stromečků, tedy je několikráte pokropíme. Plewel se we sřkolce nemá trpěti, a jak mile na záhonu wyrazi, wycle jem jej. Za suchého počasí zkopá sepůda we sřkolce třikrát opatrně motyčkou (krací), totiž na jaře, obyčejně okolo swatého Jana křtitele (t. t. ku konci měsřce čerwna) a na podzim. Tato práce se w každém roce opakuje. Pokawád se stromky nēsřlechtí, wětvičky se jim neořezují, poněwadž to napomáhá k sesřlení kmínku; teprw tehďáz se stromek dle potřeby sřízne, když se přikročí ke sřlechtění. Když je stromek jako palec tlustý, 7—8 stop dlouhý a řádnou korunou opatřený, může se wysadit. Slabšš

stromky nemají se vysazovati leč jen do úrodné, teplé a výslunné půdy.

W každé osadě měla by se založiti obecní školka. Malý náklad na ni brzo by se vyplatil. Za několik let měl by každý soused pěknou sítěpnici. Všecha místa holá, cesty a šířší meze z pohnáhla by se vysázenými stromy bohatě užítkovati mohly.

181. Šlechtění stromů.

Šlechtiti stromy šlove způsobiti, aby nesl strom lepší a sítěpné ovoce. Šlechtění stromů děje se roubováním, druzením a očkováním. Říkáme, že roubíme, když do kmene neb do větve planého stromu jeden neb několik sítěpných roubů zasazujeme. Rouby se řezají w únoru až do začátku března za suchého, lewného počasí s loňských silných jalových letorostí mladých zdravých stromů úrodných druhů s vršku na polední straně. Mladší stromky roubí se do rozštěpu, silnější za kůru.

Roub s plání stejně sřiznutou tak spojití, aby obě větve w jednu rostly, nazýváme druzení (spojování, kopulování).

Z ratolesti sítěpného stromu jedno očko vyřznouti a je do ratolesti pláne pod kůru zastrčiti neb podvlíknouti, aby tam přirostlo, šlove očkování. Příhodný čas k jarnímu očkování jest měsíc duben a začátek máje; k letnímu od polowice čerwence až do polowice srpna.

182. O přesazování stromků ze školky.

Jámy na stromky dělají se na podzim. Mají býti nejméně ještě jednou tak hluboké a šířoké, než jest objem kořání sazenic. Je-li půda kyprá a

úrodná, vykopá se jáma na tři stopy šířky a na tři stopy hloubky. Má-li půda bahnitá, kamenitá a neúrodná spodek, musí se vyhodit jáma 6 stop široká a 4—5 stop hluboká. Při kopání jam hází se vrchní živá (úrodná) země zvlášť na jednu stranu, a spodní mrtvá (neúrodná) země na druhou stranu. Úrodná země se při vysazování stromků hodí do spod a neúrodná na vrch. Je-li vykopaná země docela neúrodná: tedy se k ní přiveze několik koleček úrodné země. Kdo má dostatek úrodné země, ať takovou zemi celou jámu vyplní.

Stromky se vysazují od polovičky října až do prostředka dubna. Za mokrého počasí nemají se vysazovati. Stromky se musejí ze země opatrně wyzdvihnouti se vším kořením a vláštěním. Kořínky, které hlouběji do země sahají, nemají se násilně vytrhovati, nýbrž hladce se při zemi přerážnou. Všude musíme se všemožně vystríhati, abychom kořínků neporanili. Poraněný díl se ostrým nožem šifmo a hladce spodem řízne. Srdečný kořen škátíme na 3 neb 4 palce, a ostatní postranní kořínky dle velikosti stromu na 6 neb 12 palců. Vlášťení se nesmí už dotknouti, a jenom nahnilé, odřené neb na jiný způsob poraněné kořání až na zdravé neb čerstvé dřevo přirážneme. Dle poměru kořání musíme také korunu říznoti. Stromu, který má mnoho kořenů, můžeme ať tolik větvi nechati, kolik jich dle počtu kořenů užíviti může. Obvyčejně necháme stromku, který má 8 stop výšky, tři zdravé větve, které mají míti takové položení, aby později tvořily stejnou, kofatou, ale ne příliš hustou korunu. Každou tuto větev řízname na dvě oka. Je-li větev slabá, tedy se jí nechá méně oček, aby mohla silnějších větví

w zrůstu dohoniti. Nemá-li stromček ještě korunku, tedy mu wršek přirůzneme na čtyry neb pět oček.

Jámu vykopanou pro stromek naplníme úrodnou zemí na půl lokte výšky a do prostřed zarazíme kůl. Aby kůl brzo nehnul, opálíme jej na tlustším konci w té délce, aby opálenina trčela ještě na půl nad zem. Kůl musí až ke koruně stromku dosahovati a na půlnoční straně stromku státi. Okolo kolu přihodíme drobnou úrodnou zem na kopeček w té výšce, aby strom w těžké půdě o 1 palec, a w lehké zemi o 2 palce hlouběji vsazen byl, protože se země sází. Na tento kopeček vsadíme stromek s tou opatrností, aby ta strana, kteráž we sfolce proti východu stála, zase k východu obrácena byla; rozvedeme mu kořinky na všechny strany pravidelně, a přihodíme drobnou úrodnou zem na kořání tak, aby nezůstaly žádné dutiny; pak zatřeseme zvolna několikrát stromkem, aby se všechny kořeny zemí oshpaly a žádného prázdného místa mezi nimi nezůstalo. Zemi na kořání zvolna přislapeme a polejeme ji wodou, aby se kořinky rádně zaplawily. Jámu vyplníme docela vykopanou zemí a uděláme okolo stromku miskú. Zasažený stromek hebkým proutím neb lýčím přivážeme wolně pod korunou ke kolu, aby nezůstal při usazování země stromek wiseti. Teprvé když se země náležitě sšabila, přivážeme stromek ztuha. Aby mimo sšepníci zasaženým stromkům zvěř a dobytek sškoditi nemohly, dají se k nim kossiky z proutí.

Jabloně a hrussky musejí se sázeti od sebe 16—18 loktů, sšwestky a wissně 8—9 loktů, třessně 15 loktů a wlasté ořechy a kassiany 18—20 loktů. Kdo na zahradě obilí seje nebo zeleninu sází, musí stromky ještě dál od sebe sázeti. Stromky nemáme

příliš hustě vysazovati, aby sobě nepřekázely a slabší stromek aby od silnějšího potlačován nebyl a nezakřsal. V přehustěné zahradě ovoce dobře neroste. Stromky sázíme tak, aby tři sazenice činily trojúhelník rovnostanný.

Na tento způsob vysázené stromky dělají se všech stran stromoradi, a vzduch i slunce má k nim lepší přístup. Stromky stejného druhu ovoce musíme pohromadě vysazovati, pokud tomu vlastnosti půdy přispouští. Alespoň to stromovi ať je pohromadě vysázené, jehož ovoce zároveň dozrává, protože si tím usnadníme hlídání a česání ovoce. Stromky z teplé krajiny a dobré země aby nezakřsaly, nemají se do chladné krajiny a špatné země přesazovati. Z chladného kraje stromky do teplejšího a ze špatné do dobré země přesazovati se schvaluje.

183. Která půda ovocným stromům svědčí?

Jabloň miluje úrodnou, mastnou, hlubokou, poněkud vlhkou, však ne mokrou a bahnitou zemi a svobodné položení. Pšeničná úrodná půda jest jí nejvhodnější. Štěp kořenův hluboko do země nepouští. Štěpuje a očkuje se na pláňata.

Hruška žádá úrodné a hluboké půdy. Pouští hluboko kořeny do země a miluje teplou polohu. Mastná, mokrá a studená půda jí nesvědčí (není vhodná). Rozmnožuje se tak jako jabloň.

Swestka (šliva) daří se skoro w každé půdě, lépe wšak w dobré, lehké, teplé zemi a libuje si více w dolinách než na wyssinách. Sazenice pocházejí buď z pecek, nebo z odnožů. Štěpné druhy šwestkowného ovoce roubujeme na šwestkowná nebo na meruňkowná pláňata.

Třessně a **wissně** daří se w každé půdě, i w písčité a kamenité, jenom když není příliš mokrá a maštná; miluje wýsluní a položení chráněné proti půlnočním wětrům.

Wlašký ořeš spokojí se skoro s každou suchou půdou; přede wšim ale miluje hlinowatou, ne příliš těžkou zemi a teplé položení, ochráněné proti studeným půlnočním wětrům. Rozmnožuje se z dozralých ořešů, kteréž i se zelenou obálkou na podzim neb z jara do semenistě sázíme, anebo na místě, kde budoucně strom státi má.

184. Ošetřování stromů.

Na podzim stromky se orypují a na jaře se dělají misky. Čím více země okolo stromu zryjeme, tím je to prospěšnější. Na jaře, pokud strom ještě mizy nemá, wyřezeme ostrým nožem hladce neb pilkou wšechny suché, zmrzlé, poraněné a zbytečné wětwe. Když prší, nebo když je silný mráz, nemají se stromky řezati. Příliš husté koruny, odnožů a wlků na stromích netrpíme. Wětch oškrábeme škrabáčkou (šornou) neb nožem, a rány namažeme zahrabnickou mašti, zahrabnickým woskem neb kitem. Při suchém počasí zaléváme mladé stromky wodou před wýchodem slunce neb k večeru. Starším stromům ješť zalévání také prospěšné. Snovení stromů na zimu ješť zvlášť

w chudé zemi welmi užitečné. Čerstvý a horký hnůj stromům škodí; pročez se k mrvení užívá starého uleželého hnoje hovězího, slinu (merglu), úrodné země, kompostu, přeházeného rumu, bláta, náplawu, popele, sazí, krve, atd. Aby zvíř, zvláště zajici w zimě mladých stromků ohryzti nemohli, obvazujeme je na zimu slamou, rákosím, trním, šípkem, neb jim dáme kofssiky. Housenky ožíráním listí připravují škůpce o užitek a seslabují strom, poněwadž w druhé míze opět pučí. Housenky sbíráme na zimu, když listí spadne, neb záhy na jaře pomoci housenáků (rohatinek). Housenčí hnízda dáváme do kofssiku a spálíme je. Ptactwo wšelikereho druhu, zvláště zpěwawé, žere wajíčka housenek a wylíhlé housenky i na takových místech, kde jich člověk užítí nemůže. Namáhání bedlivého škůpce wybíráním housenek bylo by bez prospěchu, kdyby držitel sousední zahrady své stromowí od housenek řádně wykliditi nedal, poněwadž housenky přelízají.

185. Česání (obírání) a ukládání ovoce.

Každé ovoce má se swým časem česati, aby ani nedozralé, ani přezralé nebylo. Letní jaderné ovoce, které dostává na loži swém náležitě chuti, strhneme o několik dní před úplným dozráním. Zimní ovoce obyčejně na stromě nedozraje, nýbrž na loži se uleží.

Dvoce nemá se česati když prsí, neb když je na něm rosa nebo padlý mráz. Trháme je opatrně se stopkou a dáváme je do kofssiku. Nemůžeme-li rukou dosáhnouti, přistawíme opatrně obyčejný řebřík neb dvojatý řebřík (dwoják). Z kofssiku wysypeme

owoce do nůstek, kofů neb do pytlů opatrně, aby se neporanilo. Poraněné owoce nedá se chowati. Aby se owoce neotloufko, nesmí se strásti se stromu. Owoce, kterého rukou dosáhnouti nelze, česákem strhneme. Načesané owoce wysypeme opatrně na hromadu po půdě na rozloženou žitnou slámu. Mež ještě mrazy uhodí, odneseme je do suchého sklepa neb do komory, kde nemrzne. Tam je klademe nejvyšš na tři wrstwy na prkna slámou postlaná, která leží na kozách. Každý druh se dá zvlášť a přehradí se latí neb štěpinou. Největší druh se dá dospod a nejmenší na wrch. Uložené owoce máme pilně prohlížeti a nahnilé, aby zdrawého nenakazilo, bez odkladu odstraniti. Ze shnílého owoce dělá se dobrý ocet. Ufusené owoce mnoho lét wytrvá; pročež se owoce suffí w suffirnách nebo w pekárnách na líškách. Z peckového owoce waríme powidla. Warění to může se diti na zahradě za tiché powětrnosti opodál od stavení hospodářských.

186. O koních.

Koně dají se potřebowati k nosení břemen, k tahu a k jízdě. Kůň má mezi domácimi zvířaty nejvíce wad, které jenom delším cwíčením a zkuffeností poznáváme. Při kupování koňů jest největší opatrnosti potřebi. Kdo jim nerozumí, ať zkuffeného a poctiwého znalce o radu požádá. Staré příslovní prawí: Koně nekupuj uffima ale očima. — Nejufflechtilejší jest arabský kůň. W rakouském mocnářství wyznamenávají se lehkoští a trwanliwostí sedmihradské, uherské a polské koně. Stáři koně poznáváme z řezáků (řezacích zubů). Wychowání hřibat požaduje největší pilnosti a opatrnosti. Krmeni

hříbat wykonáwati se má častěji denně, ale w malých dávkách. Aby si hříbata z mládi nawykly hlavu wzhůru nositi, dáwáme jim krmení za powyssené jesle a žlaby. Newyháníme-li hříbat na pastwu, musíme je každého dne do výběhu neb na dwůr pustiti, aby si w čerstwém wzduchu proskočily.

Konírna buď na suchém místě wystawena, došti prostranná, wysoká a swětla. Nemohou-li se okna na zadní straně založiti, postawíme je napřed tak wysoko, aby slunce koňům na stání do očí neswítlo. Čerstvé powětří má míti wolný přístup do konírny. Stání dláždí se kamením, dřewěnými špalíčky neb se pokládá podlahami. Dřewená podlaha je prospěšnější než kamenná. Žlaby se sshotowují buď ze dřewa, neb z kamene. Dbyčejně má každý kůň kamennou mísu. Za jesle (řebříky) dáwá se koňům píce. Mloč musí míti dobrý odpad. Nad konírnu musí býti 4 palce tlustá lepenice, (mazanice) aby wýpar neprorážel na půdu a seno nepokazil. Suchá pochwárna at se nachází wedle konírny. Pochwy (stroj, šle) nemají se w konírně necháwati, poněwadž ostrý koňský wýpar železo a kůži kazí.

Krmení koňů. Dbyčejný pokrm koňský jest oves, seno a sláma; když jest nouze o oves, krmit se žitem; lufftiny wyrownají se w zážiwosti žitu. Ječný slad koňům lépe swědčí nežli ječmen. W Angličanech krmit koně koňským bobem a mrtwí. Zelená wojtěšška a směšška je prospěšnější krmení než čerwený jetel. Brambory se koňům dáwají buď wařeně neb syrowé. Radí se ale, aby hospodář jenom polowičku bramborů k obyčejné píci míchal. Koně krmitme třikrát za den, ráno, w poledne a na večer. Dbroť se krmení buď čistý a neporuffený. Seno

nepotřebujei být nejpěknější; nesmí ale býti tuze špatné. Podkaleným, suchým neb spařeným senem nemá se krmiti. Oves je nejlepší obrok a dává se do řezanky, aby ho kůň nerozkousaný nepolykal. Žitná sláma je na řezanku nejprospěšnější. Potázný kůň potřebuje denně deset liber sena a osm liber owsa. Koňák (koňský pacholek) rozdělí oves na jeden den vyměřený na tři stejné díly, před krmením, jestli zapotřebí, na opálce ho přetočí a vypráší a po zasypaní do žlabu wodou nakropí, s řezankou promíchá a koňům jeden díl při každém krmení předloží. Před každým krmením musí se žlab i jesle řádně vyčistiti. Hodina krmení má se vždy stejná zachováwati. K napájení nejprospěšnější jest říčná čistá woda. Tuze studenou wodu necháme odmrazit, zvláště kdyby byl kůň upocen, neb kdyby byl dýchawicný. Po vychladnutí kůň se napájí ze škopku neb z putničky.

O štetřování koňů. Koňe musíme w nejwětší čistotě chowati, je často hřebelcowati, kartáčem česati, wíchem šoufati a nohy jim mýti. Gladíme-li rukou koňe proti srsti, přeshvědčíme se, je-li dobře vyčesan, poněwadž prach na ruce uwáže. Koňům má se řádně podstýlati a w čas hnůj wykydati. Brodění koňů je velmi prospěšné; nesmí se ale kůň zahřátý do brodu woditi. Uhřáté koňe opatrný koňák na dvoře tak dlouho prowadí, až vychladnou, pak je teprwé do konírny zawádi. Aby koňe wenku w zimě při dlouhém stání nenastydli, přitřhávají se húněmi.

Ze špatného kowání koňů pochází mnoho kopytních neduhů. Hospodář musí tedy k tomu bedlivě přihlížeti, aby špatným kowáním kowář koňům kopyta nepokazil. Kowář nemá rohu tuze wystrouhati,

aniž kopyto zakowati (zabodnouti), nebo na jiný způsob mu uštkoditi. Koňák at hned kopyto prohlídne, když znamená, že kůň napadá, aby se mohla příčina záhy odstraniti. Když kůň podkowu ztratí, nemá bos choditi, nýbrž hned se má dáti okowati.

Obyčejně pracuje kůň denně deset hodin. Těžkou práci nemáme koně nikdy přeháněti. Koňům, které se více namáhati musí, přidejme obrok, a po vykonané práci odpočinutí jim přejme. Bez pilné potřeby nemá se kůň nočního času k tahu ani k jízdě užíwati. Od zahálky a dlouhého pokojného stání koně zleniwěji a často na nohy zchromnou; pročež i w čas zahálky každý den asi hodinu se projíždějí. Pochwy má koňák čas od času čistiti a mazati.

W půltřetím roce učíme hřibata tahati. Hned na nich nejezdíme a hned jich nezapřaháme, nýbrž nejaky čas je wodíme po jízdárně na powodei (fordě); později je ošedláme neb jim dáme lehké pochwy a k lehké práci jich užíwáme. We čtvrtém roce jich k těžší práci potřebujeme. Musíme je hleděti, aby stejnému a rychlému kroku zvykli. Nohy hřibatům často zdwiháme a na roh flepáme, aby kowání přivykli.

Koňák má koně milowati; wlidnosti a lahodnosti více pořídí než hrubosti. Poněwadž koňák zdrawé koně welmi snadno pokaziti může, protož opatrný hospodář pořádného koňáka do služby přijímá a na něj bedlivě dohlíží, aby mu koňu nezkažil.

187. Howězi dobytek.

Howězi dobytek poskytuje nám potravu mlékem a masem, kůži a podobšwy na obuw a dobrý hnůj; i jest k wykonáwání wšelitych práci nám welmi

užitečný a potřebný; z té příčiny rozeznáváme po-
tažný a dojný hovězí dobytek. U nás jsou nej-
znameníější hovězí plemena tyrolské, štyrské,
polské a uherké.

W krajinách, kde hospodář za lewný peníz pěkný
mladý dobytek koupiti může, neodchowává ho, poně-
wadž odchowání dráže přichází, spočítá-li hospodář,
co jej píce a obsloužení stálo, než pomyroste. K od-
chowání vybírá nejpěknější a nejšilnější telata,
a 4—6 neděl pod kráwu jich pouští. Po od-
stavení w prvních osmi dnech tele zponenáhla přimyká
nápoji z čisté, wlažné, černou moukou škalené wody;
i dobrého sena se mu dává. Za půl léta může se
telatům také dáwati drobná řezanka. Píce posypává
se jim častěji solí a tlučí (šprotom). Čím lépe se te-
lata krmi, tím rychleji a dokonaleji rostou. W dru-
hém roce mohou se krmiti zelenou píci a pouštíeti na
pastwu. Běhouny učíme w třetím roce tahati
w stroji (pochváč), křivoláku (krumpolci) a we jhu
(jářmu); wšak těžkou práci jich nemáme záhy sta-
hati. Aby telata nedostala wyraženiny a wšši, musí
se často mýti a hřebelcowati.

W stájích stojí dobytek buď w jedné nebo we
dwou řadách. Stáj má býti nejméně 10 stop wysoká
a světlá, strop flenutý neb dřevěný, a země kame-
ním dlážděná, žlab dřevěný neb kamenný. Nad žla-
bem jsou zawěšeny jesle. Stání měj malý spád
do zadu, aby hnojnice odtékati mohla do rýh, z kterých
se stahuje do kľusu (hejcuřu, stoky) a odtéká buď do
hnojistiě neb do nádržky wedle hnojistiě.

Krmení hovězího dobytka se dělí na
letní a zimní. Wojtěška, čerwený jetel, směška, tráwa

a jiné zeliny poskytnuťi letní píci. Zelenou píci tence rozhazujeme, aby se nespářila. Skládáme ji buď na mlat, neb na jiné suché místo pod střechou. Mladý jetel s řezankou neb s jinou suchou píci krmiti se má, aby se dobytek nenadmul. Na jeden vyrostlý kus počítá se denně 75—100 liber zelené píce. Dobytek se krmiti ráno, v poledne a na večer. Zapařenou a podkalenou zelenou píci nemáme krmiti. Všechnu píci dobytku na jednou nepředkládejme, nýbrž častěji v menších dávkách. Hodiny krmení mají se každého dne stejné držeti. Dlouhou slámu na stlaní přetínáme na menší kusy. Po každém suchém krmení napájíme dobytek čistou vodou. Dáme-li do ní mláto, dostane voda zákysslou chuť a dobytek ji rád pije. Před každým krmením žlab a jesse dobře vyčistíme. Nepase-li se dobytek, poustíme ho na čerstvé povětrí na dvůr, neb do výběhu (lišy) jednou neb dwakráte za den.

Zelenou píci mohou se také woli krmiti. Suchý a šilný obrok jest jim přiměřenější. Při těžší práci wolum píce se přidá a posype soli neb tlučí. Snůj býwá ráno a k večeru vykřdán, na hnojistě na nošidláč wynássen, neb na kolečku wymážen, řádně na hnojistí rozhazován; potom stáj wymétáme. Pawučin nemá se trpěti w stáji.

Pasení. Dobytek howězi přes celý rof doma chovaný a krmený wice užitku přináší mlékem a mrtwou, a mnohým nemocím, zwláště ale morowé nákyze méně jest podroben, než ten, který se na pastwu vyhání. Při pasení se zmaři mnoho hnoje, kráwy mnoho mléka tratíwají, a tím se škodí hospodářstwi. Na pastwě se dobytek lehce nakazí od nezdrawého dobytka. Z dobrých pastwíšť dostaneme wětšího užitku,

Když je w lusa anebo w pole vzděláním promě-
nime. Na sspatném pastwisku se dobytek nenapase.
Kde se pastwisko w lusa neb w pole s pro-
spěchem vzdělati nedají, lépe jest jalový a menšší
dobytek pásti. — Když již na lukách a na polích ze-
lená píce se nenalezá, přikročí se k zimnímu kr-
mení. Přechod od krmení zelené píce ke krmení suché
má se zponenáhla diti, aby se při rychlé změně dobytek
nerozstnal. Přimícháme tedy k suchému krmení rozse-
kané kossfály, řepu neb brambory. Po sflizení opatrný
hospodář si to wypočítá, jestli mu píce přes zimu stačí
ke krmení dobytku, aby schodek (nedostatek) před časem
přikoupiti mohl a dobytek w zimě neumoril. Dobytek
se má dobře krmiti. Staré přísloví prawi: „Dávej,
a bude ti dáno.“ Kořenowité a bambulowité rostliny
máme před krmením řádně očistiti a umýti. Dobyčejně
je wlkem rozřezáme, kosiřem na sspalíčku na malé kusy
rozsekáme, neb je sstuchadlem we sskopku rozssťucháme.
Krawám dáwáme také paření, totiž seno we žberu
špařené wařící wodou. Krawy po něm dobře doji-
wají. Těž po krmení burákem (burgundskou řepou)
mléka jim přibývá.

Wykrmení howěziho dobytku. Starší a
méně dojny howězi dobytek brakuje (wylučuje, odděluje) se
obyčejně na podzim, w kterém čase býwá nejtučnější, a
prodává se řezníkům. Při piwowárech a winopalnách
krmí se dobytek na prodej. Slawní pravidlo při wykr-
mení jest, aby se co nejdřív skončilo. Čistota a pořádek
má se přísně zachowati. Čerstvé powětří a čerstwá
woda nemá dobytku nikdy scházeti. Krmí-li se bram-
bory nebo řepou, wydají wařené wic nežli syrowé.
Mláto nesmí býti tuze staré, a smíchá se ke krmení
je senem neb slamou. Wypalky se při krmení lejou

na řezanku. Pokrutin (Bochnie, zábojů) se s prospěchem k vykrmení dobytka užívá. Chut ke žraní se rozmnožuje dáváním soli, kminu, hořce a t. d.

188. Ovčí dobytek.

Evropejské ovce dělíme na dvě hlavní plemena: podolní a horstké. Podolní ovce nacházejí se w krajinách dolních tučnou pastvou porostlých. Větší druh těchto owci váží přes sto liber, a jeden kus má w průměru dewět liber dlouhé rovné wlny, menší odrůda má $5\frac{1}{2}$ — $6\frac{1}{2}$ libry wlny. Z wlny podolních owci pletou se punčochy a shtowují húně. K plemenu podolních owci náležejí ovce uherské. Horstká ovce má hustou, krátkou, kudrnatou, obyčejně bílou wlnu a je prostřední velikosti.

Armení a pašení owec. Owce pašeme na jaře a po sflizení otawy po lukách, na strništích, úhořech, urostlém ozimném osení, na dráhách, a může-li beze škody býti, také w lese. Suché, drobnými a wonnými rostlinami prorostlé pastwiny na pahrbkách se nacházející owcím nejlépe šwědčí, wlhké a mokré jim ale škodí. Na takových místech, kde roste jetel, jitrocel, medyněk, wlnatý wičenec, žebříček, čekanka, myší úsko a t. d. rády se owce pašou. Na podkalenou pastwu nemáme owce vyháněti. Když mokré počasí nastane, vyhání owců owce na suché pastwiny na náwrstí; když ale sucho panuje, pase je na úhořech, strništi a na starém jetelišti. Za veliké rosy a velikého mrazu a když silně prší, nemáme owce pásti, nýbrž máme je doma krmiti. Na mladém jeteli se musí opatrně pásti, aby se nenabuly (nenafoukly). Pašení na ozimném obilí owčímu dobytku velmi šwědčí. Do pašek (mýt, seči) a do mladého lesa owce

nesmíme pouštíti; nadělaly by tam veliké škody ukousáním mladých výhonů. Dobytek nehoníme do lesa, když jehličí (špendličí) padá, aby mu nenapadalo do wlny. W čas velikého horka honí se owce do chladu. Owce ráda proměňuje pastwu; pročez by se měla teprwé po třech dnech na to samé místo pouštíti. W letě napájíme owce u potoka neb u řeky, kde je čistá a zdravá woda. Nečistou a nezdravou wodou nesmíme jich napájeti. Čeledin ať při housu u předních owci chodí a ať jich nehoní, psem nešťwe, nýbrž zwolna s dobyttem zachází, a podle jeho powahy mu slouží. Čeledin, který se po mezích wálí a poléhá, u stáda owčíchho trpěn býti nemá. Hospodář postarej se o swědomitého a pořádného čeledina. Neopatrný pasák zkazilby snadno celé owčí stádo; pročez na něj hospodář bedlivě dohlíží.

Zimní krmení owčíchho dobytka. Přechod od pastwy ku krmení suché píce nesmí býti náhlý, ani přechod od suché píce k pastwě. Jenom dobře krměný dobytek wydáwá dobrý užitek. W zimě, když neprší a sníh nepadá, každého dne dobytek wen vyháníme, aby se proffel. Aby owce z hladu nežraly nahnilou tráwu, kterou pod sněhem nohama wyhrabou, vyháníme je teprwé po krmění. Dwěmú dobytku má se dáwati nejpěknější píce. Spařenou a stuchlou podkalenou pici nesmí se krmíti, aby se dobytek nerozstnal a nepoffel. Krmí-li se slamou anebo senem, seřeže se sláma i seno na drobnou řezanku. Také se dáwají do řezanky wšpalky, pokrutiny (bochnice) a tluč (šrot). Dwci dobytek krmí se také owsem, wffeljakou obilni zadinou, čěčelinou, wikowinou, hrachowinou, řepou, mřkwi, bramborami a z nouze usuffeným listim topolovým, lípovým, dubovým, jilmovým, jaworovým,

aneb listím s jiných lupenatých stromů. Sůl je pro ovce léf, a dává se jim lizati smíšená s otrubami. Sto kusů dostává obyčejně měsíčně 24 žejdlíky soli a 28 žejdlíků otrub. Lizání se dává do forýtek na večer buď wenku, lépe ale w owčíně a ztenka se prohobí. Když panuje deštivé počasí, není radno lizání dáwati, protože owce po lizání žizeň dostávají a nečistou deštowku z kaluzin dychtivě pijí. Také se dává do lizání k rozmnožení chuti kolomaz, pelyněk, wratič, anjelika, puskworec, hořec, dousska, jalowec, heřmáněk, žaludy, diwoké kassiany, wlci lýko atd.

Plawení a stříž owci. Na owci býwá wlna znečištěna lejnem, zemním a piením prachem a pozůstatky z píce a stlaní. Zewnější sspínu, která se na wlně skopowého dobytka nachází, wpere déšť do wnitř rouna; pročez owčák owce promoknouti nenechá. Déšť kazi wlnu a zdrawí dobytka. K očistění wlny musíme owce pořádně wyplawit w čisté, měkké a jak možná w tekoucí wodě, která má přiměřenou hloubku, buď w řece nebo w rybníce. Na dně se nemá bahno nacházeti, nýbrž písek, a břeh má býti drnem dobře obrostlý. Také se plawí dobytek w plawidle.

Bo wyplawení wyhání se skopowý dobytek na takové pastwiny, kde se nepráší. Prach a bláto usazuje se na mokrou wlnu pewněji než na suchou. W owčíně musíme hojně a často čistou slamou stláti, aby ležel dobytek wyplawený na suchém stání. Owčinec musí se před wyplawením dobře wysmýčít, aby nezůstaly pawučiny a prach na stropě a po stěnách. Prach s paren a liš musíme utřítí. Aby wlna na dobytku rychleji schla, otewrou se wrata a okna w owčíně. Wyplawený dobytek wyhání se jen za suchého počasí na pastwu: když prší, trmíme ho

w owčíně řezankou, do které přimícháme owsa. Vízání mu teprvé po střízi dáváme. Když je již wlna i pod krkem suchá, přikročí se k střízi. Dokud není wlna dobře suchá, nemá se střihati. Panuje-li pěkné suché počasí, uschne wlna na dobytku obyčejně za tři dny.

Sedlský owčí dobytek střihá se za rok dwakrát, a španělský jednou buď na hustém umeteném drnu, nebo když prší na mlatě, pod kůlnou neb w owčíně. Kouno (kožich) musí zůstati pohromadě, a dobytku nemá se do kůže prostřihowati. Nohy se nemají owcím při střízi tuze utahowati prowázkem. Kouno na stole se rozloží a prohlídne, špinavé kousky wlny se odtrhnou a odstraní, aby ostatní čisté wlny nehyzdily. Kouno se potom zaobalí do balíku a nacpe do žoků neb do pytlů. Wlnou naplněné žoky na místě suchém, powětrném a před ohněm bezpečném až do prodeje se schowávají.

189. O dobytčích nemocích wůbec.

Porádným chowáním dobytka předejiti lze mnohé nemoci. Stáj ať je světlá a prostranná, ani tuze nízká, ani příliš vysoká, aby tam nebylo tuze horko ani příliš zima. Stojí-li dobytek na holé mokré zemi neb na wytlučené podlaze a na wybouřené dlažbě, tedy se mu kopyta, paznehty a špáry kazí a on si na takovém stání snadno podwrtne nohu aneb si ji zlomí. Čistým a suchým stáním má se dobytku podstýlati. Snůj se w chlévě příliš dlouho ležeti nenechá, aby wýpar z něho dobytku neschodil. Můč se ze stání odvádí do klušu (hejeuku). Dobytek se má častěji ciditi, česati, hřebelcowati, mýti a brodití, aby se na něm neusadila nečistota. Dobytce, jenž

se musí w lejně a w moči na stání wáleti, nemůže zdrawé ostati. Prassiwina, wffi a jiné nemoci z toho pocházejí. Staré přísloví prawi: Čistota půl zdrawí. Krmení dobytka at se každého dne w stejném čase a w stejné míře wykonává. Nemá se hodina krmení častěji měniti, aniž se má dáwati jednou mnoho, po druhé málo potrawy. Nápoj dobytci nebuď smradlawý, znečištěný ani příliš studený. Zahřátý dobytek at se nenapáji dříve, dokud newychladne, aby si zastuzením neusskobil. Wodou z kaluzin nemá se dobytek napájeti. Spařená, podkalená, plesnivá, stuchlá, nahnilá a nečistá píce a pokážený obrok nemá se dobytku dáwati. Od krmení suché píce at se zponenáhla přikročuje ke krmení zelené píce. Při rychlém přechodu dostane dobytek průjem neb zástawu (zácpu). Podkalená, mokrá a zapráššená pastwa je velmi nezdrawá. Pastwa na osení neb na lukách, když je padlý mráz, kázi zdrawí. Dobytek příliš mladý nemá se zapřahati ani přes míru namáhati. Starší dobytek nesmí se břemenem přetěžowati a přeháněti. Ze špatného kowání vzniká mnoho kopytních nemocí. Dobytče miluje wlidné nakládání; pročež se nemá trýzniti; bolest citi jako my. Rozstůně-li se kus, buď oddělen od ostatního dobytka, a obsloužen od člověka, jenž neobsluhuje dobytka posud zdrawého. Každá podezřelá nemoc ohlášena buď předstawenému místnímu.

190. Wzteklina (běsuost).

Wzteklina (běsuost, pomnutí) jest velmi nakazliwá nemoc a vzniká u psowitých a kočkowitých zvířat. Wniknutím sliny wzteklého zvířete do těla, což se zvláště kousnutím stává, nakazují se jiná zví-

řata, i člověk. V první době té nemoci je pes smutný a newrlý, líný a zalézá na tichá tmavá místa, oči má kalné, mdlé, ocas a uši swislé, běhá s otewřenou hubou, z které vycházejí husté sliny; často má jazyk vyplazený, lapá (chňapá) vzduch jako by chytal mouchy, žere slámu, papír, zem, peří, wlnu i swé lejno. Tento staw nemoci se nazývá tichá wzteklina. V druhé době nemoci má pes nos suchý a teplý, oči kalné a červené; žřidka, a jen hlasem chraplawým zafftěkne, pobíhá do kolečka, napadá drůbež a co se mu přiblíží; hubu sobě často oblizuje, wrchní pyšf sfflebí a nezná pána swého. V třetí době má oči wyhboulené, dimoké, jazyk vyplazený, přimodralý neb zapálený, oteklý, hlavu sklopenou, potáci se, hryže věci, do kterých wrazi, kousá zwířata a lidi, kteří mu w cestu jdou, neschťká, jenom někdy zawrčí, má obyčejně welikou žizeň, chlemtá we wodě jazykem, jak mile ji chce polknouti, dostává křeče w krku, pročež ji zase z huby wypouští, má sježenou srst, neustále se plouží, ocas má pod sebe wiset mezi nohama, wice a wice hubení a pitomí až zdechne. Po nakazení vypufne wzteklina, někdy dříve, někdy i později. Protí této strassliwé nemoci neni účinných léků. Wyssytne-li se wzteklé zwíře w obci, má se hned usmrtiti. Stána pokoušaného at se hned wymyje rozředěnou solowkou (kyselinou solnou), neb octem, ostrým louhem, moči a solnou wodou, nebo at se wypáli žerawým železem. Předstawenému obce má se to bez odkladu oznámiti, když wzteklé zwíře člověka neb zwířata pokousá, neb slinou, krwí a t. d. postwrní. Předstawený dá bez prodlení o tom zpráwu úřadu, kterýchž použije příhodných prostředků k zamezení nákazy.

191. Včely.

U včel pozorujeme podivu hodný pud umělecký, pilnost, pořádek, čistotnost, swornost, lásku, poslušnost a oddanost k jediné společné královně oulu. Náhledneme-li do jejích obce, přesvědčíme se o chwalebne povaze těchto zvířátek. V lesích se včely usazují v brtích (dutých stromech): my je chováme v oulech. Každá včel má jednu samicu, již matkou neb královnou jmenujeme, 800—2000 samečků čili trubců (troupů, troudů) a 15.000—30.000 včel (dělnic).

Každá včela má 4 křídla a 6 noh. Královna má kulatější hlavu, firší prsa, stihlejší a špicatější břicho, než obyčejná včela; má také kratší fosáček, menší kusadla, tenčí tykadla, silnější a delší nohy a nesbírá medu, a po celé živobytí ji včely krmí. Žihadlo má zabnutější a silnější než dělnice a užívá ho jenom jako zbraň při potýkání se s jinou královnou. Silněji bzučí než pracovky.

Žihadlo se nachází na konci břicha a sestává z pošvičky, v které leží dvě velmi tuhé, rohovitě a mečovitě štětiny. Na zevnější straně mají kotvičky a uvnitř žlábkovitou dutinu, do které při pichnutí z měchýřku, který se nachází na kořenu žihadla, jed wtéká a do rány wniká. Žihadlo zůstane často i s měchýřkem v ráně wězeti. Stratí-li včela žihadlo, umřiti musí.

Trubcové (troudi) mají větší a kulatější hlavu, silnější prsa, tlustší, delší a na konci víc zakulacené břicho, firší a delší křídla a silnější chloupky než dělnice; nepracují a nemají žihadla.

Když včely do oulu usadíme, potáhnou dělnice jeho stěny uvnitř pryskyřicí, kterou sbírají z kůli pupat topolových, kástanových, dubových atd.

Chloupky na těle, zvláště ale kartáček na posledním článku stehna, slouží dělnicím ku smetání pelu (prášku květinového). Včelička se v kalíšku květin válí a smetá pel pomocí chloupků. Nejvíce pelu snáší včely do oulu v měsíci květnu. Pak navlažují pel jistou šťávou, promíchají to a moučky tak připravené požívají.

V mezerách brávních poloukroužků vypocují vosk, který od tamtud jiné dělnice vytahují jakožto malé, bílé, tenounké lupínky a zpracují z nich šestihrané buňky. Více takových buněk dohromady spojených nazýváme plásti (plástvou) a vosk na nich vosstinami. Dělnice staví obyčejně plástve s hora dolů. Z květů rostlin, na listech a na větvích rostlin medovice (manou) pokrytých šfají včely med dlouhým a chlupatým šfáčkem, polykají med a v žaludku jej připravují. Med, který v nejvěšší rychlosti do dolních buněk nanesou, druhého dne dělnice opět vsrkají a jej v žaludku přepouštějí, zhustují a za několik hodin ústy jej zase vyvrhují, do buněk ukládají a buňky naplněné voskem zalepují. Nejčastěji vylétují včely na sbírku medu do poledne, poněvadž se za předpoledního tepla nejvíce medu v kalíškách květu rostlin nachází. Tekutý med bez vosstin slouze střídi, a všecko to, co včely v oulu udělaly, nazývá se včelní dílo.

Královna klade vajíčka do buněk a snese jich od začátku května až do podzimu bez mála 40.000. Do nejmenších buněk klade vajíčka pro dělnice, do větších pro trubce a do nejvěšších asi dvanácti buněk, při kraji vzhůru otvorem postavených, klade vajíčka pro krá-

lowny. Za den snese asi 200 wajiček, každé wajičko do zvláštní buňky. Za tři dny wylíhnou se larwy (čerwi, moli). Dělnice je krmi kassičkou z medu. De- wátého dne mol celou buňku vyplní, zapře a obalí se do tenounké kožky, a za 10 dní promění se w do- nalou wčelu, která 11ho dne, to jest 21ho dne po kladení wajička, ostrým zobáčkem prokouffe woskové wíčko buňky a wyleze ze swého lože. Za 2—3 dny wylíhnuté wčelíčky wylítnou se starými wčelami z oulu na pastwu. Po wylíhnutí wčel dělnice hned buňky wyczistí, aby králowna nowá wajička do nich klásti mohla. Dbyčejně w měsíci listopadu, když nastane zima, zandají wčely wchod do oulu až na malounkou díрку, aby wzduch do oulu wcházeti mohl, slezou se do čumáce, a w tom zimním sezení pobudou až do wlažnějšiho počasí. W tom čase málo se pohybují a málo jedí.

192. Wčelařství.

Chování wčel wýnosné jest w dědinách, které wče- lám hojnou pastwu poskytnouti mohou. Příhodná jim jsou místa na wýsluni, méně přístupná prudkým wě- trům, vzdálená od řek a welikých rybníků, na blízku luk, lesů, poli obšíwaných pohankou, řepkou, jetelem a t. d. Kdo koli skrownou zahrádku má, wčely by měl chowati; odmění jemu malý náklad a práci medem, woskem i nowými roji.

Duly dělají se z prken, aneb se wydlabáwají z trče (špalku), anebo pletou se ze slámy na způsob cukrowé homole. Každý slamený oul opatřen buď u wnitř jedním neb dvěma řízi, z předu česlem (průletem) a na zad zálužím, kteréž se dle potřeby

odstrojí dá. Wíce oulů postawi se podle sebe do wčelnice střískou pokryté.

Wčely se rojí obyčejně od měsíce kwětna až do čerwence; w tom čase musí býti wčelař zwláště opatrný, aby nowý roj mu neuletěl. K té příhodě již měj čistý oul přichystaný, a medem namazaný. Jak mile se wčely někde usadí, zajmi je a fsetři, aby přišla matka se wčelami do připraweného oulu. Má-li roj dvě matky a jestli je dosti silný, nasadí je wčelař do dvou oulů; pakli je slabý, chudší matku chyti a we zwlášttní sčránce chová a krmi pro budoucí potřebu, kdyby který oul osřel; její wčely připoji k druhým wčelám. Jestli se roj od rána po minutí rosy až do páté hodiny odpolední z oulu newyřítí, nečekejme toho dne aby wyletěl. Neobyčejné a neprawidelné wylétání a brzké wracování a hemžení okolo průletu, zaopatřování se z oulu medem, ozývání se matky, oznamují brzké rojení. Už pak před oulem wčely práseti (w kruhu létati) počnou a průlet se naplní wčelami, wyřítí se celý roj z oulu. Někdy wyletí silný roj beze wšech příprav. Wytáhne-li roj bez králowny, nawrátí se brzy zpět do oulu. Králowna wystupuje wážně na chodbičku (sedlo) u průletu několik wčelami jsouc doprovázena. Někdy tam chwítku prodlí, než odlítne, a zdá se jakoby rozvažowala, má-li se wydati na cestu. Wčely z oulu wyšlé tak dlouho obletují oul, až se celý roj wystěhuje. Jak mile wčelař roj i s králownou do oulu usadí, pospíchají ostatní wčely za ní bzučíce a křídla radostně třepající. Zpo= nenáhla nastane ticho w oulu, a to jest znamením, že se nachází králowna w oule.

Každý oul musí býti dobře opatřen proti ptactwu, myšim a wšelijakému hmyzu. Wčely mají také swe

wady a nemoci, jako: osířelost, když králowna zemře, čerwenku (úplawici), wšši a t. d.

Při wybirání medu hleděti musí wčelař, aby mnoho wčel nezmařil, když je kouřem z woffstin wypuzuje. Silnému roji může se ubrati polowice díla, prostřednímu třetina: slabému se nesmí ale ničeho wzíti, ano někdy se mu medu přidává; týž pak půjčku w roce pohoblnějšším zase wynahradí. Zewrubnějšši poučení o wčelách podávají zwlášttní spisy wčelařské.

Wšbec bylo by užitečné, kdyby občané, zwláště mladí, o swátcích a nedělích po wykonaných službách Božích odpoledních čítawali w knihách poučowacích, a kdyby sousedé zkuffeností swých upřímně si sdělowali, nowějšších uálezů bedlivěji skoumali a což by z nich dobrým se bylo ukázalo, ke swému vlastnímu užitku obraceli.

Mluvnice.

Připomenutí.

1. Mluvíme. *Nástroje* k mluvení jsou *články úst*: rty, dásně, svrček úst č. podlebí, hrdlo a zvláště pohyblivý jazyk. Pomocí tohoto *mluvícího ústrojí* vydáváme *člámkované* zvuky čili *hlásky*. Hlásky *písmenami* znamenáme.

Napište z paměti abecedu a pozorujte kterými články úst každá hláska se tvoří. (Srovn. Čítanku I. Hlásky řeči. 50.)

2. Hlásky jsou buď *samohlásky*, *dvouhlásky*, *polosamohlásky*, anebo *souhlásky*.

Vypište z abecedy zvlášť samohlásky, a zvlášť souhlásky. (Počátky mluvnice. 1. a 10 při první čítance.)

3. *Samohlásky* v písmě znamenáné jsou podle oka *úzké* (*i, e, ě*), nebo *široké* (*a, o, u*); a podle kratšího neb delšího vyslovení, *krátké*, nebo *dlouhé*. Dloužení samohlásek znamenáme čárkou. Na místě *ó* pišeme *ů*. (Poč. ml. 2—7.)

Vypište pět slov s dlouhou samohláskou.

4. *Souhlásky* jsou dle vyslovení
tvrdé: *d, h, ch, k, n, r, t*;
měkké: *c, č, d, j, ň, ř, š, t, ž*; aneb
obojetné: *b, f, l, m, p, s, v, z*.

Vyhledejte a napište slova s tvrdými souhláskami, a slova, kde jest alespoň jedna měkká souhláska.

5. Jedna, dvě, tři i více souhlásek vysloviti se dají jedním otevřením úst. Takovému vyslovení říkáme *slabika*. (Poč. ml. 32—44.)

6. Podívejte se, co jsem napsal na tabuli: *i, a, ou, muž, nop, snop, rom, strom, ru, brus, mr, mrak*. Která z těch slabik něco znamená? Jestli jedna slabika sama o sobě nebo několik slabik dohromady něco vyznamenává, tomu říkáme *slovo*.

Každé slovo něco znamená a v písmě se píše zvlášť o sobě.

Slova jsou *jedno-* *dvou-* i *vicepísmenná, jedno-*, *dvou-* i *viceslabičná*. (Poč. mluv. 32—44.)

Vypište kdekoliv z čítanky tři slova vicepísmenná jednoslabičná, a tolikéž dvou- i viceslabičných.

7. Kdybych řekl: Františku, vstaň! rozuměl-li by mi František, a co by udělal? Rozumíte, co to jest, řeknu-li: Prší. V zimě mrzne. S oblohy padá sníh.

Řekneme-li něco o nějaké osobě nebo věci jedním neb více slovy, vyřkli jsme *průpověď* čili *větu*.

Povězte něco, co ve škole pozorujete a napište svou průpověď čili větu.

8. Kdo se nenaučil pravidlům zprávného mluvení, mluvívá chybně. Na příklad chybně by mluvil, kdo by pravil: Mnohý ftáky živěj se mouchama. Milej Jane, podej Jozífkoy ruku! Hrejme na vojáci!

Mluvnice podává pravidla řeči; učí pravidelně proměňovati a spojovati slova v řádné věty.

I. Č á s ť.

Podstatné jméno.

A. Rozdíl jmen podstatných.

9. Podstatné jméno jest slovo, kterým se jmenuje nějaká osoba neb věc; u př. Karel, Moravan, mladík, kůň, stůl, duch.

Které z těch slov jest jmenem osoby, které jmenem věci *životné, bezživotné?*

Jmenujte ještě více podstatných jmen.

10. Jak se jmenuje druhý žák v první lavici? (Poč. mluvn. 47—71.)
Které jest jeho *křestné* jméno, které *příjmení?*

Jméno jedině zvláštní osoby neb věci nazýváme jmenem *vlastním*.

Začátečná písmena jmen vlastních píše se veliká, na p. císař František Josef. Velikou písmenou píší se i také jména: Bůh, Hospodin, Pán, Spasitel, atd.

Jmenujte vlastní jména lidí, národů, zemí, hor, řek a míst, která jste buď slyšeli neb četli. (Poč. ml. 72—76.)

11. František N. není zde ve škole než jediný: je-li pak ale František N. jediným žákem ve škole? Kdo jsou zde také žáky?

Slovo žák jest *jméno obecné*. Taktéž jména řemeslník, rolník, zedník, a také jména věci: kámen, sůl, sýr, truhla — jsou jména obecná.

Jmenujte více jmen obecných.

12. *Občané* buď jsou měšťané, buď vesničané. *Měšťané* jsou řemeslníci, kupci, obchodníci, umělci a t. d. *Vesničané* jsou sedláci, chalupníci, domkáři, podruzi. *Řemeslníci* jsou: kovář, tesař, zedník a t. d.

Které z těch jmen obecných více lidí zahrnuje; které jmeno jest *širšího*, které *užšího* smyslu?

Kovář Antonín Mudroch jest výborný řemeslník a zachovalý občan. Tvory Boží jsou živočichové, rostliny a nerosty. K živočichům patří lidé a zvířata. Zvířata jsou: ssavci, ptáci, ryby, hadi, hmyz. Ze všech zvířat největší jest velryb; dle jména počítali jej naši předkové k rybám; velryb jest ale ssavec.

Která z těch obecných jmen jsou *širšího* a která *užšího* smyslu?

13. Mdloba jest neduh. Závisť jest hřích. Nestřídmost bývá příčinou nemoci. Slyším zvonů zvuk. Zdraví si každý přeje.

Jména, která vyznamenávají stav aneb vlastnost nějaké osoby neb věci, jmenujeme jména *odtažitá*.

B. Rodové (pohlaví) jmen podstatných.

14. Otec, matka, dítě, pekař, pekařka, pečivo, strom, rostlina, zelí, dům, chalupa, město.

Ku kterým z těchto jmen můžeme přiložiti slovičko: *ten*, ku kterým *ta*, ku kterým *to*, kdyžbychom na ně jako prstem ukázati chtěli? Slovičko

ten ukazuje na *mužský*, *ta* — na *ženský*, *to* — na *střední rod*.

Kolikého rodu jsou tedy jmena podstatná?

Vypište kdekoliv z čítanky 5 jmen mužského, 5 ženského a 3 jmena středního rodu.

C. Číslo jmen podstatných.

15. Oráč orá. Matka pere. Strom kvete.

O kolika osobách neb věcech se zde mluví?

Mluvíme-li o jedné osobě neb věci, stavíme jméno její do *jednotného čísla*.

Vyhledejte v čítance jména podstatná v jednotném čísle.

16. Truhláři hoblují. Kováři kovou. Stromy rostou. Růže kvetou.

O kolika osobách neb věcech se zde mluví?

Mluvíme-li o mnoha neb více osobách neb věcech, stavíme jejich jména do *čísla množného*. (Poč. ml. 78—90.)

Vyhledejte v čítance (37. 38.) jména podstatná v množném čísle.

17. Jména zvláštních ctností a nepravostí — jako jsou: pilnost, ochota, pokora, lakomství, pýcha — nemají čísla množného. Podstatná jména: housle, plíce, játra, dvěře, nůžky nemají čísla jednotného. Jméno každé osoby neb věci, kterou si jako mnohonásobnou pomyslí můžeme, má číslo množné. Dobře tedy mluvíme o ctnostech i o nepravostech, nikdy ale mluvit nelze o pilnostech, pýchách a t. d.

D. Pády jmen podstatných.

18. Tesař dělá krovy. Zedník staví zdi. Orel vysoko létá. Had se plazí. Na otázku *kdo?* stojí podstatné jméno osobné neb životné v *prvním pádu*.

Vyhleďte v čítance slova taková, která stojí v prvním pádu.

19. Voda chladí. Kolo vrzá. Květ voní. Obilí zraje. Zvon zvučí. Les šumí.

Oznamte jména věcí, o kterých se zde něco povídá. Jsou-li to jména věcí životných či neživotných?

Jmenují-li se věci *bezživotné* tak, že se na ně poptati můžeme otazovacím slovem *co . . . ?* stojí jména jejich v prvním pádu.

Jmenujte sami některé osoby neb věci v prvním pádu. Vyhleďte kdekoli v čítance první pády jmen podstatných a vyptejte se na ně.

20. Kniha pilného žáka. Korec žita. Půl jablka. Varuj se hada! Boj se Boha! Chraň se hříchu!

Zde se ptáme: Čí kniha? Čeho korec? Koho se varuj? —

Na otázky: *Čí, čeho, koho?* stává *druhý pád*.

Která slova stojí nahoře v druhém pádu? Jak zní jejich první pád? — Vyhleďte v čítance slova v druhém a v prvním pádu.

21. Dáváme žrát psu, ptáku, kočce, drůbeži. Ptákům a rybám za potravu je hmyz. Tu-lák nenaučil se řemeslu. — Zde se tážeme:

Komu dáváme žrát? *Komu* je za potravu hmyz? — *Cemu* se tulák nenaučil?

Na otázku: *komu* neb *čemu* — stojí jmeno podstatné v *třetím pádu*.

Která z těch jmen podstatných jsou životná — která bezživotná? Na která jmena v třetím pádu tážeme se otázkou *komu?* — na která otázkou: *čemu?*

Vyhleďte v čítance jmena podstatná v třetím, prvním a druhém pádu.

22. Otec napomíná syna. Matka trestá dítě. Truhlář dělá stůl. Ryba žere hmyz. Voda hasí žízeň. — Na která z těch jmen tážeme se otázkou: *Koho?* na která otázkou *co?*

Na otázku *koho?* neb *co?* stojí jmeno podstatné ve *čtvrtém pádu*.

Vyhleďte v čítance jmena podstatná ve čtvrtém a třetím pádu.

23. Žáku piš! Školačky vstaňte! Přírodo, ty hlásáš slávu Boží! — Podstatná jmena osob neb věci, na něž voláme, stojí v *pádu pátém*. Vyhleďte v čítance jmena v pádu pátém a čtvrtém.

24. Ryby žijí ve vodě. Na poli roste obilí. Při potoku stávají vrby. Vypravoval o ohni a o hasičích.

Všimněte si slovíček: *ve (v), na, při, o*; předkládají se jmenům podstatným.

Předložky: ve, na, při, o žádají *šestý pád* na otázku: v čem, na čem, při čem, o čem — o kom? a t. d.

Vyhleďte v čítance *šesté pády*.

25. Mlátíme cepem, kopáme motykou. S Bohem dílo počínáme. S lidmi se nevadíme.

Na otázku *čím? s kým?* stojí podstatná jména v *sedmém pádu*.

Vyhledejte v čítance sedmé pády.

E. Sklánění podstatných jmen.

a. Mužského rodu.

26. Bílý čáp chytá žáby.

Klapot bílého čápa daleko jest slyšeti.

Bílému čápovi chutnají žáby.

Bílého čápa vidáme choditi v bahně.

Bílý čápe, kam letíš?

O bílém čápu mluvíme.

S bílým čápem odletují tažní ptáci.

Pozorujte všech sedm pádů na proměnách jména *čáp*. Tak se mění jméno *čáp* v jednotném čísle.

Podstatné jméno pořádně dle všech pádů měniti, slove *skloňovati* neb *skláněti*.

Podobně jako jméno *čáp* skloňuje se jméno *had* v jednotném i množném čísle.

1	2	3	4	5	6	7
J. č. had,	hada,	hadu (ovi),	hada,	hade!	hadu,	hadem.
M. č. hadi,	hadů,	hadům,	hady,	hadi!	hadech,	hady.

Které z těch pádů jsou stejné?

Proměňte nahoře položené věty o bílém čápu do množného čísla, vynechajíc slovo bílý; na př.: Čápi chytají žáby a t. d. dle vzoru *hadi*.

27. Porovnejte jméno *had* a *čáp*; jakého jsou rodu? Které z nich se končí souhláskou *tvrdou*? které souhláskou *obojetnou*? Jsou-li to jména *životná* či *neživotná*? — Vyhledejte v čítance 71 a 77. ještě jiná podstatná jména *životná* mužského rodu,

která mají na konci tvrdou neb obojetnou souhlásku a sklánějte je v jednotném i množném čísle dle obrázce: *had*.

28. Kazimluv jest: řekni čeledínoy — pánoy, místo čeledinovi, pánovi.

Prodloužený třetí pád na *-ovi* mají jen životná jmena: Petrovi, Prokopovi, Vojtěchovi, panu kmotrovi, pánovi; jindy také *u*: k Prokopu, Václavu, Vojtěchu. Bůh, duch, Kristus mají jen: Bohu, duchu, Kristu.

Paměti hodné jsou *páté pády*: Bože! člověče, pane, Jene, bratře, kmotře! Dare Boží! větre, doktore! Synu! hochu! Čechu! duchu! strýčku! slavíku! a t. d.

29. Pravidelně mluvíme: Kmotři nás drželi na rukou. Sedláci sejí. Koželuzi kože vydělávají. Jinoši nemají býti lenoši. Kohouti pějí. Medvědi mumlají. Páni jezdí. Žáci čtou.

Před úzkou samohláskou *i* souhlásky *r* proměňuje se *v* *ř*, *k* v *c*, *h* v *z*, *ch* v *š*, *t* v *t*, *d* v *d*, *n* v *ň*. Proměna taková se děje u životných jmen v 1. a 5. pádu množného čísla. Dobře ale mluvíme ve 4. pádu: Známe kmotry, koželuhy, jinochy, sedláky, žáky. Znamka 4. pádu množ. čísla u jmen životných tvrdou souhláskou zakončených jest tvrdé široké *y*. To *y* chce míti jen tvrdou souhlásku před sebou.

30. Prodloužený první pád množného čísla na *-ové* mají jmena: lvové, otčimové, synové, slonové, tchánové, Čechové, bohové (modly), kmetové, živočichové, předkové, otcové, svědkové a t. d.

První pád množného čísla na *é* přijímají: měšťané, občané, Slované, andělé, manželé, apoštolé, konšelé, židé, křesťané, sousedé a j. v.

31. S nepatrnou odchylkou patří k prvnímu obrazci skloňovacímu jména *neživotná* mužského rodu, která se končí na tvrdou neb na obojétnou souhlásku. Ku př.

J. č. 1. dub, 2. dubu 3. dubu 4. dub 5. dube! 6. dubu 7. dubem.

M. č. duby dubů dubům duby duby dubech duby.

Které pády jsou stejné? v kterých pádech obrazec skloňovací *dub* liší se od obrazce *had*? V kterých pádech se liší jména neživotná ode jmen životných?

Vyhledejte z čítanky jména podstatná věci neživotných mužského rodu, zakončená souhláskou tvrdou a skloňujte je podle obrazce *dub*.

32. Mluvíme a píšeme: Z Říma, do Krakova, u Lvova, do Londýna. Dne 1. ledna, února, března, dubna, května, června, srpna. Ode dneška do zejtrka, do večera, do pondělka, úterka, čtvrtka, pátku (pátku). Kus chleba. Do chléva, z mlýna, do kostela, z kostela, z kláštera, u oběda, málo octa, korec ovsa, mnoho dobytka, z rybníka, ze dvora.

Z těch příkladů patrno, že také u některých neživotných 2. pád jedn. čísla se končí na *a*.

33. Jména bezživotných, která v druhém pádu mají *a*, končí se v šestém pádu na *ě*. Říká se: V Římě, Krakově, ve Lvově, v Londýně; v kostele, ve mlýně, klášteře, po obědě, na světě, v lese, v rybníce, v domě, na dvoře. Jména měsíců a dní mají v šestém pádu *u*: v lednu, po úterku.

34. Šestý pád ve množném čísle u některých bezživotných končí se na *-ích* místo *-ech*. Dobře se mluví a píše: v dluzích, v potocích, hřiších, po svátcích. Pozorujte, jaká změna se stala s tím *h, k, ch*, a proč? (Srovn. §. 29.)

V průpovědi: *ve snách* se přijímá koncovka *-ách*, jinak se mluví: o snech.

Kazimluv jest říkati: zubama, vlasama, s holubama, s volama, místo: zuby, vlasy, s holuby, s voly.

35. *Hráč* utrácí čas i peníze. Peníze lehkomyšlného *hráče* nejsou požehnány.

Hráči peníze nenesou užitku.

Hleď napravit *hráče!*

Hráči, ustaň býti lehkomyšlným!

O *hráči* nejde dobrá pověst.

S *hráčem* obcovati není radno.

Postavte tyto věty do množného čísla. Na př.: *Hráči* utrácí čas i peníze a t. d. Vyptejte se v každé větě na jmeno *hráč*. Pozorujte změny na konci jmena *hráč*, neboli pády jeho.

Jmeno *hráč* skloňuje se jako *muž*.

1 2 3 4 5 6 7

J. č. muž, muže, muži, muže, muži! muži, mužem.

M. č. muži, mužů, mužům, muže, muži! mužích, muži.

36. Skloňujte vedle obrazce *muž* jmena: *orač*, *hlemeyžď*, *vozataj*, *učitel*, *tesař*, *choť*, *zajíc*, *tovaryš*.

Jaká jsou tato jmena, životná či neživotná? jakého rodu? jakou souhláskou se končí? Vyhledejte z čítanky 71. a 77. ještě jiná jmena životná rodu mužského s měkkou souhláskou na konci a skloňujte je.

37. *Meč* jest z ocele kut. *Ostří* u *meče*. Proti *meči* hůl je slabá zbraň. Rytíř měl dlouhý

meč. *Meči!* mnoho jsi lidí pohubil! Při *meči* bývá rukověř. *Mečem* se potýkal rytíř.

Vyptejte se na pády jmena: *meč*; zkuste tyto průpovědi proměnit do čísla množného, a sestavte si pak skloňovací obrazec.

J. č. 1. meč, 2. meče 3. meči 4. meč 5. meči! 6. meči 7. mečem.
M. č. meče mečů mečům meče meče mečích meči.

Porovnejte se jmenem *meč* jmena: klíč, háj, olej, talíř, koš, plášť — a řekněte, znamenají-li ta jmena něco životného? Jaká jsou to jmena? jakého rodu? jakou souhlásku mají na konci — tvrdou-li či měkkou?

38. Vyhledejte v čítance 66. všechna podstatná jmena rodu mužského, rozdělte je podle východu na souhlásku tvrdou či měkkou, a rozdělení to každé opět oddělte na dva sloupce jmen životných a neživotných; postavte každé jmeno do sloupce, kam by patřilo pod obrazec: had, dub, muž nebo meč.

S tvrdým východem mužského rodu.		S měkkým východem mužského rodu.	
Jmena		Jmena	
životná.	neživotná.	životná.	neživotná.
had	dub	muž	meč
lev	zub	ohař	peníz
...

39. Podle obrazce: *muž*, — sklánějí se také mužská jmena na *ě* neb *e*, na př. rukojmě, soudce, správce, vůdce, ochránce, zrádce atd.

Jmena s koncovkou *-ec* v pádech skláněných vypouštějí předposlední samohlásku *e*, na př. otec, otce; chlapec, chlapce; čepec, čepce, čepci; v 5. pádu: Otče, chlapče! proměňuje se *e* v *ě*.

Podobně se vypouští samohláska u některých jmen s koncovkou *-el*, *-en*, *-eň*: kašel, kaše, kotel, kotle, den, dne, vězeň, vězně, vězni.

Den má v množ. čísle: dni, dny i dnové, a řídí se zcela podle obrazce: duby.

Skloňujte vyznamenaná a podobná jmena v jednotném čísle ve všech pádech.

40. První pád množného čísla na *i* oblibují si některá jmena: Němci, rybáři, sekáči; jiná na - *ové*: králové, císařové, papežové, otcové, rukojmové, soudcové, dědicové, rodičové aneb rodiče; všecka od časoslov odvozená na - *el* mají *é* neb - *ové*: učitelé, učitelové, kazatelé, ctitelé; ve 4. pádu *e*: učitele, kazatele a t. d.

Skloňujte vyznamenaná jmena v množ. čísle.

b. Skloňování podstatných jmen ženského rodu.

41. *Ryba* živa jest ve vodě. Zbytky z *ryby* jsou kosti. *Rybě* svědčí voda. Jídáme *rybu*. *Rybo*, jak rychle pluješ! V *rybě* našel kuchař prsten. *Rybou* k obědu nepohrdáme.

Pozorujte pády na konci jmena: *ryba*. Proměňte tyto věty do množného čísla a sestavte sklánění všech pádů v jedn. i množ. čísle.

1 2 3 4 5 6 7

J. č. *ryba*, *ryby*, *rybě*, *rybu*, *rybo*, *rybě*, *rybou*.

M. č. *ryby*, *ryb*, *rybám*, *ryby*, *ryby*, *rybách*, *rybami*.

Jakého rodu jest jmeno *ryba*? Na jakou hlásku se koní?

Podle obrazce *ryba* skloňují se všecka jmena ženského rodu zakončená samohláskou *a*.

Vyhledejte z čítanky 77. jmena ptáků rodu ženského, končící se na - *a*, a skláňejte je v jednotném i množném čísle.

Odpovídejte mi na následující otázky slovem: *voda*.

Který jest nejzdravější nápoj? Bez čeho nemůžeme žít? Proti čemu těžko jest plouti? Co pije mírný člověk? Volejte na *vodu*, aby neutíkala. Kde vidáte ryby? Čím se hasí žízeň?

Říkáme: ke skále, při skále, huse, koze, noze, mouše, ruce, můře.

Jmena žen. rodu končící se v 1. pádu na slabiku: *la, sa, za, ha, cha, ka, ra*, mají v 3. a 6. pádu na místě *ě* pouhé *e*; předcházející souhlásky *h, ch, k, r* mění se ale na *z, š, c, ř*.

Mnoho *pijavek, svadeb, jehel, lišek, her, jisker, barev, knížek, kvočen* atd.

V kolikátém pádu, v kterém čísle stojí jmena tato? Jak zní v prvním pádu jednotného čísla? Co pozorujete na nich? jaká samohláska do nich jest vkladena?

Palma, deska, hvězda, cesta, pošta, vlna mají v 2 pádu množného čísla *palm, desk, hvězd, cest, poš, vln*.

42. *Vévoda* slezský, u *vévody* bukovinského, k *vévodovi* štýrskému; znám *vévodu* srbského. Ó *vévodo* krajinský! Co se vypravuje o *vévodovi* korutanském? S *vévodou* salcburským.

Dle jmena: *vévoda* skloňují se i jiná jmena muž. rodu, končící se na - *a*, u př. starosta, evangelista, kancelista.

Ve množném čísle řídí se jmena mužského rodu, končící se na - *a*, dle obrazce *had*: Vojvodové, vojvodů atd.

43. *Země* nás živi. Ze *země* rostliny berou potravu. *Zemi* svěřujeme osení. *Zemi* vzdělává rolník. *Země*, ty matko živná! V *zemi* jsou skryty

rudy. Král vládne *zemí*. Rakouské *země* jsou požehnané. Z východních *zemí* přiváží se olej. Jižním *zemím* nedostává se severního ovoce. —

Vyptejte se na jmeno *země* v těchto větách. Udejte pády tohoto jmena, a sestavte je v obrazce.

1	2	3	4	5	6	7
J. č. země,	země,	zemí,	zemí,	země!	zemí,	zemí.
M. č. země,	zemí,	zemím,	země,	země!	zemích,	zeměmi.

Jakou samohláskou vychází jmeno země? jakého jest rodu? —

Podle obrazce *země* spravují se jmena ženského rodu vycházející na *ě*, *e*, a cizí na *ia*, *ea* u př. 1. Maria 2. Marie 3. Marii 4. Marii. 5. Marie! 6. Marii. 7. Marii.

Skloňujte dle obrazce země jmena: duše, ulice, hospodyně, ovce, šavle.

44. Teplá *lázeň* vyvádí pot. Chodí od *lázně* k *lázni*. Libuje si studenou *lázeň*. *Lázni*, jak jsi mne občerstvila! Byl v *lázni*. Nemocný okřál studenou *lázni*. — Sestavte si skloňovací obrazec jmena *lázeň*:

1	2	3	4	5	6	7
lázeň,	lázně,	lázni,	lázeň,	lázni!	lázni,	lázni.

Množné číslo: *lázně*, *lázni* a t. d. srovnává se cela s obrazcem země.

Porovnejte pády jmen *země* a *lázeň* v jednotném čísle. — Jakého rodu jest jmeno *lázeň*? čím se končí?

Podle obrazce *lázeň* skloňují se mnohá jmena ženského rodu, zakončená měkkou neb obojetnou souhláskou, jakož jsou: *stráň*, *kratochvíl*, *hráz*, *tvrz*, *stráž*, *tíž*, *stříž*, *krev*, *mrkev*, *koudeľ*, *obec*, *klec*, *daň*, *zbraň*, *rozkoš*, a v množném čísle užívané: *okuje*, *žíně*, *žně*, *housle*, *jesle*, *dvěře*, *kleště*, *saze* a t. d.

45. *Kost* je tvrdá. Z *kosti* dělají se náprstky. *Kosti* dává soustružník lesk. Slonovou *kost* kupuje soustružník. Slonová *kosti*, jak jsi pěkná! V duté *kosti* bývá tuk. *Kosti* hladíme papír.

Tytéž věty proměňte do množného čísla. Sestavte si sklonění jména toho v jednotném i množném čísle.

1. kost, 2. kosti, 3. kosti, 4. kost, 5. kosti! 6. kosti, 7. kostí.
kosti, kosti, kostem, kosti, kosti! kostech, kostmi.

Jakého rodu jest jméno *kost*? Jakou hlásku má na konci? Které pády v obou číslech jsou stejné?

Ačkoliv že se *t* na konci jména *kost* měkce vyslovuje, v písmě obyčejně se neháčkuje, a píše se prostě: kost, radost, a t. d.; protože v písmě ty háčky nepohodlné bývají.

Podle obrazce *kost* skloňují se jména ženského rodu, která se ukončují souhláskou a dle vzoru *lázeň* skláněti se nedají.

Sklánějte podle obrazce *kost* jména: radost, obuv, hůl (holi), tvář, odpověď, choť, pasť, bolest, lež (lži), ves (vsi), pec, řeč.

c. Skloňování podstatných jmen středního rodu.

46. Jakého rodu jsou jména: lano, čelo, dítě, koště, tele, pole, ovoce, údolí, listí, a t. d.? Rozdělte si tato podstatná jména středního rodu na sloupce podle rozdílu hlásek na konci *o*, *ě*, *e*, *i*; a vizte jak se skláněti dají.

Mluvíme a píšeme: *Slovo* dělá muže. Němý ani *slova* nepromluvil. *Slovu* mému věř. Pověz mi

slovo. *Slovo*, malé jsi, ale mnoho vyznamenáváš! V *slově* se zavírá smysl. *Slovem* to vyřídil. — *Slova* mají smysl. Ze *slov* skládají se věty. *Slovům* známých lhářů nevěříme. *Slova* musíme rozvážiti. *Slova*, míváte někdy uvážlivé následky! V *slovech* buďme opatrní! Dobrý řečník *slovy* pohne.

Vyptejte se na jmeno: *slovo* a sestavte si obrazec skloňovací jedn. a mn. čísla:

1. slovo, 2. slova, 3. slovu, 4. slovo, 5 slovo! 6. slově, 7. slovem.
slova, slov, slovům, slova, slova, slovech, slovy.

Sklánějte dle *slova* jmena: okno, jablko, víno a t. d.

47. *Poupě* se rozvíjí. Z *poupěte* se rozvila růže. *Poupěti* nechejme času, než se rozvíje. Dříve vidíme *poupě*, potom růži. *Poupě*, milé jsi nám! V *poupěti* také bývá červ. Růže s *poupětem*.

Proměňte jednotné číslo do množného: *Poupata* se rozvíjejí a t. d. Sestavte si obrazec skloňovací:

1	2	3	4	5	6	7
poupě,	poupěte,	poupěti,	poupě,	poupě!	poupěti,	poupětem.
poupata,	poupat,	poupatům,	poupata,	poupata!	poupatech,	poupaty.

Dle jmena *poupě* sklánějí se jmena všech *mládat*: pachole, hřibě, hádě, mládě, dítě (v jednotném čísle), kuře, kotě, house, jehně atd., i *neživotná*: koště, vole, doupě.

Jak se slovo: *děti* v množném čísle sklání, vytknuto jest v §. 51.

48. *Moře* jest hluboké. Z *moře* byl vytažen mrtev. Vystěhovalc k *moři* chvátá, a jásá vida *moře*. *Moře*, jak jsi velebné! Na *moři* se mnohému zasteskne, zvláště když pluje bouřlivým *mořem*.

Ptejte se v těch větách na slovo *moře*. Sestavte si v obrazci všechny pády slova *moře* v jednotném i množném čísle:

1. moře, 2. moře, 3. moři, 4. moře, 5. moře! 6. moři, 7. mořem, moře, moři, mořím, moře, moře! mořích, moři.

Které pády jsou v jednotném a množném čísle stejny? Kterého rodu jest jmeno: moře, pole? Na jakou hlásku vychází?

Odpovídejte na následující otázky slovem: *pole*. Co nám přináší užitek? Odkud vozíme mandele? K čemu dáváme v letě hradbu? Co vzděláváme?

Podle obrazce *moře* sklánějí se jmena středního rodu, končící se na *e*.

Sklánějte dle *moře*: ovoce, srdce, slunce, lože, Labe, nebe, vejce.

Nebe v množném počtu zní: 1. nebesa, 2. nebes, 3. nebesům, 4. nebesa, 5. nebesa, 6. nebesích, 7. nebesy. *Vejce* má v 2. pádu množ. čísla *vajec*.

49. *Psaní* zastupuje rozmluvu. Z pořádného *psaní* se mnoho dovídáme. Přátelskému *psaní* mnoho svěřujeme. Přátelům zasiláme *psaní*. *Psaní*, tys mne zarmoutilo! V *psaní* stála truchlivá zpráva. *Psáním* se těšíváme.

Proměňme ty věty v množné číslo a sestavme skloňovací obrazec jmen středního rodu, končících se samohláskou *i*.

1. Psaní, 2. psaní, 3. psaní, 4. psaní, 5. psaní! 6. psaní, 7. psáním, psaní, psaní, psáním, psaní, psaní! psaních, psanými.

Také jmena ženského rodu, jako: paní, Máří, dle obrazce *psaní* se spravují, jenže v 7. pádu mají opět jen: paní, Máří.

d. Připomínky o skloňování podstatných jmen.

50. Pozorujte sklonění: *slovo* a *dub*, které pády mají stejné? — Skloňujte jmena: oko, ucho v jednotném a množném čísle. — *Oka* (usmeček) a *ucha* (u hrců) mají v 6. pádu okách, uchách.

Oči a *uši* jsou údy hlavy. Mluv mně do *očí*, do *uší*. Přišlo pánovi k *očím*, k *uším*. Má *oči* modré, *uši* souměrné. *Oči*, co vidíte! *Uši*, co slyšíte! Stál mi na *očích*; znělo mi v *uších*. *Očima* vidíme, *ušima* slyšíme.

Ruce a *nohy* jsou údy těla. U *rukou* i u *nohou* máme prsty. Dobré jsou rukavice *rukám* a střevíce *nohám*. Tkadlec pracuje *rukama* i *nohama*. — U jmen oko, ucho, ruka, noha rozeznáváme nejen množné, ale také *dvojně* číslo.

51. Pamatovati sluší skloňování výmínečné ve množ. čísle slov: lidé, hosté, bratří, kněží, děti.

1.	lidé	—	hosté	—	bratří	—	kněží	—	děti
2.	lidí	—	hostí	—	bratří	—	kněží	—	děti
3.	lidem	—	hostem	—	bratřím	—	kněžím	—	dětem
4.	lidí	—	hosti	—	bratří	—	kněží	—	děti
5.	lidé	—	hosté	—	bratří	—	kněží	—	děti
6.	v lidech	—	hostech	—	bratřích	—	kněžích	—	dětech
7.	s lidmi	—	hostmi	—	bratřimi	—	kněžimi	—	dětmi.

A však mnozí dobří spisovatelé píší také: bratrové, bratrů, bratrům, bratry, bratrové! při bratrech, s bratry.

52. Mluvíme: dům, domu; dvůr, dvoru; kůň, koně; sůl, soli; hůl, holi; pás, pasu; mráz, mrazu; hrách, hrachu; chléb, chleba; vítr, větru; sníh, sněhu; brána, brány, bránu, branou, bran, bránám; díra, díry, děrou; práce, práci; jméno, jmena, jmenům, jmenech, a t. d.

Sklánějte ta jmena. Jakou proměnu na samohláskách ve skloňovaných pádech pozorujete?

V některých jmenech skloněných samohláska *e* se vypouští, na př.: sen, snu; den, dne; orel, orla; loket, lokte; ves, vsi; hrnec, hrnce; lístek, lístku; rez, rzi; lež, lži.

Naopak někde se vkládá *e*, zvláště v 2. pádu množn. čísla takových jmen, která se sklánějí dle obrazce: ryba, neb slovo; u př.: služeb, her, skel, oken.

53. Čechové, Moravané a Slováci užívají stejného písma. Jak říkáme obyvatelům Rakous — Uher — Haliče — Krajiny — Benatek — Slavonie? Napište vlastní jmena národů, krajin, a sklánějte je. Sestavte si jmena rakouských měst a krajin (Čítanka II. 100, 101) dle koncovek jejich. Ptejte se na ně slovy: Odkud? kam? kudy? kde? a odpovídejte s předložkami: *od, z, k, přes, ve, mezi*.

Místná jmena s koncovkou *-ice* sklánějí se dílem v jednotném, dílem v množném čísle. V jednotném čísle sklání se: Štávnice, Křemnice, Teplice, Mohelnice, do Mohelnice, k Mohelnici, přes Mohelnici, v Mohelnici, mezi Mohelnici a Třebovou. Jen v množném čísle mluvíme: Horažďovice, Budějovice, Domažlice, mezi Budějovicemi a Pískem.

Sklánějte místní jmena s ukončením na *-ice* dle otázek: Odkud? kam? kudy a t. d. s předložkami *z, k, přes, ve, mezi*.

II. Č á s ť.

Přídavné jméno.

a. Sklánění jmen přídavných.

54. Strom jest vysoký: jaký může ještě býti? Voda bývá studená, a jaká ještě? Dřevo je tvrdé, a jaké ještě? — Oznamte věci, které jsou měkké, tvrdé, křehké, průhledné. Jaký má býti žák ve škole, v kostele, na ulici? Jaký nemá býti?

Slova, která nám ukazují, jaké jsou osoby neb věci, jmenujeme *přídavná* jména; přidávají se obyčejně ke jmenům podstatným.

Mohu-li říci: studená led, studené voda? Jak máme pravidelně říkati? Jakého rodu, čísla a pádu jest jméno led, voda? Jakého rodu, čísla a pádu *studený, studená, studené*? Přídavné jméno se musí srovnávat se svým podstatným, ku kterému patří, v rodu, pádu a čísle.

55. Dobrý syn, dobrá dcera, dobré pole.

Která z těch jmen jsou podstatná, která přídavná? která mužského, ženského, středního rodu? jaké číslo v sobě mají?

Dobrý syn a *dobrá* dcera vděční jsou rodičům. Za šťastné pokládáme rodiče *dobrého* syna a *dobré* dcery. *Dobrému* synu a *dobré* dceři přeji rodičové. *Dobrého* syna a *dobrou* dceru žehnají rodičové. *Dobrý* synu a *dobrá* dcero, neopouštějte starých rodičů! Na *dobřém* synu a na *dobré* dceři naději svou skládají rodičové. *Dobřím* synem a *dobrou* dcerou bývají podporováni rodičové. —

Vyptejte se na tyto věty otázkami: Jaký syn a jaká dcera vděční jsou rodičům? Jakého, jakému, jakého, (ó) jaký? na jakém? Jakým? Jaká, jaké, jaké, jakou, (ó) jaká, na jaké, jakou? atd.

Proměňte tytéž věty na číslo množné.

Dobří synové — dobré dcery. — Jací? jaké?
 Dobrých synů — dobrých dcer. — Jakých?
 Dobrým synům — dobrým dcerám. — Jakým?
 Dobré syny — dobré dcery. — Jaké?
 Dobří synové! dobré dcery! — Jací!
 (Na)dobrých synech, dobrých dcerách. Na jakých?
 Dobrymi syny, — dobrými dcerami. — Jakými?

Mluvíme: *Dobré* pole jest poklad. Kus *dobrého* pole uživi rodinu. *Dobrému* poli. Koupil *dobré* pole. *Dobré* pole, tys poklad můj! V *dobrém* poli poklad leží. Soused obmyslil v poslední vůli naši školu *dobrym* polem.

Proměňte věty předložené na číslo množné.

Dobrá pole, *dobrých* poli, *dobrym* polim, *dobrá* pole, *dobrá* pole! v *dobrých* polích, *dobrymi* poli.

Sestavte si obrazec, jak se skloňuje přídavné jméno *dobry*, *dobrá*, *dobré* ve všech pádech, rodech a číslech.

Dobry strom nese ovoce. Vidím *dobry* strom nesoucí ovoce. *Dobré* stromy nesou ovoce. Vidím *dobré* stromy nesoucí ovoce. *Dobry* syn miluje rodiče své. Rodičové milují *dobrého* syna.

Při *životných* podstatných jmenech *čtvrtý* pád přídavných v jednotném čísle roven jest *druhému*; při *neživotných* rovná se *čtvrtý* pád přídavných *prvnímu*. — Jen prodloužený první a pátý pád množn. čísla přijímá také způsob prvního pádu *životných*: *Dobří* stromové.

Dle obrazce *dobrý - á - é* řídí se přídavná jména s *tvrdým východem ý, á, é*, i též jména podstatná (přídavnostatná) s podobným východem, jako: vrátný, panská, spropitné.

Vyhleďte z čítanky 65. přídavná jména na *ý-á-é*, a sklánejte je.

56. *Dnešní* den jest jasný. Užijme *dnešního* dne k práci. *Dnešnimu* dni (dnu) přeje slunce. *Dnešní* den vítáme. *Dnešní* dni, zavítej nám! Na *dnešním* dni (dnu) zakládám svou naději. *Dnešním* dnem počal advent.

Dnešní noc byla tmavá. *Dnešní* tmavé noci použili rybáři k lovu. *Dnešní* noci odňala bouře obyčejnou tichost. Blahoslavím *dnešní* noc, noc svého narození. *Dnešní* noci, výroční doba mého narození! V *dnešní* noci myslím na první dobu svého života. *Dnešní* noci počalo mé živobyті.

Postavte na místo *dnešní den* ve všech větách *dnešní jitro*, a proměňte věty hořejší ve všech pádech.

Dnešní noviny přinesly smutnou zprávu. Vytisknutí *dnešních* novin se opozdilo. *Dnešním* novinám scházejí novější zprávy. Čtu *dnešní* noviny. *Dnešní* noviny, jste vy chudé! V *dnešních* novinách četl jsem. *Dnešními* novinami prohlášen byl císařský patent.

Postavte na místo *noviny* jména v množném čísle: *časopisy* a *oznámení*.

Jaké jméno jest slovo: *dnešní*? jaký má východ — tvrdý-li či měkký? Jak zní v prvním pádu jednotného čísla každého rodu? Jak ve množném čísle? — Sestavte si *obrazec* skloňovací: *dnešní-dnešního-dnešních*. — Čím se rozeznává od obrazce přídavných jmen s tvrdým východem? Jakou má veskrz panující samohlásku?

Dle obrazce *dnešní* spravují se přídavná jména s východem měkkým ve všech rodech stejným (*i, í, í*) k. p. hadí (žehadlo), holubí (noha), telecí (maso); potom také podstatná jména, končící se na *i*, na př. krejčí, kočí, důchodní. Pamatovati sluší, že se 4. pád osobních (krejčího, podstaršího) druhému pádu rovná.

57. *Kráľův* syn jest dědicem *kráľova* trůnu. Poklonil se *kráľovu* synu. Viděl *kráľova* syna. Synu *kráľův*! Na *kráľově* trůně vládne spravedlnost. *Kráľovým* synem pojištěno jest blaho říše.

Kráľova moc hájí zákon. Znamení *kráľovy* moci jest meč. Jen zločinec protíví se *kráľově* moci. *Kráľovu* moc uznávají poddaní. *Kráľova* moci, veliká jsi! V *kráľově* moci záleží bezpečnost všech. *Kráľovou* moci jest svoboda prodeje kupcům hájena.

Kráľovo slovo ctí se. Známe vážnost *kráľova* slova. Věřme *kráľovu* slovu. Čtěme *kráľovo* slovo. Slavné jsi, *kráľovo* slovo! V *kráľově* slově měj rukojemství. *Kráľovým* slovem buď ubezpečen.

Kráľovi synové jsou podpory trůnu. Činy *kráľových* synů byly šlechetné. *Kráľovým* synům se přiblížil. Ctil *kráľovy* syny. Živi buďte, *kráľovi* synové! V *kráľových* synech libuje si lid. *Kráľovými* syny vojsko v poli bylo potěšeno.

Kráľovy zbraně byly vítězné. Sláva *kráľových* zbraní se rozhlásila. Sláva *kráľovým* zbraním! Zpěvci slavili *kráľovy* zbraně. *Kráľovy*

zbraně, slavné jste! Mluvil o *králových* zbraních. *Královými* zbraněmi pokořen byl nepřítel.

Králova slova jsou ctěna. Známe vážnost *králových* slov. Důvěřujeme se *královým* slovům. Ctěme *králova* slova! Slavná jste, *králova* slova! V *králových* slovech mějme rukojemství. *Královými* slovy budme ubezpečeni.

Vyptejte se na všechny pády přídavného jména *králův*, *králova*, *královo*. Sestavte obrazec jeho sklánění.

58. Na otázku *či?* stojí obyčejně jméno *přivlastňovací* odvozené od jména podstatného mužského rodu pomocí koncovek *-ův*, *-ova*, *-ovo*; aneb *-in*, *-ina*, *-ino*, jestliže jméno, komu se co přivlastňuje, životné jest ženského rodu.

Na př.: Otcův dům, otcova leuka, otcovo pole. Matčín dvůr, matčina zahrada, matčino věno. — Sklánějte ta slova v obou číslech, ve všech rodech a pádech.

Podobně se skloňují zkrácená přídavná jména: zdráv, rád, živ, hotov, bos, spokojen a j.

b. Stupňování jmen přídavných.

59. Dřevo je tvrdé, kámen tvrdší, diamant nejtvrdší. Olovo jest těžké, rtuť je těžší, zlato nejtěžší. Josef jest pozorný, Vojtěch pozornější, František nejpozornější.

U přídavných jmen jsou *tři stupně porovnávací*. Druhý stupeň se znamená koncovkou *-ší* neb *-ější*, třetí mimo koncovku *-ší* neb *-ější* i také předponou *nej*. — Na př.: úrodný, úrodnější, nejtúrodnější — tmavý, tmavější, nejtúmnější — slabý, slabší, nejslabší — hrubý, hrubší, nejhrubší a t. d.

**Milý má milejší, nejmilejší ; světlý, světlejší, nej-
světlejší ; a t. d.**

Řekněte první, druhý a třetí stupeň přídavných jmen tvrdý, chudý, bledý, drahý, mladý, pěkný, pevný, krásný, černý, veselý atd. Obyčejné proměny hlásek: *h, ch, k, r, v*: *z, ž, š, c, ř* mají také zde své místo: na př. drahý, dražší, lehký, lehčí, chytrý, chytřejší.

Nepřavidelné stupňování pozorujeme na přídavných jmenech: dobrý, lepší, nejlepší — zlý, horší, nejhorší — malý, menší, nejmenší — veliký, větší, největší — vysoký, vyšší, nejvyšší — hluboký, hlubší, nejhlubší — svatý, světlejší, nejsvětější.

Hezký, horký, lehký, křehký, mělký, v stupních na místo koncovky *-ší* přijímají *-čí*: hezčí, křehčí a t. d.

Urovnejte si podle tohoto cvičení následující jmena, přiřkněte jim vlastnost nějakou, a oznamte, která z nich té vlastnosti mají více a která nejvíce. Na p.:

Dům, věž, hora. — Hruška, cukr, med. —
Nůž, perořízek, břitva.

Napište vlastnosti těch věcí ve všech třech stupních.

Vyhleďte vynechaná přídavná jmena v následujících větách na třetím stupni:

Labe jest — řeka v Čechách. Slon jest. —
zvíře na pevné zemi. Zlato a stříbro jsou — kovy.
Kůň, vůl, kráva a ovce jsou — domácí zvířata.

Postavte podstatná jmena na místo čárek:

— je studený, — studenější, — nejstudenější. — jest
bílý, — bělejší, — nejbělejší. — jest chutný, —
chutnější, — nejchutnější.

III. Č á s t.

Číslovky.

a. Rozdíl číslovek.

60. U jmen rozeznáváme *jednotné* neb množné číslo. Řeknu-li *dům*, rozumí se že jen jeden; řeknu-li *domy*, mohu rozuměti více neb méně domů, neb všechny domy v městě. Mnohost anebo počet věci zvlášť udávají nám číselná slova neb *číslovky*.

Slon má na předních nohou tři, na zadních čtyry paznehty. Člověk má pět smyslů. Do roka počítáme dvanáct měsíců neb padesáte a dva týhodny. Pán Ježíš pravil: Mnoho jest povolanych, ale málo vyvolených! Několik žáků jest nepozorných, a sice: první v druhé a sedmý v třetí lavici. Každý má poslouchati: žádný z vás nebuď rozpustilým.

Vyhledejte z těch průpovědí slova, jenž udávají počet osob neb věci. Která z nich dají se ciframi napsati? Která z nich určité neudávají počet věci?

Jsou *určité* a *neurčité* číslovky. Číslovky od pěti nahoru žádají vedle sebe druhý pád množného čísla, na př. *pět* prstů, *šest* palců, *dvanáct* loket, *třicet* dní, *sto* lét.

61. Kolik má den hodin? hodina minut? týden dnů? — Číslovky, kterými odpovídáme na otázku: *kolik*, nazýváme: *základné*.

Řekněte kolik žáků sedí v první lavici? Kolik hodin trvá evičení školní? Které ze slov vaší odpovědi jsou číslovky základní? Napište do nevypsanych vět náležitě základní číslovky:

Sáh má — stop. Libra má — lotů. Člověk má — duši. Svět se dělí na — dílů a t. d.

62. Leden jest *první* měsíc v roce. *Druhý* díl Bibli svaté jest nový zákon. Který žák sedí *třetí* ve *čtvrté* lavici? Císař Rakouský, Ferdinand *První*, psal se Ferdinandem *Pátým* jakožto král uherský a český. —

Oznamte *kolikátý* měsíc v roce jest leden — duben — listopad, — prosinec? *Kolikátý* den v týdnu jest neděle, pondělí, úterý a t. d. V *kolikáté* lavici sedí žák N. N.?

Na otázku *kolikátý, á, é*, odpovídá se číslovkou *řadovou*; taková ukazuje nejen počet, ale i pořádek, v jakém věci neb osoby za sebou přicházejí.

63. Husy jsou dvoje, divoké a domácí. Má troje šaty. — Na číslovky *druhovc*: *dvoje*, *troje* (dvoji- troji), *čtverý*, *paterý*, *desaterý* a t. d. ptáme se slovem: *kolikerý* neb *kolikero*? *Kolikerý* druh jahod znáte? *kolikeré* kachny? *Kolikeré* stromy rozeznáváte? *Kolikero* jest Božích přikázání?

64. *Jednoduchý* šat sluší nejlépe. Nit *dvojnásobná* jest pevnější. Oděv ten má *čtver násobnou* podšívku.

Násobné číslovky odpovídají na otázku: *kolikeronásobný, á, é*?

Vyřikajte řadu číslovek násobných.

b. Skloňování číslovek.

65. Číslovka *jeden, jedna, jedno* ve všech rodech se takto skloňuje:

J. Č.

1	2	3	4	5	6	7	
jeden,	jednoho,	jednomu,	jednoho,	jeden,	jeden!	jednom,	jedním.
jedna,	jedné,	jedné.	jednu,	jedna!	jedné,	jednou.	
jedno,	jednoho,	jednomu,	jedno,	jedno!	jednom,	jedním.	

M. Č.

jedni,	jedněch,	jedněm,	jedny,	jedni!	jedněch,	jedněmi
jedny,	jedněch,	jedněm,	jedny,	jedny!	jedněch,	jedněmi
jedna,	jedněch,	jedněm,	jedna,	jedna!	jedněch,	jedněmi.

Nedivme se, že číslovka *jeden* má také množné číslo. Jsou věci, jejichž jména mají jen množné číslo, ale vždy jako jedna věc považovati se musí, na př. hodinky, varhany, housle. S takovými jmény se každé přídavné a číselné slovo také v čísle srovnati musí. Mluvíme správně: Jedny housle, jedny varhany. Jedněmi ústy i srdcem věříme. Oni jedni sobě rozumí.

66. *Oba dva* bratři jsou sobě podobní. Matka *obou dvou* bratrů nebyla jedna. Vzkázali pozdravení *oběma dvěma* bratrům. Pozdravujte *oba dva* bratry. *Oba dva* bratři, přejte sobě! V *obou dvou* bratrích vyrůstá podpora otci. S *oběma* bratřími Michalovskými chodíval jsem do školy.

Naše matky byly dvě sestry. Znal jsem *obě dvě* sestry. *Obě dvě* děvčata chodí do školy.

Sestavte si obrazec dvojného čísla: dva, oba.

67. Zde jsou tři, čtyři hoši; tři, čtyry dívky; tři, čtyry pacholata. Otec tří, čtyr synů, dcer, pacholat. Řekni třem, čtyrem žákům, žačkám, pa-

cholatům. Veď tři, čtyry žáky, žačky, pacholata. Vy tři, čtyři záci! tři, čtyry žačky, vy tři, čtyry tichá pacholátka! Při třech, čtyrech zácih, žačkách, pacholatech nalezena byla tatěž vada. Chodím se třemi, čtyrmi žáky, žačkami, pacholaty do školy.

Provedte celé skloňování číslovek: tři, čtyři ve spojení se jmeny: chlapec, syn, dcera, dívka, dítě a t. d.

68. Pět a dvacet žáků vystoupilo v loni ze školy. U pěti, šesti, sedmi, dvaceti žáků byla práce učitelova marna. Pěti, osmi, jedenácti žákům dáno jest napomenutí. Viděli jsme pět, devět, deset, čtyřicet žáků. Ó vás pět kamarádů! vy býváte vždy pohromadě! Při těch pěti žácích shledali učitelé nejvíce pilnosti. S těmi pěti, i třidecti šesti žáky milo bylo pracovati.

Jedno sto, dvě stě, tři sta, čtyry sta, pět set žáků bylo pohromadě. U sta, dvou set, tří set, čtyr, pěti set dětí očkování se podařilo. Ke stu, ke dvěma stům, ke třem stům, ke čtyrem, ku pěti stům lidí pomřelo. Máme ve všech třídách sto, dvě stě, tři sta, čtyry sta, pět set školáků. Ve stu, po stu letech. Jedním stem zlatých zaplatil dluh. — Tisíc tolarů. Z tisíce slov jedno pravdivé. Tisíc, dva, tři, čtyry tisíce; pět, deset, sto tisíc, dvě stě tisíc pěších. Tisícové tisíců stojí okolo trůnu Stvořitele svého. Deset set tisícův. Ke třem tisícům. Počítali na tisíce. Táhnou vždy po tisíci. S šedesáti tisíci jízdných udeřil na Turky. Před mnoha tisíci léty.

69. Kterak se skloňuje číslovka *první* a *třetí*? *druhý*, *pátý* a t. d? Kterak *dvoji*, *oboji*, *troji*? Kterak *jediný*, *čtvrtý*, *paterý* a t. d. (Srov. §§. 55. 56).

Číslovky: (obé) *dvé*, *tré*, *čtvero*, *patero*, *desatero* žádají vedle sebe míti druhý pád množného čísla, a sklánějí se dle obrazce *slovo*. Dvé přikázání lásky. Tré hlavních ctností. Čtvero kněh. Šátek na čtvero složený. Rybník Bethesda v Jerusalémě patero přístřeší měl. V desateru Božích přikázání.

Paměti hodné jest skloňování číslovky řadové *čtvrt* se slo-
vem *půl*:

půl čtvrtá groše,	půl čtvrté kopy
do půl čtvrtá groše,	do půl čtvrté kopy
k půl čtvrtu groši,	půl čtvrté kopě
půl čtvrtá groše,	půl čtvrté kopy,
půl čtvrtá groše!	půl čtvrté kopy!
po půl čtvrtu groši	po půl čtvrté kopě
s půl čtvrtá grošem.	s půl čtvrtou kopou.

Sklánějte *řadové*, *druhé* a *násobné* číslovky.

70. *Všecken* se zarmoutil. *Všeho* do času. *Všemu* konec. Ztratil *všecken* smysl. *Všecko* ve všem. Se *vším* utonul. — *Všecka* země ho želela. Poklad *vší* země. Slunce *vší* zemi svítí. Poplenil *všecku* zemi. Po *vší* zemi byl nářek. Se *vší* silou. — *Všecko* (vše) stvoření od Boha jest. Bůh jest *všeho* počátek, *všemu* zrůst dává, *všecko* zachovává. *Všecko* (vše) stvoření chval Hospodina! Ve *všem* buď opatrný, a se *vším* spokojen.

Všickni jazykové. *Všecky* věci. *Všecka* pisma. *Všech* lidí, věci a stvoření jest nesmírný počet. *Všem* lidem se nezalíbíš. Zná *všecky* druhy zvířat, *všecky* rostliny, *všecka* zboží. *Všickni* duchové, *všecky* mocnosti nebeské, *všecka* stvoření zemská chvalte Pána! Ve *všech* skutečích, řečích a myšle-
ních měj zákon Boží před očima. Se *všemi* (všech-
němi) lidmi upřímně jednejme.

Sestavte si sklonění *neurčité* číslovky *všecken* (všecken). *Veškeren*, *veškera*, *veškeré* mají vlastně jen 1. a 4. pád. Říká se též: *Veškeren* lid vyšel proti němu. *Veškery* národy. *Veškery* kraje.

IV. Č á s t.

Zájmena.

71. §. 101. z počátků mluvnice opakuje se.

Ty jsi mi druhý *já*. Ze *mne* i z *tebe* bude prach. *Mně* i *tobe* život jest milý. *Mne* i *tebe* potkati může nehoda. *Ó já* úbohý, *ó ty* šťastný! Ve *mně* i v *tobě* vládne nesmrtelný duch. Se *mnou* i s *tebou* chodí do školy. — *My* i *vy* jsme zdraví. U *nás* i u *vás* na večer se modlíáme. *Nám* i *vám* zdraví jest žádoucí. *Nás* i *vás* potkala nehoda. *My* nebozí! *Vy* jste zarmoucení! Dnes jest řada na *nás*, zejtra bude na *vás*. Kdo chce býti s *námi*, nepůjde s *vámi*.

Slova: *já, ty, on, ona, my, vy, oni, ony* stojí na místě osobných jmen a jmenují se *zájmena osobná*.

Vyptejte se obyčejnými otázkami na všechny pády jednotného i množného čísla na zájmena osobná *já, ty*, a sestavte si sami obrazec, jak se skloňují.

72. Josef i Marketa jsou pořádní lidé. *On* rád pracuje, *ona* také; *jeho* si lidé váží, *ji* také; *jemu* lidé přejí, *jí* také; *jej* lidé chválí, *jí* také. *On*, ten dobrák! *Ona*, ta dobrá duše! V *něm* i v *ní* chudí nalézají štědrých dobrodinců. S *ním* i s *ní* mílo jest jednati.

Voneš a Mutina jsou zachovalí sousedé; *oni* mají dobrou pověst; *jich* se ani pomluva nedo-

týká; *jim* dává každý čest; *je* oba každý chválí; při *nich* není lsti ani pýchy. S *nimi* každý rád zachází.

Na místě kterých jmen stojí v předložených průpovědích zájmena: *on, ona*? Vypetejte se na všechny pády.

Ze tří dítek nejvíce se mi líbí to modrooké pacholátko; *ono* je tiché; *jeho* není na ulici slyšeti; *jemu* každý přeje; *je* každý miluje. Na *něm* se rodičové radosti dočkají; s *nim* všechna jiná pacholata ráda hrávají.

Ta dvě děvčátka jsou velmi ctnostná; *ona* ráda chodí do chrámu Božího; *jich* není viděti při hlučných rejdech dětských; *jim* se podobejte; *je* si berte za příklad! V *nich* jest patrná milost Boží. S *nimi* rádi zacházejte!

Na místě kterých jmen stojí v předložených průpovědích zájmeno *ono* v jednotném a ve množném čísle? Sestavte si skloňovací obrazec zájmena: *on, ona, ono*.

Po předložce přechází *j* v *ň* a mluví i píše se v jednotném čísle: z něho, od ní, u něho, k němu, k ní, k němu; za něj, za ni, za ně; při něm, při ní, při něm; s ním, s ní, s ním. V množném čísle: Od nich, z nich, u nich; proti nim; k nim; pro ně, za ně, skrze ně; v nich, při nich, o nich; s nimi, za nimi, před nimi. — Viděl jsem jej. Viděl ho v zahradě. Dal mu almužnu.

Na místě *jeho* a *jemu* říkáme kratčeji: *ho* a *mu*. Při životných i neživotných platí *jej* za 4. pád. Mluvime též: za něj, na něj, o něj, pro něj, nad něj, přes něj, zaň, naň, oň, proň.

73. Nebyl jsem *sebe* svědom. Pracuješ *sobě*. Zapři *sebe* sám. V *sobě* hledej spokojenost. Nemocný vládnouti *sebou* nemůže.

K *osobným* zájmenům přičítá se také *vracovací zájmeno*: *se* (sebe), kteréž prvního pádu nemá.

Já *sám* mluvím. Mne *samého* se týká řeč. Jemu *samému* vypravoval. Jeho *samého* ubezpečil. Ó ten *sám* sobě moudrý! O něm *samém* rozmlouvali. S ním *samým* jsem mluvil. — My *sami* býváme příčinou svého neštěstí. Oni *samých* sebe chválili. *Samým* sobě divni jsme. Viděli jsme je *samy*. Ó vy *sami* sobě moudří! O vás *samých* rozprávěli. S *vámi samými* ať jednají.

K *osobným* zájmenům přidává se *přídavné zájmeno*: *sám*.

Spojte nahoře položené průpovědi s *přídavným* zájmenem ženského rodu: *sama* na místě *sám* a doplňte věty:

Ona *sama* mluví. Ji *samé* —. Ji *samé* —. Ji *samu* —. Ó, ta *sama* —. O ní *samé* —. S ní *samou* —. Vy *samy* —. Ony *samých* sebe —. Jim *samým* —. Je *samy* —. Ó ty *samy* sobě —! O něch *samých* —. S nimi *samými* —.

Dílo *samo* se chválí. Hana se netýkala díla *samého*. Dílu *samému* pochvalu dali. Dílo *samé* pochválili. Ó dílo přechválené! O dílu *samém* mluvili pochvalně. S dílem *samým* byli spokojeni.

Sama pacholátka chvátila ku Pánu Ježíši. Od nich *samých* on se neodvrátil; jim *samým* žehnal; je *samé* vyučoval; o nich *samých* pravil: Nebudete-li jako

pacholátka, nik li nevejdete do království nebeského. S nimi *samými* rád pobýval.

Vyptejte se na všechny pády přídavného zájmena: *sám, sama, samo*; sestavte z nich skloňovací obrazec. — Udejte, v kterých pádech s jinými obrazci skloňovacími se srovnává.

74. Kdo se pilně učí? *Ten, tento, onen* žák; *ta tato, ona* dívka; *to, toto, ono* dítě. Čí (koho z vás) je ta kniha? *Toho, tohoto, onoho* žáka; *té, této, oné* dívky; *toho, tohoto, onoho* dítěte. Komu patří ta kniha? *Tomu, tomuto, onomu* žáku; *té, této, oné* dívce; *tomu, tomuto, onomu* dítěti. Koho pochválil pan učitel? *Toho, tohoto, onoho* žáka; *tu, tuto, onu* dívku; *to, toto, ono* dítě. — O kom jsme mluvili? O *tom, tomto, onom* žáku; o *té, této, oné* dívce, o *tom, tomto, onom* dítěti. S kým chodil Jan do školy? S *tím, s tímto, s oním* žákem; s *tou, s touto, s onou* dívkou; s *tím, s tímto, s oním* dítětem.

Co se děje? *Ceho* se dopustil Kain? *Čemu* se divíš? *Co* mluviš? O *čem* rozmlouváme? *Čím* dýcháme?

Kdo, co, jaký, jaká, jaké, který, která, které, jsou zájmena *tázací*; *ten, ta, to, onen, ona, ono, takový, taková, takové* jsou zájmena *ukazovací*.

Slovem *kdo* ptáme se po osobách, slovem *co* po věcech. — *Kdo, ten, onen*, stejně se sklánějí. *Jaký, který, takový* sklánějí se jako jméno přídavné *dobrý, dobrá, dobré*.

75. *Můj* strýc, otce *mého* bratr, jest *mému* zesnulému otci podoben; on miloval *mého* otce.

Můj pane strýče! Nehoda mne potkala v *mém* obchodu. Buďte *mým* pomocníkem! — *Moji* přátelé jsou nemohovití. *Z mých* přátel jste vy nejmožnější. *Mým* přátelům jste pomáhal. *Mé* přátele zakládal jste penězi. *Moji* milí přátelé! nevíte o *mých* nehodách. Zůstaňte *mými* dobrými přátely.

Podle předložených průpovědí vyplňte následující nápovědi:

Má teta, matky mé sestra. — mé — matce —; ona — mou matku. Má — teto! V mé nouzi — mou pomocnici! — Moje (mé) tety — —. *Z mých* tet — —. *Mým* tetám — —. Moje tety — — —. Moje tety! — o *mých* nehodách. — *mými* — tetami.

V *mé* zahrádce nejmilejší kvítečko vadne. *Z mého* kvítečka nevyvedu nic. *Mému* kvítečku uškodil červ. *Mé* kvítečko popálil mráz. *Mé* kvítečko, hyneš! Veta jest po *mém* kvítečku. *Mým* kvítečkem pominulo potěšení mé. — *Má* kvítečka vadnou, atd.

Vyrkněte ostatní průpovědi v množném čísle. Sestavte skloňovací obrazec přisvojovacího zájmena: *můj, má, mé* (moje).

Jako *můj* skloňuje se také: *tvůj, tvá, tvé* (tvoje) a *svůj*.

Přisvojovací zájmena ukazují, které osobě co patří, a srovnávají se jako přídavná jména s podstatným svým jmenem v rodu, pádu a čísle.

76. *Náš* pán miluje hudbu. *Našeho* pána vyražení jest hudba. *Našemu* pánu hudba jest mila. *Našeho* pána hudba těší. Dobrý pane *náš!* V pánu *našem* nalézají chudí dobrodince. Pánem *naším* ztratili chudí dobrodince.

Vypište předložené věty v množném čísle:

Naši páni milují hudbu. *Našich* — — —. *Našim* — — —. *Naše* — — —. *Naši* — — —. V — *našich* — — —. — *našimi* — — —.

Vyplňte dle předložených vět následující nápovědi:

Naše paní miluje hudbu. *Naši* paní — — —. *Naši* paní — — —. *Naši* paní — — —. *Paní naše* — — — —. V *paní naší* — — —. *Paní naší* — — —. — *Naše* paní milují hudbu. *Našich* — *našim* — *naše* — *naše* — v *našich* — *našimi*.

Naše panstvo — — —. *Našeho* panstva — — —. *Našemu* panstvu — — —. *Naše* panstvo — — —. *Panstvo naše!* V *panstvu našem* — — —. *Panstvem našim* — — —.

Panstva naše — — —. *Panstev našich* — — —. *Panstvům našim* — — —. *Panstva naše* — — —. *Panstva naše!* — — —. V *panstvech našich* — — —. *Panstvy našimi* — — —.

Sklánějte: Můj dům. Tvá zahrada. Náš dům. Vaše zahrada. Moje pole. Vaše pole.

Slova: *Náš*, *váš* jsou také přisvojovací zájmena, která vyznamenávají, co několika prvním neb druhým osobám společně přináleží. Druhé pády třetího osobního zájmena *on*, *jeho*, *jejich* — mají také význam přisvojovací; udávají, co kterékoliv třetí osobě patří. Na př. Měšťan N. jest pořádný muž: *jeho* syna ale nikdo nechválí. Rodiče N — ovšti jsou lidé zachovalí: *jejich* dcera i oba *jejich* synové nemají ale dobré pověsti.

77. Přisvojovací zájmeno: *její* vztahuje se vždy jen na třetí osobu ženskou, a skloňuje se jako

přídavné jméno: *dnešní* ve všech rodech, pádech a číslech. Na př.: Vdova Bukovská má dvůr v N. *Její* syn jest na vojně. Pacholek *jejího* otce zemřel. *Jejímu* synu jsem psal, *Jejího* syna ctím a t. d. *Její* dcera zemřela. *Její* dceři nesloužilo zdraví a t. d.

Na všechna přisvojovací jména i zájmena vyptáváme se *tázacím přisvojovacím zájmenem: či?* Zájmeno *či* se šklouňuje jako přídavné jméno dle obrazce *dnešní. Či, čího, čímu* atd.

78. *Já* brávám do školy *svůj* papír, *svou* knihu, *své* péro: *ty* máš s sebou také *svůj* inkoust, *svou* tabulku a *své* pravidko. *Můj* papír proráží; *tvůj* inkoust je bledý; *jeho* pravidko je nepřímé. *Já* čtu na *své* knize a budu psátí svým pérem na svém papíře. *Ty* piš na své, ne na mé tabulce, *svým*, ne *mým* pérem; namáčeš do *svého*, ne do cizího kalamáře. *On* ztratil *své* olůvko; *já* mu půjčím *své*. *On* ztratil *mé* olůvko, a *já* našel *jeho* olůvko pod lavicí. — Anna má bílou zástěrku, *její* šátek jest čistý, *její* vlasy jsou pěkně učesány. Anno, kdo ti učesal *tvé* vlasy? *Já* sama se česám; *svého* menšího bratra také česávám; mou nejmladší sestřičku česává naše matka. — *My* máme *své* školní věci pořádně složené: kde *ty* máš *svůj* klobouk, a *ty* *svou* čepici? Zapomněli jsme na *své* tabulky. Do *svých* sešitků zapisujeme, co jsme si pamatovali. Se *svými* spolužáky zacházejte vlídně! Vaši spolužáci a vaše spolušolačky budou vás mítí rádi, a lidé řeknou: Naše dítky dobře se chovají;

jejich spůsoby se nám líbí. My chlapani i vy děvčátka máme svá místa v kostele vykázaná.

Vyhleďte z těchto vět zájmena *osobná*, *vracovací* a *přisvojovací*.

79. Otče náš, *jenž* jsi na nebesích! Matka, *jež* o mne se starala, zemřela již. Toho tu není, *jehož* zboží zde jest vyloženo. Bůh, *jemuž* andělé slouží, opatří tebe. Boží jest požehnání, *jež* máte. Ti, *jenž* tam byli, vypravovali. Ať učiní to, *jichž* se týče — *jimž* přísluší. Nevinni byli všickni, *jež* on vinil — o *nichž*, on zle mluvil.

Bůh *který* stvořil nás, pečuje také o nás; on zachovává všechny věci, *které* jsou na zemi i na nebi. Druh železa, z *kterého* se dělají péra, ocel nazýváme. Ruda, z *které* se železo dobývá, pod hamrem musí býti rozdrobena. Vápno, *kterým* se bílí, musí dříve hašeno býti. Lidé, *kterí* jiné pomlouvají, zlé srdce na jevo dávají. Nevlidní jsou páni, *kterým* nikdo vyhověti nedovede. — Lidí se nestydi, *kdož* (kdo) Boha se nebojí. *Kohož* Bůh miluje, křížem jej navštěvuje. *Komu* hříchy odpustíte, budouť mu odpuštěny; *komuž* jich zadržíte, zadržány jsou. Zahanbeni buďte, *kdož* hledáte pádu duše mé. *Co* mám, *to* dám. *Což* oko vidí, na *tom* se srdce nesklamá. Dejž nám Bůh *toho*, *čehož* potřebujeme.

Na která slova se vztahuje zájmeno *jenž* — *který* — *kdož* (kdo) — *což* (co)?

Vztahovací zájmena: *kdož*, *což*, vztahují se obyčejně na zájmena osobná neb ukazovací; *jenž*, (jež, jenžto, ježto) a *který* (kterýž, kterýžto) vztahují se na jména vůbec.

V. Č á s t.

Časoslovo.

80. Učím vás, a protože vás učím, jak mi říkáte? — *Jsem* váš učitel: vy *jste* moji žáci (a vy moje žáčky.) Co *jsi* ty Josefe? Co *jest* Václav N? Cože *jest* on? Co *jest* Marie N.? Cože *jest* ona? Co *jest* ono děvče v poslední lavici? — Co *jsme* my, kteří vás učíme? Jsme my také žáci? Co *jste* vy hoši v první stolici? Co *jsou* oni v třetí stolici? Co *jsou* ony dívky aneb ona děvčata v poslední stolici?

Srovnajte si zájmena osobná se slovem *jsem*

v čísle jednotném

v čísle množném

já	ty	on	my	vy	oni
		ona			ony
		ono			ona
jsem	jsi	jest (je)	jsme	jste	jsou.

Zájmena *já* a *my* vyznamenávají osobu *první*.

Zájmena *ty* a *vy* vyznamenávají osobu *druhou*.

Zájmena *on* a *oni*

ona ony } vyznamenávají osobu *třetí*.
ono ona. }

Proměnami slova: *jsem* vyznamenávají se *osoby*.

Slovo vaše buď: **Jest! jest! není! není!**

Slovem „jest“ tvrdíme; slovem „není“ zapíráme. Slovo *nejsem* takto se mění: nejsem, nejsi, není; nejsme, nejste, nejsou.

81. §. 102—106 v Počátcích mluvnice se opakuje.

Bylo osm hodin, a počali jste se ve škole učiti: nyní *jest* . . . (devět) hodin, a cvičíme se dále; až *bude* deset hodin, skončíme ranní vyučování.

Slyšeli jste slova: *Bylo, jest, bude*. Které z nich oznamuje *přítomný*, které *budoucí* a které *minulý* čas? Oznamte časy ve slovech:

Prší. Pršelo. Sprchne. Bude pršeti. — Jsem ve škole. Byl jsem doma. Za hodinu budu v kostele. — Mluví. Mluvil jsem. Promluví. Budu mluvit. — Volají mne. Volali mne. Zavolají mne. — Volán jsem. Byl jsem volán. Budu zavolán.

Která z těch slov ukazují, že něco jest, bylo, anebo bude, aneb že se něco děje, anebo diti bude (že se něco stalo neb stane)?

V každém časoslově poznáváme rozličné časy: *přítomný*, *minulý* neb *budoucí* čas. Na př. Sedím. Seděl jsem. Seděti budu.

82. Jestliže proměny časoslova v kterémkoli čase dle pořádku osob udáváme, pravíme, že to *časlovovo časujeme*. Časujte časoslovo *jsem* a *nejsem* v přítomném čase (§. 80).

V minulém čase:

Byl, byla, bylo	jsem	byli, byly, byla	jsme
— — —	jsi	— — —	jste
— — —	(jest)	— — —	(jsou).

Antonín byl v kostele. Anna byla v krámě. Děvče bylo v kuchyni. Žáci byli ve škole. Služky byly u kašny. Děvčata byla u švadleny.

Třetí osoby časoslova v minulém času odhazují slovo: *jest* a *jsou*.

V budoucím čase:

J. č. 1. Budu, 2. budeš, 3. bude. M. č. 1. budeme, 2. budete, 3. budou.

83. Ve škole *rozmlouvám* se školáky. *Byl jsem* v kostele. Antonín *jest* nemocen, včera ještě *byl* ve škole; *viděl jsem* ho. Za hodinu *bude* deset hodin. Hodiny brzy *budou* *biti*.

Kterými slovy oznamuje se něco v těch představených větách?

Oznamujeme-li něco časoslovem, říkáme způsobu tomu způsob *oznamovací*.

Která časoslova stojí na hoře ve způsobu *oznamovacím*?

84. Josefe, *buď* pilen! Anno, *buď* upřímná! Dítě, *buď* pořádné! *Budme* ctnostní! Dítka, *buďte* poslušny! — Jene, *vstaň*! *Sedni*! *Vstaňte* všickni! *Sedněte*! *Slyšme*!

V těch průpovědích se něco *rozkazuje*. Ve způsobu *rozkazovacím* stojí slova: *Buď*! *buďme*! *buďte*! *Vstaň*! *vstaňme*! *vstaňte*! *Sedni*! *sedněte*! *Čti*! *čtěme*! *čtěte*!

85. Vedl-vedla-vedlo. Bil - bila - bilo (NB. rozdílné od byl, byla, bylo). Hodil - hodila - hodilo. Hučel - hučela - hučelo. Házal - házela - házelo. Tahal - tahala - tahalo. Hnul - hnula - hnulo. Vysazoval - vysazovala - vysazovalo. Slova ta vyznamenávají, co kdo činil aneb činnost nějakou v minulém čase.

Jaká jsou to slova? Hleďte na koncovky těch slov a oznamte jejich *rod*.

Některé proměny u časoslov z části jsou podobny přídavným jmenům, protože ukazují na *rod*

osoby nebo věci, o které jest řeč. Znamená-li taková proměna činnost, říkáme jí *činné přičestí*.

Jaká přičestí jsou nahoře postavená slova: Vedl, vedla, vedlo. Bil, bily, bilo a t. d. a proč? Jakého rodu?

Známky činných přičestí jsou koncovky:

V jednot- ném čísle.	}	-l	-il	-el	-al	-ul	-oval
		-la	-ila	-ela	-ala	-ula	-ovala
		-lo	-ilo	-elo	-alo	-ulo	-ovalo
V množ- ném čísle.	}	-li	-ili	-eli	-ali	-uli	-ovali
		-ly	-ily	-ely	-aly	-uly	-ovaly
		-la	-ila	-ela	-ala	-ula	-ovala.

Činné přičestí spojené s pomocným časoslovem: jsem, jsi, jest, vyznamenává *minulý čas činného časoslova v oznamovacím způsobu*. Na př. Vezl jsem. Honil jsem. Snášel jsem. Hledal jsem. Mnul jsem. Spisoval jsem.

86. Byl *bych* vesel, kdybych nebyl nemocen. Byl *bys* hodný, kdybys pozor dával. Vít byl *by* chválen, kdyby se lépe učil. Byli *bychom* nemoudří, kdybychom zle se chovali. Byli *byste* trestu hodni, kdybyste kamením házeli. Rozpuštíli byli *by* žáci, kteří by po ulici pokřikovali. — Psal*bych*, kdybych měl péro. Četla*bys*, kdybys měla knihu. Jan *by* počítal, kdyby neměl tabulku roztlučenou. Jel*bychom*, kdybychom měli koně. Šli*byste* pěšky, kdybyste nebyli unaveni. Moudřejší byli *by* lidé, kdyby byli mírnější.

Projděte všechny ty průpovědi. Napřed se něco napovídá, v zadu dopovídá. V *nápovědi* i v *dopovědi* pozorujeme slovíčko *by* u svých časoslov více méně rozšířené (v *bych*, *bys*, *bychom*, *byste*).

Slovičko *by* je stálou známkou *spojovacího a žadacího způsobu* u časoslov.

87. Proměnou koncovky *l* do *v* činné přičestí bére na sebe *přestupovací způsob minulého času*.
 Střeliv zabil krahujce. Skácev přišel pod kolo.
 Uhnul se ušel ráně.

Také v *přestupovacím způsobu* vyznamenáváme *rod* osoby neb věci, o které řeč jest; na př.:
 Sklouznul upadl jsem. Sklouznuvši upadla holka.
 Sklouznuvši pachole, zlámalo si nohu.

Mimo *přestupovací způsob minulého času* známe také *přestupovací způsob přítomného a budoucího času*.

Jsa ve škole, nemohu býti doma. *Jsouc* poslušna, nemusíš se trestu báti. Dítě, *jsouc* ve škole, poslouchej! *Jsouce* smrtelní, udělejme za dobré paměti své pořizení.

Byv dnes ráno na zahradě, viděl jsem hnízdo. *Byvši* ve sklepě, točila sklepnice pivo. *Byvši* na ledě, pachole upadlo. *Byvše* včera doma, co jste dělali?

Sestavte si z těch průpovědí *přestupovací způsob* časoslova *jsem*.

Přestupovací způsob.

	Přítomného času.	Minulého času.
Jedn. číslo.	muž. rodu: <i>jsa</i> žens. rodu: <i>jsouc</i> střed. rodu: <i>jsouc</i>	<i>byv</i> <i>byvši</i> <i>byvši</i>
Množn. číslo.	muž. rodu } žens. rodu } <i>jsouce</i> střed. rodu }	} <i>byvše</i>

V přestupovacím způsobu znamenáme *časy*, *čísla* i *rody*. Paměti hodné jsou *koncovky* přestupovacích způsobů časoslova: jsem
 přítomn. času -a, -ouc, -ouc; -ouce
 minul. času -v, -vši, -vši; -vše
 budouc. času -a, -ouc, -ouc; -ouce.

Podobně se tvoří přestupovací způsoby u jiných časoslov.

88. Učitel vyvolává žáky. Žáci bývají vyvoláváni. Vyvolal jsem. Jsem vyvolán. Myslivci honili zvěř. Zvěř byla honěna. Dítě bilo psa. Pes byl bit.

Které z těch slov znamená, že někdo něco sám činí; které že se někomu od jiné strany něco děje, (že někdo něco trpí)?

Některé proměny časoslov vyznamenávají *činný*, jiné *trpný* stav osoby nebo věci, o které řeč jest. Proměna časoslovná, která vyznamenává trpný stav osoby neb věci, jmenuje se *příčestí trpné*. Všecky časy a způsoby trpného stavu dají se vyjádřiti trpným příčestím a pomocí časoslova jsem.

Známky trpných příčestí jsou koncovky:

		<i>tahán</i>	<i>tažen</i>	<i>lit</i>	<i>myt</i>	<i>hnut</i>
Jedn. číslo.	<i>m. r.</i>	-án	-en	-it	-yt	-ut
	<i>ž. r.</i>	-ána	-ena	-ita	-yta	-uta
	<i>stř. r.</i>	-áno	-eno	-ito	-yto	-uto
Množ. číslo.	<i>m. r.</i>	-áni	-eni	-iti	-yti	-uti
	<i>ž. r.</i>	-ány	-eny	-ity	-yty	-uty
	<i>stř. r.</i>	-ána	-ena	-ita	-yta	-uta.

Přidáme-li ku přičestí trpnému přestupovací: *jsa, byv*, proměníme trpné přičestí v témž stavu v přestupovací způsob buď přítomného neb minulého času. Na př.: Tázán *jsa*, odpovídá. Zavolán *byv*, vstal.

89. Mohu říci: Piji vodu, peku chleb, mlátíme obilí, vítr klátí stromem a j. Činný smysl časoslova piji, peku atd. *přechází* na jinou věc, a protož taková časoslova jmenujeme *přechodná*. Jsou ale časoslova, jejichžto smysl přechod činnosti na jinou osobu neb věc nedopouští; na př.: Spím, stojím, květina roste, strom kvete, kupec bohatne a j. Taková časoslova jmenujeme *nepřechodná*. Některá z nepřechodných stávají se však přechodnými proměnou koncovky a složením s předložkami; na př.: Chůva *uspává* dítě. Bůh mnohokráté *obohatil* chudých a *ochudil* bohatých.

90. Nepracovati a zaháleti jedno jest. Býti a nebyti, míti a nemíti, odpory (protivy) jsou. Popáliti si prsty znamená, sám sobě uškoditi; v blátě váznouti — v nesnázi býti; vlka za uši držeti — nevědět, co činiti, neb nechati; z dýmu do ohně padnouti — v horší stav přijíti; s břehu na potopu se dívati — na bezpečném místě býti; klín klínem vyrážeti — dluh dluhem spláceti; nehty si hrýzti — mrzutým býti.

Časoslovo s koncovkami -ti, -iti, -eti, -ati, -outi, -ovati stojí v *neurčitěm způsobu*.

91. V následujícím časování patrna jest rozdílná určitost časů.

Přítomný čas.

I. Sedám,	klekám,	lehám,	vstávám.
II. Sedím,	klečím,	ležím,	stojím.
III. Sedávám,	klekávám,	léhávám.	stávám.

Minulý čas.

I. Sedal jsem,	klekal jsem,	lehal jsem,	vstával jsem.
II. Seděl jsem,	klečel jsem,	ležel jsem,	stál jsem.
III. Sedával jsem,	klekával jsem,	léhával jsem,	stával jsem.
IV. { Sednul jsem,	kleknul jsem,	lehnul jsem,	vstanul jsem.
{ Sedl jsem,	klekl jsem,	lehl jsem,	vstal jsem.

Budoucí čas.

I. Budu sedati,	budu klekati,	budu lehati,	budu vstávati
II. Budu seděti,	— klečeti,	— ležeti,	— státi.
III. Budu sedávati,	— klekávati,	— lehávati,	— stávati.
IV. Sednu,	kleknu,	lehnu,	vstanu.

92. Dle přehledu v §. 91. rozeznáváme určitost času v časosloveh.

1. Časoslova *končící* představují čin neb děj najednou dokonaný; na př.: sednu, kleknu, lehnu, umru, šlápnu, chytím, hodím, sadím, koupím, dám a j. končící časoslova ukazují tedy, že se něco stane v budoucnosti; i stojí tedy v čase budoucím.

2. Časoslova *trvající* vyznamenávají čin neb děj trvající; na př.: sedím, klečím, ležím, učím, chytám, házím, sázím, hýbám, dávám; nosím, honím, vysazují, rozstavují, kupují, panují, slibují, vyučují;

sedám, klekám, lehám, zamrzám, umírám, bělám, modrám, chudnu, bohatnu, plesnivím, lačním, plechatím a j.

3. Časoslova *opětovací* vyslovují čin neb děj častěji jako z navyklosti opakovaný; na př.: sedávám, nosívám, honívám, sázívám, házívám, učívám a j.

Časoslovo *jsem* zní v opětovacím smyslu *bývám*; složené s předložkou nabývá činného i trpného smyslu; na př.: nabývám, nabudu, nabyl jsem (jmění); dobývám, dobudu, dobyl jsem (statku). Jak nabyto, tak pozbyto.

93. Časoslova časují se podle následujících osmi obrazců.

A. Činný stav.

Oznamovací způsob.

Přítomný čas.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

	1. osoba.	2. osoba.	3. osoba.	1. osoba.	2. osoba.	3. osoba.
I.	vez-u,	vez-eš,	vez-e	vez-cme,	vez-ete,	vez-ou.
II.	vin-u,	vin-eš,	vin-e	vin-eme,	vin-ete,	vin-ou.
III.	bij-i,	bij-eš,	bij-e	bij-eme,	bij-ete,	bij-í (ou).
IV.	hled-ím,	hled-íš,	hled-í	hled-íme,	hled-íte,	hled-í.
V.	hon-ím,	hon-íš,	hon-í	hon-íme,	hon-íte,	hon-í.
VI.	ház-ím,	ház-íš,	ház-í	ház-íme,	ház-íte,	ház-ejí.
VII.	vol-ám,	vol-áš,	vol-á	vol-áme,	vol-áte,	vol-ají.
VIII.	mil-uji,	mil-uješ,	mil-uje	mil-ujeme,	mil-ujete,	mil-ují.

Skoumejte koncovky, kterými se osoby v jednotném i množném čísle od sebe rozeznávají. Pozorujte, kde která samohláska (*e, í, á*) v nich vládne. Zvláštní pozor mějte na *třetí osobu množného čísla*, protože se od ní odvozuje *rozkazovací* způsob.

Vyhledejte v čítance, která časoslova v přítomném čase stojí, a podle kterého z těch obrazců se skláněti dají.

Před koncovkami -eš, -eme, -ete (I) přechází *h* v *ž*, *k* v *č*, *r* v *ř*, na př.: lhu, lžeš, lže, lžeme, lžete lhou. Vleku, vlečeš, vleče, vlečeme, vlečete, vlekou. Mru, mřeš, mře, mřeme, mřete, mrou. Taktéž: dru, dřeš, drou; tru, třeš, trou. —

94. Minulý čas.

Oznamovací způsob.

Spojovací způsob.

J. č.	I. vez-l,	vez-la,	vez-lo	} jsem jsi (jest)	vezl, a, o	} bych bys by
	II. vin-ul,	vin-ula,	vin-ulo		vinul, a, o	
	III. bi-l,	bi-la,	bi-lo		bil, a, o	
	IV. hled-ěl,	hled-ěla,	hled-ělo		hleděl, a, o	
	V. hon-il,	hon-ila,	hon-ilo		honil, a, o	
	VI. ház-el,	ház-ela,	ház-elo		házel, a, o	
	VII. vol-al,	vol-ala,	vol-alo		volal, a, o	
	VIII. mil-oval,	mil-ovala,	mil-ovalo		miloval, a, o	

M. č.	I. vez-li,	vez-ly,	vez-la	} jsme jste (jsou)	vezli, y, a	} by- chom byste by
	II. vin-uli,	vin-uly,	vin-ula		vinuli, y, a	
	III. bi-li,	bi-ly,	bi-la		bili, y, a	
	IV. hled-ěli,	hled-ěly,	hled-ěla		hleděli, y, a	
	V. hon-ili,	hon-ily,	hon-ila		honili, y, a	
	VI. ház-eli,	ház-ely,	ház-ela		házeli, y, a	
	VII. vol-ali,	vol-aly,	vol-ala		volali, y, a	
	VIII. mil-ovali,	mil-ovaly,	mil-ovala		milovali, y, a	

95. Budoucí čas.

Jednoduchý, ukončený.

Složený, neukončený.

I. povezu,	dovezu
II. zavínu,	dovínu
III. pobiji,	dobiji
IV. pohlednu,	dohlednu
V. poženu,	doženu
VI. pohodím,	dohodím
VII. povolám.	zavolám
VIII. pomiluji,	zamiluji

J. č.	1. budu	} voziti víti bíti hleděti
	2. budeš	
	3. bude	
M. č.	1. budeme	} honiti házeti volati milovati
	2. budete	
	3. budou	

Složený budoucí čas proto jmenuje se složeným, že se skládá z časoslova: *budu* a z *neurčitého způsobu* časoslov. Jednoduchý budoucí čas jest buď jednoduché časoslovo končící (§. 92. 1),

Druhá čítanka a mluvnice p. šk. evang.

anebo tvoří se pomocí předložek: po - vy - za - do - neb jiných.

96.

*Rozkazovací způsob.**Neurčitý způsob.*

Jednotné číslo.		Množné číslo.		
2. osoba.	3. osoba.	1. osoba.	2. osoba.	
I. vez (ty)!		vezme (my)!	vezte (vy)!	vezti
II. viň		viňme	viňte	vinouti
III. bí, bij		bíme (bijme)	bíte (bijte)	bíti
IV. hled		hledme	hledte	hleděti
V. hoň		hoňme	hoňte	honiti
VI. házej		házejme	házejte	házeti
VII. volej		volejme	volejte	volati
VIII. miluj		milujme	milujte	milovati

Vyhleďte *rozkazovací* způsoby v čítance (ve čtení 129. Chůva a 134. Otcovská rada) časoslov a *neurčité* způsoby (ve čtení 142. O nápojích. 144. Lékař).

97. *Přestupný způsob.*

Přítomný čas.

Jednot. číslo.		Množ. číslo.	
Muž. rod.	žens. a stř. r.	Muž. ž. stř. r.	
I. veza	vezouc	vezouce	
II. vina	vinouc	vinouce	
III. bije	bijíc	bijíce	
IV. hledě	hledíc	hledíce	
V. honě	honíc	honíce	
VI. házeje	házejíc	házejíce	
VII. volaje	volajíc	volajíce	
VIII. miluje	milujíc	milujíce	

Minulý čas.

Jednot. číslo.			Množ. číslo.
Muž. r.	žen. r.	stř. r.	M. ž. stř. r.
I. vez,	vezši,	vezši	vezše
II. vinuv,	vinuvši,	vinuvši	vinuvše
III. biv,	bivši,	bivši	bivše
IV. hleděv,	hleděvši,	hleděvši	hleděvše
V. honiv,	honivši,	honivši	honivše
VI. házev,	házevši,	házevši	házevše
VII. volav,	volavši,	volavši	volavše
VIII. milovav,	milovavši,	milovavši	milovavše

98.

B. Trpný stav.

O z n a m o v a c í s p ů s o b.

Přítomný čas.

Jednotné číslo.

Množné číslo.

Jsem jsi jest	}	vezen, vezena, vezeno	}	Jsme jste jsou	vezení, vezeny, vezena
		vinut, vinuta, vinuto			vinuti, -y, -a
		bit, bita, bito			bití, -y, -a
		hleděn, -a, -o			hledění, -y, -a
		honěn, -a, -o			honěni, -y, -a
		házen, -a, -o			házeni, -y, -a
		volán, -a, -o			voláni, -y, -a
milován, -a, -o	milováni, -y, -a				

Minulý čas.

Oznamovací způsob.

Spojovací způsob.

J. č.	Byl, a, o, jsem - - - jsi - - - (jest)	}	vezen, a, o	Byl, a, o	}	bych	vezen, a, o
			vinut, a, o			bys	vinut, a, o
			a t. d.			by	a t. d.
M. č.	Byli, y, a, jsme - - - jste - - - (jsou)	}	vezení, y, a	Byli, y, a	}	bychom	vezení, y, a
			vinuti, y, a			byste	vinuti, y, a
			a t. d.			by	a t. d.

Budoucí čas.

Rozkazovací způsob.

J. č.	1. Budu 2. budeš 3. bude	}	vezen, a, o	J. č.	}	1. Bud'	vezen, a, o
			vinut, a, o			2. bud'	vinut, a, o, a t. d.
			a t. d.				
M. č.	1. budeme 2. budete 3. budou	}	vezení, y, a	M. č.	}	1. budme	vezení, y, a
			vinuti, y, a			2. budte	vinuti, y, a
			a t. d.				a t. d.

Přestupný způsob.

Jednotné číslo.

Množ. číslo.

I. II. III. IV. V. VI. VII. VIII.	vezen, a, o vinut, a, o bit, a, o hleděn, a, o honěn, a, o házen, a, o volán, a, o milován a, o	}	Přít. čas. jsa, jsouc, jsouc. Min. čas. byv, byvši, byvši.	}	vezení, y, a vinuti, y, a bití, y, a hledění, y, a honěni, y, a házeni, y, a voláni, y, a milováni, y, a	}	př. jsouce m. byvše.
--	--	---	---	---	---	---	-------------------------

Neurčitý způsob.

Jednotné číslo.			Množné číslo.			
I. Vezén,	a,	o	} býti.	Vezeni,	y, a	} býti.
II. vinut,	a,	o		vinuti,	y, a	
III. bit,	a,	o		biti,	y, a	
IV. hleděn,	a,	o		hleděni,	y, a	
V. honěn,	a,	o		honěni,	y, a	
VI. házen,	a,	o		házeni,	y, a	
VII. volán,	a,	o		voláni,	y, a	
VIII. milován	a,	o		milováni,	y, a	

Časoslova na *-iti* proměnují v trpném přičestí před koncovkou *-en* souhlásky:

d, t, z, s, st, sl - v

z, c, ž, š, št, šl; na př.: souditi — souzen, uđiti — uzen, chytiti — chycen, zkaziti — zkažen, hasiti — hašen, pustiti — puštěn, vymyslití — vymyšlen.

99. V rozkazovacím způsobu prvního, čtvrtého a pátého sklánění časoslov koncová souhláska měkne a v písmě se háčkuje, na př.: Vedu, veď, vedme, vedte; pletu, pleť; vinu, viň; plním, plň; hrnu, hrň; pustím, pušť; posilním, posilň; patřím, patř; posvědčím, posvědč! — Neměknuoci souhlásky *h* a *k* proměňují se v *z* a *c*. Pomohu, pomoz! vrhu, vrz! peku, pec! řku, rci, rceme, rcete! Nelhu má: nelži.

V rozkazovacím způsobu, má-li jen jednu slabiku, krátí se dlouhá samohláska v původní slabice; a př.: Káži, kaž! líži, liž! piši, piš! soudím, suď! koupím kup! obrátím, obrať! kvílím, kvil! svítím, svěť! po-spíším, po-spěš!

Pro větší důraz končívá rozkazovací způsob druhé osoby také na *-iž*: Budiž, veziž, viziž (od vidím, viz), věziž (od vim, věž), hlediž, hodiž, táhniž, nesoudiž!

100. *Nepravidelná časoslova* jsou, která své časy vedle pravidelných obrazců netvoří, ale z jedné formy do druhé přecházejí.

Na příklad :

tepu, tepal, tepán, tepati, tepej! tepaje.
 melu, mlel, mlet, mleti, mel! mela.
 mažu, mazal, mazán, mazati, maž! maže.
 jmu, jal, jat, jíti (jmouti), jmi! jma.
 vezmu, vzal, vzat, vzíti, vezmi! vezma.
 tnu, fal, fat, títi (tnouti), tni! tna.
 žnu, žal, žat, žíti (žnouti), žni! žna.
 začnu, začal, začat, začíti, začni! začna.
 mám, měl, jмін, měti, měj! maje.
 chci, chtěl, chtěn, chtíti, chtěj! chtě.
 piši, psal, psán, psáti, piš, piše.
 mohu, (mohou) mohl, moci (moz!), moha.
 stanu, stal, — státi, stůj! stoje.
 mru, mřel, — mříti, mři! mra.
 pluji, plul, — plouti, pluj! pluje.
 jdu, šel, — jíti, jdi! jda.

Některá časoslova se méně pravidelně sklá-
 nějí; na příklad :

vim, viš, ví, víme, víte, vědí, věda, vědouc;
 jím, jiš, jí, jíme, jíte, jedí, jeda, jedíc.

101. Jsou také časoslova *nedostatečná*, která se dle všech způsobů, časů, neb osob časovati nedají. Na příklad :

Od *díti* (praviti) zachoval se jen přítomný čas: dím, diš, di, díme, díte, di (dějí). Od toho

odvozené *přezdim* má již také: přezděl, přezdívám a t. d. Od *řici* zůstalo jen: řku, řkou, řka, řekl. *Vece* místo *vecel* t. j. pravil, od starého *veceti*, *praviti*. Od *variti* zachoval se jen rozkazovací způsob: Vari! (2. osoba jedn. čís.) a varme! varte!

K nedostatečným časoslovům počítáme též časoslova *bezosobná*, kterých se užívá toliko v třetí osobě: Prší, pršelo, bude pršet. Hřímá, hřímalo, bude hřímati. Dní se, dnělo se, bude se dniti. Svítá, svítalo, svítati bude.

102. Od časoslov odvozují se:

1. *Podstatná jména časoslovná* rodu středního. Znamky jejich jsou koncovky: *-eni, -ěni, -áni, -ování, -eti, -utí, -iti, -ytí*. Na př.: volení, sedění, zvěstování, chování, zajetí, početí, žetí, hnutí, usnutí, bití, mytí. — Skloňují se dle obrazce: psaní.

2. *Přídavná jména časoslovná* odvozují se:

a. od přestupného způsobu času přítomného. Kvetu, kveta, *kvetoucí*; hyna, *hynoucí, mladnoucí, vládnoucí*; hoře, *hořící*; zvoně, *zvonící*; hráváje, *hrávající*; spisuje, *spisující*; pišící, *bijící, spojující, oznamující, spojující, rozkazující*.

b. Od těch skrácením a proměnou na konci odvádí se: *psací, bicí*. Poslední tato proměna ukazuje, *nač* něco jest. *Psací* stolec t. j. na psaní; *bicí* hodiny, t. j. na bití spořádané;

oznamovací, spojovací, rozkazovací způsob, t. j. taková vlastnost časoslova, že schopna jest něco oznamovati, spojovati neb rozkazovati.

- c. Od *příčestí činných nepřechodných* časoslov přivěšením slabiky *-ý, á, é*; na př.: minulý, *á, é*, zahynulý, pohořelý, uběhlý, zastaralý, — od minul, zahynul, pohořel, uběhl, zastaral (se).
- d. Taktéž od *příčestí trpných*; na př.: okovaný, *á, é*, vymletý, pomazaný, přemožený, vypraný, poslaný, — od: okován, vymlet, pomazán, přemožen, vyprán, poslán.
-

VI. Č á s t.

Příslovka.

103. Příslovky stávají při časoslovec a odpovídají na otázky: *jak, kdy, kde* a *kolikrát* se něco děje. Otázky tyto samy jsou *tázací* příslovky.

Mnoho příslovek tvoří se od přídavných jmen proměnou koncovky na měkké *ě*. Odpovídají vůbec:

a. na otázku: *Jak* se něco činí neb děje? na příklad: Hloupě, moudře, špatně, dobře, silně, slabě, velice, velmi, hrubě, tuze, lehce, těžce, bratrsky, tyransky, zeleně, červeně; nazeleno, načerveno (barvené) a t. d.

b. Na otázku: *Jest-li* tomu tak? odpovídají příslovky buď *přisvědčovací*: tak, (tak jest), ano, ovšem, opravdu, ba arci, třebas, snad, jistě, zajisté, nepochybně; — aneb *záporné*: ne, nikoliv, nic.

c. Ptáme-li se *vůbec*: *Jak, kterak*? — odpovídáme: Tak, jinak, jináč, nejináč, nikterak, všelijak, ledabylo, maně, bezděky, nenadále.

d. Ptáme-li se: *Jakým způsobem zvlášt*? odpovídáme: Pokradmo, pošepmo, nahlas, honem, úprkem, bodmo, sečmo, letmo, koňmo, pěšky- atd,

- e. Příslovky udávají též, v jaké *míře* se co děje? Vysoko, hluboko, mělko, daleko, široko, blízko, úzce, tence, tlustě.
- f. *Jakou řečí* se jedná? Německy, česky, latinsky, polsky, po rusku, po turecku.
104. Na *čas* tážeme se příslovkou *kdy?* a odpovídáme: 1. Nyní, teď, právě, brzy, pak, potom, zatím, mezitím, zároveň, až posud, posavad.
2. Dnes, ráno, o polednách, večer, včera, předvčirem, zejtra, pozejtrí, loni (v loni), letos, přes rok;
3. ondy, ondyno, jindy, druhdy;
4. dávno, nedávno, zastarodávna;
5. kdys, leckdys, vždy, vždycky.
105. Na *misto* tážeme se:
- a. příslovkou: *kde?* a odpovídáme: Zde, zdehle, tu, tam, tamhle, tu, tuto, tamto, onde, jinde, všude, ledakde, kdekoli, opodál, vnitř, v prostřed, vedle, dole, nahoře, zadu, z předu, doma, venku.
- b. *Odkud?* Odtud, odsud, odkud, od onud, od-tamtud, odevšad, ze spod, z dály, se shora, s hůry, z daleka.
- c. *Kudy? kady?* Tudy, tady, tudyto, onudy, jinudy, všudy, vůkol, veskrz.
- d. *Kam?* Sem, tam, semotam, onam, jinam, někam, domů, ven, mimo, okolo, nahoru, dále, předse, proti, naproti, vstříc, zpátky, přec, pryč.

106. Na počet se tážeme příslovkou *kolik*?

a. Jak *mnoho*? a odpovídáme příslovkami: Tolik, asi, mnoho, nazbyt, příliš, přes příliš, nad to, vesměs, vůbec, zvlášť, dosti, málo, jenom, trochu, drobet, ledva, sotva, téměř, odpoli, docela, dokonce, do čista, nic.

b. *Kolikrát*? Jednou, třikrát, po čtyrykrát . . . , několikrát, opět, často, zřídka, z nova, zase, ještě.

c. *Za kolikáté*? Za druhé, za třetí, za čtvrté atd.

Udejte z těch příkladů, které příslovky se skládají ze jmen podstatných neb přídavných, z číslovek neb časoslov?

107. Příslovky *se stupňují* jako přídavná jména od kterých obyčejně pocházejí. Při stupňování jevívají se u příslovek stejné nepravidelnosti jako u přídavných. Na př. při druhém stupni: Dobře, lépe; zle, hůře; mnoho, více; málo, méně; dlouho, déle; brzo, dříve; z dlouha, spíše; hluboko, hlouběji; daleko, dále; široko, širě; úzko, úžeji; nízko, níže; těžko, tíže; vysoko, výše; snad, snáze; draze, draže.

Vyšší (druhý) *stupeň* pravidelně vyznačuje koncovka -ji: čistě, čistěji; pěkně, pěkněji; sladce, sladčeji; trpce, trpčeji; rád, raději.

V *nejvyšším* (třetím) *stupni* předpináme příslovce částičku nej; na př.: nejvíce, nejpozději, nejpekněji a t. d.

VIII. Č á s ť.

Předložka.

108. *Předložky* kladou se před všeliká jména a zájmena a řídí jejich *pády*. Se svými jmény podávají určitější odpovědi:

1. Na stálé *místo* dle otázky: *kde?*

U stolu, u dvěří, u rukou, u mne, u nás, u Brna. — Vedle domu. — Okolo města. Okolo rybníka. — Vůkol domu. — Vně, vnitř, kromě města. — Blízko brány. — U prostřed pokoje. — Leží proti východu. — Na dvoře, na rukou. — Při dvoře, při stodole. — V městě, ve vsi, ve vodě (u vodě). — Po městě chodí, po ulici běhá. — Nad stolem visí. — Pod stolem leží. — Před stolem stojí. — Za stolem sedí. — Mezi stolem a stolicí.

Který pád žádají předložky: u, vedle, okolo, vůkol, vně, vnitř, kromě, blízko, v prostřed, — proti, — na, při, ve (v), po, — nad, pod, před, za, mezi?

109. 2. Na hnutí se *z místa na místo*, dle otázek:

a. *odkud?* Od východu. Od lesa. Z města, ze vsi, z Prahy. S hůry, s věže.

b. *kam?* Do Prahy, do nebe, do hlavy. — K tobě, k domu, ku Praze. Vstříc nepříteli. Naproti

krámům. Šel na trh; obrátil se na Vídeň. Vstoupil na břeh. Udeřil ho v bok, střelil ho v ruku. Jel mimo město. Vyzdvihl jej nad hlavu. Zašel pod střechu. Vyšel před dům, schoval se za strom. Stoupil mezi kupce.

c. *Kudy?* Přes most, přes louku. — Skrže potok.

Který pád žádá předložka: do, — ku (k), vstříc, naproti, — na, ve (v), mimo, nad, pod, před, za, mezi — na otázku *kam?* — který pád žádá předložka od, ze, se (s) na otázku *odkud?* a který pád řídí předložka *přes* a *skrz* na otázku *kudy?*

110. 3. Na *čas* dle otázky:

a. *kdy?* Z jara. K večeru. Ob den. Přes rok. Při západu slunce. O Vánocech. — V úterý, ve středu. Ve tři hodiny. V soumrak. Po škole. Po roce, po šesti dnech. Za hodinu, za osm dní, za dnů našich, za onoho času.

b. *Jak dlouho?* Z roka do roka. Do smrti. Skrz celou noc. Přes celou noc. Po dvě noci. Po tři léta. Na měsíc. Na věky.

c. *Za jak dlouho?* Za den, za rok, za sedm let.

111. 4. Na *mnohost*, *spolek* a *úbytek* věcí neb osob, dle otázek:

a. *Jak mnoho?* Ke dvěma tisícům. Přes polovici. Džbán na dvě pinty. Nádoba v šest pinet. Koflík v půl žejdlíka. Šli po dvou, po třech. Dal jim po dvadcetníku, po tolaru.

b. S kým? s čím? S Pánem Bohem! se všemi námi. S pomocí Boží.

c. Bez čeho? Bez tebe. Bez peněz, bez práce, bez hlavy, bez rozumu.

112. 5. Dle jiných otázek:

a. Pro koho? Pro mne, pro pána. Proč? Proto, pro památku. — Skrze (pro) nedbalost. Z té příčiny.

b. O čem (mluvil)? O koních, o zlé cestě.

c. Oč (jednal)? O prodej statku, o peníze hrál.

d. Zač? Za pětník. Za zlatý.

e. Seč? Pracuji, seč jsem. Není s tu práci.

f. Nač? Soudek na tlačení smetany. Bohatý na statky.

g. Dle čeho? Dle předpisu, dle obyčeje.

h. K čemu? Stroj k mlácení, k děláni povřísel.

Vypište předložky, které odpovídají na otázky: Proč? O čem? Oč? Zač? Seč? Nač? Dle čeho? K čemu? a znamenejte, jaké pády řídí.

Vyhledejte kdekoli v čítance *předložky* a udejte, jaký pád žádají.

VIII. Č á s t.

S p o j k a.

113. Já *a* ty jsme bratři. Víno *a* pivo jsou nápoje. Žáby *a* jiní obojživelníci živi jsou na zemi *i* ve vodě. On *a* syn jeho, *i* také dcera, *těž* vnukové jeho lidé byli zachovali. Antonín klečel v kostele *a* měl ruce sepiaté. *Jakž* on, *tak i* jiní se tiše modlili. *Nejen* stavení *a* krajiny, *ale i* lidé proměnu berou.

Slovička: *i, a, také, těž, jakž — tak, nejen — ale, i*, spojují jmena osob a věci a také délsí průpovědi (věty).

Kdyby nebylo takových sloviček, musilibychom šířeji mluvit na místě oněch krátkých průpovědí: Já jsem bratr tvůj, ty jsi bratr můj. Víno jest nápoj, pivo jest nápoj a t. d.

114. Já *nebo* ty, *anebo* obadva se mýlíme. Roznemůže-li se *bud'* čeledin, *aneb* chasník, *anebo* přichozí, dán *buď* do nemocnice. *Zdaliž* pak se polepsil? Ať jest jasno, *nebo* prši, vydáme se na cestu. Náš soused není *sice* bohat, *ale* zámožný. Není *ani* skoupý, *ani* marnotratný. *Ač* (ačkoliv) sám mnoho nemá, uděluje *předce* almužny. Ví, co jest nouze; *neb* sám ji zakusil. On je štědrejší, *než* jeho soused. Lakomec, *leč* umře,

nikomu nic nedá. *Čím* více má, *tim* více žádá. Líný nepracuje, *leda* když hlad ho donutí. Vím, že pomoci potřebuje. *Že* jsi byl nad málem věrný, nad mnohem tě ustanovím. Odpraven byl, *protože* se zločinu dopustil. *Poněvadž* syn, *tedy* jest i dědic; *protož* doufejme v něho! Obadva, *totiž* otec i syn, jsou dobří občané. Pochyboval jsem, že se můj bratr z vojny vrátí: a *však* nenadále stál zdráv prostřed nás. Nechci, *aby* si kdo na mne stěžoval. *Kdyby* se někdo na mne ptal, povězte mu, že jsem vyšel na pole. Přišli jsme k lesu, *an* již měsíc vycházel.

Vypište si ležatým písmem tištěné *spojky* zvlášť a skoumejte které z nich jsou *rozdělovací, odporovací, vymínovací, přisvědčovací, porovnávací*, které poukazují na *příčinu, výminku, následek* neb na *čas*.

IX. Č á s t.

Mezislovce čili citoslovo.

115. *A*, podívejte se! *A*, totě překrásné! *E*, to nech! *J*, to pálí! *O* ten ubohý! *Aj*, co vidím? *Ejhle!* *Br*, to hořké! *Ach*, *ouve*, to bolí! *Pst!* *Pif, paf!* *Hola!* *Hoho!* Ne tak *hr!* *Hej*, příteli! *Na!* *Nate!* *No!* *Nu*, to neškodí! *Nuže* povídejte! *Inu* přestaňte již! *Ahá*, nyní se prozradil! On pořád jen: *Hahá!* *ichuchu!* *hejsa*, *hopsa!* Dnes *huj*, zejtra *fuj!* *fy*, to se nesluší! *Ha*, ty rozpustilče!

Vyhleďte z těch průpovědí hlasy neb nesklonná slova, která vyražejí jakékoli pohnutí mysli neboli citu; na př. podivení, výstrahu, napomenutí, lítost, radost, netrpělivost, ošklivost, pokárání aneb něco podobného.

Citoslova, jinak *citoslovce* neb *mezislovce*, jsou hlasy neb slova, která vyražejí jakékoli pohnutí mysli, na př. radost, žalost, podivení, netrpělivost aneb jiné city. K citoslovům se počítají i jiná slova a průpovědi, pokudž vyjadřují také hnutí mysli, jakož jsou: *Zdarbůh!* *Bohpomози!* *Zdráv buď!* *Bohužel!* *Pohříchu!* *Nastojte!* *Vary (vari)!* *Varte!* *Věru!* *Běda!* *Nevidáno!* *Neslycháno!* a t. d.

X. Č á s t.

V ě t y.

a. Věta jednoduchá.

116. *Slovy vyjádřená myšlenka* jmenuje se *průpověď* aneb *věta*.

Vrata jsou široká. Dvěře jsou úzké. Kupce jest bohatý. Nádenník jest nuzný. Žák jest pilný. Matka jest pečlivá.

Vyhledejte v těchto větách jmena osob a pak jmena věci a podtrhněte je.

Ve větě jmenujeme hlavní osobu anebo věc, o které řeč jest, *podmět* (subjekt).

Jmenujte mi v každé napsané větě *podmět*. V kterém pádu stojí v horějších větách podmět: *Vrata, kupce?* a t. d.

Jmeno *podmětu* stává v prvním pádu.

Co jsme vyřkli o vratech? — že *jsou široká* — o kupci? — že *jest bohatý*. Slova: jsou široká — jest bohatý, jsou *výrok*.

Co se ve větě o hlavní osobě neb věci praví, nazýváme *výrok* (predikát).

V každé větě rozeznáváme podmět a výrok,

117. Lipa jest košatá. Dub není nízký. Žák jest pilný. Řemeslník není líný. Lev jest silný. Tygr není slabý. Olovo jest těžké. Rtuť není lehká. Prut jest tenký. Větvička není tlustá. Člověk je smrtelný. Duch jest nesmrtelný.

O podmětu se může říci, *jaký jest*, a *jaký není*.

Jmenujte jmeno vám známé věci neb osoby a povězte: jaká est, a jaká není. Na příklad:

a. jaké jsou doleji vyjmenované věci dle barvy:

Mléko —. Saze —. Mouřenín —. Citron —
Krev —. Kaštan —. Obloha —.

b. Jaké jsou následující věci podle chuti?

Med —. Ocet —. Trnka —. Chléb —.
Ovoce —.

c. Přiložte ke jmenům osobním dobrou vlastnost.

Na př.: Karel jest pilný. Antonín —. Vojtěch —. Václav —. Zedník —. Matka —.
Dítě —.

118. Opakuje se §. 11. a 12. z mluvnice.

Stůl jest nábytek. Pivo jest nápoj. Voda není pokrm. Růže jest květina. Trní není květina. Vrabec jest pták. Netopýr není pták. Střevíc jest obuv. Nůž jest nástroj. Jan nebyl vojákem.

O podmětu můžeme říci, *co* neb *čím jest*, a *co* neb *čím není*.

Doplňte následující věty:

Nebozez jest —. Kladivo není —. Žito jest —.
Vrabec není —. Jelen jest —. Srnec není —.

Udejte, co jest:

Krejčí — malíř — lev — slon — orel —
dům — truhlář — lípa —.

Udejte, co není stůl — nůž — květina a t. d.

119. Pes štěká. Kuň řehoce. Žák píše. Ovce netrká.
Kráva nebečí. Pták zpívá. Truhlář nešije. Zá-
mečník nehobluje atd.

Kupec kupuje, prodává, váží, měří, trhá, řeže,
krájí, stříhá, nalévá, chválí, cení, počítá, zapisuje.

Udejte, co *osoby dělají neb nedělají?*
jako: krejčí, švec, kovář, truhlář, písař, kněz,
učitel, žák, orač a j.

Ty samé věty proměňte na množné číslo.

Strom kvete. Zvon zvučí. Hodiny bijí. Voda
teče, oheň hřeje, pálí, suší, svítí. Řeka —, vítr —,
les —.

Zde přičítáme jmenovaným věcem jakousi činnost neb silu;
aneb udáváme, co věci dělají nemohou.

O podmětu můžeme udati, co *činí* neb *nečiní*.
Jinak pravíme: Výrok udává *činnost* podmětu.

120. Tráva bývá sečena, sušena, obracována a
svážena. Voda se vaří. Voda bývá ohřívána.

Co se děje s travou? s vodou?

Výrok oznamuje, co se *s podmětem děje*, neb
neděje. Srov. §. 93. v mluvnici.

121. Matka včera kupovala, vařila, strojila; dnes také kupuje, vaří, strojí, — a zejtra bude též kupovati, vařiti, strojiti atd. Sedlák na podzim oral, vláčel, zaséval; — co dělá na jaře? a co bude dělati v letě? — Co dělal, dělá a dělati bude pilný žák? — Co dělal, dělá a dělati bude zedník?

Srovn. §§. 94. 95. v mluvnici.

Vyslovte věty v předešlém §. 119: Pes štěká . . . Kupec kupuje a t. d. v minulém a budoucím čase.

Výrok udává, *co se děje, dalo neb co se — diti bude.*

b. Věta rozšířená.

122. Podmět určen bývá na otázku: *Jaký - á - é?*

Kvapná práce není valná. *Vlhká* hlína jest měkká. *Suchá* země jest kyprá. *Veselé* pachole zpívá. *Tvrký* kámen křesá. *Topená* světnice jest teplá. *Vyprané* prádlo jest bílé. *Semleté* obilí jest mouka. *Popsaný* papír není čistý.

Hleďte podmět a výrok.

Přídavné jméno při podmětu určuje, jakou vlastnost podmět má.

Jaký strom neroste? Jaká ryba se nejídá?
Jaké vápno jest ku potřebě?

Výrok určen bývá na otázku: *Jaký, - á - é?*

Jedle je *štíhlý* strom. Kuň jest *bujné* zvíře. Olej je *tučná* tekutina. Rtuť je tekutý kov. Kráva jest *domáci* zvíře.

Hledejte v těch větách podmět a výrok. — Na místě čárky udejte příslušné přídavné jméno k výrokům následujícím: Citron jest — ovoce. Páv jest — pták. Nůž jest — nástroj. Lípa jest — strom.

Ty samé věty proměňte na množné číslo.

Podmět i výrok dá se určití přídavným jmenem.

123. Podmět neb výrok určen bývá na otázku *čí?* *Můj* otec pracuje. *Tvá* sestra šije. *Tvé* kvítí vadne. *Otcův* dům jest výstavný. *Matčina* bedlivost jest neunavená. *Pacholkovo* dílo jest vykonáno. Syn obléknul *otcův* kabát. Dcera nosí *matčín* šátek. Zpěvák vypil *slepičí* vejce. Myslivec slídí *zaječí* stopu. Jirchář vydělává *jelení* kůži. Srovn. §§. 57. 58. 75—78.

Vyhledejte v které větě podmět, a v které výrok určen jest *přisvojovacím* zájmenem anebo *přivlastňovacím* jmenem.

Podmět věcný bývá určen na otázku *čí?* pouhým druhým pádem. Na př.: Částky knihy jsou: hřbet, desky a listy.

Doplňte věty následující na otázku *čí?*

Truhlík jest částka —. Hlava jest částka —. Střecha jest část —.

Věci *pořádného žáka* jsou spořádané. Sláva *maršála Radeckého* jest po světě vyhlášená.

Na otázku *čí?* určuje se podmět též druhým pádem přiloženého jmena podstatného přídavného aneb dvojího jmena podstatného.

124. Výrok určen bývá třetím pádem na otázku:
Komu? čemu?

Krejčí šije oděv lidem. Kupec prodává zboží každému. Dítky děkují rodičům. Tovaryš pomáhá mistrovi.

Řekněte, kterým zvířatům scházejí nohy, perutě a teplá krev?
Kterým zvířatům poskytuje hmyz potravu?

Bratr se učí řemeslu. Myslivec rozumí honbě.
Přivykej práci! Poshověj mi!

Hledejte v čítance třetí pády.

125. Výrok určen bývá čtvrtým pádem na otázku
koho neb *co?*

Učitel učí mládež. Otec živí děti. Služka myje stůl. Žák prepisuje úlohu. Kůň tahá vůz. Strom nese ovoce. Orač vyoral brázdu.

Udejte podmět a výrok v každé větě, a pozorujte, v kterém pádu stojí výrok na otázku: *koho* nebo *co?* — Proměňte tyto věty na množné číslo. — Vyhledejte v čítance čtvrté pády, kterými výrok určen jest na otázku: *koho* neb *co?* — Udejte z následujících slov úplné věty:

Pes dům střežiti. Dítě matka prositi. Liška slepice chytiti. Slunce země ohřívati. Zpěv člověk obveselovati.

Povězte něco (učíte výrok) o podmětech jmenovaných s časoslovem a podstatným jmenem ve čtvrtém pádu.

Zahradník —. Kolář —. Knihař —. Mlynář —.

Kozel má rohy. Srnec má parohy.

Řekněte co má: kůň — osel — péro — žák —.

126. Výrok určen sedmým pádem na otázku: *čím?*
Truhlář hobluje hoblíkem, vrtá nebozezem, tluče kladivem, řeže pilou, klíží klihem, barví barvou. Čím pracuje kovář? tesař? zedník? zahradník? Čím píše žák?

Na otázku *čím?* odpovídá jméno nástroje v sedmém pádu. Napište, jaké *nástroje* znáte, a kdo jimi pracuje.

127. Výrok určen bývá také předložkami u jmen.

a. Na otázku: *z čeho?* Truhlář dělá stoly z prken. Kotlář hotoví kotle z mědi. Hrnčíř dělá hrnce z hlíny.

Povězte, *z čeho* pracuje: krejčí, švec, zámečnick, kovář, plechař, cínař, soukeník, tkadlec?

Na otázku: *z čeho?* odpovídá jméno *hmoty* neb *látky* s předložkou *z*.

128. b. Na otázku: *S kým?*

Mistr pracuje s tovaryši. Sedlák prodal vůz i s koňmi. Vínó s vodou se pívá.

Přišel s ním. Pojď se mnou! Vůdce porazil se sto muži nepřítelé. S podivením lidé se dívali. Se strachem šel k soudu.

Předložka *se (s)* znamená *spolek*.

Zkuste udělati věty s předložkou *s*.

129. *c.* Na otázku *kde?* určuje se výrok jmenem *místa* s předložkami: *u*, vedle, okolo, vně, blízko, na, ve, nad, pod, před, za, mezi. Srovn. §. 108.

Propovězte něco s udáním místa, *kde co jest.*

130. *d.* Na otázku: *Odkud? kam? kudy?* určuje se výrok jmenem *míst*, odkud, kam, kudy se něco *pohybuje*.

On jel z Prahy přes Brno do Vídně. Pod Mělníkem pustil se přes led.

Doplňte necelé věty v §. 109. a. c.

Přede jmeny míst, věcí i osob stávají předložky: *od*, *ze* na otázku odkud? *do* na otázku: kam? s *druhým*, *ke* (k), *vstříc*, naproti s *třetím*, na, ve (v), nad, pod, před, za, mezi na otázku: kam? se *čtvrtým* pádem.

Propovězte něco s udáním, kam odkud se kdo pohybuje. Doplňte věty na otázku *kam?*

Kočí zapřahá koně —. Rybář udici hází —.

Na otázku: *Odkud?* pořádejte slova následující, aby z nich byla věta:

Strýc Praha jíti. Voda běřeme studnice. Zahradník sázeti země.

131. *e.* Na otázku: *kdy?* určuje se ve výroku *čas* předložkami: *Ze*, *ke* (z, k), ob, přes, při, o, ve (v), po, za.

f. Na otázku: *Jak dlouho?* — předložkami: do, skrz, přes, po, na.

g. Na otázku: *Za jak dlouho?* předložkou: za. —

Vizte §. 110. Povězte a napište něco s udáním, kdy se co děje? Spořádejte slova, aby činila rozšířenou větu:

Strom kvěsti jaro. Obilí zraje leto. Slunce svítit den.

132. Na otázku: *Proč?* určuje se výrok jmenem *příčiny* s předložkou i bez předložky. Na př.: Dítě poslouchá z lásky. Zajíc utíká z bázně. Žebrák se třese zimou. Matka pláče radostí.

Povězte: Proč hryze pes kosti? Proč vyhazuje kůň nohama? Proč může býti žák chválen? Srovn. §. 121. a.

133. Na otázku: *K čemu? Nač?* určuje se výrok udáním *úcele* neb *úmyslu*.

Ovoce nám jest k jídlu — železo k děláni rozličných nástrojů. Dříví potřebujeme k palivu.

Udejte: K čemu kdo potřebuje následujících věcí: Žák — knihu — péro — papír — křídlo —. Truhlář — nebozez — hoblík — pílu — kladivo — klíž —. K čemu nám slouží voda? obilí? chléb? vlna? len? kámen?

Urovnejte daná slova k úplné větě: Truhlář potřebovati prkno dělati stůl. Zámečník potřebovati železo zhotoviti zámek.

Srovn. §. 112. h.

134. Na otázku: *Jak?* určuje se výrok příslušnými *příslovkami*. Žák píše úlohu pilně, pozorně, čistě, úhledně.

Jak může krejčí šítí? — pták zpívati? — ryba plavati? — zedník stavěti? — hudebník hráti? — Růže kvete červeně: jak violka? tulipán — lilie — petrklíč?

Srovn. §. 103—107.

135. Obchodník prodává. Obchodník prodává zboží.
Neunavený obchodník prodává zboží. Neunavený
obchodník prodává všelikeré zboží — neustále —
z naděje zisku — za peníze.

Povězte, kterými slovy v těch větách více a více se určuje
podmět a výrok? Na které slovo se ptáte budete slovy: Kdo? co
dělá? jaký? jaké? kdy? proč? zač?

Jednoduchá věta: Žák počítal, — kupec píše, —
řezník seká, — dá se rozšířiti odpovědmi na po-
dobné otázky.

Pilný žák vypočítal rychle a dobře dnes ráno
ve škole těžkou úlohu křídou na černé tabuli. Při-
činnivý zdejší kupec N. píše dnes od šesté hodiny
ranní za okrouhlým stolem ve své pisárně svému
dobrému známému do Prahy o čerstvé zboží. Zá-
možný řezník N. seká ochotně každý den na vy-
sokém špalku ve svém krámě ostrou sekerou skopové
maso lidem za peníze.

Vyptejte se na všechna slova příslušnými otázkami a pozorujte,
jak se věty rozšířiti dají.

c. Věta stažená neb svinutá.

136. Obilí roste. Obilí kvete. — Náš soused prodal
dům. Náš soused prodal pole. Náš soused
prodal louku.

Na místě takových vět mluvíme krátce:

Obilí roste *a* kvete. Náš soused prodal dům,
pole *i* louku.

Věty se *stejným* podmětem a s *nestejnými*

výroky dají se stáhnouti neb svinouti v jednu větu pomocí spojky *a* neb *i*.

Rozdílné výroky v písmě dělí se čárkou (,).

Rozvrhněte následující svinuté věty v jednoduché: Člověk myslí a mluví. — Oheň svítí i hřeje. — Strom má kořen, kmen větve a ratolesti.

137. Lípa jest rostlina. Olše jest rostlina. Buk jest rostlina. Dub jest rostlina. — Železo dá se kovati. Olovo dá se kovati. Měď dá se kovati.

Tyto oddělené věty spojití se dají v jednu svinutou větu pomocí spojek *a* neb *i*.

Lípa, olše, buk a dub *jsou* rostliny. — Železo, olovo i měď *dají* se kovati.

Věty s *nestejnými* podměty ale se *stejným* výrokem dají se svinouti v jednu větu pomocí spojky *a* neb *i*. — Časoslovo patřící k více podmětům musí státi v množném čísle.

Stáhněte následující věty: Husa je pták. Kachna je pták. — Jablň je strom. Hruška je strom. — Šsavci mají červenou krev. Ptáci mají červenou krev.

138. Já i ty *jsme* žáci. — Ty a on *nejste* pozorní. — My, vy i oni *máme* své knihy. —

Jsou-li podměty *zájmena osobní*, řídí se časoslovo vždy dle osoby přednější. První osoba přednost má před druhou, druhá přede třetí.

Spojte následující věty: Já píši. Ty píšeš. — My se modlíme. Vy se modlíte. — Ty držiš péro v ruce. On drží péro v ruce.

Ve svinutých větách na místě spojek *a*, *i*, mohou státi spojky: *také*, *těš*, *jakž* — *takž*, *nejen* — *ale i*. Srov. §. 113.

d. Věta složená.

139. *Antonín chodí do školy* — jest věta jednoduchá. Řeknu-li ale: *Dověděl jsem se, že Antonín pilně chodí do školy*: již jest věta složená, a ještě složenější, řeknu-li: *Ptav se onehdy pana učitele na žáka Antonína, dověděl jsem se k svému potěšení, že jmenovaný žák pilně chodí do školy*.

Kolik jednoduchých průpovědí jest v druhé a kolik v třetí větě?

Věty, které v sobě obsahují více průpovědí než jednu, slovou *složené*. Průpovědi se skládají pomoci *spojek*.

140. *Není dobrým sousedem, kdož pomlouvá svého souseda. I trpělivý člověk, upadne-li v nemoc, bývá mrzutým.* —

Z kolika průpovědí složeny jsou tyto věty? A však není velikého rozdílu mezi oněmi a mezi jednoduše rozšířenými větami: Dobrý soused nepomlouvá souseda. Trpělivý člověk po čas nemoce bývá mrzutým.

Jednoduché věty proměnit se dají v složené, a naopak i složené věty dají se proměnit v jednoduché.

Výrok *po čas nemoce, neb upadne-li v nemoc*, vysvětluje, proč i trpělivý bývá někdy mrzutým.

Věta, která jinou vysvětluje, slove *vedlejší*; a která od jiné vysvětlena jest, slove *hlavní větou*.

Pokuste se některé složené věty v čítance proměnit v jednoduché.

141. *Kdybych se byl nadál, že dobrý přítel mne dnes navštíví, bylbych z domu nevyšel.*

Jest úplná složená věta. Hlavní věta jest: *Nebyl bych z domu vyšel* — vedlejší: „kdybych se byl nadál“ a t. d. Po slovech nápo- vědných: „Kdybych se byl nadál, že dobrý přítel mne dnes navštíví“ — ještě něco očekáváme, a sice *dopověď*: „byl bych z domu nevyšel“.

Vedlejší věty někdy předcházejí hlavních a stá- vají se *nápo- vědmi*, kterých věta hlavní teprvé do- plňuje. Hlavní taková věta jest pak *dopověď*.

Vyhledávejte kdekoli v čítance hlavní a vedlejší věty, nápo- vědi a dopovědi. Srov. §. 114.

e. Spůsoby vět.

142. Dítě poslouchá. — Poslouchá-li dítě? — Dítě, poslouchej! — Kéžby dítě poslouchalo!

Ve větách rozeznati se dají *spůsoby oznamo- vací, tázací, rozkazovací* (provolávací) a *žádací*.

V písmě dělá se na konci věty oznamovací *těčka* (.), na konci věty tázací *znaménko otázky* (?), na konci věty rozkazovací, svolávací neb žádací *znaménko svolání* (!).

XI. Č á s t.

Tvoření slov.

143. *a.* Sedím. *b.* sedám. *c.* sednu. *d.* Sadím. *e.* sázím. *f.* vysazují. *g.* Sedlo. *h.* sídlo. *i.* sádlo.

Která z těch slov jsou časoslova? která jmena podstatná? Jaké *proměny* znamenáte u nich na samohláskách a na souhláskách? která z nich mají stejnou koncovku? které z nich má předložku? které z nich má nejvíce slabik? — Slovem *sázím* a *sadím* chci pověděti, že činím neb učiním, aby něco sedělo. Všecka ta slova ukazují na sedění aneb na čin, aby něco sedlo, neb sedělo; jsou tedy *podle smyslu* sobě *příbuzná*.

Udejte podobné proměny na samohláskách a souhláskách ve slovech příbuzných:

Vedu, vodím, vůz. — Hrabu, hrob, hrábě, hrobník, pohřeb. — Pletu, pleť, plítám, plot, plůtek, plátno. — Myji, mýdlo, mydliti, mydlina, mydlář, umývám, umyvadlo, pomyje. — Pluji, plouti, plynu, plýtva, ploutev, plovu, plavu, plavám, plavím, plavívám.

144. Kupec ať prodané zboží *zváží*. Ženci *sváží* snopy. Vozka *sváží* kámen.

Ve všech těch průpovědích mají slova *zváží* a *sváží* stejný aneb podobný zvuk, ale nestejný smysl; můžeme totiž něco *zvážiti* na váze, můžeme *svázati* snop povřísem, a *svážeti* cokoliv na voze; ono pochází od váha — vážiti; druhé od váži — vázati; třetí od vezu — vézti.

Slova stejného neb podobného zvuku ale nestejného neb nepodobného smyslu nejsou vespolek příbuzná,

145. a. Sedím, sed', sedě, sedl, seděti, sedění. Posedím, poseda, neposeda. Soused, sousedův, sousedka, sousedčin, sousední, sousedký, souseduji.

b. Sedám, sedej, sedaje, sedal, sedav, sedavý, sedati, sedátko, sedadlo, sedání. Přisedám, přisedám, zasedám, předsedám, předsedatel, předsedatelka, předsedatelkyně.

c. Sednu, sedni, sedna, sednul, sednuv, sednouti, sednutí. Sednice, sednička. Posednu, poposednu, zasednu, přisednu, přisednu.

Opište ta slova, a vizte jak se tvoří, jak rostou, jak se rozvíjejí. Udejte u nich předložky, a pozorujte koncovky: -ím, -ě, -l, -a, -ám, -al, -ej, -aje, -av, -avý, -adlo, -atí, -ání, -atel, -atelka, -atelkyně, -nu, -ni, -na, -nul, -nouti, -nutí, -nice, -nička. Po odražení předložek a koncovek zbude pouhá slabýka: *sed*, kořen všech těch slov, která z něho vyrostla a šířeji se rozvíjí.

Ve víceslabičných slovech rozeznati lze *kořen*, *předložky* a *koncovky* (předpony a přípony). Slova z *kořenů* vyvedená nazýváme *odvozená*.

Která z odvozených slov od časoslova: sedím, sedám, sednu — jsou *časoslova*, aneb *spůsoby* časoslovné? která jsou jmena *podstatná*, osobní a věcní mužského, která ženského, která středního rodu? která jsou jmena *přivlastňovací*? která *přídavná*? která jmena *časoslovná odtažitá* (dle Mluvn. 102)? Sestavte je pro lepší přehled pod sebe do zvláštních sloupců a podtrhněte jejich předložky a koncovky.

146. d. Sadím, sad', sadě, sadil, sadiť, saděn (sazen). Sad, sádek, sádeček. Sadba, sadebný. Sadař, sadařův, sadařka, sadařčin, sadařský, sadařství. Sádka, sádkář, sádkářův. Osadím, osada, osadník, osadníkův, osadnice, osadničin. Posadím, posada, posádka. Dosadím, nedosadím. Roz-

sadím. Přisadím, přísada. Nasadím, násada.
Vysadím, výsada.

e. Sázm, sázej, sázeje, sázel, sázen, sázení,
sázeti, sázeci. Saze. Sazeč, sazečův, sazečka.
Sázka. Sázb. Sazenice, sazenička. Posázím,
přesázím, vysázím.

f. Vysazují, vysazuj, vysazuje, vysazoval, vysa-
zovav, vysazovati, vysazování. Předsazují, za-
sazují, usazují a t. d.

Připište do začatých sloupců odvozená časoslova, spůsoby časoslovné, jména podstatná, osobní, věcní, přivlastňovací, přídavná, odtažitá. Podtrhněte jejich předpony a přípony. Všimněte si zvláště nových přípon: -ek, -eček, -ba, -ebný, -ař, -ařův, -ka, -ařka, -ařčin, -ařský, -ař-ství, -ka, -eč, -eč-ka, -eč-ův, -ík, -ík-ův, -i-ce, -i-vo, -i-čin a t. d. Ohledejte, jak se i přípony rozšiřují.

Pravopis.

(Na základě počátků mluvnice při první čítance.)

Správně piš!

1. Myslím. Každé pomyšlení dá se povědět i napsati jedním nebo několika slovy. Slova se dělí na slabiky, slabiky se skládají z hlásek.

Každá *hláska* má svou *písmenu*. Základní pravidlo pravopisné jest:

I. *Každá hláska píše se svou písmenou.*

Opakuje se z mluvnice připomenutí 2. 3. 4. 5.

a. Psání *samohlásek*.

2. Perla jest *drahá*; široká cesta slove *draha*. *Jedna* víra, jeden Bůh! Hospodář *jedná* dělníky do práce. Pojdte *jist*; jsem něčím *jist*. Drží *hrábě*: ale není *hrabě*. *Kladu* knihu na stůl: tesaři tesají *kládu*. *Kolik* se zaráží: ptám se, *kolik* jest hodin? *Litá* nádoba z cínu; *litá* zvěř; pták *litá*. Nemáme

*

lati; hřebík na *lati*. *Milé* dítě; *mile* cesty. *Morová* rána; *mórová* vesta. Kníže *pán*; *pan* mistr. Radní *páni*; vzácná *paní*! *Právo* k něčemu; odešel v *pravo*. Moudrá *rada* lepší než peníze; mládež *ráda* hrává. *Saně*, drak; *sáně* k ježdění po sněhu. *Spála*, vyraženina; nemocná tiše *spala*. Dívka *stála* v kostele; *stala* se nehoda; *stalá* příhoda dala příčinu k rozličným pověstím; *stálá* povětrnost. *Svár*, nesvornost; *svar* hráchu s kroupami. *Vada*, chyba; *váda*, hádka. Sud se *valí*; pekař *válí* chléb. Městské *valy*; větry *vály*. *Vina*, provinění. *Vina* rozličného druhu.

Vyhleďte slova stejnými písmenami psaná. Jak se vyslovují samohlásky *čárkované* a jak *nečárkované*?

Z toho vyplývá pravidlo pravopisné:

II. *Dlouze vyslovovaná samohláska znamená se v písmě čárkou: krátká samohláska se neznamená.*

Na místě *ó* píšeme *ů*.

3. První slabiku slov ostřeji vyrážíme, nechažť se slabika ta dlouží nebo zkracuje.

Ostřejší vyrážení první slabiky v slově jmenujeme *přízvukem*.

Čím v taktu jest ostřeji vyrážena hudební nota, tím přízvuk jest v řeči.

Ve slovech: *stala*, *stála*, *stalá*, *stálá* — *valy*, *vály*, *valí* a *válí* — přízvuk jest na první slabice: a však *nečárkované* *a* dlouze se nevyslovuje.

Pro přízvuk *nemají se dloužiti krátké samohlásky v první slabice slov*. Správně píšeme: Bližní,

ctitel, cvičený, divadlo, hadač, jistý, kniha, křtitel, myje, pije, pivo, stinidlo, tichý, silou, silami, travou, travami a j. v. nikoliv ale blížni, ctitel a t. d.

Pro přízvuk *nemá se zkracovati dlouha v písmě čárkovaná samohláska v druhé slabice slov*. Správně píšeme: Není, nesmírný, nyní, obličej, obširný, počítá, povídá, polévka, prvé, také, upřímný, utíká, vymáhá.

4. Chybné v písmě jest *zkracování dlouhých slabik* ve slovech jednoslabičných. Správně píšeme: Čím, jím, kýž, tím, vím; i v dvouslabičných: církev, dvěře, lítost, řídký, říká a j. v.

Chybné jest *různé měnění samohlásky é v í* neb *ý*: dýlka, dýšť, jmíno, chlib, chliv, lík, líto, líp, mlíko, myšlinka, okýnko, stýblo, známíno atd. na místě: délka, déšť, jméno, chléb atd.

Chybné jest v písmě *rozvádění dlouhých samohlásek na dvouhlásky*; na př.: malej chlapec, pobožnejm lidem, jí lžicej, mlejn, mejliti, ouroda, ouřad, na místě: malý chlapec, pobožným lidem, jí lžící, mlýn, mýliti, úroda, úřad.

Jmenujte více příkladů nepravidelného rozvádění samohlásky **y** na **ej**, **u** na **ou**.

Chybné jest *různé měnění koncovek při skloňování jmen a časoslov*, na př.: milý dítě, veselý děvčata, mezi sousedama, chcou, chtějí, radujou se a t. d. na místě: milé dítě, veselá děvčata, mezi sousedy, chtějí, radují se.

Pamatujte si hlavní pravidlo pravopisné:

III. Chybné vyslovování opravuje se v písmě podle pravidel mluvnických.

5. Podle vzhledu široké, podle vyslovení **tvrdé y** klade se v písmě:

- a. po tvrdých souhláskách: **h, ch, k, r, n, d, t**.

Příklady vyhledejte v éitance.

Vyjmuta jsou slova cizí, v kterých se píše **ī** jako v původním jazyku: apatika, Indie, cichorie, a j. v.;

- b. kde se tvrdé **y** v příbuzném slově proměnití dá v **ey**; na př.: byt, příbytek (býti, beyti); bylina, býlí (beylí); lyko (leyčí), mlýn (mleyn); pýr (peyr), pýcha (peycha), sýpka (sejпка), sýr (seyr), sýček (seyček), výr (veyr).

Připomenutí. Slovo získati, zisk, píše se měkkým **ī**, protože pochází od jískati (hledati), a složeno jest s předložkou **Z**;

- c. v skloňovacích koncovkách jmen podstatných, přídavných, číslovek a zájmen z mluvnice známých;
- d. v koncovkách časoslov minulého času, kde se srovnávají se jmenem neživotným mužského, neb se jmenem ženského rodu v 1. pádu množného čísla; na př.: větry vály; vrány letěly; hrušky a jablka padaly; višně byly potrhány, žnečky upoceny, slepice pobity, stoly umyty; skály stály nepohnuty;

- e.* v příponách odvozovacích: **-ýn, -ýl, -ýř, -ýš, -yněk, -yně, -yš, -yka, -yto**; na př.: mlýn, motýl, měchýř, slepýš, plyněk, hospodyně, tovaryš, babyka, kopyto;
- f.* dle zvyku správných spisovatelů ve jmenech podstatných: hmyz, lysina, lyska (vodní pták), mysl, myslivec, myš, pysk (ret), pytel, syn, syrovátka, sirup, sysel, výška, vydra, vyza, vyžle, výheň, zvyk, bystrice, bystrý potok; v druhé slabice: jazyk, kobyla, návyk, nazývám (živám pro ospalost), obyčej; — v přídavných: vysoký, syrový (surový); v časosloveh: lysati (plechatěti) lysina, pykati, sympati, sytiti, rozptýliti, třpytěti, vykati, zpytovati, zvykati, v příslovci: brzy; v zájmeně: vy, i v předložce: vy-, na př.: vycházím, východ; ve spojkách: by, aby, byť; a v příponách: -bych, -bys.

6. *Měkké i* klade se dle pravidel buď čárkované neb nečárkované:

- a.* po měkkých souhláskách **c, č, j, ř, š, ž** ve všech slabikách, a na začátku slov také po **z**.

Příklady vyhledejte v čítance. —

Vyjmuta jsou cizí slova, která se píší širokým *y* jako v původním jazyku: Cyrus, cymbál.

- b.* po **n, d, t**, když se měkce jako **ň, ď, ť** vyslovují.

Příklady v čítance.

- c.* Ve skloňovacích koncovkách jmen podstatných, přídavných, číslovek, zájmen a časoslov, když

se tvrdé souhlásky **h, ch, k, r, n, d, t**
mění v měkké **z, š, c, ř, ñ, đ, ť.**

Příklady v mluvnici: 29. 33. 41. 55. 58. 67. 70. 79. 93. 98.

Z ciziny přijatá jména plac, kloc, zachovávají v prvním pádu množného čísla tvrdé **y**: placy, klocy.

- d.* v koncovkách časoslov minulého času, kde se srovnávají se jména životnými mužského rodu v prvním pádu množného čísla; na př.: holubi letěli, chlupci padali, psi potrháni, ženci upoceni, volí pobiti, kominíci neumytí, lidé pohnutí;
- e.* v příponách odvozovacích u jmen mužského rodu: dědic, topič, živočich, otec, krejčí, malíř; ženského rodu: světlice, světnička, jeřicha, košile, bylina, bylinka, kopist, divizna; a středního rodu, jako: nosidlo, strniště, jelito, palivo, ohnisko, panenství; a
- f.* ve slovech: líska (ořeš), míč (od metati), pítel, piják (od pítí), vír (ve vodě), sídlo, síkora, síla, símě, síň, síra, síť, síti; sichravý, siný, sirý, sivý; ví, sičí, siptí, míti, píchati; v zájmenu: mi, a ve spojce: sice.

7. Měkké **ě** rozeznati sluší od tvrdého **e** v slovech: *kvetu*, kvete (časoslovo), *květu* od květ (podstatné jméno); *med* (včelný) a *měď*, ruda; *vědro*, čtvrt sudu a *vedro*, horko; *mne* volal, nikoliv tebe; *mně* to pravil, nikoliv tobě. *Nemněte*, nedomnívejte se, že ujdete trestu!

b. Psání souhlásek.

8. Rozeznati sluší slova, která u vyslovování stejně sice znějí, ale nicméně rozdílná jsou co do smyslu a v písmě vzhledem na *souhlásky*: *Duch* (duše) a *duh*, síla zdravotní; *vrch*, kopec, *vrh*, hození; *jich*, 2. pád množ. čísla zájmena on, *jih*, polední vítr; *kruch*, krušec (soli), *kruh*, kolo; *lep* na ptáky, *leb*, lebka, holá hlava; *lest*, podvod, *lézt*, lézti od lezu; *výška*, vysokost, *vižka*, malá věž.

Dle prvního základního pravidla pravopisného píše se také každá *souhláska* svou písmenou. Nesmí se tedy psáti:

souhláska silná **p, f, t, ť, s, š, k, ch**
 na místě slabé **b, v, d, d', z, ž, g, h,**
 ani naopak slabá na místě silné.

Na počátku slov a před samohláskou poradí nám pouhé vyslovení, jaké souhlásky napsati třeba; na př.: bil, pil; míza, mísa; tíže to rozhodnouti na konci. Tehdáž musíme si pravidelně buď prodloužiti to slovo, anebo rozpomenouti se na slovo příbuzné; na př.: dub, dubu; vaz, vazu; břeh, břehu; led, ledu; voz, vozím; druh, druha.

9. Zvláštního pozoru míti sluší při psaní *předložek silnozvukých S a K*, kde se před slabými souhláskami vyslovují slabě jako **Z** a **G**; a při psaní *předložek slabozvukých V a Z*, kde se před silnozvukými souhláskami vyslovují silně jako **F** a **S**; na př.: sběhli se, s bednářem; šli k bednáři; vsadili, v síni, z těla.

Více příkladů v počátcích mluvnice a pravopisu 27., 28., 29., 30 při první čítance.

Předložka **S** klade se, když znamená buď *spolek*, na př.; s bratrem, s hospodářem, scházeti se, sběhnouti; anebo něco *s hůry dolů*: se stromu, s dubu spadnouti.

Předložka **Z** klade se, když znamená něco odněkud neb *z vnitř*; na př.: z Prahy, z kostela, z upřímnosti srdce; neb *z čeho* se co dělá; na př.: z papíru.

Jako předložky **S** a **Z**, piší se také předložky **roz**, **bez** a **přes** vždy bez proměny, byťby i jinak se vyslovovaly; na př.: bezpečný, přes hory, doly.

10. Pamatovati sluší ale slova, která se piší písmenou **Z** před **k**, **p**, **t**: zkáza, zpoura, zpěv, zpráva, zprahlý, ztuchlý, ztráta; zpět, zprosta, ztemna, ztenka; zkáletí, zkameněti, zklámati, zkopati, zkríknouti, zkrvaviti, zkoušeti, zkypřeti, zkyšati, zpeněžiti, zpitoměti, zplesnivěti, zpomenouti, zprachnivěti, zprostiti, zpuchnouti, zpytovat, ztenčiti, ztrestati, ztropiti, ztupěti, ztvrditi.

11. Dle prvního základního pravidla pravopisného *nesmí se souhláska měkká psáti na místě tvrdé*, aniž *naopak*. Rozeznávají se v písmě: *med* včelný, *měď*, ruda; *čin*, skutek a *čiň*! dělej; *mne*, *mně*; *prst*, kterým se ukazuje, *prst*, úrodná hlina; *půst*, od postiti se, *pust'*, od pustiti; a t. d.

Pro pohodlí dovolují sobě spisovatelé psáti: obět, pamět, smrt, čtvrt, srst, hrst, ctnost, zlost, kost, bolest, milost, mladost, a také: zpověď, odpověď a t. d. místo: oběť zpověď a t. d.

Souhlásky **n**, **d**, **t** se nehačkují, stojí-li před měkkým **i** neb **ě**.

12. Chybné byloby rovněž, kdyby se před **b** a **p** místo **n** psávalo **m**. Píše se: hanba, honba, Pán Bůh, pan brat . . . a nikoliv: hamba, homba, Pám Bůh, pambrat.

Rovněž chybné by bylo psáti **ř** místo **ž**, **č** místo **š**, **r** místo **d**; na př. v slovech: mládež, krádež, lepší, radší, hedvábí, které se psáti nesmí: mládeř, krádeř, lepčí, rači, herbábí.

13. *Chybné jest přidávání písmen*, kdež jich není potřebí; na př.: mastné krámy, mněsto, mněsíc, na místě: masné krámy, město, měsíc; a voj, voběd, vobruč, vovce, vosum, hapatika, místo: oj, oběd, obruč, ovce, osm, apatika.

Pro uvarování zmatku pamatovati sluší slova, která se začínají slabikou **VO** neb **VOJ**: voda, vor, volák, vole, vos, vosk — volný — vonim, volám, volím, vodím, vozím, — vojna, vojsko.

Pro zvláštní důraz na některá slova přidává se na konec závěrka **ž** nebo **ť**; na př.: Dej, dejž; mluv! mluviž! bylť, mluviltě, vstaltě.

14. *Chybné jest vypouštění potřebných písmen* v psaní za příčinou chybného vyslovování; na př.: meno, mění, du, pudu, pučím, přídu, řebík, řeben, řbet, řích, rožeň, věk, věčný, japko, steklý, skřísím . . . na místě pravidelného psaní: jméno, jmění, jdu, půjdu, půjčím, přijdu, hře-

bík, hřeben, hřbet, hřích, hrozen (rožeň k pečení), vděk, vděčný, jablko, vzteklý, vzkřísím.

Pamatovati sluší také na *koncovky*: -na, -no, -ný, -ní, -ník, -nice, když se připínají k slovům končícím se na **n**, kde se pak **n** v písmě zdvojuje; na př.: panna, vinna, vinno, vinný, činný, prkenný, povinný, soukenný, vápenný, denní, deník, vinník, dennice.

Podobně se nesmějí vypouštěti končící písmeny **Z, Ž, Š** v slabice původní s příponou **-ŠÍ, -SKÝ**, anebo **STVÍ**, ačkoliv se tam **Z, Ž, Š** nevyslovuje; ku př.: mužský, kněžský, kněžství, božský, tužší, sušší.

Avšak se již ode dávna píše: český, rakouský, vlaský, německý, turecký na místě: češský, rakousský, vlašský, německý, turecký.

15. Písmeny **g, q, x** jsou cizí a psávají se toliko v slovech z ciziny přešlých: na př.: Goliáš, Gdánsko, Quirin, Xerxes, gazela, groš, gran, gdoule (rostlina), granát, magnet, galeje, galerie, granatýr, guma, gyps.

c. Psání slov.

16. Každé slovo píše se zvlášť o sobě, obyčejně malou začáteční písmenou.

Velkou začáteční písmenou se piší:

- a. jmena vlastní, a sice jmena křestná, příjmení, jmena národů, zemí, hor, potoků, řek, měst a vesnic.

Příklady vypište z paměti.

- b.* jmena Boží, aneb osob Božích ve smyslu křesťanském: Bůh, Pán, Hospodin, Stvořitel, Spasitel, Utěšitel; Otec, Syn, Duch Svátý.
- c.* Titule: Vaše c. k. Veličenstvo! Vaše Dvojitihodnosti! Vaše Excellenci! Osvícený Kníže! Učený Pane! Drahý Příteli! Mnohovážená Paní! — Císař Rakouský, Král Český; království Uherské a t. d.
- d.* Zájmena osobní v listech a ve zprávách o nejvyšších osobách; na př.: Psal jsem *Vám* před týdnem. Jak se mají *Vaše* děti? Nejvyšší vrchnosti byly v Praze; *Jejich* vlídnost potěšila všech, kdož měli přístup k *Nim*.

17. Slova se dělí, jak jsou složena; a na konci řádku dělí se tak, jak se správně vyslovují.

Příklady v počátcích mluvnice a pravopisu při první čítance, 36—45.

d. Psaní vět.

18. *a.* Žák Antonín Martinovský umí pěkně psátí.

b. Který žák z naší školy umí nejpěkněji psátí?

c. Žákové, pište pěkně! — Kéžbych uměl pěkně psátí!

d. Abych mohl psátí, musím mítí péro, inkoust a papír.

e. Nemohu psátí; nemám po ruce ani péra, ani inkoustu, ani papíru.

f. Není dosti, abych měl péro, inkoust a papír: mám-li napsati pořádný list, musel jsem se dříve naučiti listy psáti.

g. Náš pan učitel pravil: Nejpěkněji ze všech žáků umí Martinovský psáti.

Opište a ohleďte tyto věty. V které z nich se něco oznamuje? V které jest otázka? V které se něco rozkazuje? V které se něco žádá? V které se dělá více přestávek? V které se připomínají slova nějaké osoby? Čteme-li všechny tyto průpovědi stejným hlasem? Která slova mluvíme důrazněji? Pozorujte na konci těchto vět i v prostřed nich *znaménka rozdělovací*, a sice puňtík, čili tečku . znaménko otázky ? znaménko provolání ! čárku čili komma , čárku s puňtíkem anebo středník ; puňtík dvoji neboli dvoutečku :

19. a. *Puňtík* neboli tečka (.) se klade na konci dokonalé průpovědi. Příkládá se také ke zkráceným slovům, na př.: c. k. - císařský, královský; t. j. - to jest; zl. - zlatý; kr. - krejcar; ct. - cent; sv. - svatý; na př. - na příklad; k. p. - ku příkladu; a t. d. - a tak dále; a p. v. - a podobných více.

Vyhleďte puňtíky v čítance.

20. b. *Znaménko otázky* klade se na konci otazovací průpovědi. Jestliže však jen zmínka se činí o nějakém dotazování, klade se na konci puňtík a nikoliv znaménko otázky; na př.: Když jsem se přítele tázal, jak se jemu vede, odpověděl, že dobře.

Vyhleďte znaménka dotazovací v čítance 6. 71 a jinde.

21. c. *Znaménko provolání* klade se na konci věty, která projevuje zavolání na někoho, rozkaz, žádost, podivení, anebo jiné pohnutí mysli.

Příklady v čítance 51. 60. 73. 74. 76.

22. *d. Čárka* se klade, kde jsou buď slova neb věty jednoduše spojeny, aneb kde se věty vedlejší oddělují od hlavních.

Příklady v každém čtení.

23. *e. Středník* se klade mezi složitější věty vůbec, a zvlášť mezi nápovědí a dopovědí, kdežto dopověď udává příčinu, následek anebo výminku nápovědi.

Příklady v čítance.

24. *f. Dvoutečka* se klade:

- a.* mezi nápovědí a dopovědí, jsou-li oboje věty složitější;
- b.* uvádíme-li vyrčená slova kterékoliv osoby; a
- c.* vyčítáme-li zejména několik věcí, zvláště po slovech: *jako, totiž, jaké jsou.*

Příklady v čítance.

25. *Velká písmena* se klade na začátku každé věty, a tudíž i po puňtíku, po znameních otázky a provolání, i po dvoutečce, když se vyrčená slova kterékoliv osoby připomínají.

Verše obyčejně se píší na počátku každé řádky velkou písmenou.

Příklady v čítance 6. 8. 10. 13. 16. 20. 22. 25. a j.

Za novějších časů se ten obyčej opomíjí, jako v čítance 17. 55.

Někdy se verše píší napořád, jako obyčejné řádky. Příklady v čítance 15. 32.

26. Ještě jiná znaménka v písmě se nalezají. *Znaménko uvozovací* „ “ klademe, když cizí průpověď doslovně uvádíme, aneb rozmluvu osob určitěji vyznamenati chceme. Příklady v čítance 51. 58. 59. 60. 61. 62. 74.

27. *Znaménko pomlčení* — klade se na místo nedopovězené řeči. Na př.: Hory doly mi sliboval; ale —.

Mezi *závorky* [] aneb () klade se slovo neb věta, která k vysvětlení řeči slouží. Příklady v čítance 53. 56. 58. 61 a na mnoha místech v mluvnici.

28. *Poukazník* se klade do textu, kamž patří připomenutí doleji uvedené. Podobá se jedné neb více hvězdičkám *), **), cifrám (číslicem) ¹), ²), křížku †), neb písmenám a), b).

Příklady v čítance č. 13. 62. 156. i v knihách, kdež se připomínají n. př. texty z Písma svatého.

Skládání písemností.

1. Popis.

Světlice mívají vůbec čtyry kouty; jsou zavřeny stěnami a dveřmi, a slouží za přibytěk lidem. Stěny jsou kolmé, strop visutý, podlaha vodorovná. Stěny i strop jsou buď obileny, anebo malovány. Podlaha jest z prken; v chatrčích bývá jen hliněná. Okny vchází světlo. Rámy k oknům dělá truhlář; zámečnick jich okovává; sklenář zasazuje do nich tabule skleněné. Pro bezpečnost bývají okna opatřena okenicemi.

Ku potřebě a pohodlí ve světlici bývá nářadí: stůl, stolice, lavice, postel a t. d. Po stěnách visívají obrazy. Zdravá světlice musí býti dosti vysoká, světlá, suchá a na čisto uklizená.

Napište něco o školní světlici, o jiných známých staveních, o zahradě, o polích, o lesích.

2. Přečtete v čítance č. 65. popis koně, a č. 169. popis pluhu. Zkuste podle toho napsati něco o ovci a o vozu.

3. Návěští.

Dne 18. dubna 1860 zaběhl s Pražského mostu kudrnatý pudlík bílé barvy, černých uší; měl náhubek z lesknavého bílého drátu a obojek řemenný s plíškem, na kterém jest vyryto číslo domu 150—II., kdež vlastník toho pudlíka přebývá. Kdoby toto sběhlé zvíře zdravé navrátil, tomu nižepsaný připovídá odměnu dvou zlatých stříbra.

V Praze, dne 19. dubna 1860.

Štěpán Sedmihradský,
majitel hostince č. 150—II.

Úloha. Žák N. N. ohlašuje svým spoluškolákům, že ztratil perořízek, a popisuje, jaký jest. kolik má želízek a jakou zvláštní známku, na př. plíšek, aneb v kosti vyryté slovo: Patent.

4. Vypište z paměti v krátkosti obsah posléze čteného sv. evangelium, anebo zkrácený příběh biblický.

5. List.

Srdečně milovaná Matko!

Jestli kdy, dnes zvláště se raduji, že jsem se naučila ve škole psáti. Vzdálena jsouc od Vás. mohu alespoň listem na jevo dáti své přání k Vaším jmenovinám. Zachovejž Vás Bůh povždy dokonale zdravou! Mne pak dej milost, abych ctnostným se chováním Vám vždy potěšení působila! O to se každodenně modlím, abych se tak aspoň odsluhovala Vám za své vychování. Zachovejte dále svou mateřskou lásku

Vaši

*poslušné dceři
Antonii.*

Úkol. Syn Josef připomíná sobě dobrodiní svých rodičů na den svátku svého otce a píše jemu své přání.

6. Zvací list.

Milý Karle!

Bliží se štědrý den; můj drahý otec mi dovolil, abych si k večeri na štědrý den pozvati směl nejmilejšího mi spolušáka. Zvolil jsem Tebe. Přijď o čtvrté hodině k večeru k nám, a uvidíš můj pěkný vánoční stromek, který mi můj dobrý otec a matka přistrojili. Potěš příchodem svým

V Brně, dne 22. prosince 1860.

*upřímného spolušáka
Cyrila Hostýnského.*

7. Vysvědčení.

Kolek

Kar el And ěl z Nitry v Uhrích rodilý, 24 let starý, tovaryš sedlářský, pracoval u mne od 15. ledna 1858 až do dne dolepsaného, a vždy se choval počestně a věrně, tak že jemu svědomitě toto pochvalné vysvědčení vydati mohu. Z mého domu byl dokonale zdrav propuštěn.

V Olomúci, dne 14. února 1860.

Josef Rozkošný,
majetník dílny sedlářské.

8. Kvitance.

Kolek

Na d vě stě zlatých rak. č. které jsem já nižepsaný za dvouleté dokonale zdravé hříbě od pana Arnošta Lidického z Kutné Hory dnes na hotovosti přijal.

V Pardubicích dne 26. listopadu 1860.

t. j. 200 zl. rak. č.

Jan Konírad.

9. Účet.

Kolek

na s hotov ené a odvedené krejčovské dílo pro pana Jiřího Medako více, doktora v lékařství.

Dne	Za nově udělaný zimní kabát se všim zakoupeným příslušenstvím pro pana Doktora	V rak. čísle	
		zl.	kr.
4. ledna 1866.		22	80
17. ledna.	Za pláštík pro pana syna	10	75
	Čini dohromady	33	55
V Praze dne 18. ledna 1860.			
Jan Kosobud, mistr krejčovský.			
Kterou sumu 33 zl. 55 kr. že jsem řádně přijal, tímto zároveň se přiznávám.			

10. Hospodářský rejstřík žáka

N. N.

1866.		Příjem		Vydání	
		rak. č.	rak. č.	rak. č.	rak. č.
<i>Leden</i>		zl.	kr.	zl.	kr.
1.	<i>Od svého milého otce darem jsem přijal</i>	2	—	—	—
3.	<i>Za knihu papíru</i>	—	—	—	16
—	<i>Za půl kopy brků</i>	—	—	—	5
4.	<i>Vázaného od pana strýce</i>	1	60	—	—
8.	<i>Za lahvičku inkoustu</i>	—	—	—	10
9.	<i>Za novou IV. čítanku</i>	—	—	—	35
10.	<i>Za lineál</i>	—	—	—	10

11. Přijímací list.

Niže psaný tímto listem se přiznávám, že mi pan Ladislav Kutina, c. k. poručík v pluku císařských myslivců, dvě stě zlatých v rakouských zlatnicích schovati dal, které jemu věrně a v té samé minci každého času bez prodlení navrátím, aneb komukoliv k vyzdvihnutí těch peněz od něho splnomocněnému odevzdám.

V Karlíně u Prahy dne 16. ledna 1860.

Jindřich Malovský,
majetník domu č. 151.

12. Plnomocenství.

Kolek	Niže psaný pod svou pečeti a u přítomnosti tři dožadáných pánů s vědků stvrzují, že jsem ukazatele tohoto listu, pana Konráda Vojtěchovského splnomocnil, aby proti odevzdání přijímacího listu, daného v Karlíně dne 16. ledna 1860, peníze dvou set
-------	---

zlatých v rakouských zlatnicích, kteréž jsem u pana Jindřicha Matovského ku přechování složil, s tímž právem k mé ruce vyzdvihnouti mohl, jaké mně samému jakožto vlastníkově k vyzdvihnutí těch peněz přísluší.

Ve Veroně, dne 17. května 1861.

○ N. N. dožádaný svědek.

○ N. N. — —

○ N. N. — —

○ Ladislav Kutina,
c. k. nadporučík.

13. Obligace neb dlužný úpis.

Kolek

Já n[íže] ps[aný] tímto listem vyznávám, že mi dnes pan Václav Kučer [a, zde]ší kupec tři sta zlatých v spolkových tolarech půjčil; i připovídám, že jemu tuto celou summu peněz po dvou letech, t. j. 5. listopadu 1862 s příslušnými úroky pěti ze sta, bez prodlení také v spolkových tolarech zapravím. Za podstatu toho dluhu zakládám svůj vlastní dům na Smichově č. 35. Ku potvrzení tohoto úpisu následuje můj vlastní a dvou dožádaných panů svědků podpis.

Na Smichově dne 5. listopadu 1860.

N. N. dožádaný svědek.

N. N. dožádaný svědek.

František Soukup.

O b s a h.

Oddělení první.

	Strana		Strana
1. Stvořitel	1	28. Zvony	30
2. Píseň ranní	2	29. Výměnek	31
3. Moc Boží	3	30. Modlitba za rodiče	33
4. Píseň večerní	—	31. Násilná smrt	—
5. Přísloví o Bohu	4	32. Zlé svědomí	35
6. Otázky	5	33. Čistota	36
7. Šalomoun v mladosti	6	34. Pasák	—
8. Víra	—	35. Povolnost	37
9. Rok církevní	7	36. Pravda a lež	39
10. Oběť	9	37. Dobré jméno	—
11. Kalich	10	38. Utrhač	40
12. Církev	11	39. Chrám Páně	41
13. Evangelík	13	40. Svátosti	43
14. Vyvolení Boží	16	41. Pomni na den sobotní, abys jej světil	45
15. Dobrý pastýř	18	42. Jádro křesťanských po- vinností	48
16. Vzkříšení	—	43. Jan Amos Komenský	49
17. Nevinné dívky	19	44. Zebrák	52
18. Nebe	20	45. Alpský roh	53
19. Modlitba	—	46. Bohatec	54
20. Peruť duše	21	47. Přísloví	55
21. Sv. Jan Evangelista	22	48. Pohled k nebi	—
22. Láska	23	49. První mučedník církve křesťanské, Sv. Štěpán, v boji smrtedlném	56
23. Snášelivost	24	50. Poslední věci	57
24. Nábožný vojevůdce	25		
25. Doufání v Boha	26		
26. Pocta Svatých	27		
27. Kristus jako Pán a král	28		

Oddělení druhé.

	Strana		Strana
51. Roucho země . . .	59	72. Kúry	79
52. Růže	60	73. Bílá holubička . . .	80
53. Rostliny	—	74. Vrabec a vlaštovka . .	81
54. Květiny	61	75. Slavík	82
55. Skromná fialka . . .	62	76. Laštovička	83
56. Obilí	—	77. Ptáci	84
57. Len. Konopě. Řepka	63	78. Ryby	85
58. Jablň	64	79. Hadi	86
59. Planá a štěpná jablň	65	80. Hlemýžď	88
60. Dub. Stromy lesní . .	—	81. Pavouk	—
61. Křoviny	67	82. Housenky. Housenka a	
62. Jedovaté byliny . . .	—	liška. Bájka	89
63. Ovce	69	83. Včely	91
64. Kráva	70	84. Chroust	—
65. Kůň	71	85. Pijavky	93
66. Pes	73	86. Vnitřek země	—
67. Zajíc a srnec	74	87. Vápno	94
68. Jelen	75	88. Křišťál a diamant . . .	96
69. Sob a velbloud	76	89. Sůl	97
70. Medvěd	78	90. Kamenné uhlí	—
71. Ssavci	79		

Oddělení třetí.

	Strana		Strana
91. Zeměkoule	99	103. Římané	114
92. Slunce a země	101	104. Pronásledování křesťanů	115
93. Hádanka	102	105. Konstantin Veliký . . .	116
94. Měsíc	—	106. Julian odpadlík	117
95. Hádanka	103	107. Úpadek a obnovení cír-	
96. Pevná země a moře . . .	—	kve křesťanské	118
97. Císařství rakouské . . .	104	108. Karel Veliký	120
98. Hory rakouské	105	109. Markrabě Leopold . . .	121
99. Řeky rakouské	106	110. Tataři	122
100. Města rakouská	108	111. Císaře Rudolfa zásluha	123
101. Požehnání Boží. Slovo		112. Tři panovníci našich	
k vlasti rakouské	111	zemí	124
102. Svatá země	113	113. Karel IV. v Pise	125

	Strana		Strana
114. Krištof Kolumbus . . .	125	121. Josef II.	136
115. Dům Habsburský . . .	128	122. Leopold II. a František I.	137
116. Král Ladislav a Jan Jiskra	129	123. Rakouský sedlák a francouzský jenerál	138
117. Ferdinand I., Maximilian II., Rudolf II. a Matiaš	130	124. Císař Ferdinand a František Josef	139
118. Ferdinand II. a III.	132	125. Titul císaře pána	140
119. Leopold I. Josef I. a Karel VI.	133	126. Hymna národní	141
120. Maria Teresia	135	127. Vlastenec	142

Oddělení čtvrté.

	Strana		Strana
128. Dítě a rodičové . . .	143	146. O zkaženém vzduchu . . .	166
129. Čůva	145	147. Koupání a lázně	168
130. Škola	146	148. Pomoc utopeným	169
131. Zahrádka dítek	147	149. Křišení zdánlivě mrtvých	170
132. Hry a kratochvíle	—	150. Úraz a poranění	172
133. Čeládka	149	151. Vášně a náruživost škodí	174
134. Otcovská rada	151	152. Jména	175
135. Vystěhovalci	153	153. Nepokradeš	177
136. Představený obecní	154	154. Podvod	178
137. Živnosti a řemesla	155	155. Opatrujte oheň!	—
138. Bývalé cechy a nynější živnostenské spolky	156	156. Dobročinné ústavy	180
139. Šetři svého zdraví	157	157. Soud	181
140. Nemoci dětské	158	158. Svědek	183
141. Nezdravé pokrmy	160	159. Četník	184
142. O nápojích. Oheň a kořalka. Bájka	161	160. Tresty	—
143. Oděv	163	161. Voják	185
144. Lékař a nemocnice	—	162. Úřady	187
145. Obsluha nemocných	165	163. Daně	—
		164. Odměny	189

Oddělení páté.

	Strana		Strana
165. Rolník	191	168. Mrva	194
166. Půda	192	169. Nářadí rolnické	197
167. Zlepšování půdy	194	170. Orba	199

	Strana		Strana
171. Setí 201	183. Která půda ovocným stromům svědčí?	220
172. Žeň 204	184. Ošetřování stromů	221
173. Stodola 206	185. Česání a ukládání ovoce	222
174. Sýpka (obilnice) 207	186. O koních	223
175. Louka 209	187. Hovězí dobytek	226
176. Pastvisko 211	188. Ovčí dobytek	230
177. Zahradník 212	189. O dobytčích nemocích vůbec	233
178. Štěpařství 213	190. Vzteklna	234
179. Šemenisko 214	191. Včely	236
180. Školka 215	192. Včelařství	238
181. Šlechtění stromů 217		
182. O přesazování stromků ze školky	—		

Připomenutí: Z každého oddělení čítá se týhodně jeden článek, tedy v prvním témdní č. 1. 36. 71. 105. 141; v druhém 2. 37. 72. 106. 142. atd. A však, kdež by toho ohledy vážnější žádaly, lze se odchýliti od přísného takového pořádku.

M l u v n i c e.

Připomenutí	Strana 241
-----------------------	----------------------

I. Část.

Podstatné jméno.

	Strana
A. Rozdíl jmen podstatných	243
B. Rodové jmen podstatných	244
C. Číslo jmen podstatných	245
D. Pády jmen podstatných	246
E. Sklánění podstatných jmen	248
a. Mužského rodu	—
b. ženského rodu	253
c. středního rodu	256
d. Připomínky	258

II. Část.

Přídavné jméno.

a. Sklánění jmen přídavných	261
b. Stupňování jmen „	265

III. Část.

Číslovky.

a. Rozdíl číslovek	267
b. Skloňování číslovek	269

IV. Část.

Zájmena	272
-------------------	-----

V. Část.

Časoslovo	280
Spůsob přestupovací	284
A. Činný stav	288
B. Trpný stav	291
Nepravidelná časoslova	293
Jmena od časoslov odvozená	294

VI. Část.

Příslovka	296
---------------------	-----

VII. Část.

Předložka	299
---------------------	-----

VIII. Část.

Spojka	302
------------------	-----

IX. Část.

Mezislovce čili citoslovo	304
-------------------------------------	-----

X. Část.

Věty.

a. Věta jednoduchá	305
b. Věta rozšířená	308
c. Věta stažená neb svinutá	314
d. Věta složená	316
e. Spůsoby vět	317

XI. Část.

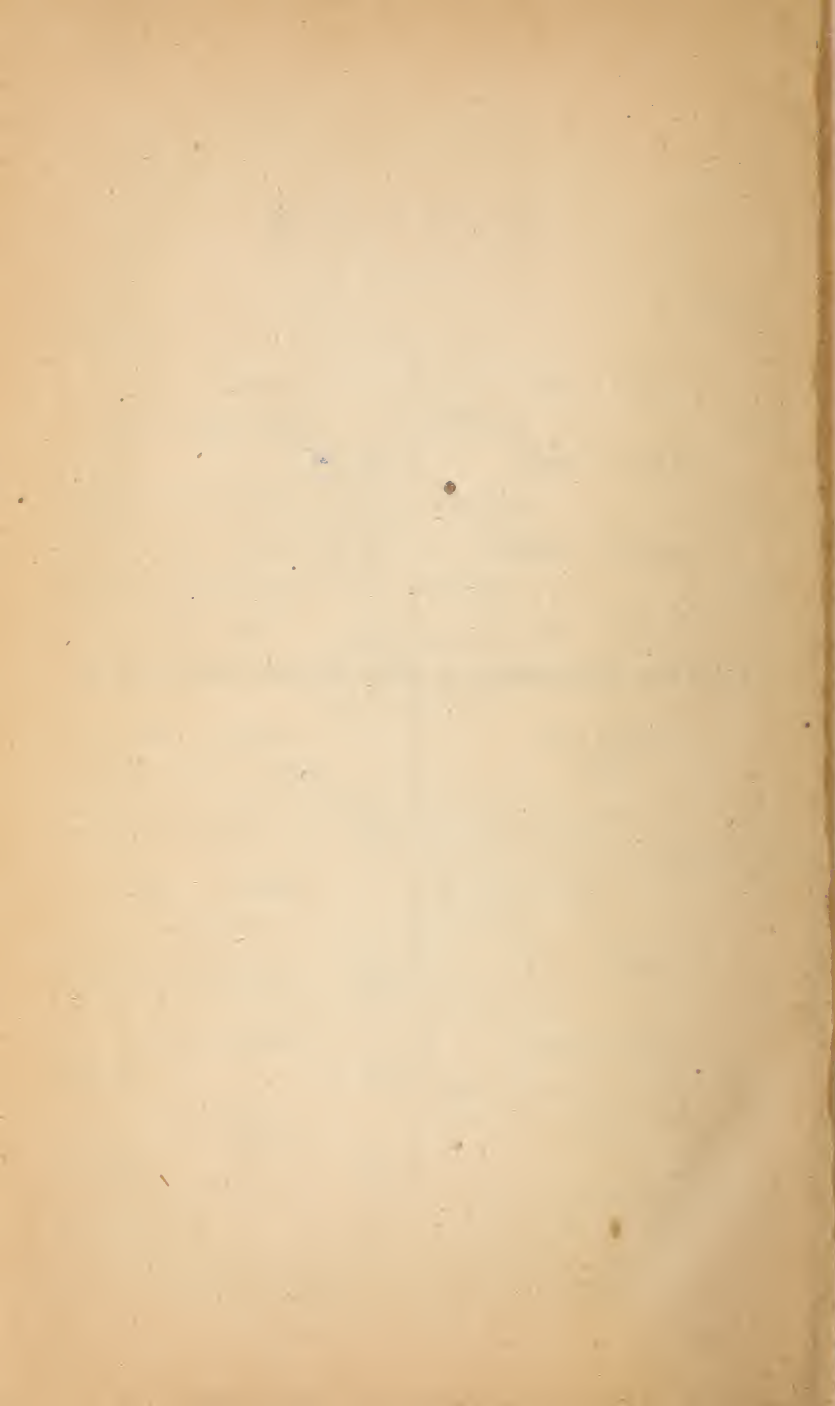
Tvoření slov	318
------------------------	-----

Pravopis.

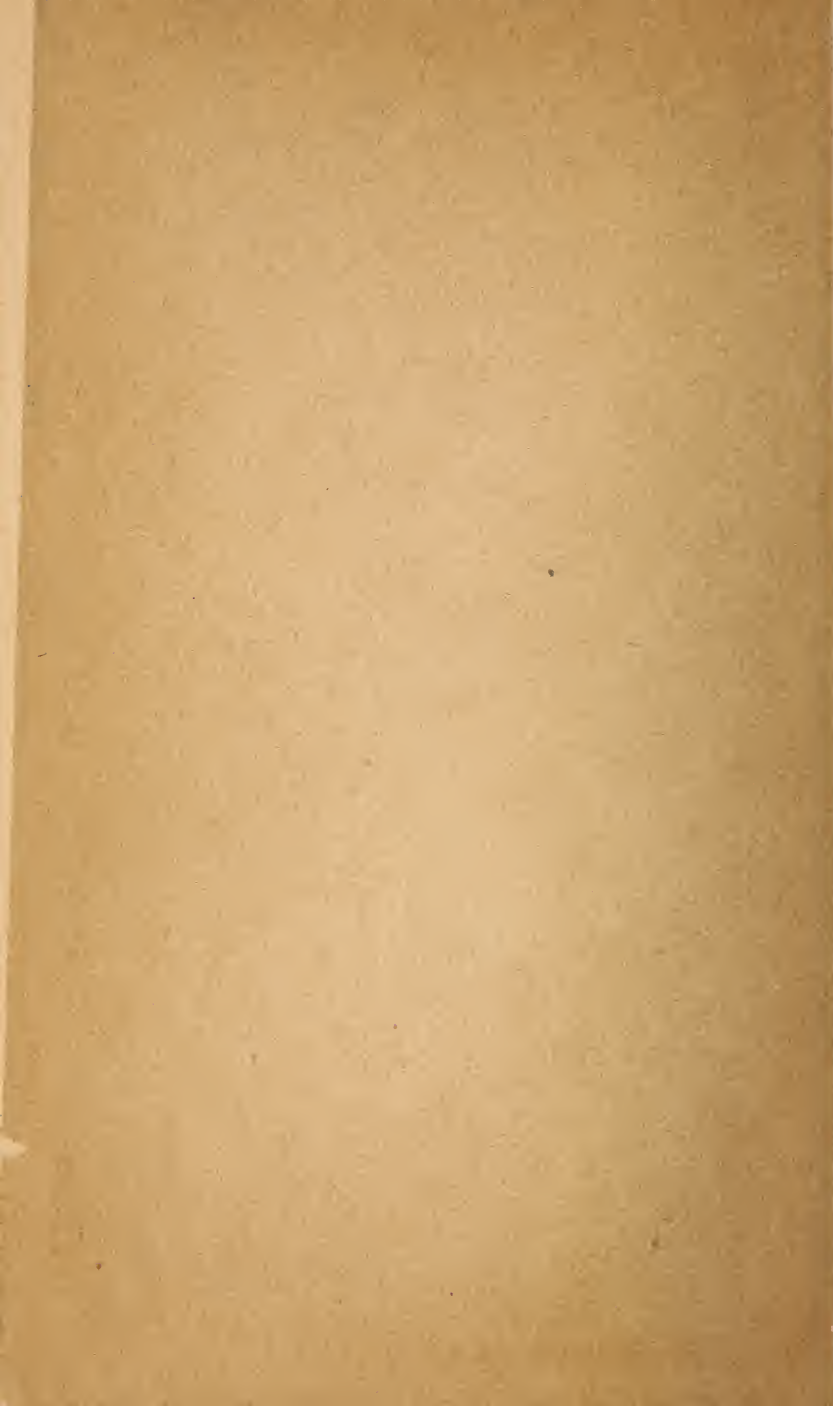
Na základě počátků mluvnice při čítance pro první třídu.

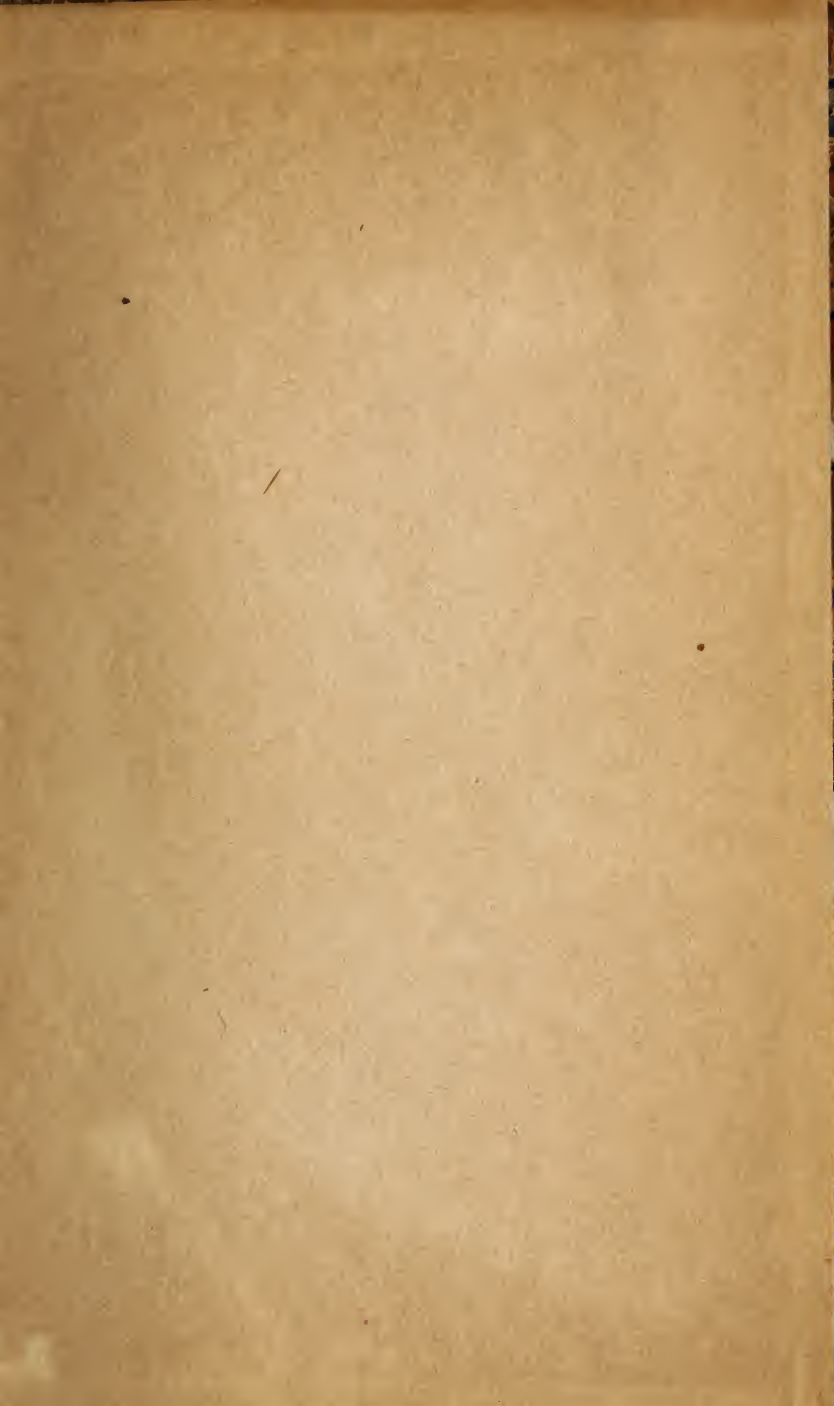
a. Psaní samohlásek	321
b. Psaní souhlásek	327
c. Psaní slov	330
d. Psaní vět	331
Skládání písemnosti	335

Z tiskárny správcovství c. k. skladu školních kněh pro Čechy.

LIBRARY OF CONGRESS

0002384252A

